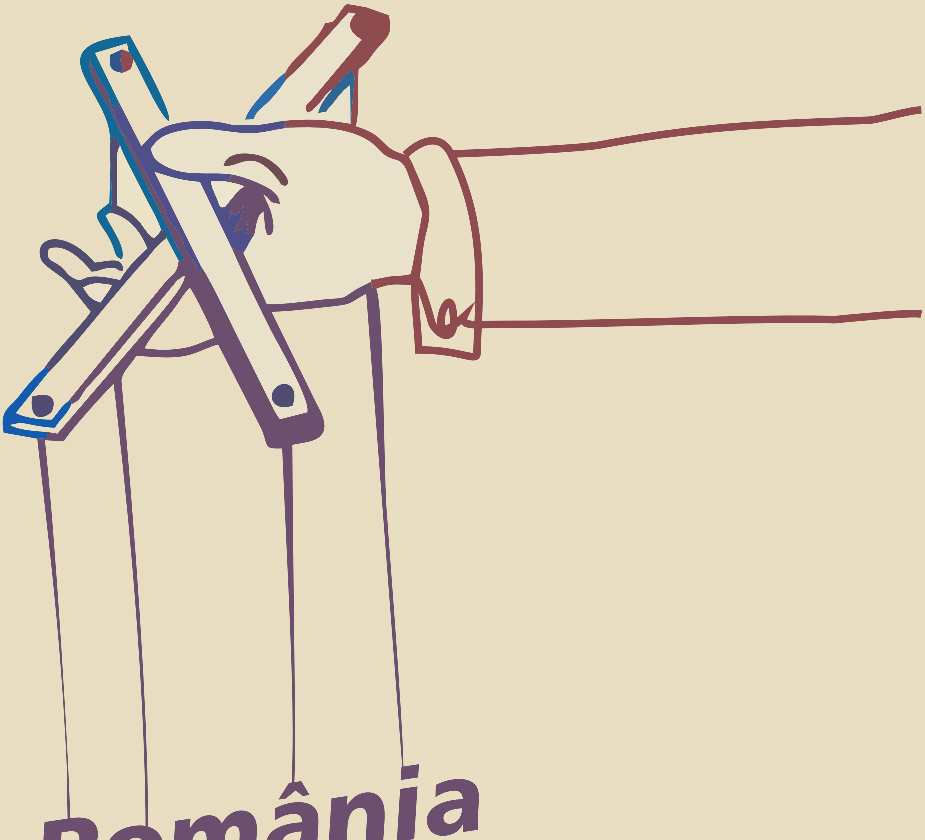
Adrian Eugen Preda

Hegemonie și elite naționale

România
și marile puteri în secolul XX

Presa Universitară Clujeană

Adrian-Eugen Preda

•

HEGEMONIE ȘI ELITE NAȚIONALE

România și marile puteri în secolul XX

Adrian-Eugen Preda

HEGEMONIE ȘI ELITE NAȚIONALE

România și marile puteri în secolul XX

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2024

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Radu-Sebastian Ungureanu

Lect. univ. dr. Flavius-Cristian Mărcău

ISBN 978-606-37-2221-9

© 2024 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Cuprins

Prefață

Preocuparea pentru studiul comportamentului elitelor naționale în politica externă a constituit una dintre preocupările importante ale Școlii doctorale a SNSPA. O primă abordare a fost teza de doctorat a lui Andrei Miroiu, care, în anii 2002-2005, a studiat problematica relației între marile puteri și actorii minori, utilizând cazul României în perioada contemporană. Cercetarea sa a fost publicată în 2005 sub titlul „Balanță și hegemonie. România în politica mondială, 1913-1989”, reconstituind deciziile privind apărarea intereselor naționale – independența și suveranitatea, stabilirea prin voință proprie a căii de dezvoltare economico-socială și culturală modernă sau – cum a fost cazul Primului Război Mondial – realizarea unității etno-naționale depline. Accentul pus de Andrei Miroiu pe dosarul marilor decizii strategico-militare ale României în secolul XX – în 1914, 1916, 1939, 1940-41, 1944-45, 1964, 1989-1990 – a evidențiat importanța remarcabilă în definirea evoluției comunității naționale și a statului român avută de elitele proprii, adică cei care au hotărât în ultimă instanță calea de urmat în istorie[1]. Făgașul deschis astfel a fost urmat de o cercetare aprofundată a politicii externe a României în perioada 1990-2005, efectuată de Eduard Rudolf Roth, care deopotrivă a investigat, între altele desigur, chestiunea elitelor și a rolului lor în condițiile avansului României către integrarea și modernizarea euro-atlantică (aderarea la NATO în 2004 și UE în 2007) posibilă prin realizarea unui pact consensual al principalelor forțe politice ale țării (Declarația de la Snagov din vara anului 1995). Deși cercetarea acestui doctorand, focusată pe azimutul răsăritean al politicii României în intervalul 1989-2010, a fost îndreptată mai mult către descifrarea liniilor consensuale și opiniilor diverse deopotrivă cu

[1] Andrei Miroiu, „Balanță și hegemonie”, pref. Mihai E. Ionescu (Tritonic: București, 2005).

structurarea instituțională modernă care a „birocratizat" formularea deciziilor, ea a detașat importanța elitelor în noua configurație contemporană (structurate în partide politice, organizații civice, grupuri economice, de lobby etc.) în croirea drumului adecvat, corespunzător logicii istorice și intereselor urmărite la nivel comunitar. Desigur, în aceeași orientare de cercetare aplicată potrivit științelor politice au fost scrutate orientările actuale ale unor vecini în politica externă (Turcia) sau, în ansamblu, situația geopolitică a bazinului Mării Negre și a Europei Centrale și de Est, dar și evoluțiile pe plan sistemic global, având-se în vedere fenomene noi ca globalizarea, rapida distribuție de putere la nivel global etc.

România de azi se află situată la intersecția unor mari curente geopolitice în curs în ultimele decenii, fie exprimând o relație cooperativă (perioada post-Război Rece până la 2008-2014), fie conflictuală, vădind contradicții uneori ireductibile – vezi cazul războiului Rusia-Ucraina declanșat în 2022. Cum se afirmă repetat în ultimul timp, ne aflăm acum într-un „punct de inflexiune" istorică, iar impactul lui asupra României va fi unul de mare calibru, rolul elitelor sale, în contextul exercitării datoriei de a asigura un tablou extern pașnic de evoluție a țării în această zonă geopolitică sensibilă fiind în creștere exponențială.

Instrumentul de cercetare în demersurile doctorale amintite, destinate descifrării comportamentului istoric al elitelor naționale, a fost cel al științelor politice, deja individualizat în diverse școli de gândire concurente – analiza „dilemei de securitate" națională și a soluțiilor intervenite pentru rezolvarea ei corespunzătoare, pe baza diverselor „lupe" teoretice –, dar el nu s-a putut lipsi de cel oferit de științele istorice. Documentația epocii – tezaurizată în vaste arhive și biblioteci, iar o dată cu utilizarea internetului devenită extrem de diversă și de dimensiuni uriașe, de la documente oficiale emise de entitățile politice statale și internaționale la memorii ale actorilor participanți (așadar ale membrilor elitei, dar și ale executanților de rând ale deciziilor acestora) – a trebuit investigată în sectoarele pendinte inclusiv cu o metodologie istoriografică, până acum câteva decenii singura disponibilă.

Poate mai important decât acest necesar apel la documentația istorică și recurs la demersul de tip istoriografic (cronologic) au fost utile deja accesibilele încheieri ale efortului interpretativ al istoricilor aplicat cu referire la rolul elitelor în secolele precedente în evoluția națională și internațională și până azi. Pentru cazul românesc, aceste încheieri/concluzii cu rol de constantă istorică sunt cu atât mai importante cu cât rolul elitelor, dar și componenta lor, a fost variat în funcție de organizarea socială internă și constrângerile mediului sistemic internațional, statalitatea românească fiind, de la apariția ei medievală în secolele XIII-XIV, un actor minor, comparativ cu vecinătățile, în regiunea geopolitică a Europei Centrale și de Est. Aici, în mod constant, interesele unor giganți istorici (imperii) s-au intersectat generând dese războaie, inclusiv mondiale. Cu toate condițiile vitrege sub raportul discrepanței de forțe față de această vecinătate sufocantă și constant agresivă, unele de factură globală, cum a fost Imperiul Mongol sau cel Bizantin succedat de cel Otoman în veacurile XV-XVI, cazul românesc relevă – fiind practic singular zonal – posibilitatea supraviețuirii statale a unui actor minor în condiții de autonomie internă și relativă libertate de mișcare externă. Istoriografia națională a desprins rolul fundamental al elitelor în această performanță istorică prin descifrarea unui model de acțiune politico-militară dezvoltat de elitele vremii având ca scop nu doar supraviețuirea continuă și distinctă, dar și utilizarea pluralismului statal medieval – existența a trei state românești separate în spațiul carpato-danubian – în generarea unei mari strategii unificatoare o dată cu secolul XVII, implementată, înregistrând o sinusoidă specifică și naturală „duratei lungi”, la începutul celui de-al XX-lea.

În stabilirea acestui model românesc de supraviețuire statală ca actor minor într-o vecinătate imperială în epoca medievală, istoricii s-au aplicat cu deosebire asupra relațiilor dintre domni și boierime (așadar elitele, fie numite „factori de conducere”, fie „clase dominante”, fie simplu „boierime”) în stabilirea cursului politicii externe prin deciziile luate pentru a evita înglobarea în cuprinsul superputerilor vremii, mai ales Poarta Otomană. Potrivit unui studiu magistral (Florin Constantiniu, „**De la Mihai Viteazul la fanarioți: observații asupra politicii externe românești**”, București, 1975) asupra acestei problematici, relațiile domni-boierime s-au

subordonat unor linii de conduită repetate, anume confederarea politico-strategică a celor trei țări românești, cu deosebire orbitând în siajul Transilvaniei, mai apropiată geografic de puterile creștine, în principiu aliate, sprijinirea domnilor atașați obiectivului autonomiei distinctive internaționale, înlăturarea (sau uciderea) celor potrivnici și angajarea cu riscuri uriașe a războiului de câte ori Poarta călca înțelegerile de „închinare" stabilite bilateral în mod repetat, în scris. Acest model a creat posibilitatea revirimentului național („renașterea românească") o dată cu începutul secolului XIX și a permis formarea statului român modern și independent pe trainice temelii istorice.

Pe acest făgaș științific de cercetare se înscrie cu distincție demersul doctoral al domnului Adrian Preda. Nu întâmplător am menționat tradițiile noastre istorice, pentru că lupta împotriva dominației hegemonice a împărățiilor/imperiilor vecine a fost o constantă încă din epoca descălecatelor intrate în legenda a statelor românești medievale, renăscute după năvala mongolă a secolului XIII.

O scurtă mențiune finală, necesară pentru a descifra demersul substanțial al acestei cărți. În științele politice, s-a dezvoltat exponențial o teorie a ciclicității hegemonice în evoluția istoriei umanității. Pornind de la observația făcută de E. Carr încă înainte de al Doilea Război Mondial, iar apoi de H. Morgenthau și alții, ultimul mai important între ei fiind H. Kissinger – reprezentanți de seamă ai curentului realist în științele politice – că istoria umanității este o reflectare a succesiunii imperiilor, fie globale, fie regionale, oricum deci a marilor actori sistemici, a apărut și s-a șlefuit teoria **ciclicității hegemonice**, unul din pilonii de seamă (așadar nu unicul) ai științelor politice în domeniul relațiilor internaționale. Această teorie afirmă convingător că ordinea globală este organizată și asigurată sistemic de imperii/mari actori, succesiunea lor ciclică producându-se fie prin război hegemonic – cel mai adesea – sau pașnic. Cu alte cuvinte, Pax Romana în antichitate a desemnat dominația sistemică a Imperiului Roman vreme de câteva secole în spațiul de civilizație pre- și iudeo-creștin, iar, în epoca modernă, Pax Britannica, continuată de Pax Americana (acum amenințată de concurența Pax Sinica) ar confirma această ciclicitate hegemonică, determinată de disputa pentru întâietate sistemică. Una dintre

componentele esențiale ale acestei teorii este factorul de putere – el însuși într-o continuă evoluție ca încărcătură și semnificație – pentru că ciclicitatea hegemonică are loc în funcție de distribuția sistemică a acesteia, impunând și durata de exercitare în sistemul global, precum și declinul sau sfârșitul ei.

Cele de mai sus reprezintă fondul necesar minim al înțelegerii adecvate a demersului acestei cărți. Cititorii vor fi poate izbiți de faptul că în succesiunea stadiilor de hegemonie cu care a trebuit statalitatea românească să se măsoare în intervalul de referință este listată pentru perioada contemporană „hegemonia occidentală". Trebuie neapărat făcute precizările care să diriguiască lectorul către înțelegerea exactă a realității istorice, inclusiv a relației statului român cu Occidentul „hegemon".

Mai întâi se cuvine reamintit că demersul doctoral utilizează concepte ale științelor politice, între care cel de hegemonie - plus derivate ale acestuia, ciclurile hegemonice, succesiunea hegemonică, războiul hegemonic, etc. - smulse de teoreticieni realității istorice „așa cum a fost ea". În al doilea rând, autorul explică acest lucru, mai mult – realizând că există posibilitatea unei interpretări politice neconforme intențiilor sale – a venit cu o precizare importantă făcând distincția între hegemonia laxă și cea închegată. Cu alte cuvinte, conceptul de hegemonie este o trăsătură de existență sistemică în care relațiile dintre state se inserează și se aliniază într-o anumită ordine determinate de raporturile de putere. Așadar, dacă hegemonia în accepția clasică a conceptului reprezintă dominația celui mai mare (superior ca „putere", *hard* sau *soft)* asupra celui mai slab/mic/minor, în accepția acestui demers de științe politice ea reprezintă și relații intrasistemice care exclud dominația în relațiile interstatale, asimetria de putere fiind înlocuită cu paradigma relațională *win-win*. Pentru a da un exemplu contemporan, la care ne referim nu rareori tocmai pe acest fir narativ: legătura transatlantică nu este o dominație hegemonică a SUA în Europa, ilustrată de NATO și de prezența trupelor americane pe solul unor țări europene, ci o relație *win-win*, prin care deficitul de putere pe bătrânul continent față de vecinătatea imediată (Rusia după al Doilea Război Mondial, dar și acum) este compensat de America din solidaritate democratică și dinamică sistemică.

Este sensul în care înțelege autorul „hegemonia occidentală” în narațiunea sa, iar cititorul trebuie să-l urmeze neabătut de prejudecăți politice sau ideologice. Desigur, hegemonia occidentală succedă celei sovietice, după cum aceasta este precedată de cea germană, apoi înainte de cea franceză ș.a.m.d. Dar înțelesul conceptual este diferit, iar cititorul va realiza distincțiile necesare. Anume că, în 1989, România nu a schimbat o hegemonie cu alta – ceea ce conceptual este posibil în cadrul „ciclicității hegemonice” (cum a fost înlocuirea celei germane din al Doilea Război Mondial cu cea sovietică în consecința prăbușirii Reichului) – sau că a efectuat ceea ce se numește „invitație la hegemonie” – adică înlocuirea de bună voie a uneia opresive cu alta care să devină scut de apărare împotriva acesteia. Dimpotrivă, ceea ce s-a întâmplat în 1989 în România a reprezentat o racordare la un spațiu sistemic căruia îi aparținem de drept, guvernat de reguli și instituții care exclud relațiile asimetrice între state, întemeierea lor pe „putere” cu consecințele negative știute.

În istoria modernă românească nu este prima dată când s-a întâmplat un astfel de transfer… hegemonic. Altul a avut loc – fiind plin de învățăminte pentru actuala tranziție – o dată cu formarea statului român modern în anii 1850, sintetizat în Unirea din 1859 și lansarea unui uriaș proces de modernizare a societății românești. Acest transfer s-a produs de la hegemonia Porții, instalată medieval, care admitea autonomia internă, dar socotea statalitatea românească subordonată, la inserarea României în spațiul de existență naturală, anume „intrarea” în sistemul european occidental. O dată cu aceasta, organizarea instituțională și socio-economică, corespunzător planificată și realizată, cu viteză sporită după Marea Unire din 1918, a făcut ca România să devină azi unul dintre actorii importanți demografic și teritorial ca potențial strategic în Europa.

Dr. Mihail E. Ionescu,
prof. univ. SNSPA

Mulțumiri

Orice demers intelectual de acest gen nu poate fi realizat de unul singur, mai ales la o vârstă așa de fragedă, de 28 de ani când am terminat doctoratul, respectiv 31 spre 32, când se publică această carte, bazată pe teza de doctorat. La astfel de vârste se poate argumenta, pe bună dreptate, despre imaturitatea intelectuală a autorului, mai ales când vine vorba de o complexitate așa de mare a cercetării, care acoperă o perioadă atât de lungă.

Consider onest și de bun simț ca primele mulțumiri să le primească domnul profesor Mihail E. Ionescu, cel care m-a acceptat la doctorat și mi-a acordat încredere, îndrumându-mă într-un astfel de proiect de cercetare. Îndrumările sale teoretice și mai ales istoriografice s-au dovedit a fi de un extraordinar ajutor, mai ales în ceea ce privește complexitatea subiectului ce ține de orientările elitelor politice din perioada studiată. Un tânăr doctorand ca mine nu avea cum să aibă un astfel de bagaj de la început, mai ales că studiile mele de licență și master fuseseră în zona de Științe Politice - Relații Internaționale, nu în Istorie.

Încă din perioada licenței m-am lipit, dacă pot spune așa, de un grup de studiu informal din SNSPA, anume Grupul de Studii Avansate în Relații Internaționale (GSARI). Mi-am prezentat periodic cercetarea în cadrul acestui grup și aș putea spune că expertiza și ajutorul de care am beneficiat au fost de primă mână, „world class” aș îndrăzni să afirm. Voi purta toată viața mea recunoștință profundă acestui grup de oameni care m-au învățat ce înseamnă cercetarea, mi-au oferit din timpul lor prețios și m-au îndrumat spre omul care sunt astăzi. GSARI este un grup unde de fiecare dată mă simt în largul meu, atât din punct de vedere academic, cât și uman.

Mai mult decât chestiunile de ordin epistemic, acest grup m-a învățat ce înseamnă omenia și bunătatea, dincolo de rigorile formale ale mediului

academic ierarhic și încă feudal. Pe unii dintre ei i-am avut profesori, pe alții colegi la GSARI. Îmi place să cred că acum ei sunt prietenii mei dragi, dar și niște adevărați mentori pentru mine, care m-au învățat multe lucruri pe care le știu acum și pe care nu le puteam ști altfel. De aceea, în prezentarea unora dintre ei, nu voi face uz de apelativele formale, alegând să le spun pe nume. Discuțiile și criticile alături de GSARI vor rămâne permanent o marcă a acestei cercetări.

Voi fi recunoscător toată viața mea membrilor din GSARI, deoarece fără ei, cu toată voința și eforturile mele, nu puteam ajunge ceea ce sunt astăzi. Îi voi menționa pe rând pe fiecare. Ordinea prezentării poate fi relevantă sau nu, iar dacă aș putea să-i menționez pe toți în același timp, nu aș ezita să o fac. Radu-Alexandru Cucută este profesorul care m-a coordonat atât la licență, cât și la disertație. Radu m-a introdus în GSARI, mi-a arătat ce înseamnă să-mi supun ideile expertizei și criticii constructive de grup (colegi și profesori), lucru de pe urma căruia am beneficiat extrem de mult. Bineînțeles, Radu m-a îndrumat cu multă răbdare și la doctorat, ajutându-mă în momentele în care îmi era mai greu în procesul cercetării.

Radu-Sebastian Ungureanu, prin talentul său de a face ca lucrurile alambicate să fie clare, m-a ajutat de multe ori să-mi clarific ideile ce păreau a fi încurcate, inclusiv argumentul central al tezei, care era după colț, dar nu s-a arătat decât după o discuție edificatoare cu el. Nu a fost prima dată când am primit ajutor de la Radu în privința clarificării ideilor, istoricul ajutorului provenit de la el datând încă din perioada licenței, urmat de disertație. Radu mi-a fost profesorul de la care am învățat să chestionez permanent ideile, ale altora, cât mai ales ale mele. Am învățat că cel mai mare critic al meu trebuie să fiu eu.

Andrei Miroiu este omul care mi-a oferit îndrumarea sa încă de când eram student la licență, prin sfaturile sale părintești și feedback-ul blând. Nu de puține ori Andrei mi-a oferit ajutorul său în redactarea unor lucrări ce se voiau a fi publicate și care ar fi fost mai puțin reușite din punct de vedere calitativ. Ajutorul lui Andrei la redactarea tezei de doctorat a fost substanțial. Cu el am discutat unele aspecte de ordin conceptual ale cercetării și m-a îndrumat către consultarea unor surse bibliografice foarte utile pentru cercetarea mea.

Mihai Zodian a fost (și încă este) acea minte enciclopedică (nu că ceilalți nu ar fi fost) de la care am primit informații valoroase, dar și critici sau clarificări, care mă făceau să-mi regândesc ideile și perspectivele, să mă reîntorc la material și cercetare (uneori frustrat, după ce credeam că am descoperit ceva nou ce deja fusese cercetat). Nu cred că va uita Mihai momentele când, tânăr la licență fiind, îl deranjam la două noaptea pe Messenger cu întrebări legate de domeniu. Asta era prin 2015, dar îmi cer scuze și acum pentru deranj. Nu eram eu, era setea de cunoaștere.

Nu în ultimul rând, trebuie să-i mulțumesc și Mihaelei Herbel, de la Cluj, care cu o „minte calculator" m-a ajutat în misiunea complicată de a da un sens și o coerență manuscrisului, prin planificare și organizare. Mihaela Herbel m-a ajutat și mi-a fost alături, la rândul său, în momente grele ale redactării tezei, stând cu orele la telefon, despicând firul tezei în paișpe, pentru a face totul „încet și cu treabă bună", cum îi place să spună. Mihaela Herbel are un talent inegalabil de a te pune înapoi pe șine după ce deraiezi și de fiecare dată când terminam o discuție închideam telefonul cu mai mult curaj și încredere, cum, de altfel, se întâmpla după orice consultare cu fiecare din ceilalți profesori.

Cu ajutorul lor, aș putea spune că am avut mai mulți coordonatori la doctorat, formal, informal, la bere, la telefon, la conferințe, pe mail sau pe Facebook. Pentru aceasta, le mulțumesc neîncetat. Sunt oamenii care m-au ajutat cel mai mult pe perioada studiilor.

Tot din sfera academică, mai pot menționa pe Lucian-Dumitru Dîrdală, alături de care am avut ocazia să-mi discut, în mod critic și constructiv, ideile de pe parcursul cercetării. Alin Nicula este un alt prieten care m-a ajutat pe parcursul cercetării și mi-a facilitat discuțiile cu mai mulți membri ai comunității academice, prin organizarea conferinței „Politică și Politici" de la UBB Cluj. Nu trebuie trecut cu vederea nici prietenul Valentin-Quintus Nicolescu, alături de care stăteam să discut și câte cinci ore despre cercetarea mea, prin apel video, pe perioada pandemiei. Spiritul său critic mi-a ridicat anumite probleme și m-a ajutat să-mi pun o sumă de întrebări referitoare la propria cercetare. De asemenea, mulțumiri speciale trebuie adresate și Mihaelei Pădureanu, care m-a încurajat pe tot parcursul studiilor mele, de la simplu student la doctorand și acum cadru didactic universitar.

O atenție specială trebuie dedicată și prietenilor mei, alături de care am studiat, m-am distrat și m-au ajutat ori de câte ori a fost nevoie. Încep cu Silviu Colonescu, colegul de cămin de care mă leagă o prietenie specială, mai mult decât academică, și căruia îi datorez multe. Mai sunt și ceilalți prieteni buni cunoscuți la cămin, Iulian Matache, Cristian Stana sau Ștefan Cazan, cu care am o relație strânsă. Nu în ultimul rând, trebuie menționat și Răzvan Ceuca, bun prieten alături de care am discutat ore în șir despre interesele noastre de cercetare și propriile preocupări academice.

Mulțumiri speciale trebuie adresate și colegilor de la Universitatea „Constantin Brâncuși" din Târgu Jiu, unde am găsit un colectiv frumos, care îmi acordă încredere și susținere. Trebuie să le mulțumesc și părinților mei, mamei Niculina și tatălui vitreg Georgel, care m-au încurajat, m-au ajutat financiar și mi-au fost alături pe parcursul studiilor mele. De asemenea, această carte se dedică și tatălui meu natural, Viorel, care a decedat cu mult înainte să vadă parcursul meu academic și profesional, lucru ce l-ar fi făcut mândru. Foarte multe mulțumiri îi adresez și lui Sorin Petropulos, un foarte bun prieten care m-a susținut în carieră și mi-a fost de mare ajutor în multe momente. Mulțumiri și domnului Mirel Stoian pentru susținerea și ajutorul său pe parcursul redactării tezei de doctorat. Mulțumiri și Aurei Borș de la editura Presa Universitară Clujeană, precum și întregului personal al editurii, oameni care m-au sprijinit în acest demers de publicare. O atenție specială trebuie să-i acord și Lilianei Tașcău, care mi-a fost profesoară de istorie în liceu și m-a îndrumat către programul Relații Internaționale și Studii Europene de la SNSPA. Poate că fără sfatul dumneaei eu nu mai eram ceea ce sunt acum, iar această carte nu ar fi fost publicată. Încă o dată îi mulțumesc pentru sprijin și îndrumare. Le mulțumesc și altor oameni care au contribuit la parcursul meu academic și profesional, care și-au pus amprenta mai mult sau mai puțin asupra mea. Îmi cer scuze cu această ocazie dacă am omis pe cineva.

O ultimă mulțumire, dar nu cea din urmă, o adresez și persoanelor, prieteni sau necunoscuți, care au contribuit la finanțarea acestei cărți, prin crowdfunding. Este de la sine înțeles că orice greșeală sau omisiune în cadrul acestui demers intelectual îmi aparțin.

Introducere

Contextul cercetării

Subiectul hegemoniei exercitate de marile puteri, care au vizat sau vizează să conducă lumea, a fost larg dezbătut în literatura din domeniul Relațiilor Internaționale. De-a lungul istoriei, mari puteri s-au luptat între ele pentru a-și impune dominația asupra celorlalți actori statali din sistemul internațional, precum și propriile reguli cu privire la conducerea lumii. Unele mari puteri s-au bucurat de această poziție de preeminență în sistemul internațional, altele s-au luptat să o obțină și au eșuat încercând, ori altele au decăzut de pe soclul conferit de poziția dominantă. Istoria relațiilor internaționale amintește de mari puteri hegemonice, precum Olanda, Marea Britanie sau Statele Unite ale Americii, care au condus lumea sau încă o conduc în prezent. Altele, precum Imperiul Spaniol, Franța Napoleoniană sau Germania de două ori în istorie, au vizat obținerea unei poziții hegemonice. Aceste mari puteri au urmărit să răstoarne ordinea internațională existentă la un moment dat, să obțină o poziție de dominație la nivel internațional și au eșuat, aruncând lumea în războaie distrugătoare. Consecințele rezultate în urma dinamicii acțiunilor marilor puteri la nivel mondial nu au avut efect numai asupra acestora, cât și asupra puterilor mai mici, parte și ele din sistemul internațional. Aceste puteri mici au fost, nu de puține ori, folosite în interesul marilor puteri, fie ca monedă de schimb, fie ca teren de luptă neutru în confruntările dintre ele, fie ca simpli sateliți folosiți în propriul interes al puterilor hegemonice.

Marile puteri hegemonice, în acțiunile lor modelatoare la nivel internațional, avansează diverse forme de cooperare sau dominație, materializate prin diferite formule cu caracter instituțional, ce au rolul de a construi o ordine politică și economică la nivel internațional. Unele mari

puteri hegemonice au ajuns chiar să încerce impunerea cu forța a unor cadre instituționale inspirate din propriul mediu intern. Formulele instituționale impuse de Uniunea Sovietică în Europa Centrală și de Est sau chiar intervențiile Statelor Unite din Orientul Mijlociu, urmate de construcții instituționale după principii liberale, încă sunt vii în memoria oamenilor. Însă, modul cum se resimt aceste efectele ale hegemoniei emanate de la marile puteri hegemonice din perspectiva unui stat mic, supus presiunilor de ordin hegemonic, a fost mai degrabă ignorat în literatura din domeniul Relațiilor Internaționale. Din punct de vedere teoretic, dar și politic, este relevantă înțelegerea efectelor hegemoniei din perspectiva actorului supus unor influențe hegemonice. Este important de studiat subiectul efectelor hegemoniei, dintr-o perspectivă inversă, locală, a unei puteri mici, precum în cazul de față, România.

Chiar dacă această lucrare are un pronunțat caracter istoric, studiul fiind întins pe o perioadă cuprinsă între 1913 și 2000, concluziile de ordin teoretic extrase din această cercetare pot avea relevanță și pentru contextul politic actual. La nivel internațional, începând cu anul 2014, odată cu anexarea Peninsulei Crimeea de către Federația Rusă, se sesizează un reviriment al climatului de confruntare și adversitate între marile puteri. Acest climat a fost amplificat de invadarea Ucrainei în februarie 2022 de către trupele Federației Ruse, în cadrul unei așa zise „operațiuni militare speciale", un război care, la momentul scrierii acestei cărți, este încă desfășurare. În acest context, nu poate fi ignorată nici ascensiunea Chinei, care se bucură de o creștere economică susținută, precum și o influență din ce în ce mai crescută la nivel internațional, prefigurându-se ca noua putere contestatare la adresa hegemoniei americane. În acest sens, este important a trage anumite învățăminte din trecut, ce își pot găsi utilitatea în contextul actual, mai ales în cazul în care puterea dominantă de la vârful ierarhiei internaționale s-ar schimba și ar avansa o nouă ordine, cu propriile reguli, ce ar urma a afecta, într-o măsură mai mare sau mai mică, și statele mai mici din sistemul internațional.

De asemenea, cercetarea mai este relevantă și în contextul efectelor generate de hegemonie la nivelul intern al unei puteri mici, precum România, din perspectiva elitelor politice, care sunt, în fapt, principalii

actori în relația cu hegemonul și care reacționează ca urmare a efectelor hegemonice. În funcție de intensitatea modelului hegemonic, elitele politice locale pot avea în vedere diverse alternative de construcție instituțională internă, la nivel politic și economic. În ceea ce privește instituțiile politice, acestea pot avea un caracter democratic, autoritar sau totalitar, iar cele economice pot varia între cele care permit o mai mare libertate economică, în condițiile pieței libere, concurențiale, și între cele care constrâng activitatea economică, acționând în detrimentul creșterii economice. Construcția instituțională internă a unei puteri mici poate fi modelată într-o măsură mai mare sau mai mică de către o mare putere hegemonică, în funcție de interesele acesteia. Acest lucru înseamnă că actuala clasă politică românească se poate aștepta, pe viitor, în caz de schimbări la vârful ierarhiei mondiale, sau chiar regionale, la presiuni din partea unei mari puteri – sau mai multe - în direcția schimbării formei instituțiilor interne, în așa fel încât acestea să se calibreze mai bine cu interesele hegemonice.

Problema de cercetare

Literatura de specialitate abundă cu precădere de perspective diverse în ceea ce privește studiul hegemoniei din perspectiva marilor puteri și a efectelor generate asupra sistemului internațional din partea acestora. Pentru a exemplifica, există în acest sens teoria tranziției de putere, teoria stabilității hegemonice sau teoria ciclurilor de putere, fiecare abordare cu propriile unghiuri de cercetare, dar și cu puncte comune. Nici abordarea marxistă cu privire la hegemonie nu lipsește din acest peisaj, vizând să studieze efectele politice și economice care se revarsă dinspre un centru dominant înspre o periferie subordonată politic și economic acestuia. Toate aceste perspective teoretice se concentrează pe studiul hegemoniei din perspectiva comportamentului marilor puteri și a consecințelor asupra celorlalte state, ca rezultat al dominației hegemonice. Astfel, marile teorii cu privire la hegemonie studiază schimbările care au loc la nivel internațional, ca efecte ale comportamentului marilor puteri, menite să modeleze într-o măsură mai mică sau mai mare ordinea sistemică.

Având în vedere abundența de studii și cercetări asupra hegemoniei și efectelor sale pornind din perspectiva comportamentului marilor puteri, această cercetare vine în întâmpinarea nevoii de a studia efectele hegemoniei dintr-o perspectivă inversată, având ca punct de plecare cazul unei puteri mici. Acest demers de cercetare nu este singular. Cu privire la subiectul analizei hegemoniei din perspectiva puterilor dominate se poate aduce în discuție cartea coordonată de Kristen P. Williams, Steven E. Lobell și Neal G. Jesse, referitoare la strategiile disponibile statelor mai mici în relația cu hegemonii[1]. Chiar dacă autorii menționați anterior tratează inclusiv România în relație cu hegemonul sovietic, alături de alte cazuri relevante, cercetarea de față vizează un studiu sistematic al interacțiuni României cu marile puteri hegemonice, pe o perioadă mai lungă de timp. Așadar, cazul supus analizei este cel al României în relație cu marile puteri hegemonice între 1913 și 2000. Dacă marile teorii cu privire la hegemonie analizează, la nivel macro, efectele comportamentului marilor puteri hegemonice, la nivel sistemic sau regional, asupra actorilor internaționali de rang inferior, este nevoie de o perspectivă de cercetare, la nivel micro, și din perspectiva comportamentului unui stat mic precum România, plasat în context hegemonic, într-o manieră mai exhaustivă. Mai specific, această perspectivă inversată de studiu a hegemoniei se raportează la comportamentul manifestat în context hegemonic de către elitele politice românești în raport cu marile puteri hegemonice, în perioada de referință.

Obiectivele cercetării

Această cercetare își asumă ca principal obiectiv studierea efectelor hegemoniei exercitate de marile puteri din perspectiva unei puteri mici, România între 1913 și 2000. În cadrul acestei cercetări punctul de referință cade pe elitele politice românești (numite *elite locale* pe parcursul lucrării), analizate din prisma comportamentului acestora în relație cu marile puteri hegemonice, care au capacitatea de a se adapta la condițiile locale, ca

---

[1] Kristen P. Williams, Steven E. Lobell și Neal G. Jesse (ed.), *Beyond great powers and hegemons: why secondary states support, follow or challenge* (Stanford: Stanford University Press, 2012).

urmare a interacțiunilor cu elitele locale. În subsidiar, cercetarea își mai asumă și patru obiective secundare, referitoare la influența exercitată de marile puteri hegemonice asupra comportamentului extern al elitelor politice românești, influența hegemonică asupra instituțiilor interne românești, politice și economice, impactul comportamentului elitelor politice românești în sens invers către hegemon și procesele de adaptare hegemonică la condițiile locale.

În mod concret, obiectivele secundare, subsumate celui central, sunt următoarele:

1. Studierea comportamentelor de alianță ale elitelor politice românești, în context hegemonic.
2. Studierea efectelor hegemoniei asupra instituțiilor interne politice și economice românești.
3. Studierea impactului pe care comportamentul elitelor politice românești l-a avut în sens invers, către hegemon.
4. Studierea comportamentului de adaptare al marilor puteri hegemonice la condițiile locale.

Întrebările de cercetare

Întrebarea centrală, căreia această cercetare vizează să-i răspundă, ține de efectele generate de hegemonie, din perspectiva unei puteri mici, adică România între 1913 și 2000. Așadar, de ce efectele hegemoniei exercitate de marile puteri nu au întotdeauna efectul așteptat de hegemon atunci când încearcă să-și avanseze interesele în relație cu un stat mic, în cazul de față România? Subsumate întrebării centrale, această lucrare vizează să răspundă unui set de alte întrebări secundare, corelate cu obiectivele de cercetare. Întrebările de cercetare secundare sunt următoarele:

1. Ce tipuri de comportamente de alianță au adoptat elitele politice românești între 1913 și 2000, în context hegemonic?
2. Cum au fost afectate instituțiile interne românești, politice și economice, de către marile puteri hegemonice?
3. În ce măsură comportamentul elitelor politice românești a afectat caracterul fiecărui hegemon în parte?

4. În ce măsură s-au putut adapta marile puteri hegemonice la condițiile locale?

În vederea urmăririi obiectivelor menționate mai sus, voi studia efectele hegemoniei din perspectiva cazului României, raportându-mă la cinci cazuri diferite de interacțiune cu marile puteri hegemonice în perioada 1913-2000, într-o manieră comparativă. În acest sens, pentru situația României am în vedere hegemonia austro-germană de dinaintea Primului Război Mondial, hegemonia franceză, respectiv germană din perioada interbelică și începutul celui de-Al Doilea Război Mondial, hegemonia sovietică din timpul Războiului Rece și hegemonia euro-americană de după căderea blocului comunist.

Argumentul central

Teza, sau argumentul central, al acestei cercetări se referă la capacitatea de adaptare la condițiile locale a marilor puteri hegemonice, ca urmare a interacțiunii cu statele mai mici. Chiar dacă marile puteri hegemonice avansează la nivel internațional anumite modele de exercitare a hegemoniei asupra puterilor mai mici, totuși, acestea își adaptează practicile și metodele de dominație, ca urmare a interacțiunii cu elitele politice locale. Hegemonia, văzută, *in nuce,* drept o situație de dominație în termeni materiali și ideatici din partea unei mari puteri asupra unuia sau mai multor state cu rang mai mic de la nivel regional sau sistemic, capătă diverse valențe. Hegemonia variază în intensitate, în funcție de interacțiunile care au loc între obiectivele, interesele și acțiunile hegemonului de la nivel internațional, cu mai multe state sau diadic, și între reacțiile provenite dinspre comportamentul elitelor politice de la nivelul unui stat mai mic, în urma interacțiunii cu hegemonul. Hegemonia nu reprezintă un fenomen static, manifestabil sub forma dominației unui stat mai mic din partea unei mari puteri, ci se adaptează la diverse contexte, ca urmare a jocului dintre interesele avansate de o mare putere și un stat de rang inferior. Astfel, hegemonia reprezintă un joc pe două planuri, prin armonizarea intereselor actorilor implicați, în urma interacțiunii dintre aceștia, între o mare putere hegemonică și unul sau mai

multe state mai mici, care reacționează la impulsurile hegemonice. La rândul său, hegemonul își adaptează politicile și comportamentul în funcție de semnalele provenite dinspre puterile mai mici, supuse dominației.

Contribuția cercetării la literatură

Prin intermediul acestei cercetări se dorește a se propune și o perspectivă est-europeană în ceea ce privește raporturile statelor mici cu marile puteri hegemonice, mai ales că se discută din ce în ce mai mult de ascensiunea Chinei care ar putea declanșa un război hegemonic[2] cu Statele Unite[3], sau de o ascensiune a restului, în termenii lui Fareed Zakaria[4], situații care ar putea duce pe viitor la o reașezare a ordinii mondiale, cu repercusiuni la nivel sistemic, resimțite și de statele mai mici. Rămânând tot pe coordonatele impuse de evenimentele din trecutul apropiat, această lucrare își poate dovedi relevanța și din perspectiva apartenenței României la structurile euro-atlantice, ca partener strategic al Statelor Unite, fiind un pilon important în ceea ce privește apărarea pe flancul estic al NATO. Astăzi, poziția geografică a României în cadrul Alianței este cu atât mai importantă, în contextul în care împarte o graniță lungă cu Ucraina, stat care se află în conflict cu Federația Rusă, care duce un război pe scară largă în țara vecină, în urma invaziei începute la 24 februarie 2022. Ucraina reprezintă un caz relevant de stat mic ce a trebuit să facă față unei politici agresive a Rusiei, o mare putere cu ambiții de dominație în zonă, care, anterior războiului început în 2022, nu s-a sfiit să atace Georgia în 2008[5], ca urmare a promisiunilor de aderare făcute Georgiei și Ucrainei de liderii

---

[2] Vezi și Graham Allison, *Capcana lui Tucidide: mai pot evita Statele Unite și China războiul*, trad. Anca Irina Ionescu, pref. Mihail E. Ionescu (București: Corint Istorie, 2022) part. IV „De ce nu este războiul inevitabil".

[3] Vezi John J. Mearsheimer, „The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia", *The Chinese Journal of International Politics* 3, (Iarna 2010): 381-396, doi:10.1093/cjip/poq016 sau, pentru o perspectivă mai recentă, vezi și Allison, *Capcana lui Tucidide...*

[4] Vezi Fareed Zakaria, *Lumea postamericană*, trad. Crisia Miroiu (Iași: Polirom, 2009).

[5] Vezi Mark Galeotti, *Războaiele lui Putin – De la Războiul din Cecenia la invazia din Ucraina*, trad. George Arion jr. și Lia Decei (București: Humanitas, 2023), cap. 10, 11.

NATO în cadrul Summitului de la București din 2008[6], respectiv să atace și să anexeze Crimeea în 2014[7].

Motivul principal care justifică alegerea acestei teme ce vizează studierea efectelor hegemoniei prin raportare la comportamentul elitelor politice ale unui stat mic, România între 1913 și 2000 în acest caz, ține de nevoia de a studia interacțiunile elitelor politice românești cu marile puteri hegemonice în perioada menționată, dintr-o perspectivă diacronică și comparativă. În ceea ce privește literatura despre comportamentul statelor mici în relație cu marile puteri se poate aminti T. V. Paul, care are în vedere inițierea războaielor de către puteri mai slabe în cadrul unor conflicte asimetrice[8]. De asemenea, se pot menționa și contribuțiile din cadrul cărții menționate mai sus, sub coordonarea lui Kristen P. Williams, Steven E. Lobell și Neal G. Jesse, care are în vedere o multitudine de cazuri ale unor puteri mai mici care acționează în context hegemonic. Vizând studierea deciziilor de război ale României în context hegemonic, între 1913 și 1989, Andrei Miroiu a adus o contribuție importantă la studiul deciziilor de politică externă ale României ca putere minoră[9]. Această lucrare se întâlnește în anumite puncte cu cea a lui Andrei Miroiu, însă extinde câmpul cercetării, prin studierea efectelor hegemoniei și la nivelul instituțiilor interne românești, pe lângă nivelul de decizie în zona politicii externe a elitelor politice românești în raport cu marile puteri hegemonice, până în anul 2000. Chiar dacă în cartea sa, Andrei Miroiu vizează înțelegerea comportamentului României ca putere minoră la nivel de subsistem, ca urmare a influențelor hegemonice între 1913 și 1989, punctul de greutate cade pe deciziile de politică externă în raport cu influențele hegemonice.

---

6 „Bucharest Summit Declaration", NATO, ultima modificare 5 iulie 2022, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm

7 Vezi Galeotti, Războaiele lui Putin..., cap. 14.

8 T. V. Paul, *Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers* (Cambridge, New York et al.: Cambridge University Press, 1994).

9 Andrei Miroiu, *Balanță și hegemonie: România în politica mondială, 1913-1989*, pref. Mihail E. Ionescu (București: Tritonic, 2005). În studiul său, Andrei Miroiu clasifică România în rândul puterilor minore. Această cercetare se raportează la România clasificând-o în rândul puterilor mici. Voi detalia ulterior, în secțiunea dedicată puterilor mici, această diferență de ordin terminologic.

Un alt autor care supune analizei comportamentul statelor mici în vreme de război este Larry L. Watts, care, din perspectiva teoriei alianțelor, are în vedere incompatibilitatea de interese dintre România, Ungaria și Finlanda ca aliați ai Germaniei în cel de-Al Doilea Război Mondial[10]. De asemenea, în cadrul literaturii de specialitate românești nu trebuie ignorat nici studiul lui Șerban Filip Cioculescu referitor la decizia de intrare a României în Primul Război Mondial, pe care o înscria în cadrul conceptual schwellerian al sub-balansării, adică al balansării ineficiente[11]. Un alt autor român care a supus analizei decizia României de a intra în Primul Război Mondial este Hadrian Gorun, care vedea România ca un balansor în ceea ce privește alianța cu Puterile Centrale sau Antanta[12]. Un punct de vedere similar în ceea ce privește politica de balansare dusă de România la momentul 1916 îl împărtășea și Andrei Miroiu, care afirma că elitele politice românești au practicat în acel moment „o balansare de tip mare putere" și că „România a crezut că poate schimba totul" în acel moment[13]. Această cercetare reunește atât orientările externe determinate de hegemon, cât și influența hegemonică la nivelul instituțiilor interne ale unui stat mic, vizând studierea efectelor hegemoniei dinspre și înspre hegemon, ca urmare a interacțiunilor dintre interesele marilor puteri hegemonice și condițiile locale din cadrul statelor mici.

De asemenea, această cercetare mai este relevantă și prin prisma faptului că integrează conceptele de instituții *incluzive* și *extractive*,

---

10 Larry L. Watts. *Aliați incompatibili. România, Finlanda Ungaria și al Treilea Reich*, trad. Graal Soft (București: Rao, 2014).

11 Șerban F. Cioculescu. „România și decizia de a intra în război în august 1916. Balansare, sub-balansare, aliniere", *Revista de Istorie Militară* (2016): 43-50.

12 Hadrian Gorun, „Romania and the Great Powers during World War I. A Historical and Theoretical Synthesis", *Research and Science Today Journal*, 2(14) (Toamna 2017): 6-11, https://www.rstjournal.com/mdocs-posts/01-hadrian-gorun-romania-and-the-great-powers-during-world-war-i-a-historical-and-theoretical-synthesis/. Vezi și Hadrian Gorun, *România și Marele Război. Introducere la o istorie și teorie a relațiilor internaționale* (Cluj-Napoca: Argonaut și Mega, 2021).

13 Andrei Miroiu (referent), „Intrarea României în Primul Război Mondial. Balansare versus aliniere / Romania's Entrance in World War I. Balance versus Alignment", intervenții: Mihai E. Ionescu, Maria Georgescu, Sergiu Iosipescu, Sorin Cristescu, Ion Bulei, Alexandru Mamina, Florin Șperlea, *90 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial*, OCCASIONAL PAPER, 6th Year, No.9. 10-40 (București: Editura Militară, 2007), 18.

provenite din câmpul teoretic al noului instituționalism economic, în accepțiunea lui Daron Acemoglu și James A. Robinson. Această perspectivă teoretică este una destinată explicării succesului, respectiv insuccesului economic al statelor, ca urmare a modului cum se prezintă aranjamentele instituționale politice și economice promovate de elitele politice conducătoare[14]. Este așadar rezervată studierii unor fenomene politice și economice din interiorul statelor, nu interstatale, așa cum sunt teoriile de relații internaționale. În cadrul acestei cercetări urmăresc importul unor conceptele din cadrul noului instituționalism economic în câmpul de cercetare al relațiilor internaționale, în ideea de a explica relațiile dintre marile puteri hegemonice și statele mici. Pe lângă importul în câmpul explicativ al relațiilor internaționale, cadrele conceptuale oferite de perspectiva lui Acemoglu și Robinson vor fi păstrate și în ceea ce privește analiza instituțiilor interne românești, a modului cum s-au prezentat în anumite momente, precum și a modului cum s-au transformat acestea, ca urmare a influenței, mai slabe sau mai puternice, venite dinspre marile puteri hegemonice. În acest sens, analiza instituțiilor politice și economice românești în maniera noului instituționalism economic se poate dovedi relevantă și în vederea testării teoriei lui Acemoglu și Robinson prin supunerea cazului României în diverse ipostaze, în relație cu cele cinci cazuri de dominație hegemonică.

Relevanța acestei cercetări poate fi regăsită și în ceea ce privește perspectiva de studiu inversată asupra hegemoniei. Dacă literatura din domeniul Relațiilor Internaționale este în cea mai mare parte rezervată studiului hegemoniei din punctul de vedere al comportamentului marilor puteri cu ambiții hegemonice și al impactului acțiunilor acestora la nivel internațional, prin războaie hegemonice și, ulterior, noi ordini globale post-conflict, subiectul hegemoniei din perspectiva unui stat mic este marginal. Din perspectiva aceasta inversată, a unui stat mic, este interesant de studiat modul cum efectele hegemoniei se răsfrâng la nivelul deciziei de politică externă și, mai ales, la nivel de construcție instituțională politico-economică internă, precum și procesul de *feedback* venit dinspre elitele politice locale

---

[14] Vezi Daron Acemoglu și James A. Robinson, *De ce eșuează națiunile. Originile puterii, ale prosperității și ale sărăciei*, trad. Anca Simitopol (București: Litera, 2020).

înapoi spre hegemon. Această inversare a direcției de studiu a efectelor hegemoniei, dinspre putere mică spre mare putere, se poate dovedi fertilă din punct de vedere teoretic, atât în ceea ce privește studiul hegemoniei la nivel internațional, cât și în ceea ce privește comportamentul unui stat mic în diferite contexte hegemonice.

Structura cărții

Structura cărții se prezintă astfel. Primul capitol are în vedere o discuție amplă cu privire la mai multe perspective teoretice referitoare la hegemonie în relațiile internaționale, fiind organizat în patru secțiuni. În prima secțiune, capitolul va avea în vedere o discuție referitoare la abordările convenționale cu privire la hegemonie, care pun în prim plan puterea dură ca principală modalitate de exercitare a dominației. Cea de-a doua secțiune se axează pe abordările critice cu privire la hegemonie, care extind înțelesurile acesteia, incluzând și componenta ideilor propagate de marile puteri hegemonice la nivel internațional, idei care, în combinație cu forța, permit o exercitare mai eficientă a dominației hegemonice. Capitolul continuă cu o clarificare conceptuală, comparând hegemonia cu imperiul, pentru ca ultima secțiune să fi rezervată prezentării unei dihotomii între hegemonia laxă și hegemonia închegată, care vor servi drept conceptualizări ale hegemoniei, aflate în antiteză, fiecare reprezentând câte un ideal tip extrem.

Capitolul al doilea are două secțiuni. Prima secțiune are în vedere o trecere în revistă a teoriilor care fac referire la elitele politice. Secțiunea are scopul de a extrage un înțeles unitar, necesar în a oferi o definiție funcțională a elitelor politice. Având în vedere faptul că această lucrare asumă faptul că elitele politice sunt creatoare de instituții, cea de-a doua secțiune este rezervată unei discuții cu privire la noul instituționalism economic, în special la perspectiva teoretică referitoare la instituții interne incluzive și extractive, avansată de Daron Acemoglu și James A. Robinson. Perspectiva neoinstituțională își va dovedi utilitatea teoretică în ceea ce privește analiza efectelor hegemoniei asupra instituțiilor interne politice și economice ale României.

Cel de-al treilea capitol are tot două secțiuni, precum cel precedent. Prima secțiune are în vedere o discuție cu privire la perspectivele teoretice referitoare la alianțe, în ideea de a extrage posibile alternative de comportament în ceea ce privește orientările de politică externă ale elitelor politice românești în relație cu marile puteri hegemonice între 1913 și 2000. Cea de-a doua secțiune are în vedere o discuție cu privire la puterile mici, în ideea de a extrage un înțeles teoretic coerent cu privire la caracteristicile acestora, aplicabil pentru cazul României în relație cu marile puteri hegemonice.

Cel de-al patrulea capitol este rezervat prezentării unui cadru teoretic, util în analiza efectelor hegemoniei din perspectiva României ca putere mică. Prima secțiune are în vedere prezentarea unor asumpții de ordin teoretic de la care pornește această cercetare. Cea de-a doua secțiune are în vedere prezentarea conceptelor utilizate în demersul explicativ, urmate de o prezentare a variabilelor și ipotezelor de cercetare. Cea de-a treia secțiune este rezervată prezentării metodelor de cercetare folosite.

Următoarele cinci capitole sunt rezervate celor cinci cazuri, conforme cu cele cinci modele hegemonice aplicabile pe cazul României între 1913 și 2000. Așadar, capitolul al cincilea are în vedere hegemonia austro-germană de dinainte de Primul Război Mondial, cel de-al șaselea capitol hegemonia franceză din perioada interbelică, cel de-al șaptelea hegemonia Germaniei Naziste, cel de-al optulea hegemonia sovietică, pentru ca cel de-al nouălea să fie rezervat hegemoniei occidentale euro-americane post-Război Rece, până în anul 2000.

În final, această carte se încheie cu un capitol de concluzii în care vor fi evaluate sumativ cele cinci modele hegemonice, vor fi prezentate rezultatele cercetării și vor fi discutate principalele contribuții aduse de cercetarea de față.

1.
Probleme și dezbateri. Hegemonia în relațiile internaționale

Hegemonia în sistemul internațional, ca subiect de cercetare, reprezintă unul din cele mai importante și dezbătute concepte din cadrul disciplinei Relațiilor Internaționale. De-a lungul timpului – în special în ultimele cinci secole – mai multe mari puteri au aspirat și au ajuns în poziția de a domina sistemul internațional. Privind simplu, hegemonia reprezintă poziția de preeminență din punct de vedere al puterii a unui stat în cadrul sistemului internațional. Pe scurt, cel mai puternic stat domină celelalte state din sistemul internațional, în virtutea puterii pe care o deține, impunând reguli și comportamente la nivel mondial. Din punctul de vedere al acestei cercetări, hegemonia definită în astfel de termeni reprezintă o perspectivă minimală și reducționistă, cu puține direcții explicative. Pe lângă primatul de care se bucură în cadrul sistemului internațional, statut recunoscut ca atare de ceilalți actori statali, puterea hegemonică, trebuie să îndeplinească și un set de responsabilități, sau, în cuvintele lui Ian Clark, „prin hegemonie se înțelege o practică instituționalizată de drepturi speciale și responsabilități conferite unui stat cu resurse de a conduce”[1]. Bucurându-se de preponderență în ceea ce privește resursele, un alt lucru ce trebuie luat în calcul este modul cum se exercită hegemonia, fie prin dominație coercitivă, folosindu-se mijloace dure, fie prin leadership, exercitând o formă de influență blândă[2].

---

1 Ian Clark, „Bringing hegemony back in: The United States and international order”, *International Affairs* 85, nr. 1 (Ianuarie 2009): 24, DOI 10.1111/j.1468-2346.2009.00778.x.

2 Goda Dirzauskaite și Nicolae Cristinel Ilinca, „Understanding «Hegemony»„, *International Relations Theories* (Aalborg: Aalborg University, 2017), 17, https://projekter.

Din acest motiv, după ce voi trece în revistă principalele abordări teoretice cu privire la hegemonie, la finalul acestei secțiuni voi ajunge la o definiție combinată a acestui concept. Acest capitol se împarte în trei secțiuni. Prima dintre acestea are în vedere o discuție cu privire la abordările convenționale ale hegemoniei, în cadrul cărora puterea materială ocupă un rol esențial, ca bază pentru exercitarea hegemoniei. Cea de-a doua secțiune are în vedere o discuție cu privire la abordările critice referitoare la hegemonie, perspective ce trec dincolo de simpla influență a puterii materiale în exercitarea hegemoniei, luând în calcul și alți factori non-materiali, precum influența conferită de idei sau de relațiile de producție de la nivel internațional. În final, cea de-a treia secțiune este destinată clarificării în ceea ce privește exercitarea puterii prin intermediul imperiului, respectiv hegemoniei. Această viziune taxonomică referitoare la hegemonie (abordări convenționale, abordări critice și hegemonie versus imperiu), pe care o asum în cercetarea de față, are rolul funcțional de a diferenția între diferitele clase de perspective teoretice, în funcție de elementele principale pe care le au în vedere, cu scopul final de a oferi o mai mare claritate asupra acestora. Tratate în mod unitar, teoriile cu privire la hegemonie au darul de a explica ascensiunea unor mari puteri la vârful ierarhiei internaționale, modalitățile de păstrare a poziției hegemonice, precum și schimbarea în ceea ce privește poziția lider al sistemului internațional.

1.1. Abordări convenționale cu privire la hegemonie

Ca abordare, cadre conceptuale și metodologie, există mai multe perspective teoretice care au la bază o viziune asupra hegemoniei pornind de la preeminența factorului material, intrinsec marilor puteri hegemonice. În acest sens, factorul material poate îngloba elemente cu privire la bogăția internă, mărimea populației, resursele naturale, tehnologia avută la dispoziție sau capabilitățile militare, mai exact, elemente cuantificabile și

aau.dk/projekter/en/studentthesis/understanding-hegemony-in-international-relations-theories(ebf761db-da74-4500-9a4b-39b434c556c9).html.

măsurabile. Cu toate acestea, după cum voi arăta mai jos, chiar dacă abordările materialiste se caracterizează printr-o diversitate de viziuni și elemente de măsurare luate în calcul, elementul care le înglobează și le oferă o oarecare omogenitate în abordare este dat de viziunea împărtășită a autorilor în ceea ce privește importanța factorilor materiali în obținerea și exercitarea *leadership*-ului hegemonic.

La jumătatea secolului al XX-lea, în literatura domeniului Relațiilor Internaționale, mai exact, în interiorul paradigmei realiste, se consacrase teoria balanței de putere, ce viza explicarea schimbărilor care au loc pe arena internațională, precum și a distribuției de putere din cadrul acesteia[3]. Ca o poziție alternativă la teoria balanței de putere a apărut teoria tranziției de putere, avansată de către A. F. K. Organski[4]. Teoria tranziției de putere postula trei principii cu privire la politica internațională, anume organizarea ierarhică – în contrast cu viziunea anarhică, paradigmatică pentru teoriile realiste – a sistemului internațional, similaritatea regulilor de la nivel internațional cu cele de la nivel intern și principiul potrivit căruia competiția între state este determinată de câștigurile nete potențiale provenite din cooperare sau conflict, în contrast cu teoria balanței de putere, care privilegiază acumularea de putere. Potrivit lui Organski, balansarea nu poate fi făcută de distribuția de putere, care nici nu poate fi asigurată de un singur stat. Conform lui Organski, schimbările ce survin în cadrul elementelor puterii naționale – populație, organizare politică și economie – „conduc la schimbări în distribuția de putere” de la nivel internațional, în vreme ce instabilitatea sistemică este rezultatul schimbărilor rapide înregistrate în cadrul celor trei vectori ai puterii de la nivel intern. Tranziția hegemonică – dacă are succes – este realizată în urma contestării ordinii hegemonice existente la un moment dat de către alte state nesatisfăcute, fapt ce se traduce într-un transfer de putere către un alt grup de state și conduce în final la o nouă ordine mondială. Ciclicitatea tranziției de putere este dată de faptul că noua ordine va fi la rândul său

---

3 Vezi capitolul dedicat balanței de putere în Andrei Miroiu și Simona Soare, „Balanța de putere”, în *Manual de relații internaționale*, ed. Andrei Miroiu și Radu-Sebastian Ungureanu, 199-208 (Iași: Polirom, 2006).

4 A.F.K. Organski, *World Politics*, ediția a doua (New Work: Alfred A. Knopf, Inc., 1968).

contestată de alți actori statali, îndeajuns de puternici pentru a urmări un astfel de obiectiv[5].

În explicarea schimbării sistemice internaționale, Randall Schweller distinge între puteri status quo și puteri revizioniste, cu interese și obiective radical opuse. Conform lui Schweller, puterile status quo reprezintă state câștigătoare ale unui război major, creatoare și susținătoare ale unei ordini internaționale conforme cu propriile interese, acestea fiind puteri satisfăcute, favorabile stării de fapt. În contrast, puterile revizioniste sunt state nesatisfăcute, care cresc în putere și în final urmăresc răsturnarea ordinii existente, considerând că au de câștigat de pe urma schimbării acesteia[6]. Conceptualizarea lui Schweller merge mai departe, acesta făcând distincția între mari puteri de tip leu, respectiv lup, prima categorie reprezentând state mulțumite de status quo[7], în contrast cu cea de-a doua categorie, care reprezintă marile puteri revizioniste, cu obiective extinse și care vor să răstoarne ordinea existentă[8].

O perspectivă demnă de notat cu privire la realizarea tranziției hegemonice o are Stacie E. Goddard. Potrivit acestei autoare, tranziția hegemonică cuprinde și o importantă componentă discursivă. Mai exact, argumentul autoarei este că marile puteri status quo își adaptează atitudinea față de statele aflate în ascensiune în funcție de discursul celor din urmă, de modul cum își legitimează și justifică strategiile. În acest sens, tranziției de putere economice și militare, Goddard îi adaugă o componentă de retorică[9]. Atunci când se confruntă cu un stat aflat în ascensiune, marile puteri se pot raporta la acesta în funcție de obiectivele sale, revizioniste sau limitate, având la dispoziție mai multe strategii, precum împăciuirea, acomodarea, îndiguirea sau confruntarea[10].

---

5 Organski, *World Politics*, 338-339.

6 Randall L. Schweller, „Tripolarity and the Second World War”, *International Studies Quarterly* 37, nr. 1 (1993): 76.

7 Randall L. Schweller, „Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *International Security* 19, nr. 1 (1994): 101.

8 Schweller, „Bandwagoning...", 103-104.

9 Stacie E. Goddard, *When Right Makes Might: Rising Powers and World Order* (Ithaca și Londra: Cornell University Press, 2018), 2-3.

10 Goddard, *When Right Makes Might...*, 7.

Teoria stabilității hegemonice face apel la nevoia de o mare putere care să-și asume rolul de lider în cadrul sistemului internațional, cu scopul de a-l menține stabil din punct de vedere politic și economic. Hegemonul trebuie să ofere și să susțină un cadru pentru relațiile politice și economice între statele din sistemul internațional. Pe lângă faptul că se bucură de preeminență politică, economică și militară la nivel mondial, hegemonul trebuie să-și asume responsabilitatea menținerii status quo-ului politic și economic de la nivel internațional, cu scopul de a evita destabilizarea sistemului și izbucnirea unui război de anvergură între marile puteri. La nivel paradigmatic, teoria stabilității hegemonice afirmă faptul că hegemonia de la nivelul sistemului internațional acționează întocmai precum o guvernare internă și un anumit nivel de ordine în relațiile dintre state - comerț liber, anarhie redusă, limitarea agresiunii -, extinsă la nivelul întregii lumi[11]. Hegemonul, fiind cea mai mare putere comercială a lumii, este direct interesat în promovarea și dominarea unor piețe mondiale încorporate, precum și în promovarea unui comerț liber avantajos, susținut de o anumită stabilitate politică[12].

În demersul său de a explica originile crizei economice din 1929-1933, fondatorul teoriei stabilității hegemonice, Charles P. Kindleberger, susținea faptul că sistemul economic și monetar internațional trebuie să se întemeieze pe leadership-ul oferit de un stat pregătit „să seteze standarde de comportament pentru alte țări” pe care să le determine să le respecte, precum și să „preia o parte ridicată din sarcinile sistemului”, în speță excesul de marfă, un ritm constant de investiții și reducerea monedei[13]. Mergând pe această linie, Kindleberger argumenta că la originea crizei din 1929 a stat instabilitatea sistemului economic internațional, ca urmare a incapacității Marii Britanii de a-l stabiliza, dublată de lipsa voinței din partea Statelor Unite de a-și asuma o astfel de misiune[14]. Pentru a stabiliza sistemul economic mondial, puterea care ar fi preluat această

[11] Jon C. W. Pevehouse și Joshua S. Goldstein, *International Relations*, ed. a 11-a (Boston: Pearson, 2017), 59.

[12] Pevehouse și Goldstein, *International Relations*, 59.

[13] Charles P. Kindleberger, *World in Depression, 1929-1939* (University of California Press, Londra, 1986), 11.

[14] Kindleberger, *World in Depression*, 289.

responsabilitate ar fi trebuit să îndeplinească cinci funcții: (1) să susțină o piață relativ deschisă; (2) să ofere împrumuturi pe termen lung; (3) să ofere o relativă stabilitate pentru un sistem de rate de schimb; (4) să susțină coordonarea politicilor macroeconomice și (5) să reprezinte un creditor de ultimă instanță în caz de criză financiară[15]. Ulterior, Kindleberger a adus un amendament tezei sale. Pe lângă nevoia de un stabilizator pentru economia mondială și fluxul de schimburi economice, menționate mai sus, Kindleberger adăuga faptul că liderul mondial are și sarcina suplimentară de a „gestiona, într-un anumit grad, structura ratelor de schimb valutar și a oferi un grad de coordonare a politicilor monetare domestice”[16].

George Modelski propunea un model ce viza existența a cinci cicluri hegemonice în ultimele cinci secole. Ordonate cronologic, acestea au fost stabilite ca fiind cel portughez, cel olandez, primul britanic, al doilea britanic și cel american[17]. Modelski definea un ciclu hegemonic precum „un model recurent în viața (sau funcționarea) unui sistem”, aici având în vedere sistemul politic global construit în jurul anului 1500[18]. Modelski adoptă, într-o oarecare măsură, o perspectivă similară cu cea a lui Kindleberger, deoarece a domina lumea se rezumă la „capacitatea de a furniza, pentru o perioadă substanțială, un principiu ordonator și un centru pentru afacerile internaționale”[19]. Pentru a culege roadele acestei poziții de preeminență în afacerile internaționale, un stat are nevoie de patru condiții favorizante: geografie avantajoasă, societate coezivă, economie puternică și o „organizare politico-strategică de nivel global”[20]. Modelski, împreună cu Thompson, conferă o poziție de centralitate puterii maritime, văzută ca un lucru elementar, alături de dezvoltările tehnologice începând cu anul 1500.

---

[15] Kindleberger, *World in Depression*, 289.

[16] Charles P.Kindleberger, „Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides”, *International Studies Quarterly* 25, nr. 2 (iunie 1981): 247, https://www.jstor.org/stable/2600355.

[17] George Modelski, „The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State”, *Comparative Studies in Society and History* 20, nr. 2 (aprilie 1978): 225, http://www.jstor.org/stable/178047.

[18] Modelski, „The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State", 214.

[19] George Modelski, *Long cycles in world politic*s (Houndmills el al.: The MacMillan Press Ltd., 1987), 217.

[20] Modelski, *Long cycles in world politic*s, 220.

Criteriile minimale pentru ca un stat să se califice la statutul de putere globală sunt date de cantitatea navelor și de caracteristicile geografice. Potrivit lui Modelski și Thompson, între 1494 și 1993 doar nouă state pot fi luate în considerare ca puteri globale: Portugalia (1494-1580), Spania (1494-1808), Anglia/Marea Britanie (1494-1945), Franța (1494-1945), Provinciile Unite (1597-1810), Rusia/Uniunea Sovietică (din 1714), Statele Unite (din 1816), Germania (1871-1945) și Japonia (1875-1945)[21].

Ca o poziție personală, având în vedere cadrul conceptual avansat de Modelski, consider că sistemul internațional se află încă în ciclul american, cu toate că în ultimii ani viziunile contestatare la adresa hegemoniei americane au prins tot mai mult contur, odată cu revenirea Rusiei în prim planul scenei internaționale, cu o retorică ce face referire la construirea unei lumi multipolare[22], opuse hegemoniei americane[23], apariția unor modele de cooperare precum BRICS (care vizează crearea unei alternative la sistemul economic promovat de hegemonia americană), precum și de ascensiunea – economică mai ales – a Chinei, care promovează o politică tot mai asertivă în zona Mării Chinei de Sud. Unii autori, precum John J. Mearsheimer[24] sau Graham T. Allison[25], văd China ca următorul actor contestatar al prezentei ordini hegemonice americane. Mai mult, consider că nu se poate determina în mod clar sfârșitul exact al ciclului al doilea britanic, precum și nici începutul ciclului american, deoarece între Primul și Al Doilea Război Mondial a existat un vid de putere cauzat de inabilitatea Marii Britanii de

---

[21] George Modelski și William R. Thompson, *Seapower in Global Politics,1494-1993* (Houndmills: MacMillan Press, 1988), 97-98.

[22] Chiar Cea de-a XX-a Întâlnire Anuală a Clubului de Discuții Valdai, desfășurată în Rusia, la Soci, între 2-5 octombrie 2023, s-a numit „Multipolaritate dreaptă: Cum să se asigure securitate și dezvoltare pentru fiecare" (Fair Multipolarity: How to Ensure Security and Development for Everyone). Valdai Discussion Club, accesat la 5 octombrie 2023, https://valdaiclub.com/events/own/the-20th-annual-meeting-of-the-valdai-discussion-club/.

[23] President of Russia, „Valdai International Discussion Club meeting", 5 octombrie 2023, http://en.kremlin.ru/events/president/news/72444.

[24] John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, *The Journal of Military History* (New York, Londra: W. W. Norton & Company, 2001), 396-400. Există și o versiune tradusă în limba română a acestei cărți. Am ales să folosesc ediția în limba engleză, deoarece varianta tradusă în limba română prezintă deficiențe de traducere, care pot induce în eroare cititorul.

[25] Allison, *Capcana lui Tucidide...*

a-și îndeplini responsabilitățile ce decurgeau din poziția de hegemon, în timp ce Statele Unite nu doreau să preia această responsabilitate.

Un alt autor paradigmatic pentru studiile cu privire la hegemonie și schimbare sistemică este Robert Gilpin. Ca reprezentant al teoriei stabilității hegemonice, dată fiind preocuparea sa pentru schimbarea liderului din cadrul sistemului internațional în urma unui război hegemonic, Robert Gilpin se încadrează așa numita perspectivă a *realismului ascensiunii și decăderii (rise and fall realism)*[26]. Această încadrare relevă tocmai faptul că Gilpin se concentrează pe modul cum se schimbă hegemonul la nivel sistemic, respectiv cum marile puteri se ridică și decad din poziția de preeminență în cadrul sistemului internațional. Abordarea lui Gilpin reprezintă una dintre primele modificări aduse teoriei tranziției de putere, iar concentrarea pe ascensiunea și decăderea hegemonilor arată natura ciclică a teoriei sale[27]. În lucrarea sa de referință, *War and Change in World Politics*[28], Robert Gilpin se raporta la sistemul internațional ca la oricare alt sistem social, în care „actorii intră în relații sociale și creează structuri sociale cu scopul de a-și avansa seturi particulare de interese politice, economice sau de alt tip", reflectând interesele actorilor mai puternici[29].

Potrivit lui Robert Gilpin, configurația sistemului internațional apare ca o reflexie a transformărilor economice și tehnologice de la nivel sistemic, apărând astfel schimbări în ceea ce privește interesele actorilor internaționali. Pe măsură ce statele acumulează mai multă putere, acestea își doresc schimbarea regulilor care guvernează sistemul internațional într-o configurație sistemică favorabilă propriilor interese. Așadar, sistemul internațional se reconfigurează, în ideea de a reflecta o nouă distribuție de putere, împreună cu interesele noilor actori dominanți, stabilind așadar

---

[26] Colin Elman și Michael Jensen, „Realisms", în *Security Studies: An Introduction*, ed. Paul D. Williams, ed. a doua (Abingdon, New York : Routledge, 2013), 24.

[27] Simona Soare, *Sub povara a 90.000 de tone de diplomație? Statele Unite ale Americii, strategia hegemonică și declinul relativ de putere* (București: Editura Militară, 2013), 23.

[28] Există și o versiune tradusă în limba română a *War and Change in World Politics*. Am ales să folosesc ediția în limba engleză, deoarece varianta tradusă în limba română prezintă deficiențe de traducere, care pot induce în eroare cititorul.

[29] Robert Gilpin, *War and Change in World Politics* (Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi: Cambridge University Press, 1981), 9.

„ale cui interese sunt servite de funcționarea sistemului”[30]. În acest sens, noua configurație sistemică descrisă de Robert Gilpin se materializează în preeminența celui mai puternic actor statal din sistemul internațional asupra celorlalți, pe scurt în hegemonie. În accepțiunea lui Gilpin, hegemonia reprezintă situația în care „un singur stat puternic controlează sau domină statele mai mici din sistem”[31]. Centrul de greutate în schimbarea sistemică îl reprezintă ascensiunea și decăderea hegemonilor sau imperiilor în ceea ce privește conducerea sistemului internațional. De vreme ce orice evoluție sistemică presupune ascensiuni consecutive ale marilor puteri la conducerea sistemului, în centrul schimbării sistemice stă înlocuirea unui hegemon în declin de către o putere în ascensiune[32].

Schimbările din cadrul sistemului internațional au drept cauze, potrivit lui Gilpin, ratele diferite de creștere de la nivelul principalilor actori de la nivel sistemic, precum și dezechilibrele sistemice rămase nerezolvate, accelerând în acest fel dezechilibrul spre avantajul statelor în ascensiune. Ratele de creștere diferite reprezintă atât o cauză, cât și o consecință a schimbării sistemice[33]. La rândul său, schimbarea sistemică se realizează prin intermediul războiului hegemonic, drept principal mecanism al acestei schimbări, provenit din dezechilibrul rezultat dintre efortul hegemonului de a-și păstra poziția dominantă și resursele de care dispune. Sfârșitul unui război hegemonic reprezintă „începutul unui alt ciclu de creștere, expansiune și eventual declin”, de vreme ce legea creșterii inegale continuă să redistribuie puterea, erodând astfel starea de fapt rezultată din ultimul conflict de acest fel. Așadar, în mod recurent și determinist, „dezechilibrul înlocuiește echilibrul, iar lumea se îndreaptă către o nouă rundă de conflict hegemonic”[34]. Războiul hegemonic reprezintă o bornă între două sisteme sau lumi, între una care decade și alta care apare, împreună cu un nou set de reguli și sisteme instituționale, politice și ideologice. Stabilitatea sistemului internațional – ierarhic în termeni de putere – este dată de existența unui hegemon necontestat.

[30] Gilpin, *War and Change...*, 9-10.
[31] Gilpin, *War and Change...*, 29.
[32] Gilpin, *War and Change...*, 42-43.
[33] Gilpin, *War and Change...*, 48.
[34] Gilpin, *War and Change...*, 209-210.

Instabilitatea apare atunci când poziția hegemonului se erodează în urma modificărilor economice sau tehnologice[35].

Ca o paranteză, vizavi de războiul hegemonic și rolul său în schimbarea sistemică, Graham Allison împărtășește o concepție întrucâtva similară cu cea a lui Gilpin. În cadrul unei cercetări care analizează date din ultimele cinci secole, Allison a supus unei analize sistematice ipoteza izbucnirii unui viitor război hegemonic între Statele Unite ale Americii și China, o mare putere în ascensiune, care ar putea să-și dorească revizuirea regulilor ce guvernează sistemul internațional[36]. Pornind de la Războiul Peloponesiac, înfruntarea hegemonică între Sparta și Atena, Allison a avansat conceptul de *Capcana lui Tucidide,* ce se referă la „stresul structural sever provocat atunci când o putere în ascensiune amenință să o răstoarne pe cea dominantă. În aceste condiții, nu neapărat evenimentele extraordinare, neașteptate, dar și scânteile obișnuite din relațiile internaționale pot declanșa un conflict de amploare"[37]. În acest caz este vorba de un război de tip hegemonic, între marile puteri.

În lucrări ulterioare, Robert Gilpin leagă exercitarea hegemoniei de promovarea valorilor liberale. Robert Gilpin aduce în discuție condiția conform căreia un sistem economic liberal internațional are nevoie să fie susținut de un hegemon cu valori liberale, provenite ca emanație din mediul intern economic al puterii hegemonice. Economia de piață liberală de la nivel internațional, susținută de hegemon, reprezintă precondiția în lipsa căreia sistemul internațional ar putea devia către o structură imperială, de tip sovietic, restrictivă în termeni economico-politici față de statele mai slabe[38]. Pe lângă dorința și interesul hegemonului în a susține o

---

35 Robert Gilpin, „The Theory of Hegemonic War," *The Journal of Interdisciplinary History*. The Origin and Prevention of Major Wars 18, nr. 4 (Primăvara 1988): 592. http://www.jstor.org/stable/204816.

36 Allison, *Capcana lui Tucidide...*

37 Allison, *Capcana lui Tucidide...*, 70.

38 Din acest exemplu reiese faptul că Gilpin pune în antiteză modelul de conducere hegemonică american cu cel sovietic, pe primul tratându-l ca pe un sistem hegemonic, în timp pe cel de-al doilea precum un sistem de tip imperial. În acest sens, cu scopul de a oferi o mai mare claritate conceptului de hegemonie folosit în lucrare, consider că o secțiune cu privire la o comparație între hegemon și imperiu este necesară, subiect ce urmează a fi tratat într-o secțiune ulterioară.

economie de piață la nivel internațional, este nevoie de cointeresarea celorlalte mari puteri, lucru ce exclude exercitarea forței. Așadar, este nevoie de trei precondiții pentru ca o economie de piață liberală să apară și să se extindă: „hegemonie, ideologie liberală și interese comune"[39]. Ulterior, Robert Gilpin reia ideea existenței unui hegemon – condiție insuficientă - care susține economia liberală, în ideea stabilirii unei economii internaționale liberale, în timp ce state precum Uniunea Sovietică, Germania Nazistă sau Japonia Imperială nu pot susține un astfel de sistem economic. Mai mult, mergând pe o linie similară cu cea a lui Robert Keohane, hegemonul este văzut ca esențial în ideea încurajării cooperării internaționale[40].

Pe ideea de responsabilitate a statului care deține poziția de hegemon în sistemul internațional elaborează și un alt autor, care provine din interiorul paradigmei liberale a Relațiilor Internaționale, Robert Keohane. Potrivit acestuia, „un stat hegemonic trebuie să posede destulă putere militară pentru a fi capabil să protejeze economia politică internațională pe care o domină de incursiunile adversarilor ostili"[41]. În acest, sens, puterea militară devine, din perspectiva lui Keohane, o componentă care stă la baza hegemoniei, fiind o resursă de care hegemonul poate dispune atunci când are nevoie să protejeze anumite zone de pe glob[42]. Analizând cooperarea în cadrul determinat de conducerea hegemonică, Robert Keohane se referă la hegemonie drept un sistem legat de „modurile complexe de cooperare și de instituții precum regimurile internaționale"[43]. Keohane atribuie o misiune specială puterii dominante, aceea de a se manifesta ca un lider pentru parteneri în schimbul respectului, aceasta nefiind capabilă totodată să

---

[39] Robert Gilpin, *The Political Economy of International Relations* (Princeton: Princeton University Press, 1987), 72-73.

[40] Robert Gilpin și Jean Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order* (Princeton : Princeton University Press, 2001), 94-95.

[41] Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (New Jersey: Princeton University Press, 1984), 39.

[42] Keohane, *After Hegemony...*, 40.

[43] Keohane, *After Hegemony...*, 46. Regimurile internaționale sunt definite de Stephen D. Krasner ca „seturi de principii, norme, reguli și procedurii de luare a deciziilor implicite sau explicite, în jurul cărora converg așteptările actorilor într-o anumită zonă a relațiilor internaționale". Vezi Stephen D. Krasner, „Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables". *International Organization* 36, nr. 2, International Regimes (Primăvara 1982): 186. https://www.jstor.org/stable/2706520.

conducă în lipsa unei anumite aprobări din partea celorlalți, fapt care este în antiteză cu imperiul. De asemenea, un tip special de cooperare asimetrică stă în spatele succesului hegemoniei. Pe de altă parte, hegemonul poate întreprinde eforturi în vederea creării unor instituții prin care să influențeze ceilalți actori în conformitate cu propriile preferințe[44]. Dacă, pe de o parte, de pe poziție hegemonică un stat poate promova cooperarea, pe de altă parte hegemonii au nevoie de aceasta pentru a-și impune regulile la nivel internațional. Aceste două situații nu se află în antiteză, ci din contră, se găsesc frecvent într-o stare de simbioză[45]. Împreună cu Joseph Nye, Keohane atribuia hegemonului un rol de menținere a unui anumit regim internațional, pentru aceasta trebuind să fie destul de puternic și dornic să susțină un astfel de rol. Mai mult, hegemonul poate influența și sistemul de reguli de la nivel internațional, prin abrogarea lor, împiedicarea adoptării altora sau printr-o influență puternică în sprijinul altora noi[46].

La nivel internațional, hegemonul construiește un tip de ordine, atribuindu-și rolul de lider. Din acest motiv, perspectiva ierarhică nu este exclusă de Keohane, de vreme ce susține că o formă de ordine internațională poate apărea în urma exercitării conducerii hegemonice, care provine dintr-o anumită formă de cooperare inegală. Este important de precizat și faptul că acest tip de cooperare pe care îl aduce în discuție Keohane nu poate fi echivalat cu armonia, care presupune lipsa necesității de a coopera. Cooperarea între guverne apare atunci când actorii își adaptează comportamentul prin coordonarea politicilor, văzute ca instrumente prin care se pot îndeplini anumite scopuri proprii[47]. Având în vedere rolul de dirijor la nivel sistemic al hegemonului, interesele acestuia coincid cu cele de la nivelul sistemului internațional. Problemele apar însă atunci când regimul susținut de hegemon se erodează și încep să apară actori statali contestatari care, pe fundal de creștere economică, doresc mai multă autonomie, precum și să-și amelioreze poziția la nivel internațional,

---

44 Keohane, *After Hegemony...*, 46.

45 Keohane, *After Hegemony...*, 46.

46 Robert O. Keonane și Joseph S. Nye, *Putere și interdependență*, trad. Adriana Ștraub, studiu introd. Olivia Toderean (Iași : Polirom, 2009), 87.

47 Keonane și Nye, *Putere și interdependență*, 49-52.

fapt care afectează influența liderului. Declinul ordinii susținute de hegemon apare atunci când regimul hegemonic se destramă, generând nesiguranță, care duce în final la prăbușirea acestuia[48].

O poziție aparte în cadrul studiilor cu privire la hegemonie o au autorii care provin de pe pozițiile teoretice ale școlii decliniste. În studiile lor, acești autori sunt reuniți de o concepție comună, conform căreia puterea hegemonică, după ce dobândește poziția de preeminență în cadrul sistemului internațional, atinge un fel de suprasaturație, urmând a fi ajunsă din urmă și înlocuită în final de alte puteri în ascensiune. În acest sens, Paul Kennedy avansează ideea unui model recurent, de supraextindere imperială, inerent tuturor marilor puteri hegemonice din ultimele cinci secole[49]. Conform lui Kennedy, o putere hegemonică trebuie să treacă două teste, anume de a menține un echilibru între necesitățile defensive și mijloacele de a le susține, completat de necesitatea menținerii avantajelor tehnologice și economice pentru a face față modificărilor de la nivel mondial. Făcând referire la problemele cu care s-ar fi confruntat Statele Unite la finalul anilor 1980, Kennedy le plasa sub riscul, recurent de secole, de supraextindere imperială, ce presupune situația în care capacitățile hegemonului să nu mai fie de ajuns pentru a apăra suma totală a intereselor și obligațiilor pe care acesta le are[50], de aici rezultând și declinul hegemonic în care s-ar fi aflat statul american. Per total, teza lui Kennedy afirmă faptul că „avantajele relative ale națiunilor de la vârful ierarhiei internaționale nu rămân niciodată constante, motivul fiind în special ritmul inegal de dezvoltare a diferitelor societăți”[51]. Acest lucru se traduce într-o recurență, aparent inevitabilă, a fenomenelor asociate ascensiunii și decăderii hegemonice din ultimele cinci secole.

Pe o linie argumentativă întrucâtva diferită de cea urmată de Kennedy, Fareed Zakaria susținea faptul că Statele Unite nu se află în declin, dar trebuie să facă față amenințării reprezentate de alte mari puteri

---

48 Keonane și Nye, *Putere și* interdependență, 88.

49 Paul Kennedy, *Ascensiunea si decăderea marilor puteri: transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, trad. Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos, Ramona Lupu (Iași: Polirom, 2011).

50 Kennedy, *Ascensiunea si decăderea...*, 453.

51 Kennedy, *Ascensiunea si decăderea...*, 15.

care se află în ascensiune, în special economică, la nivel de sistem internațional, în timp ce actorii nonstatali capătă un rol mai proeminent, în dauna guvernelor[52]. În capitolul 1 al cărții *Lumea postamericană*, denumit în mod sugestiv *Ascensiunea restului*, Zakaria argumentează faptul că Statele Unite, chiar dacă se află încă în poziția de unică superputere din punct de vedere politico-militar, sunt prinse din urmă de alte mari puteri, care experimentează salturi în domenii precum industrie, finanțe, educație, cultură sau societate, erodând poziția americană. Se pregătește, astfel, intrarea într-o lume postamericană, care, însă, nu presupune o poziție antiamericană[53]. După cum am arătat mai sus, recent, au apărut tot mai multe tendințe contestatare la hegemonia americană, semn că argumentul lui Zakaria nu se mai susține astăzi. Unele mari puteri, precum Rusia, manifestă o atitudine fățiș revizionistă, relevată de războiul din Ucraina sau de retorica anti-americană/anti-occidentală, vizând edificarea unui sistem internațional multipolar ce ar trebui să înlocuiască unipolarismul desemnat de hegemonia americană[54].

Charles A. Kupchan avansa teza conform căreia vremea dominației globale occidentale a trecut, urmând ca în secolul XXI puterea la nivel global să fie marcată de o distribuție mai largă, între lumea Occidentală și puterile care se vor afla în ascensiune și care vor emite pretenții cu privire la o poziție internațională care să corespundă noii realități[55]. Potrivit lui Kupchan, „următoarea lume nu va aparține nimănui", Occidentul nu va fi discreditat ca model politico-economic, însă viitorul va fi reprezentat de multipolaritate și diversitate. Astfel, în viitor, mai multe mari puteri vor adopta „concepții distincte despre ce constituie o ordine legitimă și dreaptă". Important de menționat este și faptul că viitoarea lume ar urma să apară în urma unui proces pașnic, unde Occidentul și celelalte puteri emergente ar trebui să ajungă la un numitor comun în termeni de „poziție

---

52 Zakaria, *Lumea postamericană*, 25-27.

53 Zakaria, *Lumea postamericană*, 27.

54 Vezi Cătălin Peptan și Adrian Eugen Preda, „Considerations on the Revisionist Tendencies of the Russian Federation Expressed Through the «Special Military Operation» in Ukraine", *Research and Science Today* 1, nr. 25 (martie 2023): 9-19, DOI: 10.38173/RST.2023.25.1.1:9-19.

55 Charles A. Kupchan, *No One's World. The West, The Rising Rest, and the Coming Global Turn* (New York : Oxford University Press, Inc., 2012), ix.

și prestigiu", precum și asupra „regulilor ordonatoare care definesc legitimitatea și guvernează probleme de comerț, război și pace"[56].

Unul din cei mai influenți autori în ceea ce privește studiile referitoare la hegemonie este John J. Mearsheimer. Pentru Mearsheimer, la modul ideal, „un hegemon este un stat care este atât de puternic încât domină toate celelalte state din sistem", fără egal din punct de vedere militar, pe scurt, „singura mare putere" sistemică. Abordând o perspectivă diferită față de alți autori, Mearsheimer nu plasează Marea Britanie în rândul puterilor hegemonice, din moment ce în cadrul sistemului internațional de secol XIX erau și alte mari puteri asupra cărora aceasta nu manifesta o dominație substanțială. Caracterizând sistemul internațional de secol XIX drept unul multipolar, Mearsheimer asociază hegemonia cu unipolaritatea de la nivel sistemic[57]. Adoptând o viziune diferită de cele obișnuite cu privire la hegemonie, Mearsheimer reduce întinderea dominației hegemonice de la nivel sistemic la nivel regional, afirmând imposibilitatea dobândirii hegemoniei mondiale, din cauza unor limitări precum lipsa unui avantaj nuclear, respectiv imposibilitatea de a proiecta puterea peste mări[58].

Ca o perspectivă personală, critică, în abordarea sa cu privire la hegemonie, notez că Mearsheimer ia în calcul doar factorii materiali în exercitarea dominației hegemonice. Este adevărat că puterea convențională se poate dovedi a fi mai dificil de proiectat pe distanțe lungi, mai ales peste oceane. Pe de altă parte, tocmai factorii materiali pe care Mearsheimer îi ia în calcul în vederea stabilirii ponderii puterii naționale sunt elementele limitative din punct de vedere teoretic. În stabilirea puterii naționale, Mearsheimer ia în calcul două variabile, puterea potențială, respectiv puterea reală, unde prima variabilă se referă la populație și putere economică, în timp ce a doua are în vedere forțele terestre și aeriene[59]. Tocmai această concentrare pe factorii materiali, fără a lua în calcul pe cei care fac referire la ideile și instituțiile răspândite de hegemon la nivel

[56] Kupchan, *No One's World...*, x.
[57] Mearsheimer, *The Tragedy...*, 40.
[58] Mearsheimer, *The Tragedy...*, 40-41.
[59] Mearsheimer, *The Tragedy...*, 43.

internațional și care sunt adoptate de majoritatea statelor care fac parte din sistemul internațional, limitează perspectiva lui Mearsheimer din punct de vedere teoretic. O altă problemă de ordin teoretic se referă la afirmația conform căreia un hegemon regional, odată ce și-a stabilit dominația în propria-i regiune, va încerca să blocheze ambițiile altor mari puteri la aceeași poziție în propriile regiuni, de teamă ca acestea să nu provoace probleme în regiunea hegemonului[60]. Dacă problema este pusă în acești termeni de Mearsheimer, întrebarea care se ridică este următoarea: oare situația în care un hegemon regional blochează apariția altui hegemon în altă regiune nu se traduce într-o formă de dominație hegemonică de nivel sistemic sau cel puțin extraregional? Ridic această întrebare deoarece, odată reușită blocarea unei tentative de hegemonie regională, hegemonul regional deja existent își depășește preocupările ce țin de propria regiune pe care deja o domină, ceea ce înseamnă că poate deveni ceva mai mult decât un hegemon regional.

Dacă în anul 2001, când a publicat cartea *The Tragedy of Great Power Politics*, se raporta la Statele Unite drept „singurul hegemon regional din istoria modernă”[61], șaptesprezece ani mai târziu, în cartea *The Great Delusion. Liberal Dreams and International Reality*, Mearsheimer oferă o concepție diferită cu privire la hegemonie, care se întâlnește în anumite puncte cu perspectivele lui Gilpin și Keohane. Spre deosebire de teza hegemoniei regionale, care prevede faptul că hegemonia americană aste una regională, în acest caz este vorba de o hegemonie de nivel sistemic, influențată de ideologia liberală. Rezultă astfel un model al hegemoniei liberale care s-a dovedit a fi păgubos în termenii lui Mearsheimer, tocmai din cauza constrângerilor venite din partea balanței de putere și a naționalismului[62]. În această situație hegemonul nu mai oferă stabilitate sistemică, precum afirmă reprezentanții teoriei stabilității hegemonice, spre exemplu, ba chiar este sursa instabilității. Pe de altă parte, însă, stabilitatea sistemului internațional se poate traduce în lipsa unui război generalizat

---

60 Mearsheimer, *The Tragedy...*, 41-42.

61 Mearsheimer, *The Tragedy...*, 41.

62 John J. Mearsheimer, *The Great Delusion. Liberal Dreams and International Reality* (New Heaven și Londra: Yale University Press, 2018).

între marile puteri, un război hegemonic mai exact, precum și prin prezența instituțiilor și organizațiilor internaționale de inspirație americană. Instituții și organizații precum Banca Mondială, Organizația Mondială a Sănătății, Organizația Mondială a Comerțului sau chiar NATO încă reprezintă actori relevanți pe scena internațională. În viziunea lui Mearsheimer, hegemonia liberală americană post-Război Rece a condus la un sistem internațional instabil, dovadă fiind implicarea în conflictele din Orientul Mijlociu și Ucraina, originate tocmai în aplicarea la nivel internațional a logicii liberale în detrimentul celei realiste[63].

Tocmai din așa zisele probleme pe care le-a creat, hegemonia liberală, provenită din unipolarismul american, în viziunea lui Mearsheimer este destinată eșecului, creând posibilitatea de a fi înlocuită de altele trei, de factură realistă, una în frunte cu China și două cu Statele Unite, marcate de competiție economico-militară și integrate unei configurații sistemice de factură multipolară[64]. Potrivit lui Mearsheimer, marile puteri construiesc și gestionează ordini internaționale după chipul și asemănarea lor, cu scopul de a le servi interesele. În esență, ordinea internațională desemnează „un grup organizat de instituții internaționale care ajută în guvernarea interacțiunilor între statele membre", respectiv gestionarea relațiilor cu terții. Aceste ordini au drept unități de bază instituțiile internaționale, care reprezintă „reguli pe care marile puteri le concep și sunt de acord să le urmeze", în ideea de a le servi interesele, având opțiunea de a le urma sau nu, după caz[65]. Pentru o mai bună delimitare a ordinilor, Mearsheimer vine și cu o taxonomie a acestora. În acest sens, în funcție de întindere, există ordini internaționale sau restrânse, din punct de vedere al amplorii și profunzimea acoperirii există ordini dense sau rarefiate, iar din punct de vedere al tipurilor de ordini internaționale, acestea se pot împărți în realiste, agnostice sau ideologice (liberale)[66].

---

63 Mearsheimer, *The Great Delusion...*, 5.

64 John J. Mearsheimer, „Bound to Fail. The Rise and Fall of the Liberal International Order," *International Security* 43, nr. 4 (2019): 44-47. https://direct.mit.edu/isec/article/43/4/7/12221/Bound-to-Fail-The-Rise-and-Fall-of-the-Liberal.

65 Mearsheimer, „Bound to Fail...", 9.

66 Mearsheimer, „Bound to Fail...", 16.

G. John Ikenberry este un alt autor care se înscrie în cadrul orientării care analizează situația actuală a hegemoniei liberale americane. Ikenberry susține că hegemonul își creează o ordine internațională pe care o gestionează. Potrivit lui Ikenberry, construcția ordinii hegemonice americane postbelice s-a bazat pe crearea unor noi tipuri de instituții internaționale economice, politice și militare, cu rol de cooperare, împreună cu alte organizații regionale[67]. În timpul Războiului Rece, ordinea hegemonică americană a fost caracterizată de un comportament ambivalent, combinând metodele coercitive, într-o manieră imperială, în regiuni precum America Latină sau Orientul Mijlociu, cu deschidere, consens și reciprocitate în raport cu democrațiile din Europa Occidentală. Având în vedere că Statele Unite au intrat în era postbelică drept cel mai puternic stat din lume, au avansat o ordine care să le reflecte interesele, una bazată pe concepția americană despre lume, operând astfel în direcția modelării lumii, precum și a regulilor aplicabile altor state[68]. Această ordine internațională prezenta atât caracteristici liberale, cât și imperiale, fiind ierarhică, dar și construită pe reguli și relații dintre democrațiile liberale. Nucleul acestei ordini a fost constituit de aranjamentele politice și de securitate între Statele Unite, Europa Occidentală si Japonia, oferind, astfel, „o fundație stabilă pentru cooperare și scopuri sociale împărtășite”[69].

De pe pozițiile realismului neoclasic, Christopher Layne se raportează la hegemonie din patru unghiuri. În primul rând, aceasta „înseamnă putere dură, brutală”, caz în care hegemonul reprezintă cea mai importantă putere din punct de vedere militar, bazată pe o poziție de preeminență din punct de vedere economic și material. În acest stadiu, puterea economică reprezintă un element primordial al puterii militare, fiind un motor al extinderii hegemonice. O a doua dimensiune a hegemoniei ține de ambițiile pe care le avansează hegemonul, care sunt egoiste, în ideea de a-și asigura protecția securității și a intereselor economico-ideologice. De aici și interesul hegemonului de a asigura

[67] G. John Ikenberry, *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order* (New Heaven și Londra: Yale University Press, 2020), 178.

[68] Ikenberry, *A World Safe for Democracy...*, 179.

[69] Ikenberry, *A World Safe for Democracy...*, 181.

stabilitatea sistemului internațional. Cea de-a treia dimensiune a hegemoniei ține de polaritatea sistemică, ce se referă la situația de unipolaritate la nivel de sistem internațional, unde hegemonul reprezintă singura mare putere sistemică, datorită copleșitoarei superiorități militare și economice. Cea de-a patra dimensiune se referă la elementul reprezentat de voință. Mai exact, hegemonul trebuie să-și dorească exercitarea puterii pentru a impune ordine, reducând anarhia la nivel de sistem internațional înspre o structură mai ierarhică[70].

Viziunea lui Layne este una oarecum eterogenă. În ceea ce privește importanța factorilor materiali – economici și militari – Layne se întâlnește cu Mearsheimer, însă primul împinge mai departe granițele teoretice ale celui de-al doilea, atribuind o componentă nonmaterială hegemoniei. Ca factor nonmaterial, voința de a susține o anumită ordine internațională reprezintă un punct de întâlnire mai degrabă cu elemente ale teoriei stabilității hegemonice. Cu alte cuvinte, nu este de ajuns ca hegemonul să fie cel mai important stat din punct de vedere economic și cel mai puternic din punct de vedere militar. Trebuie să-și și dorească exercitarea poziției hegemonice la nivel sistemic. Ilustrativ în acest sens este exemplul Statelor Unite în perioada interbelică, atunci când dețineau capabilitățile economice și militare necesare – în special la început, când încă nu retrăseseră armatele din Europa și nu efectuaseră demobilizarea din punct de vedere militar -, dar nu și voința de a se implica activ în gestionarea problemelor internaționale, precum și în susținerea unei stabilități sistemice. Deși Sistemul Versailles își avea originile în gândirea președintelui american Woodrow Wilson, în mod paradoxal, Statele Unite nu au dorit să ia parte în cadrul mecanismelor de funcționare ale acestuia, în special la principala organizație de gestionare a securității colective la nivel internațional, Liga Națiunilor. Deznodământul este arhicunoscut. Noua ordine internațională de după Primul Război Mondial a rezistat doar 20 de ani, ca urmare a slăbiciunii Franței și Marii Britanii în fața revizionismului. Astfel, elementul puterii este inutil dacă nu este dublat de voința de a asuma

[70] Christopher Layne, *Pacea iluziilor: marea strategie americană din 1940 până în prezent*, trad. și studiu introd. Simona Soare (Iași : Polirom, 2011), 61-62.

responsabilitatea gestionării sistemului internațional de pe poziții hegemonice. Pe de altă parte, și reversul medaliei poate fi valabil, în sensul că voința nu poate fi un element îndestulător dacă nu este bazată pe capabilități economice și militare proeminente. Este, așadar, o relație de simbioză între puterea materială și elementul nonmaterial al voinței, acestea completându-se reciproc.

În urma acestui excurs prin multiplele perspective cu privire la hegemonie, ceea ce iese în primul rând în evidență este tocmai eterogenitatea de care dau dovadă teoriile care se raportează la acest concept și îl examinează. Pe de altă parte, aceste perspective teoretice prezintă și un punct comun, care ține de faptul că toate analizează hegemonia din perspectiva marilor puteri, cele mici fiind tratate marginal sau în contextul analizei celor din prima categorie. Dacă unele abordări acordă o importanță capitală puterii ca mijloc suficient de păstrare a poziției hegemonice, altele, precum teoria stabilității hegemonice, extind înțelesul hegemoniei. Este de la sine înțeles faptul că poziția hegemonică, atât la nivel sistemic, dar și regional, se obține de către un stat, mare putere, care deține o cantitate suficientă de capabilități economice și militare care să-i permită să-și exercite puterea, inițiativele sale să se bucure de credibilitate din partea altor actori, respectiv să poată să susțină o anumită ordine, creată în avantajul său. Pe lângă variabila ce ține de putere, teoria stabilității hegemonice, introduce și variabila voinței. Cu alte cuvinte, nu este de ajuns ca hegemonul să dețină suficientă putere pentru a controla lumea, ci este nevoie și de voința sau disponibilitatea de a exercita atribuțiile pe care poziția hegemonică le presupune. Hegemonul trebuie să creeze un cadru general care să ofere stabilitate politică și economică sistemului internațional. Alte abordări susțin teza unei ordini internaționale create de hegemon, care lucrează în interesul hegemonului, prin intermediul instituțiilor și organizațiilor internaționale. Se observă, astfel, o simbioză între puterea deținută de către o mare putere și disponibilitatea de a crea un anumit fel de ordine internațională spre a oferi stabilitate sistemului internațional.

1.2. Abordări critice cu privire la hegemonie

În cadrul studiilor cu privire la hegemonie în Relațiile Internaționale se disting și abordările de sorginte marxistă. Aceste abordări, în mod evident, își au originea în operele canonice marxiste, împărtășind câteva elemente comune, care urmează a fi evidențiate în continuare. În varianta clasică, viziunea teoretică marxistă este una de tip holist și determinist, favorizând o explicație de sus în jos, de la sistem către individ[71], cu rădăcini într-o concepție materialistă asupra istoriei, unde forțele economice primează în fața lucrurilor ce țin de tărâmul ideilor[72] și ilustrată de celebrul citat al lui Marx și Engels care prevede că „[i]storia tuturor societăților de până azi este istoria luptei de clasă"[73]. În cadrul teoriei marxiste clasice, obiectul de analiză îl reprezintă clasele sociale, împărțite de-a lungul istoriei într-o clasă dominantă și una dominată, de aici rezultând și conflictul între cele două, inevitabil de-a lungul istoriei. Conform lui Marx, lupta de clasă între proletariat și burghezie va duce în final la victoria proletariatului, pentru ca punctul terminus al istoriei să se identifice cu o societate comunistă în care nu există clase sociale[74].

Treptat, ca urmare a unor evoluții ulterioare ale relațiilor dintre state, coroborate și cu faptul că Marx nu a lăsat posterității un corpus teoretic integrat în domeniul relațiilor internaționale, concepția sa teoretică a avut parte de anumite modificări. Un alt autor canonic, provenit din următorul val de teoreticieni de sorginte marxistă, este Vladimir Ilici Lenin, care este și primul autor marxist ce aduce în discuție termenul de hegemonie[75]. Pe lângă opera sa de teoretician, Lenin s-a făcut remarcat și ca strateg și artizan al revoluției, văzând astfel hegemonia ca pe un fel de strategie integrată în eforturile luptei de clasă, reprezentând mai degrabă o poziție ce urma a fi obținută de actorul care depune cel mai mare efort în acest

---

71 Martin Hollis, *Introducere în filosofia științelor sociale*, trad. Carmen Dumitrescu și Dragan Stoianovici (București: Trei, 2001), 18-25.

72 Olivier Nay, *Istoria ideilor politice*, trad. Vasile Savin (Iași : Polirom, 2008), 511.

73 Karl Marx și Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist* (F.l.: Vicovia, 2014), 63.

74 Nay, *Istoria ideilor politice*, 512.

75 V. I. Lenin, „Working Class and Bourgeois Democracy", în Jerome, V. J., From Marx to Mao Digital Reprints, ed., *Collected Works*. Volumul 8, trad. din limba rusă de Bernard Isaacs și Isidor Lasker (Moscova: Progress Publishers, 2009).

sens, mai exact „liderul ideologic al forțelor democratice”, care nu putea fi decât proletariatul, ca parte coerentă, alături de alte forțe cu caracter inconsistent, precum burghezia[76]. Așadar, în primă fază, hegemonia, în concepție leninistă, avea mai degrabă o valoare practică, constituind o formă de a obține puterea în stat.

Lenin nu a scăpat din vedere nici tărâmul relațiilor internaționale, acesta concentrându-se în special pe relațiile dintre marile puteri capitaliste. Încercând să ofere o explicație referitoare la cauzele Primului Război Mondial, în cartea *Imperialismul: stadiul cel mai înalt al capitalismului*, Lenin vedea ca sursă de război la nivel de sistem, o formă de război hegemonic chiar, conflictele apărute între marile puteri cu privire la împărțirea lumii. Potrivit lui Lenin, pe măsură ce capitalismul se dezvoltă în statele dezvoltate, iar capitalul se acumulează, devenind o resursă de prisos pe tărâm intern, acesta este exportat în statele subdezvoltate, integrându-le în cadrul unui sistem capitalist mondial[77], accelerând dezvoltarea economică a acestora, urmând ca sistemul capitalist să fie răspândit în întreaga lume[78]. Statele subdezvoltate sunt transformate în colonii, unde se construiesc elementele infrastructurii moderne, precum căi ferate, drumuri sau bănci, în acest fel capitalul financiar fiind răspândit în întreaga lume, la pachet cu principiile monopoliste, care iau locul liberei concurențe pe piață. În acest fel, aceste practici au dus la o împărțire a lumii prin intermediul capitalului financiar, între statele exportatoare de capital[79].

Odată controlate și împărțite piețele interne, uniunile monopoliste capitaliste ajung să-și împartă lumea, prin intermediul cartelurilor internaționale, ajungându-se astfel la „o treaptă nouă a concentrării mondiale a capitalului și a producției, o treaptă incomparabil mai înaltă decât cea premergătoare”, una caracterizată de „supra-monopol”[80]. Lenin atribuie o corespondență între dezvoltarea capitalismului și evoluția relațiilor dintre marile puteri, stabilind o relație de cauzalitate directă între

---

76 Lenin, „Working Class and Bourgeois Democracy", 79.

77 V.I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului* (F.l.: Editura Partidului Comunist din România, [1916] 1945), 66-67.

78 Lenin, *Imperialismul...*, 69.

79 Lenin, *Imperialismul...*, 70-72.

80 Lenin, *Imperialismul...*, 72.

evoluția capitalului și relațiile între state. Pe măsură ce marile puteri își extind imperiile coloniale, cursa pentru teritorii se întețește și „se înăsprește într-o măsură extraordinară lupta pentru împărțirea lumii", situație corespondentă tranziției capitalismului la etapa monopolistă[81]. În viziunea lui Lenin, această etapă, a epocii imperialismului capitalist și a politicii sale coloniale, este caracterizată de un sistem care are în centru statele care dețin colonii, coloniile, precum și alte state, independente politic, dar dependente financiar și diplomatic[82]. În mod concret, Lenin se raporta la Anglia secolului al XIX-lea ca la un stat aflat pe o poziție de preeminență internațională, cu „întinse posesiuni coloniale și o situație de monopol pe piața internațională", poziție aflată în erodare la început de secol XX, ca urmare a apariției unui număr redus de puteri imperialiste care și-au împărțit lumea în întregime[83].

O concepție oarecum similară, dar mai articulată, cu cea prezentată de Lenin cu privire la hegemonie ca opțiune de strategie de adoptat de către o anumită clasă socială o avea și Antonio Gramsci, păstrând totodată, în spiritul concepției teoretice marxiste, clasa drept principalul referențial teoretic. Făcând referire la mișcarea de unificare italiană și la mediul politic intern italian, Gramsci atribuia clasei dominante un criteriu istorico-politic caracterizat de două fațete corespondente clasei dominante, de a oferi o poziție de conducere claselor aliate și de a le domina pe cele antagonice. Această clasă trebuie să conducă înainte să dețină puterea, continuându-și rolul conducător chiar și după ce devine dominantă[84]. Ca surse intelectuale pentru conceptul de hegemonie, Gramsci pornea de la dezbaterile Internaționalei a Treia cu privire la calea de urmat de către bolșevici pentru a crea statul sovietic, completate de ideile extrase din *Principele* lui Machiavelli, elementul de originalitate fiind dat de aplicarea conceptului pe burghezie drept clasă dominantă. În viziunea lui Gramsci, hegemonia se întemeiază pe o relație simbiotică între coerciție și consimțământ, unde

---

[81] Lenin, *Imperialismul...*, 82-83.

[82] Lenin, *Imperialismul...*, 91.

[83] Lenin, *Imperialismul...*, 114-116.

[84] Antonio Gramsci, *Prison Notebooks*. vol. 1, ed. și cu introd. Joseph A. Buttigieg, trad. Joseph A. Buttigieg și Antonio Callari (New York : Columbia University Press, 2011), 136-137.

prima fațetă este destinată pedepsirii disidenților, hegemonia fiind de ajuns pentru a asigura exercitarea dominației asupra maselor[85]. Ceea ce este însă esențial în gândirea lui Gramsci se referă la faptul că, spre deosebire de concepția clasică marxistă, ideile, ca parte a suprastructurii, se întrepătrund cu baza economică, influențându-se reciproc și dând naștere unui bloc istoric ce „nu poate exista fără o clasă socială hegemonică", ce are misiunea de a-și armoniza interesele cu celelalte clase subordonate[86].

Trecând pe tărâmul relațiilor internaționale, Gramsci vedea schimbările structurale sociale de la nivelul intern al statelor, ca principali actori internaționali, drept sursa schimbărilor de la nivelul sistemului internațional. De asemenea, referindu-se la cazul Italiei, Gramsci avansa și ideea potrivit căreia unele state, mai slabe, sunt dependente de cele mai puternice. Statele mai puternice, în concepția autorului italian, sunt cele care se bucură de o mai mare autonomie în politica externă, în contrast cu cele slabe, ale căror acțiuni sunt îngrădite în acest sens, iar economiile naționale se află sub influența unor actori mai puternici. În concepția lui Gramsci, cele mai puternice state erau cele care trecuseră prin schimbări socio-economice profunde, cu caracter revoluționar, care, ulterior, se răspândesc la nivel internațional, în teritoriile dependente, luând forma unei revoluții pasive[87].

În anii 1970 a început să ia avânt o nouă abordare în analiza fenomenelor sociale internaționale, sub influența ideilor școlii Analelor lui Fernand Braudel și materializată sub forma unei concepții integrative, cea a *sistemelor-lume*[88]. Cel mai de seamă reprezentant al acestei orientări teoretice este Immanuel Wallerstein. În concepția acestuia, sistemul-lume modern, reprezentat de lumea contemporană, are origini încă din secolul al XVI-lea,

---

[85] Robert W. Cox, „Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Millenium: Journal of International Studies* 12, nr. 2, (1983): 163-164, DOI: 10.1017/CBO9780511607905.008.

[86] Cox, „Gramsci, Hegemony... ," 167-168.

[87] Cox, „Gramsci, Hegemony... ," 169-170.

[88] În traducerea din limba română termenul apare numit *sistem mondial*, însă această variantă reprezintă cauza unor multiple confuzii conceptuale. După cum voi arăta mai jos, termenul de sistem-lume reprezintă o unitate de analiză ce nu desemnează studiul lumii în totalitatea sa, ci doar o parte din aceasta, într-un cadru bine definit, dar mai cuprinzător, din mai multe perspective.

iar atunci cuprindea doar câteva părți din Europa și Americi, cel prezent înglobând întreaga lume. Sistemul-lume modern „[e]ste și a fost dintotdeauna o *economie-lume* capitalistă”[89]. Termen împrumutat de la Fernand Braudel – așa-numita *économie-monde* –, economia-lume desemnează „o zonă geografică extinsă, în interiorul căreia există o diviziune a muncii și, de aceea, un schimb intern semnificativ de bunuri esențiale sau de bază, precum și fluxuri de capital și muncă”[90]. Esențial pentru economia-lume este că „aceasta nu e delimitată de o structură politică unitară”, înglobând de fapt o diversitate de actori politici, culturi, religii, limbi și moduri de viață. Însă, în pofida eterogenității din cadrul acestui sistem, diviziunea muncii din cadrul său reprezintă elementul unificator[91].

În viziunea lui Wallerstein, sistemul-lume, ca sistem social, se caracterizează structural prin trăsăturile unui organism. Sistemul-lume „are granițe, structuri, grupuri de apartenență, reguli de legitimare și coerență”, unitatea sa fiind redată de conflictele dintre grupuri care vizează să modifice sistemul spre propriul avantaj[92]. Dată fiind diviziunea muncii, caracteristică a sistemului-lume, Wallerstein împarte în mod dihotomic statele din cadrul unei economii-lume în state aflate în centru, respectiv la periferie, cu o situație intermediară desemnată celor care se află în semiperiferie. În ceea ce privește ierarhia sistemică, centrul economiei-lume este rezervat marilor puteri cu un capitalism dezvoltat, în timp ce periferia desemnează state slabe (în sensul westfalic) sau colonii, pentru ca semiperiferia să desemneze locul unor grupuri de rang intermediar. Important de reținut este faptul că această configurație centru-semiperiferie-periferie nu este una statică, anumite zone putând fi situate într-un secol în zona de periferie, iar în altul în semiperiferie și viceversa[93].

---

89 Immanuel Wallerstein, *Pentru a înțelege lumea. O introducere în analiza sistemelor-lume*, trad. și notă terminologică Ovidiu Țichindeleanu (Cluj-Napoca: Idea Design & Print, 2013), 37.

90 Wallerstein, *Pentru a înțelege lumea...*, 37.

91 Wallerstein, *Pentru a înțelege lumea...*, 37.

92 Immanuel Wallerstein, *Sistemul mondial modern: agricultura capitalistă și originile economiei mondiale europene în secolul al XVI-lea*, Vol. II, trad. Dorel Abraham, Ilie Bădescu și Marcel Ghibernea (București: Meridiane, 1992), 279.

93 Wallerstein, *Sistemul mondial modern...*, Vol. II, 282-284.

O viziune critică vizavi de perspectiva lui Wallerstein o are Christopher Chase-Dunn, care afirma faptul că, odată cu emergența capitalismului în Europa, a început să-și facă apariția o nouă „putere de centru hegemonică, sau hegemon", care se individualizează față de alte forme de dominație prin faptul că „niciodată nu cucerește întregul centru; este doar economic și militar mai mare și mai puternic decât celelalte state din centru". Potrivit lui Chase-Dunn, în spatele ascensiunii și decăderii hegemonilor stă competiția economică și militară, unde prima are o mai mare importanță[94]. În acest sens, conform lui Chase-Dunn, puterea hegemonică trebuie să-și întemeieze poziția în sistemul internațional pornind de la puterea economică, drept element de bază pentru puterea militară. Făcând o descriere a dominației hegemonice – pe care o preferă din punct de vedere terminologic leadership-ului –, Chase-Dunn se raporta la sistemul desemnat de aceasta drept unul ierarhic, în care încă există zone de periferie. Astfel, hegemonia presupune „o structură în care se află o putere de centru hegemonică"[95].

Într-un articol devenit celebru, Robert Cox se întreba dacă perspectiva gramsciană asupra hegemoniei își găsește utilitatea pe tărâmul relațiilor internaționale asupra ordinii mondiale, ducând astfel mai departe argumentul gramscian[96]. Astfel, poziția hegemonică se obține de către un stat care protejează o ordine mondială universală creată de acesta, o ordine care armonizează interesele sale cu ale majorității statelor, ideea de exploatare fiind exclusă. Mergând pe linia marxistă, ordinea mondială se întemeiază atât pe „reglementarea conflictului inter-statal", cât și pe „o societate civilă constituită global", care se traduce într-un mod de producție global ce conectează clasele sociale din societățile componente. În acest sens, „hegemoniile de acest fel sunt fondate de state care au suferit o revoluție socială și economică profundă", ce „dezlănțuie energii care se extind dincolo de granițele statului"[97].

---

94 Christopher Chase-Dunn et al., „Hegemony and Social Change", *Mershon International Studies Review* 38, nr. 2 (1994): 362.

95 Chase-Dunn, et al., „Hegemony and Social Change", 362.

96 Cox, „Gramsci, Hegemony...", 170.

97 Cox, „Gramsci, Hegemony...", 171.

În termeni de clasă, o hegemonie mondială emergentă se reduce la extinderea la nivel internațional, către statele periferice, a hegemoniei naționale a unei clase dominante, în termeni de instituții socio-economice sau cultural-tehnice, aceasta fiind marcată de consistență în centru și de contradicții la periferie. Hegemonia este, așadar, „o ordine în cadrul unei economii mondiale cu un mod de producție dominant” cu ramificații în toate statele și cu moduri de producție subordonate. Mai mult, hegemonia reprezintă și „un complex de relații sociale internaționale care conectează clasele sociale ale diferitelor țări”[98]. Continuând tradiția lui Gramsci, Cox definește hegemonia drept „o potrivire între putere, idei și instituții”[99]. Potrivit lui Cox, acest melanj dintre cele trei elemente își găsește sursa „în tărâmul forțelor sociale determinate de relații de producție”, unde forțele sociale transcend granițele naționale, găsindu-și loc la nivel internațional[100]. În ceea ce privește relația dintre centru, respectiv periferie, Cox se raportează la acestea precum la niște părți componente ale unui sistem imperial, care presupune exercitarea unor presiuni asupra statelor, fără a face apel la structurile organizaționale mai mult sau mai puțin formale, în contrast cu un sistem hegemonic, ce presupune un consimțământ din partea majorității statelor componente, coroborat cu beneficii suficiente[101].

La cumpăna dintre secolele XX și XXI, Michael Hardt și Antonio Negri aduceau în discuție o nouă formă de organizare de factură mondială, izvorâtă din rezultatele globalizării cultural-economice și bazată pe un alt tip de suveranitate. Aceasta este Imperiul, configurație politică ce administrează piața globală și circuitele globale de producție, mai exact „puterea suverană care guvernează lumea”. Imperiul, ca „noua formă globală de suveranitate” se materializează în urma transformării suveranității clasice, împreună cu atributele sale, într-o „serie de organisme

[98] Cox, „Gramsci, Hegemony...”, 171.

[99] Robert W. Cox, „Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, în *Neorealism and its Critics*, ed. Robert O. Keohane (New York: Columbia University Press, 1986), 224.

[100] Cox, „Social Forces, States...”, 225.

[101] Cox, „Social Forces, States...”, 229-230.

naționale și supranaționale unite sub o singură logică de conducere"[102]. Cei doi pornesc de la ideea de bază că suveranitatea s-a transformat, formată fiind mai nou „dintr-o serie de organisme naționale și supranaționale unite sub o singură logică de conducere". Mai mult scăderea în importanță a suveranității statelor naționale, precum și puterea tot mai scăzută a acestora în ceea ce privește reglementarea schimburilor cultural-economice, reprezintă unul din principalele semne care anunță Imperiul[103]. Pe de altă parte, imperialismul este distinct de Imperiu, fiind „o extensie a suveranității statelor națiune europene dincolo de granițele lor proprii", în vreme ce trecerea la Imperiu se face atunci când apare suveranitatea modernă. Spre deosebire de imperialism, Imperiul nu are un centru de putere teritorial și nici granițe rigide sau bariere, înglobând succesiv întreaga lume[104]. Cei doi autori contrazic pozițiile cu privire la faptul că Statele Unite reprezintă o superputere care conduce lumea sau un opresor imperialist, susținând faptul că „o nouă formă imperială de suveranitate a apărut", fiind imposibil ca un stat națiune să mai reprezinte în prezent nucleul unui proiect imperialist[105].

În cadrul acestor abordări critice cu privire la hegemonie se distinge teza conform căreia forța nu este de ajuns pentru a obține și apoi exercita o poziție hegemonică la nivel internațional. Elementul reprezentat de aportul ideilor în exercitarea hegemoniei reprezintă principala contribuție care diferențiază abordările critice cu privire la hegemonie de cele convenționale, unde forța brută reprezintă elementul esențial. În cadrul abordărilor critice, ideile vin în completarea forței brute, cuantificabile, și își aduc un aport important în procesul de exercitare a hegemoniei. Este vorba, așadar nu numai de o dominație hegemonică la nivel internațional în termeni materiali, ci și în termeni de idei, care se răspândesc pe întregul mapamond prin ideologie, care devine dominantă, practici politice și economice sau modele instituționale. Într-adevăr, hegemonul creează o

---

[102] Michael Hardt și Antonio Negri, *Empire* (Cambridge și Londra : Harvard University Press, 2000), xi-xii.

[103] Hardt și Negri, *Empire*, xii.

[104] Hardt și Negri, *Empire*, xii.

[105] Hardt și Negri, *Empire*, xiii-xiv.

ordine pe care o administrează, uneori folosind forța, însă mai este nevoie și de elementul auxiliar al ideilor, cele două elemente potențându-se reciproc. Mai exact, ideile completează forța. Marea putere care dorește să obțină o poziție hegemonică la nivel internațional, dar să o și mențină, are nevoie de a-i coopta și cointeresa pe ceilalți actori statali în cadrul ordinii hegemonice în fruntea căreia se poziționează.

1.3. Hegemonie și imperiu

Chiar dacă marea putere hegemonică își construiește o ordine ierarhică, ordine care-i servește interesele, cu toate acestea, hegemonia nu presupune o structură imperială. Cu alte cuvinte, hegemonul nu este un actor de tip imperial. Hegemonul nu este un superstat global care să controleze direct, din punct de vedere administrativ, fiecare colț al lumii, întocmai ca un imperiu. Hegemonul are cu totul alte metode de control, acestea putând merge chiar până la o forță de atracție pentru cele mai multe state din sistemul internațional. Statele Unite ale Americii reprezintă un exemplu de atracție față de alții, arhicunoscută fiind expresia „America, tărâmul tuturor posibilităților". Există, așadar, o formulă de seducție, o poveste de succes, care, împreună cu elementul puterii, construiesc un model care atrage.

Unele din cele mai timpurii încercări de teoretizare a imperiului aparțin unor autori care provin din lumea premergătoare Primului Război Mondial și care analizau imperialismul în suprapunere cu imperiile coloniale. Unul dintre acești autori este John Atkinson Hobson, care, la 1902, s-a aplecat asupra studiului despre extinderea imperiilor coloniale europene în Africa de secol XIX. Hobson găsea similitudini în cadrul imperialismului de secol XIX cu stăpânirea colonială[106]. Mai mult, imperialismul, în viziunea lui Hobson, se traducea și într-o „expansiune a autocrației", din moment ce acesta nu a extins niciunde drepturile și libertățile de care se bucurau cetățenii din metropole[107]. Totodată, imperialismul reprezenta și o formă de debușeu pentru excesul de bunuri

[106] John Atkinson Hobson, *Imperialism: A study* (New York: Cosimo, Inc., 2005), 6.
[107] Hobson, *Imperialism: A study*, 27.

provenite din metropolă, care aveau nevoie de desfacere pe piețe externe[108]. Ideile lui Hobson au reprezentat o bună sursă de inspirație pentru Lenin, care vedea sursa în ascensiunea imperialismului, pe o platformă economică, drept nevoia de a acapara noi teritorii care să reprezinte, din punct de vedere economic, locurile în care metropolele își exportau bunurile industriale pe piețele din colonii[109]. Am tratat mai sus în acest capitol, mai pe larg, viziunea leninistă a imperialismului. Un alt autor, Joseph Schumpeter, asocia imperialismul cu „dispoziția fără obiect din partea unui stat către expansiune cu forța"[110].

Manifestând o atitudine critică față de Hobson, Lenin și Schumpeter, Michael Doyle se raporta la ideile acestora precum la niște referiri indirecte la imperialism, care au generat răspunsuri incomplete, afirmând că temelia imperialismului este dată de ordine „impusă și forțată", nu de anarhie[111]. Din punct de vedere funcțional, „[i]mperiul [...] este un sistem de interacțiune între două entități politice, din care una, metropola dominantă, exercită control politic asupra politicii interne și externe – suveranitatea efectivă – a celeilalte, periferia subordonată"[112]. În contrast cu metropola, puterea hegemonică – cealaltă formă de inegalitate internațională pe lângă imperiu – controlează politica externă a altor state într-o mare măsură sau în totalitate, însă controlul politicii interne este scăzut sau nu se manifestă deloc. Hegemonul constrânge în mod limitat statul dependent din punct de vedere economic și social, lăsându-l să se bucure indirect de autonomie politică, fapt ce contrastează cu periferia unui imperiu[113]. Dominația imperială include atât controlul, cât și rezultatele sale. Controlul se exercită formal (direct sau indirect) sau informal, „prin influență asupra mediului periferiei, articulare politică, agregare, luarea deciziilor, adjudecare și implementare și de obicei cu colaborarea elitelor locale periferice", fiind

[108] Hobson, *Imperialism: A study*, 29.
[109] Lenin, *Imperialismul...*
[110] Joseph Schumpeter, *Imperialism and Social Classes*, introd. Bert Hoselitz, trad. în engleză Heinz Norden (Cleveland și New York : Meridian Books, 1966), 6.
[111] Michael W. Doyle, *Empires* (Ithaca și Londra: Cornell University Press, 1986), 11-12.
[112] Doyle, *Empires*, 12.
[113] Doyle, *Empires*, 12-13.

vizate politica internă și externă. În mod contrar, hegemonia controlează doar politica externă[114].

Doyle distinge două forme ale imperiului – formal și informal. Imperiul formal reprezintă „controlul formal al suveranității efective a unei societăți subordonate”, presupunând controlul proceselor decizionale periferice. Imperiul informal poate duce la aceleași rezultate precum în cazul celui formal, diferența față de prima formă găsindu-se în controlul exercitat cu ajutorul unui guvern legal independent, dar subordonat, al periferiei. Atunci când o provincie nu poate fi administrată de elite locale controlul este formal (direct), pe când situația opusă rezultă într-un control informal (indirect)[115]. Pe aceeași linie cu Doyle, referitor la varianta formală, respectiv informală a imperiului, elaborează și David A. Lake. Ilustrând importanța instituțiilor de securitate internaționale prin exemplul Uniunii Sovietice ca imperiu informal, acesta afirma că instituțiile internaționale pot fi ierarhice, anarhice și se pot contura prin coerciție sau negociere voluntară. Ordonate crescător, instituțiile de securitate ierarhice întruchipează patru dimensiuni: sferele de influență, protectoratele, imperiile informale și imperiile. Imperiul informal exercită controlul asupra unor largi segmente ale deciziei, chiar și internă, permițând însă statului subordonat să interacționeze cu terți în virtutea suveranității. În cadrul imperiului formal, statele dominante subordonează total statele dominate și nu le permit interacțiunea cu terții[116]. Din punct de vedere al exercitării dominației, imperiul informal este de preferat celui formal datorită costurilor reduse de exercitare a controlului[117].

Ulterior, David Lake se raporta la relațiile de securitate precum un continuum pe o axă anarhie-ierarhie, variind, de la un capăt la altul, de la diplomație la protectorat. Dacă relațiile anarhice presupun completa autonomie a acțiunilor actorilor, cele ierarhice presupun cedarea de autoritate asupra acțiunilor către o altă putere, chiar dacă suveranitatea din

---

114 Doyle, *Empires*, 40.

115 Doyle, *Empires*, 37-38.

116 David A. Lake, „Beyond Anarchy. The Importance of Security Institutions”, *International Security* 26, nr. 1. (Vara 2001): 131-133. https://www.jstor.org/stable/3092080.

117 Lake, „Beyond Anarchy. The Importance of Security Institutions”, 140.

punct de vedere formal rămâne în vigoare[118]. Pe axa anarhie-ierarhie, Lake se raporta la relațiile între state din perspectiva a două dimensiuni. Dimensiunea economică presupune, la capătul anarhic, schimburile comerciale, la capătul ierarhic dependența economică, împreună cu zona economică drept situație intermediară. Dimensiunea de securitate presupune, în zona relațiilor anarhice diplomația, în zona relațiilor ierarhice presupune protectoratul, în timp ce în zona intermediară se află sfera de influență. În funcție de cum variază aceste variabile, relațiile între state pot varia de la autonomie completă la imperiu informal până la extrema care presupune forma de dominație aferentă imperiului[119]. Reducând aceste relații la conceptul de ierarhie, Lake se raportează la aceasta precum „o variabilă definită de autoritatea stăpânului asupra unui număr ridicat de acțiuni ale dominatului", unde intensitatea dominației depinde de multitudinea de acțiuni reglementate de puterea dominantă[120].

Deși Hardt și Negri au fost menționați în secțiunea anterioară, atunci când am adus în discuție perspectiva acestora cu privire la Imperiu, aceștia își găsesc locul și în rândul perspectivelor referitoare la formula imperială în stil clasic. Dacă Imperiul în accepțiunea celor doi se referă la o nouă formă de suveranitate, extinsă la nivel global, nu este același lucru cu imperialismul, legat de crearea propriu-zisă a unui imperiu. Dacă Imperiul a apărut recent, odată cu sensul modern al suveranității, neavând un centru de putere, granițe fixe sau bariere, fiind întins pe întreg mapamondul, imperialismul se referă strict la „o extensie a suveranității statelor națiune europene dincolo de granițele lor proprii". Conform celor doi autori, dată fiind noua formulă desemnată de Imperiu, este imposibil ca un stat națiune să mai emeargă drept nucleul unui proiect imperialist[121]. Așadar, în ceea ce privește forma de manifestare a imperialismului, Hardt și Negri se înscriu în aceleași perspective prezentate mai sus, care desemnează imperialismul, sau imperiul în sens clasic și nu Imperiul, drept o formă de dominație teritorială, de administrare directă și înlocuire a atributelor suveranității

---

118 David A. Lake, *Hierarchy in International Relations* (Ithaca și Londra: Cornell University Press, 2009), 52-54.

119 Lake, *Hierarchy in International Relations*, 53.

120 Lake, *Hierarchy in International Relations*, 62.

121 Hardt și Negri, *Empire*, xii-xiv.

puterii aflate sub dominație imperială sau imperialistă, administrarea politicii interne și externe trecând sub autoritatea puterii dominante, imperiale.

Având în vedere acest excurs teoretic, se poate observa o diferență esențială între hegemonie și imperiu. Dacă hegemonia presupune o formă de dominație mai degrabă prin exercitarea influenței, instituțiilor internaționale, ordinii internaționale create de hegemon, adică prin mijloace indirecte, imperiul presupune un control direct al statelor periferice, atât din punct de vedere administrativ, la nivel de micro-management al politicii interne, cât și la nivelul politicii externe. Imperiul își trimite emisarii în regiunile periferice dominate, creând și impunând propriul cadru administrativ, iar aceste regiuni se supun voinței metropolei. Modul de dominație imperial a rezistat testului timpului până recent, în secolul XX. Imperiul Roman transforma din punct de vedere administrativ provinciile cucerite prin trimiterea unor legați cu funcții administrative, crearea unor instituții și împărțirea administrativă a teritoriilor, care trebuiau să răspundă și chemării la război, astfel de practici rezistând în timp. Austro-Ungaria reprezintă un exemplu clasic de imperiu, de dată mai recentă. Sistemul dualist austro-ungar asigura o anumită autonomie internă Ungariei, permițând instituții guvernamentale proprii, politica externă și financiar-monetară erau reunite sub forma unor ministere comune, pentru tot imperiul, negând astfel unui stat precum Ungaria independența de acțiune în politica economică sau externă, chiar dacă i se permitea libertatea în alte domenii de ordin intern, precum politicile cu privire la alte naționalități din cadrul Regatului Maghiar.

Diferența dintre exercitarea hegemoniei și imperiu constă în controlul indirect asupra statelor care se află integrate în cadrul unei ordini hegemonice. Ceilalți actori își păstrează independența de acțiune politică și economică, internă, cât și externă, influența din partea hegemonului intervenind mai degrabă pe cale indirectă, printr-un mix între intervenție militară și alte mijloace mai puțin invazive, precum crearea unei ordini instituționale internaționale care să promoveze un anumit tip de cooperare între actori sau prin intermediul ideilor care provin dinspre hegemon înspre mediul internațional, idei care sunt adoptate mai mult sau mai puțin

de către ceilalți actori, în funcție de puterea hegemonului și de interesele celorlalți.

1.4. Variații ale hegemoniei. Hegemonia laxă și hegemonia închegată

În funcție de puterea, interesele și ideile pe care le avansează hegemonul la nivel internațional, hegemonia poate lua forma a două ideal tipuri, aflate în opoziție, hegemonie laxă, respectiv hegemonie închegată. Dispuse pe o axă, hegemonia laxă și hegemonia închegată se află fiecare la câte un capăt al acesteia, cu alte variații care se află între extreme [122] . Hegemonul construiește o ordine internațională, sistemică sau regională, prin intermediul căreia își avansează interesele. Pentru a funcționa eficient, hegemonul trebuie să aibă un anumit grad de implicare în cadrul ordinii hegemonice, precum și să cointereseze și celelalte state, obținând consensul acestora cu privire la inițiativele pe care acesta le are. Diferența dintre hegemonia laxă și cea închegată este dată atât de puterea de care dispune hegemonul relativ la celelalte state, cât și de gradul de implicare sau asertivitate în gestionarea ordinii hegemonice. Marja de acțiune hegemonică se poate întinde de la oferirea și administrarea unui cadru general de interacțiune între state până la forme de implicare prin uzul forței, care pot ajunge chiar la influențarea afacerilor interne ale statelor mai mici incluse în cadrul ordinii gestionate de hegemon.

În determinarea parametrilor celor două tipuri de hegemonie voi lua în calcul două dimensiuni. Prima dimensiune are în vedere efectele generate de către hegemon și, implicit, modelul avansat de acesta, la nivelul orientărilor externe ale elitelor politice locale. În acest sens, teoriile cu privire la alianțe își dovedesc utilitatea, având astfel în vedere comportamente variate din partea elitelor locale în raport cu hegemonul,

[122] O formă incipientă a perspectivei referitoare la hegemonia laxă și închegată (aici denumită „imperială”) am publicat-o în Adrian Eugen Preda, „Hegemonic Models and Romania between 1913-2000”, în *Proceedings of 7th ACADEMOS Conference 2020 International Conference, Politics and Knowledge: New Trends in Social Research*, ed. Andrei Țăranu, 367-373, (Bucharest: Filodiritto Editore , 7-10 October 2020).

precum balansare, aliniere, război sau neutralitate. Dacă balansarea, războiul sau neutralitatea sunt destul de clare, comportamentul referitor la aliniere poate conduce la mai multe finalități. Elitele locale pot avea în vedere atât teama față de o mare putere, din interesul de a evita o confruntare cu aceasta, în termenii statuați de Stephen Walt, precum și profitul, în termenii lui Randall Schweller, cu interese ce pot ține de câștiguri teritoriale, ca urmare a colaborării cu o mare putere sau, eventual, din credința împărtășită de elitele locale în beneficiile obținute pe viitor – așa numita aliniere futuristă – de pe urma colaborării cu aliatul mai puternic. Cea de-a doua dimensiune asupra cărora îmi voi concentra analiza asupra efectelor generate de hegemonie este destinată schimbărilor instituționale interne generate de nivelul de implicare a puterii hegemonice în ceea ce privește afacerile interne ale micii puteri.

1.4.1. Hegemonia laxă

Hegemonia laxă se întemeiază pe puterea de atracție a hegemonului, a modelului său instituțional intern, politico-economic. Elementul de coeziune care menține legătura între hegemon și puterile mai mici este dat de capacitatea de atracție a ideilor exercitată în rândul elitelor politice locale sau chiar a opiniei publice interne. În acest caz, este ilustrativ exemplul – care va fi discutat pe larg într-un capitol ulterior - tradiționalei orientări pro-franceze a unei părți însemnate a elitelor politice românești, precum și a opiniei publice din România, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea până târziu, către finalul perioadei interbelice. Reprezentanții Franței susținuseră unirea Principatelor în cadrul dezbaterilor europene de după Războiul Crimeii, precum și dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza[123], în timp ce generația revoluționarilor pașoptiști – așa numiții bonjuriști - își făcuse studiile în Franța, statul care dăduse tonul Revoluției de la 1848, eveniment care s-a întins și în spațiul

[123] Nicolae Isar, *Istoria modernă a românilor*, partea a II-a: 1848-1878, ed. a 2-a, (București: Editura Fundației România de Mâine, 2005), 26-45.

românesc[124]. Acestea reprezintă premise ale orientării pro-franceze în rândul elitelor și opiniei publice românești. În acest sens, ideile de export reprezintă un element de coeziune important, cu rol ridicat în menținerea alianței cu puterile mai mici cu care marea putere hegemonică interacționează. În acest sens, o formă de atracție pentru elitele locale poate să o reprezinte mediul instituțional intern al puterii hegemonice, pe care îl pot prelua ca exemplu.

Marea putere hegemonică ce susține un model hegemonic lax nu vizează schimbarea din temelii a instituțiilor interne politice și economice ale statelor mai mici cu care interacționează. Gradul de imixtiune în gestionarea politicii interne a statelor mai mici este redus, vizând însă, uneori, doar imixtiuni punctuale, ce nu au în vedere schimbarea la față din temelii a instituțiilor interne locale. În acest sens, este edificator exemplul condiționării acordării independenței României de acceptarea unor condiții de ordin politic și economic, provenite pe filieră germană. Concret, cancelarul german Otto von Bismarck a condiționat recunoașterea independenței României, obținute după participarea la războiul ruso-turc din 1877-1878 de modificarea articolului VII din constituție, în direcția oferirii de drepturi politice evreilor, precum și de răscumpărarea acțiunilor societății Strousberg, care fusese însărcinată cu realizarea rețelei de cale ferată din România[125].

Modelul reprezentat de hegemonia laxă este caracteristic unui nivel scăzut de implicare a puterii hegemonice în gestionarea ordinii create, fie din lipsă de interes, fie din cauze ce țin de capacitate redusă de exercitare a puterii, ca urmare a unor presiuni interne sau externe. Presiunile interne se pot referi la probleme economice, crize politice sau sociale, în timp ce presiunile externe pot avea drept cauză presiunile exercitate de alte mari puteri. Hegemonia laxă nu vizează schimbarea instituțiilor interne ale micii puteri. Vizează, mai degrabă, o implicare redusă în treburile interne ale

[124] Referitor la Revoluția de la 1848 în spațiul românesc, vezi Nicolae Isar, *Istoria modernă a românilor*, partea I: 1774-1848, ed. a 2-a, (București: Editura Fundației România de Mâine, 2005), 170-216.

[125] Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Volumul I, Carol I (București: Editura Enciclopedică, 2004), 115-119.

micii puteri, în cazul în care interesele o cer. Mai degrabă elitele locale tind să copieze, chiar dacă imperfect, instituțiile și practicile venite dinspre hegemon, raportându-se la acestea ca la un model demn de urmat.

1.4.2. Hegemonia închegată

La cealaltă extremă privind modalitățile de manifestare ale variațiilor de modele hegemonice se află hegemonia închegată, corespondentă unui grad înalt de implicare a hegemonului în afacerile externe, respectiv interne ale micii puteri. Hegemonia închegată este, de obicei, caracteristică unei mari puteri revoluționare, revizioniste, care este dispusă să schimbe regulile sistemice din temelii. Marile puteri care avansează un astfel de model vizează schimbarea într-o mare măsură a ordinii instituționale politice și economice ale micii puteri. Un astfel de model se caracterizează printr-un nivel ridicat de control exercitat de către hegemon la nivelul micii puteri, interferând în mare măsură în afacerile interne și externe ale acesteia din urmă. Dominația se realizează prin amploarea controlului asupra unor largi segmente de decizie internă și externă, cu un spațiu de manevră îngustat în politica externă, dar cu un anumit nivel de exercitare a suveranității, deoarece controlul indirect incumbă costuri mai mici[126].

Pentru o astfel de putere hegemonică, exercitarea forței, a puterii dure, reprezintă o componentă de bază în gestionarea relațiilor cu statele din propria sferă de influență. În acest sens, atunci când statele satelit ale Uniunii Sovietice au încercat implementarea unor reforme interne, aceasta, împreună cu aliații săi, a făcut uz de forță, invadând state precum Ungaria în 1956[127] sau Cehoslovacia în 1968[128], ale căror sisteme politice interne ar fi

---

[126] Lake, „Beyond Anarchy: The Importance of Security Institutions", 132-133, 140.

[127] Vezi Matthew J. Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy* (Chapel Hill și Londra: The University of North Carolina Press, 2003), 11-16. Vezi și William Taubman, *Hrușciov. Omul și epoca sa*, trad. Dan Criste (F.l.: Meteor Publishing, 2019), 333-347. Dintr-o perspectivă din interiorul evenimentelor, Imre Nagy (prim-ministru al Ungariei în perioada revoluției, ulterior îndepărtat și executat) susținea că intervenția sovietică a avut loc ca urmare a eforturilor sovietice de „a se afirma ca mare putere și ca să stăvilească presiunea anglo-franceză asupra Egiptului", urmând a obține susținerea arabă, Ungaria devenind astfel „un teritoriu strategic important în presiunea militară împotriva Angliei și Franței". După Nagy, înaintarea militară sovietică și

vizat să urmeze calea liberalizării, precum și o poziție de independență față de hegemonul sovietic în afacerile externe. Un stat care impune un model hegemonic închegat are un regim politic totalitar, cu instituții politice și economice extractive, în termenii lui Acemoglu și Robinson[129]. La nivel de instituții politice, state precum Uniunea Sovietică se caracterizează prin existența unui partid unic, o elită conducătoare în frunte cu un lider suprem necontestat, cu puteri nelimitate, în timp ce controlul populației asupra elitelor este cvasiinexistent, iar drepturile omului nerespectate. Sistemele economice ale acestor state se caracterizează printr-un grad mai mic sau mai mare de centralizare, putând ajunge până la un nivel extrem de control statal, precum în Uniunea Sovietică, ce avea industrie și servicii naționalizate, iar agricultura colectivizată. Nici Germania Nazistă nu stătea extrem de bine la acest capitol, care, chiar dacă se baza pe proprietatea privată, economia acesteia era subordonată nevoilor de ordin militar, în vederea reînarmării.

De regulă, statele cu un caracter revoluționar și revizionist, tind să-și exporte la nivel extern propriile modele instituționale interne, urmărind, în mod forțat, transformarea instituțională internă a statelor aflate în propria sferă de influență. Este elocvent în acest sens exemplul transformării interne a statelor aflate în sfera de influență a Uniunii Sovietice, care au experimentat modificări instituționale politice și economice radicale, după modelul sovietic intern. Prin impunerea cadrelor instituționale interne asupra micii puteri, marea putere hegemonică ajunge să schimbe din temelii ordinea instituțională internă a acesteia, atât la nivel politic, cât și economic. Ca o consecință a instalării brutale a dominației hegemonice, sub forma unui imperiu informal, elita politică locală existentă poate deveni ostilă hegemonului. Pe cale de consecință, hegemonul elimină elita ostilă și

---

ocuparea Ungariei s-au făcut după un plan bine stabilit, cauzat de „situația internațională încordată și, înainte de toate, în tendința sovietică de mare putere militară", acest fapt fiind privit drept „o verigă în lanțul măsurilor militare generale îndreptate împotriva blocului atlantic și ca un pretext pentru mascarea acestora." - Imre Nagy, *Însemnări de la Snagov: corespondență, rapoarte, convorbiri,* ed. îngr., selecție doc., note și studiu introd. Ileana Ioanid (Iași: Polirom, 2004), 77-78.

128 Vezi Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine,* 16-37.

129 Acemoglu și Robinson, *De ce eșuează națiunile...,* 110, 115.

își impune propria elită politică la nivel local, subordonată intereselor acestuia, prin intermediul căreia își exercită dominația. În perioada de început a instalării dominației sovietice, toate statele satelit au experimentat niveluri mai mari sau mai mici de epurare politică internă a elitelor politice interbelice, acestea fiind înlocuite cu noi elite loiale, care au adoptat practicile de politică internă existente în Uniunea Sovietică[130].

La nivel extern, puterea mică integrată într-un model hegemonic închegat are parte de un nivel redus de autonomie, fiind supusă riscului de intervenție în forță a hegemonului. În final, tocmai modalitatea de exercitare a hegemoniei, caracterizată printr-o largă imixtiune a hegemonului în afacerile interne ale puterii mici, poate determina căutarea unui anumit grad de autonomie sau independență din partea elitelor politice locale, atât la nivel extern, cât și la nivel intern. Controlul politicii externe a sateliților se realizează prin includerea micilor puteri într-un sistem închegat de securitate, materializat într-o alianță militară cu caracter defensiv coordonată de hegemon. În acest sens, este ilustrativ exemplul integrării sateliților sovietici într-o alianță militară desemnată de Pactul de la Varșovia, în cadrul căreia influența sovietică se găsea într-o poziție de preeminență, cu un comandant suprem numit din rândurile armatei sovietice[131].

---

130 Pentru o incursiune în procesul de sovietizare al sateliților Uniunii Sovietice vezi Jean-François Soulet, *Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial până în prezent*, trad. Marius Roman (Iași: Polirom, 2008), cap. 4.

131 Vezi „Cu privire la crearea Comandamentului unit al forțelor armate ale statelor semnatare ale Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală de la Varșovia, Varșovia, 14 mai 1955", în *Organizația Tratatului de la Varșovia, 1955-1975, Documente* (București: Editura Politică, 1976), 21.

2.
Elite politice și instituții

Având în vedere că această cercetare urmărește studierea efectelor hegemoniei din perspectiva acțiunilor și comportamentului elitelor politice ale unei puteri mici, în cazul de față România, este nevoie și de o trecere în revistă a teoriilor cu privire la elitele politice și rolul acestora în angrenajul societății. Dat fiind faptul că această cercetare se raportează la elitele politice drept creatoare de instituții la nivel intern, unele la presiunea sau sub inspirația puterilor hegemonice, o a doua secțiune a capitolului își propune să treacă în revistă și perspectivele teoretice ale neoinstituționalismului, un loc special ocupându-l perspectiva lui Daron Acemoglu și James A. Robinson, provenită din cadrul abordării noului instituționalism economic, perspectivă asupra căreia voi insista mai mult în cadrul acestui capitol. Capitolul își propune să răspundă la întrebări cu privire la cine sunt elitele și care este rolul lor în cadrul societății, dar și la întrebări ce țin de natura și rolul instituțiilor, ca rezultat al construcției de către elitele politice. În economia teoretică a cercetării, elitele politice reprezintă intermediarii în relația cu hegemonul, precum și actorii care creează instituții, fie sub influență hegemonică, fie pentru a gestiona relația cu hegemonul.

2.1. Elitele politice

Atât politica internă, cât și politica externă reprezintă apanajul elitelor politice, care vizează obținerea puterii și păstrarea acesteia în ideea de a-și promova sau impune, după caz, politicile. În această lucrare elitele politice sunt văzute drept principalii actori în relația cu hegemonul, precum și actorii care construiesc instituțiile politice și economice interne prin

intermediul politicilor pe care le urmează, fie că sunt inspirate din modelul exportat de hegemon, fie că au o configurație rezultată din procesele politice interne. Cine sunt elitele politice? Ce factori le conferă un astfel de statut? Care este rolul acestora în angrenajul social? A răspunde la aceste întrebări este tocmai scopul acestei secțiuni dedicate elitelor politice.

Teoria clasică a elitelor provine din perspectivele avansate de Niccolò Machiavelli și Thomas Hobbes, însă primele încercări de a formula o teorie în mod coerent pot fi atribuite unor autori vest-europeni, între anii 1890 și 1940[1]. Ca indivizi care se află în fruntea unor societăți, elitele politice, concentrate în diverse branșe, de la politică, birocrație, mediu de afaceri, sindicate sau media, reprezintă principalele surse de decizie în societățile contemporane. Atributului deciziei i se mai adaugă, de asemenea, și capacitatea mobilizatoare, care este dublată de calități precum talent sau măiestrie în conducerea treburilor publice. Teoria elitelor se concentrează tocmai pe studiul acestor însușiri și pe efectele pe care le au în dinamica elitelor, în opoziție cu marxismul sau alte perspective radicale, care promit emergența unei societăți egalitare și democratice[2].

Vilfredo Pareto se raporta la elite precum o categorie de oameni care au cel mai mare randament în activitatea lor. Chiar dacă un jucător de șah sau o amantă a monarhului absolut – în exemplele lui Pareto – pot fi încadrați în categoria elitelor, pentru a juca un rol în conducerea statului, aceste categorii au nevoie și de alte abilități, unele cerute de activitatea politică. Conform lui Pareto, societatea în general se împarte în două straturi: stratul de jos, numit și non-elită, este primul dintre acestea, subiect ce nu intra în preocuparea sa, respectiv stratul superior sau elita, care, la rândul său, se divide în elita guvernatoare și elita neguvernatoare, unde prima presupune indivizi cu un rol important în guvernare, în timp ce a doua reprezintă restul[3]. În general, elitele sunt constituite și recunoscute prin atribuirea unor etichete, în cazul elitelor politice fiind vorba de funcții cu caracter politic, precum senatori, deputați și, mai departe, cu caracter

---

1 Jan Pakulski, „The Development of Elite Theory," în *The Palgrave Handbook of Political Elites*, ed. Heinrich Best și John Highley (Londra: Palgrave Macmillan, 2018), 9.

2 Pakulski, „The Development of Elite Theory", 9-10.

3 Vilfredo Pareto, *The Mind and Society [Tratato di Sociologia generale]*, vol. III, ed. Arthur Livingston (Londra: Jonathan Cape Ltd., 1935), 1423-1424.

militar sau juridic, pentru care dețin anumite calități care le atestă funcția, care, la rândul ei, poate fi moștenită ereditar sau câștigată prin propriul merit[4]. La modul general, Pareto împarte societățile în două straturi, unul superior și unul inferior, unde primul cuprinde conducătorii, în timp ce al doilea îi cuprinde pe cei conduși[5]. Operând cu o astfel de diviziune, Pareto se încadrează într-o perspectivă deterministă cu privire la elite în general și elite politice în particular, care reprezintă, după cum am arătat, o clasă de oameni ce apare cu necesitate în orice fel de societate.

Provenind tot din școala italiană a teoriei elitelor, Gaetano Mosca identifica în toate societățile, de la cele dezvoltate la cele subdezvoltate, încă de la începuturile civilizației, o tendință generală de apariție a două clase, cea conducătoare și cea condusă. Clasa conducătoare este întotdeauna minoritară și „îndeplinește toate funcțiile politice, monopolizează puterea și se bucură de avantajele pe care le aduce puterea", în timp ce clasa condusă, majoritară, „este direcționată și controlată de prima". Potrivit lui Mosca, în cadrul unui stat conducerea afacerilor publice se află „în mâinile unei minorități de persoane influente", cărora majoritatea li se supune „benevol sau nonbenevol"[6]. Mai mult, structura elitelor determină și configurația politică, împreună cu dezvoltarea civilizațională a poporului, acestea având totodată și calitatea de a fi mai bine organizate față de mase, în raport cu care au și o ascendență materială, intelectuală și morală[7]. Conform lui Mosca, orice organism politic are în fruntea sa un individ care stă deasupra liderilor clasei conducătoare, acesta fiind șeful statului. Acest individ, care deține puterea supremă, poate fi un monarh, un prim-ministru sau un politician influent. În alte circumstanțe, doi sau trei indivizi pot exercita puterea supremă. În revers, orice corp politic se confruntă cu presiuni care-și au originile în masele nemulțumite ale celor guvernați, acțiunile lor influențând politicile guvernanților[8].

---

4 Pareto, *The Mind and Society...*, 1424-1425.

5 Pareto, *The Mind and Society...*, 1427.

6 Gaetano Mosca, *The Ruling Class*, trad. Hannah D. Kahn (New York, Londra: McGraw-Hill Book Company, Inc., 1939), 50.

7 Mosca, *The Ruling Class*, 51-53.

8 Mosca, *The Ruling Class*, 50-51.

Ceea ce este important pentru Mosca în înțelesul științific al conceptului de clasă conducătoare sau politică ține de faptul că „structura variabilă a claselor conducătoare are o importanță preponderentă în determinarea tipului politic, și de asemenea a nivelului de civilizație, al diferitelor popoare"[9]. Cu alte cuvinte, caracterul elitelor conducătoare are corespondent și determină caracterul societăților pe care le conduc, punct de vedere ce converge cu viziunea instituționalist-economică împărtășită de Daron Acemoglu și James A. Robinson, care vedeau instituțiile politice și economice ale statelor drept creații ale elitelor politice, făcând diferența între succesul sau insuccesul economic al unui stat[10]. Voi reveni ulterior, pe larg, asupra perspectivei instituționaliste a lui Acemoglu și Robinson.

În studiul său asupra partidelor politice moderne, de masă, Robert Michels postulează faptul că democrația tinde inevitabil către o organizare oligarhică, ridicând, astfel, la nivel de lege sociologică ideea conform căreia „o caracteristică esențială a tuturor agregatelor umane este constituirea în clici și sub-clase"[11]. La nivel de partid, tendințele elitiste aristocratice nu dispar din organizarea acestuia, lucru inevitabil la fel ca oligarhia, „care este inerentă oricărei organizări de partid"[12]. Punctul care este de interes la perspectiva lui Michels ține de argumentul conform căruia chiar și partidele revoluționare, care se declară împotriva tendinței de oligarhizare, sunt afectate de același flagel, al „tendințelor oligarhice imanente în orice tip de organizație umană care se luptă pentru atingerea unor scopuri definite"[13]. Luând drept exemple școlile partidelor socialiste și ale sindicatelor din Germania, Italia, Anglia sau Austria, care aveau drept scop specializarea și educarea membrilor de partid, Michels afirma faptul că acest tip de specializare duce inevitabil la crearea unei elite muncitorești artificiale, cu veleități de conducere, mărind și mai mult distanța dintre lideri și mase. Așadar, indiferent că este vorba de un partid, asociație profesională sau un alt fel de organizație, datorită nevoii de specializare,

---

9 Mosca, *The Ruling Class*, 51.

10 Acemoglu și Robinson, *De ce eșuează națiunile...* .

11 Robert Michels, *Partidele politice: studiu sociologic al tendințelor oligarhice din democrația modernă*, trad. Andreea Năstase (F.l.: Antet XX Press, 2011), 4.

12 Michels, *Partidele politice...*, 9.

13 Michels, *Partidele politice...*, 9.

„[t]endința spre oligarhie este intrinsecă oricărei organizații”[14]. Tocmai din lipsa capacității maselor de a se autoconduce rezultă necesitatea inevitabilă ca acestea să accepte conducerea oferită de o minoritate și apariția oligarhiei, care „este o formă predefinită a vieții publice a unor mari agregări sociale”. Aceasta este legea de fier a oligarhiei[15].

Odată cu emergența statului modern, din ce în ce mai centralizat și organizat din punct de vedere administrativ, pe lângă clasa conducătoare începe să se dezvolte o categorie aparte de reprezentanți ai statului, deținători ai funcțiilor publice, anume birocrația. Diferențiind birocrații de oficialii aleși, Max Weber se raportează la aceste două categorii prin prisma faptului că prima categorie de reprezentanți ai statului este „numită de o autoritate superioară”, în timp ce a doua este aleasă de cei conduși. Spre deosebire de birocrat, așadar, poziția oficialului ales nu își are originea de sus, de la o autoritate mai înaltă, ci de jos, din rândul maselor care votează[16].

Pe o linie similară cu autorii de mai sus se înscrie și José Ortega y Gasset. Din perspectiva unei viziuni deterministe, pentru Ortega y Gasset, „[s]ocietatea este întotdeauna unitatea dinamică a doi factori: minoritățile și masele”, unde „[m]inoritățile sînt indivizi sau grupuri de indivizi calificați în mod special”, iar „[m]asa este ansamblul de persoane nu neapărat calificate”. Spre deosebire de mase, care reprezintă „«omul mediu»”, membrii unei minorități se separă de acestea „din rațiuni speciale, mai mult sau mai puțin individuale”[17]. Mai departe, Ortega y Gasset introduce în discuție așa numita categorie a minorităților de elită. Individul care face parte din minoritatea de elită nu este unul mânat de aspirații superioare, „care este mai exigent cu sine decât cu alții”. De aici, afirmă Ortega y Gasset, cel mai radical mod în care poate fi divizată societatea este între clasa celor „care cer mult de la ei înșiși”, respectiv „cei care nu cer nimic

[14] Michels, *Partidele politice...,* 9.

[15] Michels, *Partidele politice...,* 198.

[16] Max Weber, „Bureaucracy," în *From Max Weber: Essays in Sociology*, ed. C. H.H. Gerth și C. Wright Mills (New York: Oxford University Press, 1958), 200-201.

[17] José Ortega Y Gasset, *Revolta maselor,* trad. Coman Lupu (București : Humanitas, 1994), 43-44.

deosebit de la ei înșiși”[18]. Mergând mai departe, pe direcția diferențelor dintre cele două categorii menționate mai sus, Ortega y Gasset atribuie un rol natural minorităților de elită în a conduce masa, „care nu acționează prin sine însăși”, misiunea ei fiind a fi „condusă, influențată, reprezentată, organizată”, prin raportare la minoritățile de elită. Reflectând la rolul oamenilor de elită, Ortega y Gasset acorda acestora un rol providențial în angrenajul social și nu se îndoia de faptul că „umanitatea n-ar exista prin ceea ce are ea esențial”[19].

În rândul perspectivelor teoretice cu privire la elitele politice și rolul lor se distinge și o altă abordare, mai recentă, care analizează rolul și influența acestora în cadrul parcursului economic al unui stat, ca „element cheie al procesului de dezvoltare”[20]. Elitele au la dispoziție două pârghii prin intermediul cărora pot influența dezvoltarea economică a unui stat, prima fiind legată de controlul asupra gestionării și (re)alocării resurselor economice și tehnologice, în timp ce a doua este legată de controlul politic, prin crearea de instituții, care pot fie înlesni participarea politică, fie consolida poziția unui anumit grup în societate[21]. Elementul care distinge elitele de non-elite este dat de drepturile de proprietate, care „oferă fundația pentru instituțiile prin care elitele operează”, reglementându-le și folosindu-le în propriul interes[22]. În cadrul acestei abordări, elitele sunt definite larg, drept „cei care se bucură de un statut privilegiat și exercită controlul decisiv asupra organizării societății”[23].

Se observă, așadar, în cadrul acestei abordări o viziune care tratează elitele drept creatoare de instituții care să funcționeze în propriul interes. Prin intermediul puterii politice, elitele pot influența parcursul economic al

---

18 Ortega Y Gasset, *Revolta maselor*, 45.

19 Ortega Y Gasset, *Revolta maselor*, 136.

20 Alisa DiCaprio, "*Introduction: The Role of Elites in Economic Development,*" în *The Role of Elites in Economic Development*, ed. Alice H. Amsden, Alisa DiCaprio, James A. Robinson (Oxford: Oxford University Press, 2012), 1.

21 DiCaprio, „*Introduction: The Role of Elites in Economic Development,*" 5-6.

22 Alice H. Amsden, „Elites and Property Rights”, în *The Role of Elites in Economic Development*, ed. James A. Amsden, Alice H., DiCaprio, Alisa, Robinson (Oxford: Oxford University Press, 2012), 19.

23 Alisa Amsden, Alice H., DiCaprio, „Understanding the Dynamics of Elite Behaviour in a Development Context”, în *The Role of Elites in Economic Development*, ed. James A. Amsden, Alice H., DiCaprio, Alisa, Robinson (Oxford: Oxford University Press, 2012), 352.

unui stat, făcând diferența dintre succes sau eșec. Elaborând pe aceeași linie, în încercarea lor de a oferi un cadru explicativ pentru apariția și consolidarea democrației, Daron Acemoglu și James A. Robinson se raportau la elite drept un grup social cu interese aflate în opoziție cu cele avansate de marea masă a cetățenilor, de aici apărând și conflictul social între cele două grupuri. În general, membrii elitei sunt fie oameni bogați care-și folosesc resursele pentru a obține puterea politică, fie sunt săraci și urmăresc obținerea puterii pentru a se îmbogăți ulterior, vizând așadar menținerea la putere[24]. În acest sens, membrii elitelor au interese economice în construcția instituțiilor, ca instrumente care le permit păstrarea puterii politice spre a-și urmări interesele economice.

Dacă până acum perspectivele prezentate sunt subsumate mai mult sau mai puțin unor perspective capitaliste, nu trebuie ignorate nici cele de sorginte comunistă cu privire la elitele politice și rolul lor în angrenajul social. O perspectivă de acest fel, ce nu poate fi trecută cu vederea, este cea a *noii clase* a lui Milovan Djilas. Perspectiva clasică marxist-leninistă susținea faptul că, odată ce se face trecerea înspre societatea socialistă și, ulterior, comunistă, clasele încep să dispară pentru a se ajunge la o societate egalitară, fără clase sociale, fără conducători și conduși sau exploatatori, respectiv exploatați[25]. Cu toate acestea, după Revoluția din Octombrie, contrar anticipărilor referitoare la progres făcute de liderii revoluției, precum și declarației lui Stalin potrivit căreia clasa exploatatoare își înceta existența în 1936, Djilas argumentează faptul că, în pofida distrugerii clasei capitaliste și a celorlalte clase conducătoare, o nouă clasă a început să-și facă apariția, nemaiîntâlnită anterior, clasa birocrației politice. Ceea ce este interesant în cazul acestei clase ține de faptul că formarea acesteia nu premerge un eveniment politic decisiv, ci invers, această clasă rezultând tocmai după ce a preluat puterea, în urma Revoluției Bolșevice[26].

---

[24] Daron Acemoglu și James A. Robinson, *Economic Origins of Dictatorship and Democracy* (Cambridge : Cambridge University Press, 2006), 15-16.

[25] V. I. Lenin, *Statul și revoluția. Teoria marxistă a statului și sarcinile proletariatului în decursul revoluției*, ediția a treia (Moscova: Editura în Limbi Străine, 1947), 23-30.

[26] Milovan Djilas, *The New Class: An Analysis of the Communist System* (Londra: Thames and Hudson, 1957), 37-38.

Această nouă clasă nu reprezenta rezultanta proceselor socio-economice prerevoluționare, ci era creația unui tip distinct de organizare, bazat pe o disciplină ce reunea membri cu aceleași perspective filosofico-ideologice. Această clasă cu „unitate în credință și disciplină de fier" nu provenea din rândurile Partidului Bolșevic, ci își trăgea seva din nucleul pre-revoluționar al revoluționarilor de profesie. În vreme ce noua clasă era înrădăcinată în partid, limitele sale și identificarea membrilor săi erau aproape imposibile. Această clasă reunea, în fapt, pe cei care se bucurau de privilegii, inclusiv economice, în virtutea monopolului administrativ[27]. Djilas operează cu o distincție în rândul oficialilor de stat. Nu toți oficialii de stat fac parte din noua clasă. Noua clasă – „birocrația politică sau de partid" - provenea din rândurile birocrației guvernatoare, a oficialilor non-administrativi, în timp ce restul reprezentau aparatul aflat sub controlul noii clase[28].

În final, în virtutea poziției sale deasupra societății, această nouă clasă își extrage privilegiile de pe urma uzufructului bunurilor naționalizate și își rezervă dreptul exclusiv de redistribuție a veniturilor, stabilire a salariilor, gestionarea dezvoltării economice și de a administra proprietatea de stat sau de altă natură[29]. În cadrul perspectivei lui Djilas se observă o anumită formă de determinism, similară cu cea a școlii italiene cu privire la elitele politice. Mai exact, noua clasă a lui Djilas, chiar dacă are origini distincte, atipice, reprezintă tot rezultatul unui proces natural de formare a unei elite destinate să conducă masele și să dea tonul parcursului general în treburile ce țin de gestionarea statului. Această nouă clasă este una mai degrabă a administratorilor, a administratorilor unei mari avuții naționalizate sau colectivizate și dirijate de la centru, situație care, după cum observa Michels în analiza sa asupra posibilității existenței unei elite minoritare dominante într-un sistem de sorginte marxistă, „îi conferă administratorului o influență cel puțin egală

[27] Djilas, *The New Class...*, 39.
[28] Djilas, *The New Class...*, 43.
[29] Djilas, *The New Class...*, 44-45.

cu aceea a proprietarului privat de capital”, tocmai din nevoia administrării unor resurse de o așa anvergură[30].

Scopul acestei secțiuni a fost de a trece în revistă și a examina o serie de perspective teoretice cu privire la elitele politice și rolul funcțional al acestora în angrenajul relațiilor sociale, respectiv în cadrul statului. În cadrul perspectivelor teoretice cu privire la elite, chiar dacă fiecare dintre acestea prezintă valențe diferite, se distinge o tendință generală, aceea de a desemna o anumită categorie, superioară, de indivizi care au un rol special în cadrul societății. Elitele, în general, sunt indivizi care s-au distins într-un anumit compartiment al vieții sociale și se bucură de prestigiu, ca urmare a poziției sociale sau economice în cadrul societății. În cadrul acestor elite, economice sau birocratice, se distinge o clasă și mai restrânsă de indivizi, anume cei care concurează pentru conducerea statului, unde o parte și mai restrânsă a acestora ajunge să-l conducă. În virtutea poziției de conducere la nivelul statului, elitele politice au putere de decizie cu privire la aspectele ce țin de politică internă (politici de dezvoltare economică, redistribuirea resurselor, construcția de instituții), respectiv politică externă (orientări externe, alianțe, angajarea în războaie).

În funcție de natura formei de guvernământ sau a regimului politic, poziția elitelor politice poate fi obținută pe câteva căi. În primul rând, poziția de conducere în cadrul statului poate fi una ereditară, moștenită în urma dobândirii, la naștere sau prin desemnare, a poziției de moștenitor al tronului. În acest caz, exemplul clasic este cel al monarhiilor, unde poziția de șef al statului se moștenește ca urmare a morții monarhului, respectiv a abdicării sau înlăturării acestuia de pe tron. Un alt exemplu de funcție moștenită ereditar poate fi în cazul unor dictaturi precum cea din Coreea de Nord, unde, încă de la formarea statului și până astăzi, statul este condus de către așa numita dinastie Kim. În alte cazuri, elitele politice pot prelua conducerea statului ca urmare a victoriei în cadrul unei lupte pentru putere. Aici se poate lua ca exemplu răsturnarea unui regim politic printr-o revoluție sau lovitură de stat, unde un grup cvasiinexistent sau marginal preia frâiele puterii, precum a fost cazul revoluției române din decembrie 1989 sau al Revoluției din Octombrie din 1917 din Rusia. În final, o a treia

---

30 Michels, *Partidele politice...*, 194-195.

cale de obținere a puterii în stat de către elitele politice este dată de deznodământul favorabil în urma unor alegeri.

2.2. Instituțiile

Aranjamentele de tip instituțional sunt incluse în universul de studiu al teoriei instituționale, care „examinează procesele și mecanismele prin care structurile, schemele, regulile și rutinele devin statornicite ca îndreptare autoritative pentru comportamentul social". De asemenea, acest corpus teoretic se mai preocupă și de apariția, dispariția și rolurile jucate de sistemele instituționale în viața socială[31]. Instituțiile reprezintă o constantă în viața umană, afectând aproape orice compartiment al interacțiunilor interumane, de la cel mai mic la cel mai înalt nivel. În angrenajul relațiilor sociale, potrivit lui Douglass North, oamenii se pot raporta la instituții precum la „regulile jocului", unde participanții sunt dați de organizații[32]. Instituțiile nu reprezintă un dat cu o origine exterioară, ci o creație a oamenilor, spre a acționa drept constrângeri în relațiile inter-umane, influențând astfel stimulentele și schimburile interindividuale[33]. Pe aceeași linie cu North, Adrian Miroiu se raportează la instituții drept „o rețea de norme, reguli (formale sau informale) care modelează acțiunea dintre oameni" [34]. Instituțiile nu au o existență materială, ci una ideatică, reprezentând „înțelesuri împărtășite de membrii unei comunități", iar acestea „încorporează valori, idealuri, credințe", adică numitorul comun rezultat în urma negocierii intereselor divergente dintr-o societate[35]. Miroiu identifica două sensuri curente ale termenului de „instituție", cel de

---

[31] W. Richard Scott, „Institutional Theory", în *Encyclopedia of Social Theory*, ed. George Ritzer (Thousand Oaks, Londra, New Delhi: Sage Publications, 2005), 408.

[32] Douglass C. North, „Institutions and the Performance of Economies Over Time", în *Handbook of New Institutional Economics*, ed. M. M. M´enard, C., Shirley (Olanda: Springer, 2005), 22.

[33] Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 3.

[34] Adrian Miroiu, *Fuga de competiție: o perspectivă instituțională asupra societății românești* (Iași: Polirom, 2016), 17.

[35] Miroiu, *Fuga de competiție...*, 155.

organizație și cel care se refera la „regulă, normă, practică, rutină”[36]. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, printre primii autori care s-au concentrat pe rolul instituțiilor în definirea și influențarea activităților umane au fost economiștii americani, reprezentanți ai vechiului instituționalism economic. Acest nou grup de economiști a încercat, în studiile sale, să se depărteze de abordarea clasică în economie, care afirma primatul libertății pieței, a așa numitei mâini invizibile, în viața economică, mutând atenția spre rolul aranjamentelor instituționale în influențarea activităților și tranzacțiilor economice, în condițiile date de epoca industrială[37].

La intersecția dintre economie și științe politice se află perspectivele teoretice subsumate abordării noului instituționalism economic. Pe lângă studiul dedicat influenței instituțiilor asupra activităților micro și macroeconomice, autorii care aparțin de abordarea noului instituționalism economic rezervă un loc important și rolului pe care îl au instituțiile politice în ceea ce privește activitatea economică. Unii autori se rezumă la a studia relațiile la nivel microeconomic dintre firme din punctul de vedere al instituțiilor care apar ca urmare a interacțiunii dintre acestea, în timp ce alții își extind universul cercetării, investigând rolul pe care îl au instituțiile, la nivel macroeconomic, în parcursul economic al unui stat, făcând diferența dintre dezvoltare și subdezvoltare[38].

---

36 Adrian Miroiu, *O introducere în știința politică* (București: Tritonic, 2017), 624.

37 Pentru vechiul instituționalism economic, vezi: Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class*, ed. Martha Banta (New York: Oxford University Press Inc., 2007); Walton H. Hamilton, „The Institutional Approach to Economic Theory”, *The American Economic Review* 9, nr. 1 (1919): 309-318, DOI: 10.2307/1814009; J. R. Commons, „Institutional Economics”, *American Economic Review* 21 (1931): 648-657; Wesley C. Mitchell, „Human Behavior and Economics: A Survey of Recent Literature”, *The Quarterly Journal of Economics* 29, nr. 1 (1914): 1-47, https://www.jstor.org/stable/pdf/1885296.pdf?refreqid=excelsior%3A5aa858072ebcb7ffbbc60bbc5f8890ae; Arthur F. Burns și Wesley C. Mitchell, *Measuring Business Cycles* (New York: National Bureau of Economic Research, 1946); Clarence E. Ayres, „The Role of Technology in Economic Theory”, în *Papers and Proceedings of the Sixty-fifth Annual Meeting of the American Economic Association*, 1953, 279-287, http://www.jstor.org/stable/pdf/1831490.pdf?refreqid=excelsior%3A639ebfed749647b21b9f5986aed3eff5.

38 Pentru alți autori cu referire la noul instituționalism economic, vezi: R. H. Coase, „The Nature of the Firm", *Economica* 4, nr. 6 (1937): 386-405. DOI: 10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x ; R. H. Coase, „The Problem of Social Cost," *Journal of Law and*

Un loc important în interiorul abordării macroeconomice din cadrul noului instituționalism economic este rezervat cercetărilor întreprinse de Daron Acemoglu și James A. Robinson, care s-au concentrat pe studierea rolului instituțiilor politice și economice în determinarea parcursului economic al statelor. Într-o producție intelectuală timpurie, Acemoglu și Robinson, împreună cu Simon Johnson, se concentrau pe studiul construcției instituționale în colonii. În interiorul coloniilor, după cum argumentau autorii, metropolele au construit o gamă variată de instituții, variind de la o extremă a statelor extractive, precum în Congo-ul Belgian, la o extremă a statelor copiate după modelul european, precum în Australia sau Statele Unite. Dacă în primul caz, „principalul scop al statului extractiv era sa transfere cât mai multe resurse ale coloniei către colonizator" prin intermediul unor instituții care nu garantau drepturile de proprietate, fără o contrapondere la acțiunile guvernamentale, celălalt caz presupunea construirea unor instituții democratice, care presupuneau îngrădirea puterii guvernului și garantarea proprietății [39] . Analizând influența configurațiilor instituționale asupra coloniilor africane, cei trei autori au concluzionat faptul că ceea ce face ca Africa să se afle în faliment în zilele noastre nu ține de geografie sau cultură, ci tocmai de moștenirea instituțională precară[40]. Într-o notă similară, cei trei autori avansează teza conform căreia „diferențele în instituțiile economice sunt cauza fundamentală a diferențelor în dezvoltarea economică"[41]. Din punct de vedere instituțional, două tipuri de aranjamente sunt luate în calcul. Mai întâi este vorba de instituțiile economice, care sunt „decizii sociale, alese

---

Economics Vol. 3 (1960): 1-44. http://www.jstor.com/stable/724810 ; Oliver E. Williamson, „The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead", *Journal of Economic Literature* 38, nr. 3 (2000): 595-613. https://www.jstor.org/stable/pdf/2565421.pdf ; Elinor Ostrom, *Guvernarea bunurilor comune: evoluția instituțiilor pentru acțiunea colectivă*, trad. Doina Tonner (Iași: Polirom, 2007).

39 James A. Robinson, Daron Acemoglu, Simon Johnson, „The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation", *The American Economic Review* 91, nr. 5 (2001): 1370, https://www.jstor.org/stable/pdf/2677930.pdf.

40 Robinson, Acemoglu, Johnson, „The Colonial Origins of Comparative Development...", 1372.

41 Daron Acemoglu, Simon Johnson, James A. Robinson, „Institutions as a Fundamental Cause for Long-Run Growth" *Handbook of Economic Growth* Vol. 1A (2005): 386, DOI: lO.l016/Sl574-W84(05)01006-3.

pentru consecințele lor", menite să producă efecte prin stimulente și constrângeri și care îi favorizează în final pe cei care dețin puterea politică. În strânsă legătură cu instituțiile economice se află cele politice, care, laolaltă cu distribuția de resurse, îi desemnează pe cei care dețin puterea politică[42].

Analizând rolul instituțiilor economice în determinarea regimurilor politice în Marea Britanie, Argentina, Singapore și Africa de Sud, Acemoglu și Robinson propuneau o abordare în care stimulentele economice individuale determină atitudinile politice, unde conflictul între elitele politice și cetățeni stă la baza schimbării politice, iar funcția de bază a instituțiilor politice este de a determina puterea politică *de jure*[43]. Într-o astfel de dinamică, democratizarea se produce atunci când elitele de la putere sunt forțate să facă concesii în urma acțiunilor contestatare din partea cetățenilor, care obțin un rol mai mare în gestionarea afacerilor publice, în timp ce procesul invers apare în urma unor lovituri de stat, în care elitele politice vizează schimbarea instituțională într-o direcție favorabilă[44]. Pe de altă parte, un regim democratic își poate asigura supraviețuirea doar dacă se fac niște concesii în direcția adoptării unor instituții economice favorabile elitelor, fenomen caracteristic unei democrații capturate[45]. Atunci când puterea politică e deținută de cei mai mari producători, în viziunea lui Acemoglu, aceștia creează un sistem oligarhic, încercând să-și protejeze drepturile de proprietate, blocând competiția. Acest sistem oligarhic, după ce experimentează o perioadă de apogeu, începe să decadă și să tindă către unul cu caracter democratic[46].

În analiza lor asupra elementelor care fac diferența între succesul, respectiv insuccesul economic, Acemoglu și Robinson aduc în discuție

---

42 Acemoglu, Johnson, Robinson, „Institutions as a Fundamental Cause for Long-Run Growth," 386-387.

43 Acemoglu și Robinson, *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*, xii.

44 Acemoglu și Robinson, *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*, xii-xiii.

45 Daron Acemoglu și James A. Robinson, „Persistence of Power, Elites, and Institutions", *American Economic Review* 98, nr. 1 (2008): 267, https://scholar.harvard.edu/files/jrobinson/files/jr_persistence_pub.pdf

46 Daron Acemoglu, „Oligarchic versus Democratic Societies," *Journal of the European Economic Association* 6, nr. 1 (2008): 1. https://pdfs.semanticscholar.org/118d/93e80ec39ff7aee7ce92872766581612b2f6.pdf.

importanța primordială a instituțiilor economice și politice în determinarea parcursului economic al unui stat. Cu alte cuvinte „[ț]ările diferă în ceea ce privește succesul economic din cauza instituțiilor diferite, a regulilor care influențează modul de funcționare a economiei și a stimulentelor care îi motivează pe oameni"[47]. La nivel de instituții economice, Acemoglu și Robinson operează cu o variație dihotomică – instituții incluzive, respectiv extractive, toate acestea izvorând din sânul societății[48]. Instituțiile economice incluzive încurajează implicarea liberă a populației în activități economice, în funcție de preferințe și abilități, în virtutea șanselor egale. Aceste aranjamente trebuie să garanteze proprietatea privată, imparțialitatea justiției și instituții juste, care să permită schimburile și contractele între oameni, precum și apariția noilor firme. Aceste instituții încurajează activitatea economică, avansul tehnologic, educația, producția și prosperitatea, având drept fundament proprietatea privată, care reprezintă un important stimulent economic pentru indivizi. În contrast, instituțiile economice extractive nu oferă aceleași oportunități precum cele incluzive, fiind specifice statelor cu regim politic autoritar sau totalitar. Dreptul la proprietate privată nu este garantat, iar nivelul de coerciție este la cote înalte, ceea ce îngrădește independența în decizie a marii mase a populației. Un astfel de stat nu oferă servicii publice favorabile prosperității, iar sistemul de legi este părtinitor. În esență, instituțiile economice extractive sunt menite să funcționeze în favoarea unei minorități, care extrage resurse în detrimentul majorității populației[49].

Instituțiile economice își au originea în cele politice, care, la rândul lor, sunt împărțite pe aceleași coordonate dihotomice, de extractiv, respectiv incluziv. Potrivit lui Acemoglu și Robinson, „[p]olitica este procesul prin care o societate își alege legile care să o guverneze", determinând și cine poate obține mai multe resurse. Instituțiile politice „reprezintă regulile care reglementează stimulentele în politică", stabilind atât modul cum este ales guvernul, precum și lucrurile pe care acesta le poate face. În cazul instituțiilor politice absolutiste (extractive), puterea este

---

47 Acemoglu și Robinson, *De ce eșuează națiunile....*, 106.
48 Acemoglu și Robinson, *De ce eșuează națiunile...*, 114.
49 Acemoglu și Robinson, *De ce eșuează națiunile....*, 106-114.

neîngrădită și rezervată unei minorități, care poate crea instituții economice care să îi sporească puterea și să extragă resurse, dezavantajând masele. În contrast, instituțiile politice pluraliste (incluzive) desemnează o dispersie largă a puterii în societate, care este și limitată, unde „puterea politică aparține unei coaliții largi sau unei multitudini de grupuri". Pluralismul și instituțiile economice incluzive sunt bine conectate, însă ceea ce stă la baza acestora este un stat centralizat și puternic. Pe scurt, pentru cei doi autori, din combinația dintre centralizare suficientă și pluralism rezultă instituțiile politice incluzive[50].

În retrospectivă, pentru ca cetățenii unui stat să fie liberi, atât în ceea ce privește deciziile de ordin economic, cât și cele de ordin politic, beneficiind totodată de oportunități egale, educație performantă, precum și de pe urma tehnologiei și inovării, este nevoie de o simbioză, precum și de un echilibru între un stat puternic și societate. Este vorba de un așa zis „Coridor îngust către libertate", unde „statul și societatea se contrabalansează" și „nu doar concurează, ci și cooperează"[51]. Armonia se naște din combinația între un stat puternic ce deține monopolul asupra violenței, aplică legile și oferă servicii publice menite să asigure drepturile cetățenilor de a acționa independent, precum și între o societate puternică, indispensabilă pentru a constitui o contrapondere la puterea statală. „Această cooperare sporește capacitatea statului de a furniza lucrurile pe care le vrea societatea și alimentează mobilizarea socială necesară pentru monitorizarea acestei capacități"[52]. În momentul în care acest echilibru este rupt, se instalează haosul, iar statul nu mai este capabil să-și servească proprii cetățeni, ce sunt dezavantajați în dauna elitelor care, după cum am arătat, pot întoarce statul în favoarea lor, instalând regimuri represive, spre a le servi scopului păstrării puterii politice, prin intermediul căreia pot extrage resurse, spre dezavantajul populației generale.

---

[50] Acemoglu și Robinson, *De ce eșuează națiunile...*, 114-116.

[51] Daron Acemoglu și James A. Robinson, *Coridorul îngust: state, societăți și soarta libertății*, trad. Adina Avramescu (București: Publica, 2020), 13.

[52] Acemoglu și Robinson, *Coridorul îngust...*, 13.

3.
Alianțe și puteri mici

Scopul acestui subcapitol este de a trece în revistă principalele perspective teoretice cu privire la alianțe, respectiv puteri mici. Teoriile cu privire la alianțe au un rol important în economia cercetării, deoarece își dovedesc utilitatea în analizarea variațiilor de orientare externă ale elitelor politice românești între 1913 și 2000, în raport cu marile puteri hegemonice. Prima secțiune are în vedere o prezentare a principalelor teorii cu privire la alianțele militare, fiind concentrată în jurul discuțiilor cu privire la diferite strategii de alianță, în special balansare și aliniere, care pot fi văzute drept alternative pe care elitele politice le pot adopta în relația cu hegemonul, în funcție de propriile interese. Cea de-a doua secțiune are în vedere un excurs cu privire la teoriile referitoare la puterile mici, urmărind extragerea unui înțeles comun, general, cât mai flexibil, care să fie cât mai util din punct de vedere conceptual pentru obiectivele de cercetare ale acestei lucrări.

3.1. Alianțele

În domeniul politicii externe, un important instrument aflat la îndemâna unui stat îl reprezintă alianța cu unul sau mai multe state, pentru asigurarea securității sau creșterea puterii, în vederea urmăririi altor obiective. Pe lângă faptul că funcția de bază a alianțelor este dată de sarcina de augmenta puterea membrilor prin punerea la comun a resurselor, acestea reprezintă un instrument foarte volatil, folosit, în genere, ca o reacție la o amenințare percepută în scopul limitării acesteia[1]. Referitor la

[1] Pevehouse și Goldstein, *International Relations*, 54.

rolul unei alianțe, George Modelski o aprecia drept un termen cheie în Relațiile Internaționale, în vreme ce în politica internațională reprezintă o rezultantă a schimbării și menținerii autorității în cadrul sistemului internațional[2]. Stephen Walt se raporta la alianță ca „o relație formală sau informală de cooperare de securitate, dintre două sau mai multe state suverane", cerând „un anumit nivel de angajare și un anumit schimb de beneficii din partea ambelor părți"[3]. Pe lângă componenta de cooperare, alianțele pot fi privite și din perspectiva unor instrumente care creează așteptări, precum afirma și Glenn Snyder. Acest autor a fixat definiția alianțelor drept „asocieri formale de state pentru utilizarea sau neutilizarea forței militare, în circumstanțe specificate, împotriva statelor din afara propriei apartenențe"[4]. Spre deosebire de alianțe, aliniamentele tacite își au originea exclusiv în interesele mutuale, în timp ce alianțele au o componentă militară sau de securitate, spre deosebire de alte asocieri economice. De asemenea, din rândul alianțelor sunt excluse și asocierile (non)guvernamentale, de vreme ce o alianță este încheiată între state, având drept scop protecția prin mijloace militare împotriva unei amenințări exterioare grupului[5].

Rămânând pe coordonatele de studiu ale actualei cercetări, ce se concentrează pe comportamentul elitelor politice, cele care, în final, concep și conduc politica externă a unui stat, se poate spune că alianțele militare reprezintă un instrument la îndemâna conducătorilor statelor. Rolul acestui capitol îl reprezintă tocmai discutarea principalelor abordări teoretice în studiul alianțelor, ca instrument de politică externă și asigurare a securității. La prima vedere, conceptul de alianță pare simplu de definit și înțeles, dar, pe măsură ce se urmărește o analiză mai detaliată, acesta capătă multiple valențe. Simpla alăturare a resurselor a două sau mai multe state nu presupune neapărat consfințirea unei alianțe, chiar dacă actorii statali cooperează și au un set, cel puțin minimal, de obiective comune. În

---

[2] George Modelski, „The study of alliances: a review", *Journal of Conflict Resolution* 7, nr. 4 (1963): 773, https://www.jstor.org/stable/173124.

[3] Stephen M. Walt, *Originile alianțelor*, trad. Camelia Boca, stud. introd. Șerban Cioculescu (Iași: Institutul European, 2008), 39.

[4] Glenn H. Snyder, *Alliance Politics* (Ithaca și Londra: Cornell University Press, 1997), 4

[5] Snyder, *Alliance Politics*, 4.

această lumină, voi arăta în prezentul capitol multiplele valențe pe care le pot lua alianțele, valențe care pot desemna, de fapt și de drept, opțiuni de politică externă aflate la îndemâna elitelor politice.

Motivele care stau la baza deciziei pentru care actorii statali decid să intre în alianță cu alții pot fi variate. Pentru un autor precum George Liska, „alianțele sunt împotriva cuiva și a ceva, și numai prin derivare, sunt de partea cuiva sau a ceva”[6], din motive precum simpatii ideologice sau etnice, dar și motive bazate pe calcule oportuniste[7]. Un alt autor, Hans J. Morgenthau, se raporta la alianțe precum o modalitate de a menține balanța de putere, caracterizându-le drept „[c]ea mai importantă manifestare istorică” și o „funcție necesară” a acesteia[8]. Drept motivații care determină statele să recurgă la alianțe, Morgenthau a identificat combinarea puterii cu un alt stat sau împiedicarea adversarului de a proceda în mod similar, acestea fiind îndreptate, de regulă, „împotriva unei anumite națiuni sau a unui grup”[9]. În mod evident, discuția cu privire la originile alianțelor este mult mai amplă, acesta fiind și subiectul subcapitolului de față, urmând a insista pe dezbaterea din jurul conceptelor de balansare, respectiv aliniere.

Balansarea și alinierea au un rol central în dezbaterea cu privire la motivațiile care stau în spatele deciziei unui stat de a se alia. Decizia de intrare în alianță nu are numai un caracter general, precum motivația unui stat de a-și mări puterea, asigura securitatea sau a-și adăuga puterea unei coaliții, cât și la nivel particular, cu privire la opțiunile care se află pe masa unui decident, dacă un stat ar trebui să opteze pentru o alianță cu statul X sau Y, din motivele A sau B. Raportându-se la balanța de putere drept la un concept dinamic, Quincy Wright trecea în revistă mai multe mecanisme aferente comportamentului de balansare. Între acestea, Wright menționa „politicile de reînarmare și dezarmare, anexarea și cedarea de teritoriu, alianța și contra-alianța, intervenția și nonintervenția” drept opțiuni pentru

6 George Liska *apud* Stephen M. Walt, *Originile alianțelor*, 46.

7 Liska *apud* Walt, *Originile alianțelor*, 46.

8 Hans J. Morgenthau, *Politica între națiuni: lupta pentru putere și lupta pentru pace*, trad. Oana Andreea Bosoi, Alina Andreea Dragolea, Mihai Vladimir Zodian, pref. Andrei Miroiu (Iași : Polirom, 2013), 215-216.

9 Morgenthau, *Politica între națiuni..*, 216-217.

păstrarea echilibrului de putere, care puteau fi urmate fie de un singur stat, un grup de state, respectiv concertat sau în combinație de toate statele[10]. Dacă marile puteri pot să pornească la război atunci când consideră că balanța poate fi răsturnată de victoria părții adverse, pentru statele mici o opțiune mai prudentă, care le servește conservării existenței, este dată de alinierea cu partea probabil câștigătoare. Un punct de vedere interesant în cadrul perspectivei lui Wright este că alinierea este subsumată tot unei modalități de a menține balanța de putere[11]. Arnold Wolfers acorda balanței de putere o funcție de echilibru între „două națiuni opuse, sau blocuri de națiuni", în contrast cu hegemonia sau dominația[12], atribuindu-i un înțeles în sens conservator, izvorât din principiul conform căruia puterea corupe, îndemnând astfel la abținere în ceea ce privește tendințele temerare de cucerire în sens imperialist[13].

Dintr-o perspectivă structurală, a teoriei balanței de putere, Kenneth Waltz se raporta la balansare și aliniere precum la două modele de comportament contrastante. Potrivit lui Waltz, balansarea reprezintă un comportament de alianță alături de partea mai slabă împotriva unei puteri aflate în ascensiune, pe când alinierea are în vedere alăturarea cu partea mai puternică[14]. Pentru Waltz, scopul ultim al statelor în sistemul internațional îl reprezintă supraviețuirea, care, odată asigurată, permite și urmărirea altor deziderate, de ordin intern sau extern, puterea fiind doar un mijloc de asigurare a supraviețuirii. Așadar, statele manifestă prudență în relațiile dintre ele, structura sistemului internațional făcând ca balansarea să fie rezultanta configurației sistemice, în detrimentul alinierii, deoarece obiectivul principal al statelor este „să-și mențină pozițiile în cadrul sistemului"[15]. În logica balansării, Franța revoluționară, urmată de

---

[10] Quincy Wright, *A Study of War*, Vol. II (Chicago: The University of Chicago Press, 1942), 748-749.

[11] Wright, *A Study of War*, Vol. II, 784.

[12] Arnold Wolfers, „The Balance of Power in Theory and Practice", *Naval War College Review* 12, nr. 1, Articolul 2 (1959): 2, https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol12/iss1/2.

[13] Wolfers, „The Balance of Power in Theory and Practice", 5-6.

[14] Kenneth N. Waltz, *Teoria politicii internaționale*, trad. Nicoleta Mihăilescu, studiu introd. Lucian-Dumitru Dîrdală (Iași : Polirom, 2006), 176-177.

[15] Waltz, *Teoria politicii internaționale*, 177.

Imperiul lui Napoleon, în urmărirea ambițiilor hegemonice, au trebuit să înfrunte șapte coaliții de mari puteri împreună cu puteri mai mici, în frunte cu Marea Britanie, care își juca rolul istoric de echilibrator pe continent, aderând totdeauna la partea mai slabă. În contrast, ilustrând logica alinierii, se poate avea în vedere exemplul celui de-Al Treilea Reich, putere care odată ce a început să cunoască ascensiunea pe arena internațională, până în preajma atacării Uniunii Sovietice, a atras în alianță state din estul Europei, precum România sau Ungaria.

Într-un fel sau altul, Waltz mergea pe o linie similară cu Morgenthau, reducând, în mod parcimonios, comportamentele cu privire la alianțe la modele de a reacționa față de configurații de putere. Perspectiva cu privire la alianțe ce derivă din teoria balanței de putere manifestă indiferență sau nu ia în calcul îndeajuns de mult alte variabile de ordin intern sau de percepție. Pe această linie critică referitoare la puterea explicativă a balanței de putere se întemeiază și poziția lui Stephen Walt, care vine cu o formă nuanțată, evolutivă a teoriei balanței de putere, sub numele de balanța amenințărilor. Potrivit lui Walt, „statele nu balansează doar puterea [...], ele balansează și amenințările”[16]. Amenințarea pe care o poate percepe un stat reprezintă rezultanta compozită a unui cumul de patru factori. Primul factor este dat puterea agregată a unui stat, vizând populația, industria, capabilitățile militare și nivelul tehnologic, care, adunate, atunci când sunt mai mari, amenințarea potențială crește. Un al doilea factor este dat de proximitatea geografică, care se referă la predispoziția statelor de a fi sensibile la amenințările mai apropiate, optând mai degrabă pentru alianțe cu puterile din proximitate. Cel de-al treilea factor are în vedere puterea ofensivă, care se referă la capacitatea de a amenința independența sau teritoriul altor state, precum și la capacitatea de a converti puterea agregată în putere ofensivă. Cel de-al patrulea factor se referă la intențiile agresive percepute față de un alt stat considerat a fi amenințător și care poate determina formarea unei coaliții de balansare[17].

O altă critică a perspectivei waltziene vine din partea lui Glenn H. Snyder, care afirma faptul că alianțele nu reprezintă singura modalitate de

---

[16] Walt, *Originile alianțelor*, 208.
[17] Walt, *Originile alianțelor*, 63-68.

balansare, menționând pe lângă acestea și acțiunea militară, respectiv înarmarea. Mai mult, pe lângă balansare și aliniere, mai sunt disponibile și opțiunile neutralității, îmbunătățirii relațiilor, concilierea sau compromisul cu statul amenințător. Dihotomia balansare-aliniere determină alte forme de alianțe ofensive sau defensive, dar și rezistență sau acomodare cu inamicul. Balansarea are scopuri defensive clare, pe când unele alianțe de aliniere pot avea scop ofensiv[18].

În contrast cu Walt, Randall L. Schweller vedea balansarea și alinierea drept opțiuni care nu se află în contradicție, scopul lor fiind asigurarea unui nivel mai ridicat de securitate, opțiunea pentru una din acestea două având în spate diverse motivații. Balansarea face referire la „autoprezervare și protecția valorilor deja posedate”, în vreme ce alinierea se referă la o strategie de „auto-extindere: pentru a obține valorile râvnite”[19]. Pe scurt, „balansarea este determinată de dorința de a evita pierderile; alinierea de oportunitatea de câștig”[20]. Ca frecvență în motivațiile de alianță, spre deosebire de Walt, Schweller susține că alinierea este un comportament cu mult mai întâlnit decât balansarea[21], statele ajungând să prefere alinierea și din motivații de profit, nu numai din considerente de securitate[22]. Judecând după efectele pe care le generează alinierea, respectiv balansarea, primul comportament reprezintă o formă de *feedback* pozitiv, care conduce la schimbare sistemică, în timp ce al doilea este o formă de *feedback* negativ, care vizează păstrarea status quo-ului sistemic. În viziunea lui Schweller, balansarea reprezintă o opțiune de evitat, cu costuri extrem de mari, dar de care este nevoie atunci când sunt amenințate supraviețuirea și valorile unui stat. În schimb, alinierea presupune costuri reduse, statele recurgând la aceasta atunci când urmăresc un câștig[23]. Dacă, așa cum spunea, Schweller împărtășește

---

[18] Glenn H. Snyder, „Alliances, Balance, and Stability," *International Organization* 45, nr. 1 (iarna 1991): 128-129. http://www.jstor.org/stable/2706698.

[19] Randall L. Schweller, „Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *International Security* 19, no. 1 (vara 1994), 74. https://www.jstor.org/stable/2539149.

[20] Schweller, „Bandwagoning for Profit...”, 74.

[21] Schweller, „Bandwagoning for Profit...”, 74-75.

[22] Schweller, „Bandwagoning for Profit...”, 99.

[23] Schweller, „Bandwagoning for Profit...”, 92-93.

punctul de vedere al lui Waltz, conform căruia „aliniere înseamnă a fi de partea celui mai puternic stat sau celei mai puternice coaliții", pe de altă parte găsește problematică perspectiva lui Walt, deoarece „confundă alinierea cu capitularea strategică" și ignoră motivațiile de bază care țin de profit, „considerând alinierea exclusiv un răspuns la amenințare". Schweller afirmă faptul că „alianțele reprezintă răspunsuri nu doar la amenințări, dar și la oportunități"[24].

Operând cu o tipologie a alinierii, Schweller distinge mai multe variațiuni ale acestui comportament, și anume alinierea de tip șacal, îngrămădirea, alinierea futuristă și contagiunea sau efectul de domino. Alinierea de tip șacal reprezintă un comportament specific puterilor minore revizioniste, în scop de profit, aliate cu marile puteri revizioniste. Îngrămădirea are loc atunci când un stat cunoaște deznodământul războiului și își face intrarea la final, cu scopul de a obține câștiguri nemeritate sau din teama de a nu suferi represalii din partea câștigătorului în cazul în care s-ar afla de partea perdantă. Alinierea futuristă apare atunci când un stat se raportează la un altul mai puternic drept „valul viitorului". Contagiunea sau efectul de domino are în vedere o reacție în lanț, care se materializează în fenomene precum revoluția sau războiul[25]. Schweller vine la rândul său cu o teorie alternativă la balanța de putere și anume balanța intereselor, care operează cu un înțeles dublu, la nivel de unitate, respectiv la nivel sistemic. La nivel de unitate, balanța intereselor „se referă la costurile pe care un stat este dispus să le plătească pentru a-și apăra valorile relativ la costurile pe care este dispus să le plătească pentru a-și extinde valorile", în timp ce la nivel sistemic „se referă la puterile relative ale statelor status quo și revizioniste"[26]. Ulterior, în efortul de a oferi o alternativă la concepția sistemică waltziană, Schweller opera modificări pe două planuri, ca piloni ai modelului său. Mai întâi, distribuția capabilităților urma să fie evaluată și după puterea relativă a marilor puteri sistemice, nu doar numărul acestora. În al doilea rând, statele erau

---

[24] Randall L. Schweller, "Noile cercetări realiste asupra alianțelor: rafinarea, și nu respingerea propoziției lui Waltz referitoare la balansare," în *Realismul și balanța de putere: o nouă dezbatere,* ed. John A. Vasquez și Colin Elman, trad. Crisia Miroiu (Iași : Polirom, 2012), 97.

[25] Schweller, „Bandwagoning for Profit...", 93-99.

[26] Schweller, „Bandwagoning for Profit...", 99.

clasificate în funcție de interesele proprii: „revizioniste cu obiective nelimitate", „revizioniste cu obiective limitate", „indiferente cu privire la status quo", „status quo, dar dornice să accepte schimbare pașnică și limitată" și „status quo ferm și nedoritoare să accepte schimbări pașnice și limitate"[27].

Într-o veritabilă notă realist neoclasică, Schweller se raporta la comportamentul de balansare drept o rezultantă „a construcției competiției și consensului între elite"[28]. Într-o perspectivă teoretică ulterioară, Schweller se raporta la aliniere precum la o formă de subbalansare, întâlnită cu precădere în rândul statelor revizioniste[29]. În viziunea lui Schweller, aceste tipuri de strategii nu rezultă în principal din structura sistemică, ci mai degrabă ca urmare a proceselor interne. În această notă, balansarea se referă la „crearea sau agregarea de putere militară prin mobilizare internă sau formarea de alianțe pentru a preveni sau descuraja ocupația teritorială sau dominația politică și militară a statului de către o putere externă sau coaliție"[30]. Pentru a fi considerată eficientă, balansarea trebuie să fie îndreptată împotriva unei amenințări existențiale și să fie bine sincronizată. În cazul în care balansarea nu se realizează în mod eficient, atunci intră în discuție subbalansarea, acestea două fiind împărțite în patru categorii: (1) *balansarea adecvată,* atunci când amenințarea nu poate fi îndepărtată, fiind neapărată nevoie de mijloace militare; (2) *suprabalansarea/hiperbalansarea*, atunci când un stat care se înarmează pentru propria securitate este perceput greșit ca fiind periculos; (3) *nonbalansarea,* „care poate lua forma inacțiunii, diplomației normale, pasării responsabilității, alinierii, împăciuirii, angajării, distanțării sau ascunderii" și (4) *subbalansarea*, ca rezultat al unei balansări inexistente sau ineficiente față de un agresor neînduplecat și periculos, eforturile fiind o cerință

---

27 Randall L. Schweller, *Deadly Imbalaces: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest* (New York: Columbia University Press, 1998), 10-11.

28 Randall L. Schweller, *Unanswered Threats. Political Constraints of the Balance of Power* (Princeton și Oxford: Princeton University Press, 2006), 5. Vezi și ediția în limba română, Randall L. Schweller, *Amenințări fără răspuns: constrângeri politice asupra balanței de putere,* trad. Adina-Maria Simion (Iași: Polirom, 2023).

29 Schweller, *Unanswered Threats...*, 7.

30 Schweller, *Unanswered Threats...*, 9.

esențială în a-l descuraja sau a câștiga confruntarea, ca urmare a subestimării adversarului și a imprudenței[31].

John J. Mearsheimer vedea balansarea drept o strategie principală - pe lângă pasarea responsabilității, prin care se evită confruntarea – de asigura supraviețuirea unui stat și care presupune un efort de a împiedica alterarea balanței de putere, printr-un angajament serios împotriva puterii agresoare. În schimb, alinierea, alături de împăciuire, reprezintă o strategie păguboasă, care presupune cedare de putere către partea agresoare, fiind motivată de mici câștiguri de pe urma unui conflict. Ceea ce este important în privința alinierii ca strategie contraproductivă ține de faptul că balanța de putere se schimbă în favoarea agresorului[32]. Așadar, Mearsheimer se înscrie la rândul său, alături de Waltz, Walt și Schweller, în tabăra care vede balansarea drept un comportament de asigurare a supraviețuirii, de păstrare a *status quo*-ului, raportându-se însă la aliniere drept la un comportament păgubos, ce nu e preferabil în contextul de viață și de moarte al supraviețuirii.

Dintr-o poziție critică referitoare la perspectivele dominante cu privire la balansare și aliniere, alți autori au indicat fie disfuncționalități ce pot surveni atunci când se adoptă o strategie sau alta, fie alternative la cele două. Analizând alianțele premergătoare celor două conflagrații mondiale, Thomas J. Christensen și Jack Snyder susțin că, în condiții de multipolaritate sistemică, balansarea se dovedește a fi ineficientă, din cauza a două dileme din interiorul alianțelor: fie interdependența dintre membrii unei alianțe poate atrage și alți parteneri de alianță într-un război nedorit sub forma înlănțuirii, fie pasarea responsabilității determină un comportament de tipul pasagerului clandestin între aliați[33].

În urma examinării perspectivelor cu privire la alianțe, se observă faptul că statele intră în diferite alianțe din diverse motive. Fie vor să păstreze un anumit *status quo*, care este configurat în avantajul lor, fie vor să-și asigure securitatea, fie să se asigure că o mare putere amenințătoare le

31 Schweller, *Unanswered Threats...*, 9-11.

32 Mearsheimer, *The Tragedy...*, 139.

33 Thomas J. Christensen și Jack Snyder, „Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity," *International Organization* 44, nr. 2 (primăvara 1990), 140-141. https://www.jstor.org/stable/2706792.

va cruța, fie sunt mânate de motive revizioniste sau care țin de câștiguri marginale, determinate în funcție de anumite oportunități. Aceste diferențe cu privire la interese și obiective fac diferența între adoptarea unei strategii de balansare, respectiv una care are în vedere alinierea. În economia acestei cercetări, alianțele, precum și diferitele strategii care țin de balansare sau aliniere, sunt văzute drept instrumente pe care o putere mică le poate folosi în relația cu hegemonul. În relația cu hegemonul, aceste strategii de alianță au o valoare instrumentală, în funcție de interesele puterii mici, asigurarea securității, păstrarea *status quo*-ului sau obținerea unor câștiguri.

3.2. Puterile mici

Această secțiune este destinată analizei perspectivelor teoretice cu privire la puterile mici în literatura de Relații Internaționale. Scopul final al acestei secțiuni este dat de nevoia de a fixa un înțeles referitor la puterile mici, spre a servi unei definiții funcționale a acestora, aplicabilă pentru cazul României. De-a lungul perioadei studiate în această lucrare, România nu a reprezentat un stat care să aibă un cuvânt important de spus în ceea ce privește afacerile mondiale, fiind mai degrabă sub influența politicilor întreprinse de marile puteri interesate de dominație. Situația clasificării statelor în literatura de Relații Internaționale este destul de complicată. Autorii din domeniu s-au străduit să atribuie un înțeles cât mai exact clasificării statelor, în funcție de diverși indicatori, însă rezultatul a generat multiple perspective, eterogene din punct de vedere al criteriilor de clasificare luate în calcul[34]. Subiectul definirii marilor puteri nu face obiectul cercetării de față, însă, pentru economia lucrării, este nevoie de o definiție funcțională cu privire la puterile mici.

Având în vedere că un stat de dimensiuni reduse nu dispune de suficientă putere pentru a urmări interese cu caracter extins la nivelul sistemului internațional, un astfel de stat, o putere mică, are interese cu un caracter local - potrivit lui Annette Baker Fox - cu pretenții în zonele din proximitate, situație ce contrastează cu marile puteri, care se bucură de o

[34] Pentru o analiză critică referitoare la problema clasificării puterilor majore, respectiv minore, în literatura de Relații Internaționale, vezi Miroiu, *Balanță și hegemonie...*, 22-66.

influență mai largă[35]. În studiul său asupra politicilor de neutralitate în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial asupra a cinci state mici, Turcia, Finlanda, Norvegia, Suedia și Spania, Baker Fox releva importanța diplomației în raportul cu marile puteri beligerante, unde succesul în păstrarea neutralității era decis în funcție de abilitatea de a-i convinge pe beligeranți că o stare de neutralitate era și în avantajul lor[36]. Între comportamentele caracteristice unei puteri mici, respectiv unei mari puteri, există anumite diferențe contrastante. Spre deosebire de o mare putere, o putere mică are în vedere un orizont de timp scurt, dat de necesitatea de a supraviețui. De asemenea, se prea poate ca o mare putere să reprezinte o preocupare de maximă importanță pentru o putere mică, în timp ce o mare putere poate să o privească pe una mică doar cu un interes marginal, ceea ce poate fi în avantajul actorului mai slab, care își poate păstra neutralitatea. În continuare, puterile mici sunt mult mai sensibile la încălcările de independență, încercând să compenseze slăbiciunea cu respectarea demnității, iar activitatea diplomatică trebuie să fie rezultatul unor mari eforturi în ideea de a asigura marile puteri cu privire la un anumit curs de acțiune[37].

Baker Fox numește puteri mici (*small powers*) toate cele cinci state luate în considerare ca studii de caz, al căror comportament îl analizează în cartea sa. Din punct de vedere metodologic se poate ridica problema eterogenității în ceea ce privește în mod efectiv mărimea statelor selectate, din moment ce statele nordice, Finlanda, Norvegia și Suedia erau state mai mici în ceea ce privește populația comparativ cu Turcia sau Spania. Acest lucru poate cauza o anumită confuzie conceptuală atunci când toate cele cinci state sunt incluse în categoria puterilor mici. Pe de altă parte, se poate dovedi de folos atunci când se pune problema comparației unor astfel de state, cu interese limitate, în raport cu marile puteri cu interese ce depășesc propria proximitate, spre a putea cuprinde mai multe cazuri ce pot fi desemnate de conceptul aferent puterii mici. Dacă Elveția a fost exclusă din

---

35 Annette Baker Fox, *The Power of Small States. Diplomacy in World War II* (Chicago: The University of Chicago Press, 1959), 3, nota 3.

36 Baker Fox, *The Power of Small States...*, 180.

37 Baker Fox, *The Power of Small States...*, 181-182.

acest studiu datorită lungii tradiții în ceea ce privește neutralitatea sa[38], din punct de vedere metodologic se ridică întrebarea cu privire motivele pentru care un stat precum România, care a urmat o politică de neutralitate la începutul celui de-Al Doilea Război Mondial, nu a fost inclusă printre cele cinci studii de caz.

Studiind implicațiile politice ale inegalității statelor, David Vital sublinia faptul că un stat mic este mai predispus la presiuni, fiindu-i mai greu să-și păstreze libertatea de acțiune la nivel internațional. În cazul unui stat mic, Vital menționa mai multe variabile care fac diferența dintre rezistență și vulnerabilitate, precum și dintre un comportament activ, respectiv pasiv, pe arena internațională. Între acestea, Vital menționa potențialul material și uman, văzut în termeni de dezvoltare socio-economică, apropierea față de zonele de conflict și atenția acordată de către marile puteri, tipul de mediu în care este integrat statul, coeziunea populației și, în final, gradul de susținere internă a guvernului momentului[39]. O modalitate uzitată frecvent prin care un astfel de stat poate să-și depășească slăbiciunea, este prin intermediul alianțelor, cu diverse compromisuri, precum cedarea autonomiei sau a controlului resurselor, precum și limitarea libertății de acțiune și politice[40]. Pentru Vital, un stat mic deține o cantitate precară de resurse care să-i permită un curs independent în mediul internațional, însă testul fundamental este dat de capabilitățile militare deținute[41]. În diferențierea puterilor medii de cele mici, Vital sesizează o nuanță care ține de populație și dezvoltare, în sensul că pot exista state cu populație mare, dar subdezvoltate (Indonezia sau Pakistan) și state slab populate, dar dezvoltate (Argentina, Canada sau Polonia). Diferența dintre puterile medii și mici este dată de mărimea populației, care trebuie să fie 10-15 milioane pentru statele dezvoltate economic, respectiv 20-30 milioane pentru statele subdezvoltate. O a treia

---

[38] Baker Fox, *The Power of Small States...*, 5.

[39] David Vital, „The Inequality of States. A Study of the Small Power in International Relations”, în *Small States in International Relations*, ed. Jessica Ingebritsen, Christine, Neumann, Iver, Gstöhl, Sieglinde, Beyer (Seattle si Reykjavik: University of Washington Press si University of Iceland Press, 2006), 77-78.

[40] Vital, „The Inequality of States...”, 79.

[41] Vital, „The Inequality of States...”, 80.

categorie, după puterile medii și mici, este dată de micro-state, precum Samoa[42].

Robert Rothstein a elaborat o teorie care ține cont atât de capabilitățile materiale, cât și psihologice ale puterilor mici, luând în calcul particularitățile de comportament ale puterilor, ce fac diferența între o putere mică și o mare putere. Potrivit lui Rothstein, o putere mică realizează faptul că nu-și poate asigura securitatea cu propriile resurse și că trebuie să se bazeze pe ajutorul din partea altor state, unde credința puterii mici în propria inabilitate trebuie să fie recunoscută și de ceilalți actori internaționali. Ceea ce conferă unicitate puterilor mici sunt trei aspecte, care țin de necesitatea ajutorului extern, nivelul redus de securitate, cu timp redus de a îndrepta erorile, precum și recunoașterea din partea liderilor a slăbiciunii statului. Această viziune materialist-psihologică a lui Rothstein se transpune într-un melanj ce ține cont de starea de spirit națională[43]. Luând ca exemplu comportamentul de alianță al României în preajma Primului Război Mondial, Rothstein evidențiază și o tentație spre iresponsabilitate a puterilor mici, care pot fi predispuse să ia în calcul aspecte ce țin de securitatea de moment, în detrimentul celor pe termen lung[44].

Criticându-l pe Rothstein, Robert O. Keohane sugera departajarea de percepțiile proprii legate de asigurarea singulară a securității spre rolul perceput pentru propriile state de către lideri în cadrul sistemului internațional, având în vedere faptul că acesta este determinat de comportamentul statelor. Ca un alt punct de departajare în raport cu perspectiva lui Rothstein, Keohane afirmă că diferențierea între mare și mic nu ar fi fructuoasă, sugerând mai degrabă o împărțire în patru categorii. Clasificarea oferită de Keohane arată în felul următor. Mai întâi, se poate vorbi de un *stat determinant sistemic* (*system-determining state*), care are un rol esențial în conturarea sistemului, fiind specific sistemelor unipolare sau bipolare. În al doilea rând, în cadrul sistemului se poate găsi un *stat care*

[42] Vital, „The Inequality of States...", 80-81.

[43] Robert O. Keohane, „Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics", *International Organization* 23, nr. 2 (1969): 292-293, https://www.jstor.org/stable/2706027.

[44] Keohane, „Lilliputians' Dilemmas...", 295.

influențează sistemul (*system-influencing state*) pe nu-l poate domina singur, dar își poate exercita o influență semnificativă asupra acestuia. În al treilea rând, există *statele care afectează sistemul* (*system-affecting states*), pe care nu-l pot influența individual, dar pot opera prin intermediul alianțelor sau organizațiilor multinaționale, pentru ca, în final, o a patra categorie să fie rezervată *statelor care nu afectează sistemul* (*system-ineffectual states*), cu politică externă adaptată la realitate. Bazându-se pe această taxonomie, Keohane clasifică statele în patru tipuri, anume mari puteri, puteri secundare, puteri medii și puteri mici[45]. Plecând de la clasificarea de mai sus, Keohane păstrează componenta psihologică a lui Rothstein și oferă următoarele definiții:

> O mare putere este un stat ai cărui lideri consideră că acesta poate, singur, exercita un mare, probabil decisiv, impact asupra sistemului internațional; o putere secundară este un stat ai cărui lideri consideră că acesta singur poate exercita un anumit impact, deși niciodată decisiv în sine, asupra acelui sistem; o putere medie este un stat ai cărui lideri consideră că acesta nu poate acționa singur eficient, dar poate fi capabil să aibă un impact sistemic într-un grup redus sau printr-o instituție internațională; o putere mică este un stat ai cărui lideri consideră că aceasta niciodată, acționând singură sau într-un grup redus, nu poate avea un impact semnificativ asupra sistemului [trad. proprie][46].

Keohane sublinia importanța pe care liderii puterilor mici și medii o acordă organizațiilor internaționale, chiar dacă nu le asigură securitatea, deoarece realizează nevoia de a coopera, dat fiind faptul că singure nu ar putea realiza ceva, iar aceste forme de cooperare reprezintă o platformă prin care își pot promova interesele de supraviețuire[47].

Discutând despre modelul de politică externă al statelor mici, Maurice A. East atribuie câteva caracteristici generale statelor mici, precum suprafață, populație, PIB și capabilități militare reduse. Un stat mic poate bifa majoritatea criteriilor sau pe toate, din acestea rezultând un model general de comportament extern, care se reduce la șapte caracteristici

---

45 Keohane, „Lilliputians' Dilemmas...", 295-296.
46 Keohane, „Lilliputians' Dilemmas...", 296.
47 Keohane, „Lilliputians' Dilemmas...", 296.

generale: participare redusă în afacerile externe, grad ridicat de participare în cadrul organizațiilor internaționale, susținere ridicată pentru normele legale internaționale, abținere de la uzul forței, abținere de la a aliena marile puteri sistemice, politică externă cu anvergură geografică redusă, precum și apelul frecvent la norme și morală în problemele internaționale. Din acest model de comportament rezultă două asumpții. Mai întâi, prima asumpție afirmă faptul că sistemul decizional al unui stat mic este similar cu cel al unei mari puteri, pe un model al actorului rațional. Apoi, în contrast cu prima, cea de-a doua asumpție afirmă existența unei diferențe substanțiale în ceea ce privește politica externă a statelor mici în raport cu cele mari, ca rezultat al bazei reduse de resurse destinate arenei internaționale de care dispun statele mici[48].

Martin Wight oferă un înțeles mai extins puterilor mici, numindu-le puteri minore, incluzând în rândul acestora de la statele apropiate ca putere de marile puteri până la unele atât de mici, precum Luxemburg sau Costa Rica, ce cu greu pot fi desemnate ca puteri[49]. Între cele două extreme desemnate de Wight, două categorii de puteri se îndepărtează de la înțelesul comun – și anume marile puteri regionale și puterile mijlocii, care, la nivel local, au aparența unor mari puteri, însă în ansamblul sistemului internațional se încadrează în rândul puterilor de rang mijlociu[50]. Puterile minore, de la Iugoslavia la Islanda, au interese limitate, de obicei la zona de proximitate și pot depinde doar de o singură sursă de creștere economică. Anvergura politicii externe a unor astfel de puteri poate fi atât de redusă, încât nu au alt interes în afara păstrării propriei independențe[51]. Se observă o oarecare neclaritate conceptuală în cadrul perspectivei lui Wight. Desemnând în rândul puterilor minore atât state apropiate ca importanță de marile puteri, precum și pe cele de rang mediu, împreună cu cele minore, precum Islanda, din punct de vedere conceptual este foarte greu de delimitat semnificația acestora, îngreunând operaționalizarea conceptului de putere minoră. Dacă state precum Luxemburg, Islanda sau Iugoslavia

48 Maurice A. East, „Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models”, *World Politics*, 25, nr. 4 (1973): 557-558, https://www.jstor.org/stable/2009952.

49 Wight, *Politica de putere*, trad. Tudor Florin (Chișinău: Arc, 1998), 69.

50 Wight, *Politica de putere*, 71.

51 Wight, *Politica de putere*, 73.

pot fi încadrate relativ ușor în rândul puterilor minore, cu mici variațiuni și aici, puterile medii sau cele apropiate de marile puteri cu greu își mai pot găsi locul într-o astfel de delimitare conceptuală.

Din punct de vedere conceptual, Michael I. Handel preferă termenul de *state slabe* (*weak states*) pentru a desemna puterile care dețin capabilități reduse. Statele slabe au o poziție și securitate relativă dependente de particularitățile date de configurația internațională în care activează, precum și de poziția geografică, element central ce poate veni la pachet cu probleme și provocări distincte[52]. Preferința pentru termenul de state slabe este justificată de Handel prin prisma faptului că acest concept nu desemnează doar statele mici, cât și pe cele vulnerabile, de unde și sursa slăbiciunii. Din punct de vedere taxonomic, pentru Handel, un stat slab mai poate desemna, în plus, atât mini-statele, cât și puterile medii, care își pot găsi locul și în rândul marilor puteri[53]. Pentru a trece de diferitele probleme metodologice cu privire la clasificare, Handel oferă un ideal tip al statului slab, bazat pe mai multe criterii. Astfel, un stat slab are suprafață și populație foarte mici. Din punct de vedere economic, statul slab are un PIB mic în termeni absoluți, industrie grea slab sau deloc dezvoltată, supraspecializare pe o gamă redusă de produse, piață internă redusă și foarte dependentă de importuri și exporturi, nivel redus de cercetare și dezvoltare, depinzând și de capitalul extern. Din punct de vedere militar, un stat slab nu se poate apăra singur, depinzând în mare măsură sau exclusiv de ajutorul extern. Achiziția de armament este marcată de dependența crescută sau totală de sursele externe. Întotdeauna, în caz de mobilizare, alocă un procent ridicat de putere, având un potențial redus în caz de război prelungit. La nivelul sistemului internațional, un stat slab, de regulă, își limitează interesele la zonele din proximitate, nefiind capabil să exercite influență asupra balanței sistemice. Comportamentul este, în esență, marcat de pasivitate și reactivitate, tinzând să minimalizeze

[52] Michael I. Handel, *Weak States in the International System*, ediția a doua (Londra și New York : Routledge, 2016), 5-6.

[53] Handel, *Weak States in the International System*, 11.

riscurile și prezentând un risc ridicat de penetrare. În final, o putere slabă sprijină cu putere dreptul, regulile și organizațiile internaționale[54].

Andrei Miroiu menționa faptul că diferența fundamentală dintre puterile minore și cele majore ține de faptul că primele se desfășoară în zona de proximitate. „Interesele, puterea de a le apăra, majoritatea schimburilor politice, economice și ideologice, cvasitotalitatea conflictelor lor militare au loc exclusiv la nivel diadic, cu proprii vecini, sau la nivelul propriului subsistem de relații internaționale”[55]. Mai mult, dată fiind natura unei puteri minore, ca stat slab și cu interese locale, la nivel subsistemic, „politica externă și politica militară a puterilor minore este trecută prin filtrul, dacă nu se află integral sub controlul, hegemonului local”, care are responsabilitatea de a seta regulile politico-economice și de a veghea la respectarea lor de către puterile minore[56]. Dacă o putere minoră poate urca în ierarhia internațională prin dezvoltare militară și economică, cele mai multe rămân captive în cadrul limitelor stabilite de propriile capabilități și particularități geografice[57]. Un punct important aici ține de natura funcțională, în sens realist, a puterilor minore, care nu diferă substanțial de cele majore, ci doar prin poziție. Puterea minoră are, așadar, „aceeași înțelegere și abordare generală a realității internaționale”, fiind supusă acelorași constrângeri ale dilemei securității, cu diferența că va acorda o importanță mai mare alianțelor decât înarmării. Interesul primordial al puterii minore ține de prezervarea securității, aceasta neputând urmări obiective de natură absolută[58].

În încercarea sa de a examina diferitele conotații pe care le poate avea termenul de putere mică, Christos Kassimeris afirma că ceea ce contează este oportunitatea de a demonstra puterea, ci nu puterea în sine, care oricum nu există în acest caz[59], tocmai micimea fiind o variabilă majoră în

---

[54] Handel, *Weak States in the International System*, 52-53.
[55] Miroiu, *Balanță și hegemonie...*, 71.
[56] Miroiu, *Balanță și hegemonie...*, 73.
[57] Miroiu, *Balanță și hegemonie...*, 75.
[58] Miroiu, *Balanță și hegemonie...*, 76
[59] Christos Kassimeris, „The foreign policy of small powers”, *International Politics* 41, nr. 1 (2009): 85, DOI: 10.1057/ip.2008.34.

influențarea reacției acesteia la evenimentele externe [60]. Kassimeris desemnează comunitatea internațională drept un element mult mai important decât mărimea unui stat, deoarece aceasta determină poziția unui stat în cadrul acestuia, împreună cu alte state asemănătoare. Potrivit lui Kassimeris, dat fiind faptul că un astfel de stat este implicat într-o oarecare măsură la nivel internațional, prin apartenența la organizațiile internaționale, o egală importanță ar trebui să o aibă atât relația cu mediul extern, cât și locul pe care un stat îl ocupă la nivel sistemic[61]. Pentru puterile mici, organizațiile internaționale reprezintă o modalitate importantă de a-și avansa propriile interese și de aici și importanța acordată acestora[62]. Cu alte cuvinte, locul unui stat în ierarhia internațională nu este doar un rezultat al condițiilor interne, dar și al condițiilor externe, în relație cu puterea deținută de alte state. Adică puterea se măsoară și în relație cu ceilalți actori internaționali. Pentru a surmonta problemele de securitate, o putere mică are la dispoziție patru opțiuni. Fie caută protecția unei mari puteri, fie se aliază cu alte puteri mici, fie se alătură unei organizații internaționale care cuprinde mari puteri, fie rămâne pe dinafară[63].

În literatura cu privire la puterile mici nu poate fi trecută cu vederea perspectiva dezvoltată în jurul Centrului de Studii pentru Statul Mic din Islanda, condus de Baldur Thorhallsson. Dată fiind natura lor, statele mici depind de deznodământul competiției dintre marile puteri, sunt foarte sensibile la schimbările de la nivel sistemic și trebuie „să se bazeze pe ordinea internațională bazată pe reguli pentru a-și proteja drepturile"[64]. Securitatea acestora „depinde de stabilitatea, predictibilitatea și soluțiile cooperative la problemele globale"[65]. Criticând teoretizarea slabă în ceea ce privește problema statelor mici, teoreticienii din cadrul Centrului de Studii pentru Statul Mic au avansat *teoria adăpostului* (*shelter theory*), ca alternativă

[60] Kassimeris, „The foreign policy of small powers", 89.
[61] Kassimeris, „The foreign policy of small powers", 93.
[62] Kassimeris, „The foreign policy of small powers", 95.
[63] Kassimeris, „The foreign policy of small powers", 96.
[64] Anne-Marie Brady și Baldur Thorhallson, „Small States and the Turning Point in Global Politics", în *Small States and the New Security Environment*, ed. Anne-Marie Brady și Baldur Thorhallson (Cham: Springer, 2021), 2.
[65] Brady și Thorhallson, „Small States and the Turning Point in Global Politics", 2.

teoretică la perspectivele de sorginte realistă, liberală sau constructivistă și ca îndreptar teoretic pentru studiul statelor mici. Teoria adăpostului afirmă nevoia statelor mici de adăpost din partea marilor puteri și organizații internaționale pentru a trece mai ușor de crize. Domeniile în care astfel de state, numite *căutătoare de adăpost* (*shelter seeking*), au nevoie de protecție sunt politic, economic și societal, care vin cu propriile avantaje, dar și cu dezavantaje, în sensul diminuării independenței, trebuind să-și alinieze politicile interne la interesele protectorilor[66].

Scopul acestei secțiuni a fost trecerea în revistă a abordărilor cu privire la puterile mici, spre a servi obiectivelor teoretice din economia cercetării, în particular, în construcția teoriei în ceea ce privește efectele hegemoniei asupra unei puteri mici precum România. Deși se poate remarca un anumit grad de eterogenitate în cadrul abordărilor cu privire la puterile mici, se pot extrage o serie de elemente ce servesc demersului teoretic al acestei cercetări. Această clasă de puteri este definită de lipsa capabilităților sau nivelul redus al acestora în ceea ce privește asigurarea propriei securități, trebuind să caute ajutor extern, fie din partea unor mari puteri, fie în tandem cu alte puteri de același rang sau de rang apropiat, fie prin intermediul organizațiilor internaționale. În acest sens, este ilustrativ exemplul statelor est europene din perioada interbelică, state care și-au pus credința și speranța în aranjamentele multinaționale antirevizioniste precum Mica Antantă sau Antanta Balcanică, căutând totodată și protecție din partea Franței și Marii Britanii, în timp ce desfășurau și o activitate susținută în cadrul Ligii Națiunilor, organism internațional în care își puneau mare încredere în vederea asigurării propriei securități.

66 Brady și Thorhallson, „Small States and the Turning Point in Global Politics”, 5-8.

4.
Efectele hegemoniei din perspectiva unei puteri mici. Aspecte teoretice și metodologice

În capitolele precedente am oferit o prezentare extinsă asupra principalelor abordări teoretice pe care le am în vedere în conturarea unui cadru teoretic necesar analizării efectelor hegemoniei din perspectiva orientărilor elitelor politice ale unui stat mic, pornind de la cazul României în relație cu marile puteri hegemonice între 1913 și 2000. Având în vedere complexitatea cercetării, axată pe două dimensiuni de manifestare ale efectelor hegemoniei, la nivel de orientare externă a elitelor politice românești, respectiv la nivelul construcției instituțiilor interne, am trecut în revistă mai multe perspective teoretice. În vederea demonstrării tezei care specifică faptul că hegemonia reprezintă un proces continuu de adaptare și redefinire la condițiile locale pe care politicile hegemonice le întâlnesc în interacțiunea cu elitele unei puteri mici, precum și de a răspunde întrebărilor de cercetare, am discutat perspectivele teoretice pornind de la hegemonie și am continuat cu cele legate de elite politice, instituții, alianțe și puteri mici. În ideea de e oferi un model teoretic necesar analizei interacțiunii României cu cele cinci modele hegemonice între 1913 și 2000, acest capitol este organizat după cum urmează. Prima secțiune are în vedere stabilirea unor asumpții de ordin teoretic de la care pornește cercetarea. Cea de-a doua secțiune are în vederea discutarea conceptelor pe care le voi avea în vedere în cadrul acestei cercetări. Voi evidenția principalele legături cauzale dintre concepte, scoțând în evidență variabilele studiului, urmând ca următorul pas să fie rezervat prezentării

ipotezelor de cercetare. Cea de-a treia secțiune este rezervată prezentării metodologiei pe care se bazează cercetarea.

4.1. Asumpții teoretice

Cercetarea pornește de la un set de patru asumpții de ordin teoretic, ce au rolul de a întări cadrul conceptual pe care îl voi prezenta în secțiunea următoare. Cele patru asumpții au în vedere natura hegemoniei, ca o combinație între putere brută și idei, caracterul de actori raționali al elitelor politice, urmând ca apoi să sublinieze rolul acestora de intermediar în relația cu marile puteri hegemonice, precum și atributul lor de creatoare de instituții.

Prima asumpție de la care pornește cercetarea are în vedere natura hegemoniei. În cadrul acestei cercetări, asum faptul că hegemonia reprezintă o combinație dintre preponderența materială, politico-militară și elementul dat de măsura în care se manifestă ideile pe care le promovează hegemonul la nivel internațional. Dacă o mulțime de autori discutați în capitolul rezervat revizuirii perspectivelor teoretice cu privire la hegemonie se referă la aceasta drept o formă de dominație sau influență bazată pe elementul dat de puterea materială, nu se poate ignora nici aspectul referitor la dimensiunea influenței ideilor la nivel internațional, având ca sursă marea putere hegemonică. Este cât se poate de adevărat faptul că o mare putere hegemonică are nevoie să dețină un grad de preponderență materială, economică și militară, care să-i servească îndeplinirii scopurilor pe care și le setează, precum și pentru a-și apăra poziția în caz că apar contestatari pe arena internațională. Spre exemplu, John J. Mearsheimer se raporta la puterea hegemonică în termeni materiali, drept „singura mare putere” sistemică, ce deține atât de multă putere încât o luptă serioasă contra sa devine o imposibilitate[1].

Cu toate acestea, exercitarea unei poziții hegemonice în cadrul sistemului internațional, la nivel sistemic sau regional, mai are nevoie de un alt ingredient, care se suprapune atât de importantei preponderențe materiale. Acest ingredient este rezervat ideilor. După cum am arătat în

[1] Mearsheimer, *The Tragedy ...*, 40.

capitolul rezervat teoriilor despre hegemonie, există unii autori care au scos în evidență importanța ideilor în exercitarea hegemoniei. După cum arăta Antonio Gramsci, precum și ceilalți autori care i-au continuat ideile, forța în exercitarea hegemoniei este completată de idei, unde puterea hegemonică, în ideea de a-și exercita rolul de conducere al celorlalți actori trebuie să-și armonizeze interesele cu aceștia, să-i cointereseze în cadrul proiectului său de dominație hegemonică. În acest caz, consimțământul celorlalți actori, cointeresați în structura hegemonică este adițional elementului coercitiv, folosit în caz de disidență a unor actori. Prin intermediul unei astfel de combinații, de elemente materiale și ideatice, hegemonul trebuie să creeze un sistem în care să cointereseze pe ceilalți actori internaționali, în urma obținerii consimțământului din partea acestora, care presupune o recunoaștere a primatului marii puteri hegemonice.

Cea de-a doua asumpție are în vedere caracterul rațional al elitelor politice. Elitele politice, ca lideri care se identifică și se comportă ca atare, sunt actori raționali. Acestea acționează în vederea identificării celei mai bune soluții pentru atingerea scopurilor, pe baza informației pe care o dețin la un moment dat și ca urmare a unei ierarhii a intereselor[2]. Potrivit lui Buchanan și Tullock, individul este maximizator de utilitate, unde raționalitatea comportamentului unui actor presupune un tip alegere individuală consistentă ce are în vedere obținerea a „«mai mult» decât «mai puțin»”[3]. De asemenea, individul ordonează alternativele ce i se pun la dispoziție, clasificarea făcută de acesta fiind tranzitivă[4]. Privind dintr-o abordare economică, așa numitul *homo economicus* acționează rațional pe baza a trei ipoteze generale: ierarhizarea intereselor în vederea selectării unei alternative optime, interesul propriu și informația perfectă relativ la opțiunile disponibile[5]. John Rawls aduce, de asemenea, în discuție alte trei

---

2 Pentru o sinteză a teoriei alegerii raționale vezi Adrian Miroiu, *Fundamentele politicii: vol. I: preferințe și alegeri colective* (Iași: Polirom, 2006), 31-53 sau, pentru o viziune asupra raționalității liderilor politici din perspectiva Relațiilor Internaționale, vezi T. V. Paul, *Asymmetric conflicts…*, 16.

3 În original: „more” rather than „less”.

4 James Buchanan și Gordon Tullock, *The Collected Works of James Buchanan, vol. 3: The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy* (Indianapolis: Liberty Fund, 1999), 33-34;

5 Miroiu, *Fundamentele politicii: vol I...*, 41.

principii referitoare la alegerea rațională: principiul mijloacelor efective - adoptarea alternativei prin care se asigură cel mai bine scopul avut în vedere; principiul *caracterului cuprinzător* - preferința față de un plan care permite realizarea tuturor obiectivelor planului inițial și a încă ceva în plus; respectiv principiul *probabilității mai mari* - având două alternative ce îndeplinesc scopuri similare, alegerea rațională presupune selectarea celei cu șanse mai mari[6]. Conform modelului lui Thomas Bayes, al raționalității subiective, decidenții acționează sub influența unor factori ce țin de propriile valori, așteptări și credințe, o anume decizie urmând a fi luată cea care prezintă cele mai bune consecințe drept cele mai probabile[7]. Abordarea bayesiană reclamă adoptarea unei decizii minimizatoare de pierderi, presupunând incertitudinea individului cu privire la adevărata natură a lucrurilor care ar trebui obținute. Decizia în condiții de incertitudine apare ca urmare a lipsei de cunoaștere cu privire la probabilitatea unui eveniment, aceasta devenind una în condiții de risc atunci când se cunoaște distribuția probabilităților[8]. Așadar, elitele politice, ca actori raționali, atunci când iau o decizie au în vedere obținerea celui mai bun rezultat posibil, dacă se poate cu minimum de efort, pe baza unei ierarhii a intereselor și a comparării alternativelor, precum și în baza informațiilor pe care le dețin, uneori imperfecte.

Cea de-a treia asumpție are în vedere rolul elitelor politice locale în relația cu hegemonul. Atunci când marile puteri hegemonice încearcă să-și avanseze propriul model hegemonic, urmărind anumite politici în relație cu o putere mică, elitele politice locale reprezintă actorii cu care interacționează hegemonul. Atunci când o mare putere hegemonică urmărește anumite scopuri în raport cu o altă putere mică, elitele politice locale pot acționa în acord cu aceasta sau în dezacord. Elitele locale pot alege să intre în alianță cu un hegemon, să se plaseze pe o poziție neutră sau chiar în opoziție cu acesta, mergând până la ieșirea din alianță sau chiar

---

6 John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge, Massachusetts, Londra: The Belknap Press of Harvard University Press, 1971), 411-413.

7 T. V. Paul, *Asymmetric conflicts*..., 16.

8 Eugene J. Alpert, „Capabilities, Perceptions, and Risks: A Bayesian Model of International Behavior", *International Studies Quarterly* 20, nr. 3 (septembrie 1976), 420-421. https://www.jstor.org/stable/2600093.

război cu hegemonul. Spre exemplu, atunci când Antanta sau Puterile Centrale au încercat să atragă România în Primul Război Mondial, s-au lovit de personalitatea lui Ion I. C. Brătianu, care a negociat drastic intrarea în conflict. De asemenea, tot elitele locale pot adopta anumite practici instituționale promovate de către hegemon, le pot modifica sau chiar respinge. Este edificator în acest sens exemplul elitelor din Principatele Române din prima jumătate și mijlocul secolului al XIX-lea, care au început, treptat, să adopte practici instituționale occidentale, uneori sub influență străină[9], sfârșind prin a adopta la 1866 o constituție inspirată după cea belgiană din 1831, considerată una din cele mai liberale din Europa acelor vremuri[10].

Cea de-a patra asumpție are în vedere capacitatea elitelor de a crea și menține instituții, fie că provin din influență directă hegemonică, fie că provin ca o emanație cu origini de ordin intern. După cum am arătat în capitolul rezervat discuției cu privire la instituții, elitele politice reprezintă sursa de origine a instituțiilor, care pot fi emanația unor interese mai largi, în cazul instituțiilor incluzive, respectiv interese restrânse, favorabile grupului de la conducere, întocmai ca în cazul instituțiilor extractive.

4.2. Concepte

Scopul acestei secțiuni este de a prezenta conceptele pe baza cărora se întemeiază analiza efectelor hegemoniei asupra României ca stat mic între 1913 și 2000. Conceptele ce urmează a fi prezentate și discutate în cadrul acestei secțiuni sunt cele de hegemonie, stat mic, elite politice, instituții și alianțe. După ce aceste concepte vor fi clarificate, urmează a fi prezentat modul de operaționalizare al acestora, pentru ca în finalul secțiunii să discut despre legăturile cauzale dintre acestea, ca variabile.

Așa cum am arătat mai sus, *hegemonia* în relațiile internaționale nu poate fi privită doar din perspectivă materială, de exercitare a *puterii dure*

---

9 Vezi cazul Regulamentelor Organice din Țara Românească și Moldova, adoptate între 1831-1832, sub ocupație rusească, care au reprezentat primele acte cu caracter constituțional din Principatele Române. Regulamentele Organice au reprezentat un pas înainte, modernizator, în practica instituțională a Principatelor, fiind bazate pe principii de factură occidentală. Vezi Isar, *Istoria modernă a românilor*, partea I, 97-109.

10 Isar, *Istoria modernă a românilor*, partea a II-a, 80-88.

(*hard power*), prin intermediul fructificării potențialului economic și militar[11]. Elementele materiale ale hegemoniei sunt condiții necesare, dar nu suficiente, ce sunt potențate de o fațetă non-materială a dominației hegemonice, din sfera ideilor, care conferă un element de atracție, de așa numită *putere blândă* (*soft power*)[12]. Într-adevăr, pot exista cazuri în care componenta puterii dure să aibă o importanță mai ridicată în cadrul interacțiunii hegemonului cu statele aflate în sfera sa de influență, precum a fost cazul practicii sovietice de gestionare a relațiilor cu sateliții săi, pe care i-a comunizat cu forța sau i-a invadat pentru a-i menține în cadrul liniilor directoare stabilite de la Moscova. Hegemonia, văzută, *in nuce*, drept o situație de dominație în termeni materiali și ideatici din partea unei mari puteri asupra uneia sau mai multe puteri de rang mai mic de la nivel regional sau sistemic, reprezintă un continuum între o extremă laxă și o alta închegată, cu diverse variații de intensitate între cele două capete ale axei, în funcție de caracterul unui anumit model hegemonic avansat de marile puteri.

În cadrul acestei cercetări, *elitele politice* sunt tratate drept actori individuali care se află la conducerea statului sau concurează în vederea obținerii unei poziții de conducere. Elitele politice reprezintă șefi de stat (rege, președinte), șefi de guvern, miniștri cu o oarecare influență (precum cei de externe sau interne) sau lideri de partid care pot influența politica unui stat. Elitele politice, ca lideri care se identifică și se comportă ca atare, sunt actori raționali. Acestea acționează în vederea găsirii celei mai bune soluții pentru atingerea scopurilor pe care și le definesc, pe baza informației pe care o dețin la un moment dat și ca urmare a unei ierarhii a intereselor.

O *putere mică* reprezintă un stat care dispune de capabilități economice și militare reduse, cu arie de acțiune restrânsă, de la vecinătatea apropiată până la nivel regional, fiind supus presiunilor marilor puteri, care variază în funcție de modelul hegemonic și de gradul de implicare al hegemonului. Deși în cadrul literaturii de specialitate, după cum am arătat,

---

[11] Pentru elementele de putere militară, respectiv putere economică, vezi Joseph S. Nye, Jr., *Viitorul puterii*, trad. Ramona Lupu (Iași: Polirom, 2012), cap. 2 și cap. 3.

[12] Pentru puterea blândă vezi Joseph S. Nye, Jr., *Puterea blândă: calea către succes în politica mondială*, trad. Daniela Oana Ioan (Iași: Institutul European, 2009), cap 4.

nu există un consens cu privire la clasificarea statelor, mă voi raporta la România drept o putere mică.

În cadrul acestei cercetări, mă raportez la *alianțe,* împreună cu variațiunile acestora, precum modele de comportament extern disponibile pentru elitele politice locale, de care fac uz în funcție de propriile interese, în relația cu hegemonul. Dezbaterea cu privire la alianțe în cadrul literaturii de specialitate este vastă. Unii autori se raportează la acestea precum la instrumente menite să asigure securitatea unui stat, cu scopul de a-și conserva valorile. Pe de altă parte, alți autori se raportează la alianțe drept formule menite să ajute statele în urmărirea unor interese expansioniste, vizând obținerea unor teritorii. În funcție de interese, elitele politice ale unor state pot avea în vedere modele de alianță precum balansarea, ca formă de alianță cu partea mai slabă împotriva unei amenințări care prevalează, alinierea, alături de partea care devine mai periculoasă pentru a evita o eventuală agresiune sau pentru a-și satisface anumite interese, de regulă teritoriale, sau pot alege alternativa neutralității, a războiului sau chiar a distanțării.

Variabile

Această cercetare se bazează pe un set de variabile, extrase din perspectivele teoretice prezentate mai sus. Variabila independentă în cadrul acestei cercetări este reprezentată de *hegemonie.* Definită ca o relație de dominație între o mare putere și una sau mai multe puteri mai mici, atât din punct de vedere material, cât și non-material, din perspectiva ideilor exportate de o mare putere, hegemonia poate varia între două extreme, laxă și închegată. Hegemonia laxă presupune un nivel scăzut de implicare a hegemonului în gestionarea relației cu statele mai mici, elementul de coeziune fiind dat de atractivitatea modelului hegemonic. În contrast, hegemonia închegată presupune un nivel crescut de implicare a hegemonului în gestionarea relației cu statele mai mici, elementul de coeziune fiind dat de exercitarea dominației prin intermediul folosirii forței de către hegemon. Hegemonia laxă și hegemonia închegată reprezintă două ideal-tipuri extreme de modele hegemonice, care pot varia în intensitate.

Ca variabilă dependentă cercetarea are în vedere, la nivel extern, *orientările de politică externă* ale elitelor politice locale (românești). În funcție

de dinamica relațiilor cu marile puteri hegemonice, orientările de politică externă ale elitelor locale pot varia de la alianță (balansare sau aliniere) cu hegemonul, distanțare, ruperea alianței sau neutralitate față de acesta, precum și război contra acestuia. Dacă hegemonul reușește să cointereseze elitele politice locale, oferind anumite avantaje (promisiuni de asigurare a securității, noi teritorii, relații comerciale avantajoase), atunci alianța dintre marea putere hegemonică și puterea mică tinde să fie mai solidă. Dacă hegemonul nu reușește să cointereseze elitele politice locale, dezavantajând puterea mică (eșec în asigurare a securității, diferende teritoriale, probleme ce țin de minorități naționale, interferență în afacerile interne ale micii puteri sau relații economice dezavantajoase), atunci elitele locale tind să se depărteze de hegemon, reorientarea acestora putând varia de la distanțare, ruperea alianței, neutralitate, până la război contra hegemonului.

Tot în rândul variabilelor dependente este luată în calcul și *dinamica instituțiilor interne* ale micii puteri (România în acest caz). Instituțiile interne, politice și economice, incluzive sau extractive, se pot schimba în funcție de cum se prezintă modelul hegemonic, lax sau închegat. De regulă, modelul hegemonic lax nu are în vedere schimbarea în profunzime a instituțiilor puterilor mai mici aflate sub dominația sa. În contrast cu acesta, modelul hegemonic închegat are în vedere schimbarea în profunzime a instituțiilor puterilor mai mici de sub dominația sa.

Între variabila independentă și dependentă se plasează o variabilă intermediară, cea a *elitelor politice locale* (românești), fără de care interacțiunea cu hegemonul nu poate exista, iar instituțiile interne nu se pot modifica. Elitele politice locale sunt cele care trasează liniile directoare ale orientărilor de politică externă, iar, la nivel intern, creează instituții și le modifică, mai mult sau mai puțin sub influență hegemonică.

Ipoteze

1. În cazul în care se sesizează o compatibilitate mai mare la nivel de idei între hegemon și elitele locale, cele din urmă tind să fie mai loiale hegemonului.
2. Comportamentul dominant de alianță al elitelor politice românești din perioada 1913-2000 este caracterizat de aliniere.

3. Cu cât modelul hegemonic este mai lax, cu atât impactul asupra instituțiilor interne (politice și economice) asupra micii puteri este mai redus.
4. Cu cât modelul hegemonic este mai închegat, cu atât impactul asupra instituțiilor interne (politice și economice) asupra micii puteri este mai ridicat, vizând schimbarea acestora după chipul și asemănarea celor din interiorul marii puteri hegemonice.

4.3. Aspecte metodologice

4.3.1. Colectarea datelor

În ceea ce privește colectarea datelor, voi apela la surse primare, precum tratate, declarații oficiale, memorii sau jurnale ale personalităților politice din diferitele perioade supuse analizei, dar și statistici prin care se poate evalua și cuantifica puterea unui stat - populații, date economice sau mărimea armatelor. De asemenea, mă voi folosi și de surse care reunesc mai multe documente utile pentru demersul meu științific, precum documente de arhivă relevante. Sunt conștient de faptul că aceste documente referitoare la memorii pot avea alte scopuri decât cel vizat în propria cercetare. Nu în ultimul rând, mă voi folosi de o mare varietate de surse secundare, precum studii sau articole istorice, împreună cu studii de științe politice, referitoare la anumite fenomene ce urmează a fi analizate pe parcursul acestei cercetări. Pe lângă abordarea istorică, viitoarea cercetare va avea și o abordare comparativă, în sensul că voi compara și evalua efectele hegemoniei din perspectiva României în raport cu marile puteri hegemonice între 1913 și 2000, in funcție de modelul hegemonic, precum și de opțiunile elitelor politice, cu scopul de a evalua modelele hegemonice ale marilor puteri.

4.3.2. Reducția datelor

În ceea ce privește sursele pe care le am în vedere pentru realizarea acestei cercetări, mai multe categorii de date prezintă relevanță. În primul rând,

am în vedere date cu privire la viziunile de politică externă ale elitelor politice românești. Am căutat să colectez date cu privire la modalitățile de raportare ale acestora la relația cu marile puteri hegemonice, precum și de comportament pe tărâmul politicii externe, în termeni de alternative de alianță, precum balansare sau aliniere. În al doilea rând, am avut în vedere colectarea unor date referitoare la acțiunile marilor puteri în relație cu România, pentru a putea urmări modalitățile prin care s-au articulat și adaptat modelele hegemonice în urma interacțiunilor cu elitele politice românești. În al treilea rând, am urmărit colectarea unor date referitoare la transformarea instituțiilor politice și economice românești în context hegemonic, precum viziuni ale elitelor politice românești cu privire la organizarea instituțională a României. Adițional, am urmărit colectarea unor date cu privire la modul de organizare instituțională politică și economică a României în perioada de referință, precum prevederi constituționale și legislative sau alternative de politică economică. În al patrulea rând, am avut în vedere colectarea unor date cu caracter cantitativ, care să releve fenomene care țin de puterea brută a puterilor hegemonice, în termeni economici și militari, dar și anvergura, în termeni concreți, a schimbărilor instituționale din mediul intern românesc, determinate de influența hegemonică.

4.3.3. Metoda de analiză a datelor

Pentru a oferi un răspuns întrebărilor de cercetare, a demonstra teza cercetării și a oferi un câmp de testare ipotezelor deduse din perspectivele teoretice și conceptele asumate mai sus este nevoie de analizarea situației României prin intermediul a cinci studii de caz. Aceste studii de caz desemnează cinci situații de interacțiune ale elitelor politice românești cu marile puteri hegemonice între 1913 și 2000, pornind de la dihotomia hegemonie laxă – hegemonie închegată. Studiile de caz pe care le am în vedere în cadrul acestei cercetări sunt corespondente unor modele hegemonice avansate de marile puteri, astfel că voi analiza modelele german antebelic, francez interbelic, al Germaniei Naziste, sovietic și occidental. Așadar, voi trata situația României prin raportare la cinci

ipostaze diferite în raport cu marile puteri hegemonice, pentru a determina unde se încadrează modelele avansate de acestea pe axa hegemonie laxă-hegemonie închegată, precum și, în manieră comparativă, particularitățile fiecăruia în raport cu orientările elitelor politice românești, efectele asupra mediului instituțional românesc și măsura în care acestea se pot adapta la condițiile locale.

Perspectiva de studiu asupra deciziilor elitelor politice este una diacronică, de-a lungul perioadei de timp menționate. Având în vedere că voi lua în calcul cinci cazuri de interacțiune ale elitelor politice românești cu marile puteri hegemonice, abordarea metodologică a studiului este una calitativă, un rol secundar avându-l și abordarea cantitativă. În ceea ce privește abordarea calitativă, voi alege ca metodă principală studiul de caz, folosit pentru analiza alegerilor elitelor politice din România între 1913 și 2000. Cum studiul de caz reprezintă o metodă care presupune apelul la alte metode calitative, în viitoarea cercetare voi folosi și metoda analizei documentelor (declarații oficiale, discursuri, tratate, surse de arhivă sau memorii), având ca instrument de cercetare analiza de conținut. Abordarea cantitativă are un rol secundar în cadrul cercetării, urmând a mă baza pe date statistice, precum PIB, rate de creștere economică, bugete militare, mărimea armatelor, populații etc. Avantajul metodei studiului de caz este că permite o analiză mai detaliată și mai exhaustivă a fenomenelor studiate. Un alt avantaj al studiului de caz este că permite analiza în detaliu a unei perioade îndelungate, proces ce nu presupune o alocare foarte mare de resurse logistice. Pe de altă parte, documentele analizate prin metoda studiului de caz pot fi părtinitoare sau scopul pentru care au fost redactate poate fi diferit de obiectivele cercetării de față.

4.3.4. Eventuale probleme metodologice și bariere de cercetare.

Probabil că cea mai importantă problemă metodologică ține de perioada de studiu aleasă, 1913-2000, unde criticii pot argumenta că este foarte vastă, o analiză comprehensivă putându-se dovedi a fi dificil de realizat, date fiind limitele de spațiu ale lucrării. Contraargumentul meu la acest posibil punct de vedere rezidă în faptul că mă voi concentra pe punctele mai importante ale perioadei, relevante pentru cadrul teoretic de referință. Mai exact, mă

voi rezuma doar la deciziile din spatele unor orientări de politică externă sau construcție instituțională internă pentru cazul României, din perspectiva interacțiunii cu marile puteri hegemonice. O altă problemă metodologică poate ține de natura surselor studiate. Sursele precum memoriile pot fi încărcate de o doză mai mare sau mai mică de subiectivism și trebuie tratate cu rezerve, deoarece autorii acestora pot avea anumite interese personale de apărat, o anumită reputație sau simt nevoia de a justifica anumite decizii. Nu se pot ignora nici loialitățile față de anumite personalități sau organizații, precum partide, din care fac parte autorii memoriilor, chestiuni care pot afecta veridicitatea relatării memorialiștilor. De asemenea, unele acte oficiale pot avansa anumite principii în scris, care însă în practică se pot materializa într-un mod cu totul diferit. Voi avea în vedere faptul că voi folosi și surse istorice secundare, ceea ce înseamnă că mă voi baza pe date prelucrate și prezentate de alți autori. Este posibil ca sursele secundare pe care le voi consulta să fie părtinitoare într-o anumită măsură sau să aibă alte scopuri, diferite de cercetarea de față. Din acest motiv, strategia pentru a depăși această barieră are în vedere consultarea și compararea mai multor surse bibliografice.

Nu se poate trece cu vederea nici lipsa accesului la surse din cauza a diferite bariere mai mult sau mai puțin obiective. O primă barieră în calea accesului la surse mai variate o constituie propria-mi limitare în ceea ce privește cunoașterea mai multor limbi străine. Dacă la momentul redactării acestei lucrări, precum și pe parcursul cercetării, nivelul de cunoaștere a limbii engleze mi-a permis să parcurg sursele disponibile cu ușurință, nivelul rudimentar de limbă franceză mi-a permis parcurgerea limitată a altor surse, iar cunoașterea altor limbi străine, precum rusa sau germana, mi-ar fi permis colectarea unei mai mari varietăți de date.

5.
Hegemonia germană antebelică

5.1. Introducere

Acest capitol are în vedere analizarea efectelor hegemoniei germane între 1913 și 1918. Din punct de vedere analitic și metodologic, acest capitol nu intră în detaliile legate de interludiul reprezentat de confruntările militare din 1916-1918. Argumentul pentru această decizie ține de faptul că Primul Război Mondial[1] a reprezentat o confruntare militară hegemonică – război hegemonic, în termenii lui Robert Gilpin –, care a presupus o redefinire a naturii sistemului internațional, în termeni de organizare, trecând de la imperii multinaționale la state naționale. Am considerat că hegemonia germană, mai ales în condițiile adversității ca urmare a trecerii României în tabăra adversă, a Antantei, nu s-a mai putut susține în termenii stabiliți înainte de Marele Război, mai ales că între 1916 și 1918 a fost vorba de un regim de ocupație al celei mai mari părți a Vechiului Regat din partea Puterilor Centrale. Chiar dacă cercetarea are ca reper temporal de început anul 1913, pentru o mai bună ilustrare a argumentelor cercetării, din punct de vedere metodologic sunt necesare și câteva referiri la perioada de dinainte.

Înainte de a avansa în analiza propriu-zisă, se impune încă o clarificare de ordin metodologic. România se afla, ca parte integrantă încă din anul 1883 în Tripla Alianță, alături de Germania, Austro-Ungaria și Italia, cu ambele state germane întreținând relații strânse până la izbucnirea Primului Război Mondial. Astfel, din punct de vedere metodologic relațiile

[1] Pentru o prezentare sintetică a Primului Război Mondial, vezi Norman Stone, *Primul Război Mondial: o scurtă poveste*, trad. Cora Radulian (București: Litera, 2023).

României cu cele două mari puteri, în context hegemonic, nu pot fi tratate separat. În acest sens, interacțiunea elitelor politice românești cu Germania și cu Austro-Ungaria nu poate fi disociată, ceea ce înseamnă că analiza efectelor hegemoniei germane va presupune o abordare ce va lua în calcul relațiile politico-economice cu ambele mari puteri. Consider că hegemonia germană în raport cu România nu poate fi tratată în mod separat de Austro-Ungaria, marele vecin de peste Carpați, care avea interese în Balcani, zonă pe care voia să o domine, vizând să distrugă Serbia și să atragă Bulgaria în alianță[2] și care – mult mai important pentru România – avea în cadrul granițelor sale o largă populație românească în Transilvania.

Tabloul nu ar fi complet fără Austro-Ungaria, mai ales că unele viziuni ale monarhiei dualiste în raport cu România au contrastat cu cele germane, după cum voi arăta în cursul capitolului. Aș afirma că una dintre cauzele pentru care România s-a depărtat de Tripla Alianță ține și de diferendele pe care le-a avut cu Austro-Ungaria, mai ales în problema drepturilor românilor din Transilvania, fapt secondat și de politica de dominație austro-ungară în Balcani, la care voi reveni în cursul capitolului. Așadar, acest capitol va avea în vedere analizarea efectelor hegemoniei germane, adică Germania și Austro-Ungaria luate împreună, vizând relațiile României cu acestea până la 1913, apoi în contextul celui de-Al Doilea Război Balcanic, pentru ca ultima secțiune să aibă în vedere orientările elitelor politice românești în contextul Primului Război Mondial, până la 1918. Capitolul va urmări măsura în care au fost generate schimbările instituționale interne în cadrul României în urma interacțiunii cu Germania și Austro-Ungaria, precum și influența acestor două mari puteri în ceea ce privește orientările de politică externă ale elitelor politice românești.

---

[2] Adrian Eugen Preda, „Austro-Ungaria, veriga slabă a Triplei Alianțe", *Litua. Studii și cercetări*, Muzeul Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu" XXVI (2024): 137, https://www.litua.ro/wp-content/uploads/2024/05/07-Adrian-Eugen-Preda-Austro-Ungaria-veriga-slaba-a-Triplei-Aliante.pdf. Pe larg, pentru interesele Austro-Ungariei în Balcani, vezi, pe larg, Rudolf Gräf, coord., *Monarhia Habsburgică: (1848-1918), vol. 6: Relații politice și comerciale*, trad. Sandra Hirsch, Loránd Mádly și Nicolae Teșculă, postf. Rudolf Gräf (Cluj Napoca și Iași: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane și Polirom, 2024).

5.2. Relațiile României cu Germania și Austro-Ungaria până la 1913

După războiul franco-prusac din 1870-1871, Germania s-a ridicat la rangul de mare putere în Europa, urmând să joace un rol din ce în ce mai însemnat în gestionarea afacerilor continentale. După unificarea care a avut loc în 1871, în 1878 Germania a făcut prima probă a influenței la nivel continental prin organizarea Congresului de la Berlin și arbitrajul asumat în cadrul acestui eveniment care a reunit marile puteri de la nivel european, în urma războiului ruso-turc din 1877-1878[3], la care a participat și România, obținând independența statală[4]. Chiar dacă România a adus o contribuție importantă în cadrul războiului mai sus amintit[5], marile puteri care au luat parte la lucrările Congresului de la Berlin au condiționat recunoașterea independenței României de satisfacerea cerințelor de către partea română a prevederilor articolelor 44 și 45 are tratatului. Aceste articole stipulau ca România să acorde drepturi politice și civile tuturor locuitorilor, indiferent de religie, respectiv perfectarea schimbului teritorial dintre Dobrogea și sudul Basarabiei între România și Rusia. Adițional acestor cereri cuprinse în Tratatul de la Berlin, cancelarul german, Otto von Bismarck, a condiționat recunoașterea independenței României și de răscumpărarea căilor ferate române, construite de compania falimentară Strousberg[6].

Ulterior, deoarece Carol I nu avea urmași la tron, în ideea de a consolida dinastia pe tronul României, hegemonul german s-a implicat și în

---

[3] Martin Kitchen, *O istorie a Germaniei moderne de la 1800 până în prezent*, trad. din engleză și note Mugur Butuza (București: Humanitas, 2021), 233-235.

[4] Vezi Dan Berindei, *Cucerirea independenței României (1877-1878)* (București: Editura Științifică, 1967).

[5] Deși, inițial, comandanții ruși au desconsiderat aportul pe care îl putea aduce armata română, confruntați cu rezistența turcească, au fost nevoiți să ceară ajutorul României, care a contribuit la succesul campaniei, incluziv la cucerirea unor redute turcești, precum Plevna. Vezi Keith Hitchins, *România: 1866-1947*, trad. George G. Potra, Delia Răzdolescu, ed. a 4-a (București: Humanitas, 2013), 58-59. Pentru contribuția României pe durata războiului, vezi, pe larg, Vasile Milea et al., coord., *Istoria militară a poporului român, vol IV: Epoca revoluțiilor de eliberare națională și socială. De la Revoluția populară din 1784 la cucerirea independenței depline, 1877-1878* (București: Editura Militară, 1987), cap. XVI-XXI.

[6] Gheorghe Nicolae Căzan și Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță, 1878-1914* (Editura Științifică și Enciclopedică: București, 1979), 33.

rezolvarea problemei succesiunii dinastice românești, prin desemnarea ca urmaș a prințului Ferdinand, în urma deciziei împăratului Wilhelm I. Decizia de a-l desemna pe Ferdinand urmaș la tron s-a luat în anul 1880, pe baza aplicării articolului 83 din Constituția de la 1866, care prevedea ca „În lipsă de coborîtori în linie bărbătescă ai Măriei Sele Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, succesiunea Tronului se va cuveni celui mai în varstă dintre frații sei sau coborîtorilor”[7]. Având în vedere refuzul fratelui mai mare al lui Carol, Leopold, cât și a nepotului mai în vârstă, în urma „pactului de familie”, împăratul Wilhelm I, ca șef al casei de Hohenzollern, l-a confirmat ca moștenitor pe Ferdinand, a doilea fiu al lui Leopold. Ulterior, Ferdinand a fost confirmat și de ambele camere ale Parlamentului României[8].

Faptul că Ferdinand încă trăia în Germania în anul 1888, motivând necesitatea finalizării studiilor, a stârnit neliniștile reprezentanților germani și austro-ungari, împăratul Franz Iosif dorind urgentarea stabilirii în România a moștenitorului tronului. Considerând că regele Carol nu se îngrijea de datoriile de suveran, Bismarck a cerut ferm rezolvarea problemei succesiunii. Bismarck a fost nemulțumit de lipsa de implicare în această chestiune, amenințând că Berlinul era pregătit să nu mai ofere ajutor în ceea ce privea protecția tronului lui Carol în caz de pericol. În fapt, fermitatea cu care Berlinul a cerut rezolvarea problemei succesiunii, relevă statutul desemnat de casa de Hohenzollern lui Carol, de reprezentant în serviciu al casei domnitoare germane în România[9]. Ulterior, cu scopul de a cunoaște țara pe care urma să o conducă, principele Ferdinand s-a stabilit în România un an mai târziu[10].

Experiența din Războiul de Independență cu fostul aliat rus fusese nefastă. Înainte de implicarea în război, România semnase o convenție cu Rusia, privind colaborarea româno-rusă. Convenția acorda drept de liberă trecere a armatelor ruse pe teritoriul României, pe cheltuiala Rusiei, pentru

7 „Constituția din 1866”, textul actului publicat în M.Of. nr. 142/1 iun. 1866, Site oficial Camera Deputaților, accesat la 1 iunie 2024, https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=37755.

8 Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, vol. I, Carol I (București: Editura Enciclopedică, 2004), 120-121.

9 Căzan și Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, 173-175.

10 Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol. I, 149.

ca articolul II al convenției să stipuleze obligația rusă de „a menține și a face a se respecta drepturile politice ale Statului Român", dar și „a menține și a apăra integritatea actuală a României"[11]. Trupele române au contribuit la succesul campaniei, cucerind Grivița I și Plevna, Vidin sau Smârdan. Contribuția României a înlesnit eforturile armatei ruse de a se îndrepta către Constantinopol – fapt care a obligat Turcia să ceară pace –, în timp ce pierderile românești din întreaga campanie urmau să se ridice la 4 293 de soldați și 36 de ofițeri morți, dintr-un total de aproximativ 10 000 de pierderi[12].

La finalul războiului, Petersburgul nu a mai ținut cont de convenția încheiată înainte de război, răcind astfel relațiile cu România. Rusia nu invitat delegația română la negocierile de pace cu Turcia, urmând ca ulterior să ceară României sudul Basarabiei, în schimbul Dobrogei și Deltei Dunării. Rusia nu a respectat angajamentul asumat, de a menține integritatea teritorială a României, motivând că acesta se referea la Turcia, adăugând că teritoriul vizat spre anexare fusese acordat Moldovei la 1856, nu României[13]. Pretenția teritorială a Petersburgului a generat în țară un sentiment negativ la adresa Rusiei, care a devenit „inamicul public numărul unu" pentru opinia publică românească, parlamentul cerând guvernului să nu cedeze. Ca reacție la rezistența României, țarul a amenințat cu ocuparea și dezarmarea României, pentru ca Bucureștiul să afirme hotărârea lui Carol de a rezista până la final[14]. După cum voi arăta mai departe, pe parcursul capitolului, această experiență cu Rusia, a generat sentimente anti-rusești, rusofobe chiar, în rândul unor reprezentanți ai elitelor politice românești (precum Petre P. Carp), cu personalități de vârf, ce aveau studii în Germania. Aceste sentimente anti-rusești au fost evocate cu precădere în dezbaterile cu privire la atitudinea României în privința atitudinii ce urma să o adopte în Primul Război Mondial.

---

11 „Convenția ruso–română din 4 aprilie 1877", în *Istoria României în texte*, Bogdan Murgescu (coord.) (București: Corint, 2001), 266.

12 Berindei, *Cucerirea independenței României (1877-1878)*, 64-77.

13 Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, ediție revăzută și adăugită (Corint: București, 2007), 315.

14 Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947),* vol. I, 110-111.

În acest context, generat de teama față de Rusia, pentru a asigura securitatea României, liderii de la București au trebuit să se reorienteze. Încă dinainte de obținerea independenței, Franța nu mai reprezenta o opțiune pentru România, având în vedere slăbiciunea sa rezultată în urma pierderii războiului franco-prusac din 1870-71, precum și politica franceză din anii 1870 de a menține intact Imperiul Otoman. Izolată după 1871, Franța căuta alianța unei alte mari puteri pentru a contracara puterea germană în Europa, lucru pe care l-a realizat abia după aproximativ două decenii, printr-o alianță cu Rusia. În acest sens, după 1891-93, politica franceză în Balcani urma să se armonizeze cu cea rusă, care viza dobândirea unei poziții influente în zonă[15]. În privința efortului de a păstra și consolida independența proaspăt obținută, elita de la București a avut în față două alternative: neutralitatea sau alianța cu o mare putere[16].

Franța fiind scoasă din ecuație (izolată diplomatic, schimburi comerciale cu România reduse, printre ultimele state care au recunoscut independența României) și examinând opțiunile pe plan extern, Carol I împreună cu Ion C. Brătianu au respins și ideea unei alianțe regionale cu puteri slabe precum Bulgaria sau Serbia, care intraseră sub influență rusă, respectiv austro-ungară. Rusia era privită ca un dușman, iar o alianță cu aceasta nu era de dorit nici de liberali și nici de opinia publică. Astfel, singura opțiune rămânea o alianță cu Puterile Centrale, vizată fiind în special Germania, puternică din punct de vedere militar și economic[17]. La nivelul anului 1883, Germania era unul din cele mai puternice state din Europa, cu o armată ce se ridica la 430 000 de soldați în 1880, a treia ca mărime după Rusia și Franța[18], în timp ce la nivel economic se situa tot pe aceeași poziție, urmând ca într-un deceniu să treacă pe locul al doilea[19]. Însă, Bismarck a condiționat primirea României în alianță de rezolvarea

---

15 Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900-1916)* (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1975), 5-6.

16 Vesa, *România și Franța...*, 7.

17 Hitchins, *România: 1866-1947*, 145.

18 Paul Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri: transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, trad. Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos și Ramona Lupu (Iași: Polirom, 2011), 154.

19 Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri...*, 168.

diferendelor cu Austro-Ungaria, care a exercitat presiuni asupra României, nevoită să accepte condițiile Dublei Monarhii, în contextul în care nu exista o alternativă la alianța cu Puterile Centrale[20].

Alianța cu Germania se putea dovedi a fi o pavăză și împotriva tendințelor dominatoare ale Imperiului Austro-Ungar, liderii de la București vizând în același timp și îmbunătățirea relațiilor economice cu Monarhia dualistă. În 1875, încă aflată sub suzeranitate otomană, România semnase o convenție comercială cu Imperiul Austro-Ungar, care se dovedise dezavantajoasă pentru partea română, după ce, anterior, autoritățile de la București fuseseră nevoite să accepte condițiile austro-ungare cu privire la permisiunea evreilor din imperiu de a poseda bunuri imobile în România. În urma acestei convenții, Austro-Ungaria a obținut un tratament preferențial, fapt care a stârnit protestele altor puteri europene, afectând astfel piața internă românească prin exportul abundent de produse industriale. Austro-Ungaria și-a asigurat astfel o prezență comercială puternică în economia românească. Numai între 1877 și 1881 exportul românesc de animale vii trimitea în Austro-Ungaria peste 70% din capetele de vite și 96% din porcine, în vreme ce pavilionul austro-ungar în porturile românești de la Dunăre se ridica în jurul ponderii de 65%[21]. Monarhia dualistă a declanșat și un război vamal cu România, prin aplicarea unor restricții (uneori totale) pe importul de vite și practicarea unor tarife vamale ridicate pe importul de grâne, lucru care afecta exporturile românești[22]. În temeiul convenției comerciale din 1875, exporturile austro-ungare în România s-au triplat între 1876 și 1880, nemulțumind și afectând astfel politicienii liberali și industriașii români care vizau construirea unei industrii naționale, precum și pe meșteșugari care nu mai puteau face față concurenței cu produse manufacturate provenite de peste Carpați, singurii avantajați fiind exportatorii de animale și cereale, supuși și ei ulterior restricțiilor comerciale[23].

---

20 Vesa, *România și Franța...*, 7-8.

21 Gheorghe Bărbănțan, „Unele aspecte privind relațiile comerciale româno-austro-ungare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea”, *Anuarul Institutului de Istorie „G.Barițiu” din Cluj-Napoca* tom XLIX (2010), 299-301.

22 Căzan și Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, 149.

23 Hitchins, *România: 1866-1947*, 146.

Un alt punct de disensiune între România și Austro-Ungaria îl reprezenta problema drepturilor românilor din Transilvania, aflată sub dominație austro-ungară și sub administrație directă maghiară. Încă din vremea formării națiunilor moderne, Transilvania era revendicată în angrenajul național atât de români, cât și de maghiari, generând ulterior neînțelegeri[24]. Pornind de la stereotipuri medievale, încă din secolul al XVIII-lea maghiarii i-au asociat pe români cu țărănimea, acordându-le atât trăsături bune, cât și rele, convinși fiind de un ascendent civilizațional[25], pentru ca după intrarea României în război să exacerbeze imaginea negativă a românilor, etichetați ca trădători și ticăloși (în general), înapoiați și săraci (cei din Vechiul Regat) sau agitatori cu aversiune față de maghiari (ardelenii)[26]. După compromisul din 1867, când a luat ființă Imperiul Austro-Ungar, Regatul Maghiar a inițiat o politică de maghiarizare a popoarelor aflate pe cuprinsul teritoriului său. Acest lucru a afectat astfel și românii din Regatul Ungariei, fiind supuși aceleiași politici de maghiarizare, încălcându-li-se drepturile politice sau cu privire la învățământul în limba maternă[27]. Până la Primul Război Mondial, așa numita chestiune românească a planat în jurul relațiilor româno-austro-ungare, de nerezolvat din cauza intransigenței de care dădea dovadă guvernul maghiar cu privire la această problemă, constituind unul din motivele reorientării României de la alianța cu Puterile Centrale la cea cu Antanta[28].

Referitor la atitudinea maghiară cu privire la situația națiunii române în Regatul Ungariei, trebuie menționat aici și numele contelui István Tisza, prim-ministru al Ungariei între 1903-1905, respectiv 1913-1917. Tisza manifesta o atitudine intransigentă cu privire la dezideratele naționale ale

---

[24] Judit Pal și Nandor Bardi, „Maghiarii și românii din Transilvania în Primul Război Mondial, între stereotipii etnice, conflict mocnit și nevoia de conviețuire: Studiu introductiv", în *Dincolo de tranșee: cum au trăit maghiarii din Transilvania Marele Război și Trianonul,* texte din jurnale și memorii alese și adnotate Nandor Bardi și Judit Pal, trad. S. Skultety (București: Humanitas, 2022), 14-15.

[25] Pal și Bardi, „Maghiarii și românii din Transilvania...", 16-17.

[26] Pal și Bardi, „Maghiarii și românii din Transilvania...", 20-21.

[27] Isar, *Istoria modernă a românilor*, partea a II-a..., 113-117.

[28] Keith Hitchins, „Românii", în *Monarhia Habsburgică: (1848-1918), Vol. 2.: Popoarele Imperiului*, coord. și îngrijirea ediției românești Rudolf Gräf, trad. Loránd Mádly, Raluca Nelepcu, Nicolae Teșculă și Ioana Florea, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane (Iași: Polirom, 2021), 220-221.

naționalităților din Ungaria, pe care le dorea integrate într-o mare națiune maghiară[29]. Într-un memoriu adresat contelui Ottokar Czernin – trimisul extraordinar și ministru plenipotențiar al Austro-Ungariei la București - la 26 septembrie 1914, prin care sublinia presupusa politică binevoitoare și plină de considerație la adresa națiunii române din Ungaria, Tisza respingea soluționarea cererilor românești prin acordarea unui statut special Transilvaniei, deoarece, în opinia sa, o astfel de soluție ar fi generat cu siguranță conflicte interminabile[30]. Poziționându-se critic cu privire la politica intransigentă a lui Tisza față de români, Czernin vedea drept întemeiate unele cerințe ale românilor din Ardeal, lucru care a stârnit protestul Budapestei[31]. De altfel, în memoriile sale, Czernin vedea în aspirațiile românești de unire cu românii din Transilvania un punct de fricțiune, care împiedica strângerea relațiilor dintre România și Austro-Ungaria[32].

Odată cu venirea la putere a lui Wilhelm al II-lea în 1888, politica externă germană a început să capete treptat un nou contur. Wilhelm al II-lea a renunțat la politica externă de tip bismarckian[33] – de aici și neînțelegerile cu Bismarck, care a părăsit funcția de cancelar în 1890 –, care dădea politicii externe germane o vocație strict europeană, concomitent cu o izolare a Franței de Rusia pentru a evita războiul pe două fronturi[34]. După 1890 funcția de cancelar nu a mai fost ocupată de personalități la fel de puternice precum Bismarck, iar politica externă germană a adoptat un nou curs. Dacă politica externă a lui Bismarck viza o Germanie ajunsă la un punct de sațietate, de *status quo*, cea girată de Wilhelm al II-lea era formulată în termeni marcați de un caracter revizionist, inaugurând așa numita

---

[29] Dumitru Preda, ed., *România în timpul Primului Război Mondial: mărturii contemporane*, vol. 2 (București: Editura Militară, 2020), 275.

[30] István Tisza, „IX Contelui Czernin, Memoriu asupra problemei românești", 26 septembrie 1914, în *România în timpul Primului Război Mondial: mărturii contemporane*, vol. 2, ed. Dumitru Preda (București: Editura Militară, 2020), 285.

[31] *România în timpul Primului Război Mondial: mărturii contemporane*, vol. 1, ed. Dumitru Preda (București: Editura Militară, 2020), 122.

[32] Count Ottokar Czernin, *In the World War* (Londra et. al.: Cassel and Company, Ltd., 1919), 80.

[33] Pe larg, despre Germania în timpul lui Otto von Bismarck, vezi Katja Hojer, *Fier și sânge. Creșterea și decăderea Imperiului German 1871-1918*, trad. Cristian Nica (F.l.: Meteor Press, 2021), cap. 2.

[34] Hojer, *Fier și sânge...*, 132-136.

Weltpolitik (politică mondială). Wilhelm a revendicat un „loc sub soare" pentru Reich-ul german, concomitent cu lansarea unei curse navale cu Marea Britanie, care domina mările, și cu dorința de a construi un imperiu colonial german, după ce Bismarck își propusese ca Germania să domine doar Europa[35].

Urmărind construirea unei ordini internaționale proprii, influența germană a vizat mai multe aspecte în ceea ce privește România, între 1866 și 1918[36]. Noua ordine previzionată de Germania viza schimbarea regulilor politico-economice de la nivel mondial, ca reacție la o blocadă internațională și a unui război economic împotriva Germaniei, coordonate de Marea Britanie, care erodau poziția internațională germană[37]. În fapt, tot ca o marcă a influenței britanice asupra economiei internaționale, construcția căilor ferate în România a fost demarată cu sprijin german, spre a realiza conexiunea comercială cu Marea Britanie[38]. În concordanță cu politica revizionistă girată de kaiser, Germania a intrat în Primul Război Mondial având o serie de obiective maximaliste, precum dobândirea unei poziții hegemonice în Europa, prin anexare de teritorii vecine, concomitent cu susținerea unor revoluții care ar fi vizat dezmembrarea imperiilor britanic și rus[39].

Ca o paranteză, trebuie menționat că obiectivele de război germane au fost expuse pe larg în așa numitul *Memorandum din septembrie 1914*, asumat de cancelarul Theobald von Bethmann Hollweg. Memorandumul, care evidenția planul de hegemonie germană al lui Bethmann Hollweg, avansa o serie de obiective. Primul obiectiv viza pedepsirea Franței prin anexiuni teritoriale, demolarea fortărețelor, despăgubiri de război îndeajuns de grele care să împiedice o reînarmare franceză timp de 18-20 de ani, precum și un tratat comercial care să subordoneze economic Franța de Germania. Cel de-al doilea obiectiv viza transformarea Belgiei - care urma să sufere pierderi teritoriale – într-un stat vasal Germaniei, subordonat

35 Hojer, *Fier și sânge...*, 184-194.

36 David Hamlin, *Germany's Empire in the East: Germans and Romania in the Era of Globalization and Total War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 3

37 Hamlin, *Germany's Empire in the East...*, 8-9

38 Hamlin, *Germany's Empire in the East...*, 14

39 Niall Ferguson, *Marele Război: 1914-1918*, trad. Ioana Aneci (Iași: Polirom, 2021), 164

economic acesteia. Al treilea obiectiv prevedea transformarea Luxemburgului, ce urma să primească teritorii belgiene, într-un stat federal german[40]. Al patrulea obiectiv urmărea crearea unei confederații economice central-europene sub conducerea Germaniei, menită să consolideze dominația economică germană în centrul continentului. Al cincilea obiectiv prefigura construirea unui imperiu colonial în Africa Centrală. Ultimul obiectiv se referea la subordonarea Olandei, cel puțin în termeni economici, eventual printr-o uniune vamală[41]. Prevederile economice ale Memorandumului din septembrie vizau edificarea unei uniuni vamale continentale sub dominație germană. Se prefigura crearea unui soi de uniune europeană, întinsă din Portugalia până în Turcia, dominată de Germania și capabilă să concureze economic cu forța economică transatlantică, cu Statele Unite, Imperiul Britanic și Rusia. Aceste deziderate urmăreau crearea unei Europe unite și pașnice, ca unică forță capabilă să reziste forței economice reprezentate de alte centre de greutate[42].

Revenind la influența Germaniei asupra României, pe lângă rolul de furnizor de securitate împotriva Imperiului Rus pe care îl constituia pentru liderii de la București, nu trebuie trecute cu vederea nici raporturile economice pe care România le avea cu Reich-ul German. La nivel economic, cu interese politico-economice ce se întindeau până în Orientul Apropiat, Germania se bucura de o influență economică uriașă în Balcani și, implicit în România, luând astfel locul Austro-Ungariei, partenerul comercial tradițional al României[43]. La început de secol XX, România se împrumuta masiv de pe piața germană, exemplul grăitor fiind datoria publică de la 1 aprilie 1900, de 1 450 milioane lei, din care 1 200 milioane reprezentau datorii către capitalul german[44]. Pe de altă parte, capitalul provenit din creditele pe termen lung germane a reprezentat un factor de maximă

[40] German History in Documents and Images, *The September Memorandum (September 9, 1914)*, trad. Jeffrey Verhey și Roger Chickering, accesat la 16 mai 2024, 1, https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=980.

[41] German History in Documents and Images, *The September Memorandum...*, 2.

[42] Ferguson, *Marele Război...*, 166-167.

[43] Claudiu-Lucian Topor, *Germania, România și războaiele balcanice (1912-1913)*, (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008), 55-57.

[44] Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea, 1900-1914* (București: Editura Litera, 1977), 23.

importanță în dezvoltarea economiei românești antebelice, aducându-și contribuția la procesul de modernizare al acesteia. Capitalul german se bucura de o prezență însemnată în ceea ce privește investițiile în industria petrolieră, ajungând la aproximativ 40,8% în 1908, respectiv 27,2% în 1914[45]. De asemenea, nu trebuie trecută cu vederea nici prezența germană în ramurile industriale, comerciale sau bancare. Aici se poate menționa și controlul asupra industriei petroliere române, prin care grupul german Disconto controla cea mai mare companie petrolieră din România, „Steaua Română"[46].

Nu trebuie omis nici aportul german la înarmarea României înainte de Primul Război Mondial. În eforturile de înarmare românești, companiile germane precum Krupp, secondate de cele austro-ungare, se situau în prim planul preferințelor autorităților de la București[47]. Conform memoriilor generalului Vasile Rudeanu, însărcinat cu achiziția de armament din Vest, în vederea pregătirii României pentru război, atitudinea Puterilor Centrale vizavi de eforturile de înarmare românești odată cu izbucnirea războiului la 1914 s-a schimbat, România reușind să contracteze cantități reduse de armament din Germania și Austro-Ungaria, care argumentau că aveau nevoie pentru propriul efort de război. În schimb, România se putea baza pe sprijinul Puterilor Centrale în ceea ce privește înzestrarea doar dacă aceasta intra în război alături de Berlin și Viena[48]. Referindu-se la episodul întrevederii la Berlin cu generalul Erich von Falkenhayn, ministru de război în acea vreme, Rudeanu relata faptul că cel din urmă îl informa că „«date fiind marile nevoi ale armatelor noastre în război, nu puteți obține din Germania nici un fel de armament, muniții, material de război sau materii prime, afară de cazul când România s-ar hotărî să intre în război alături de noi [Puterile Centrale]»", fapt care ar fi adus avantaje precum „reîntoarcerea Basarabiei și [...] o situație privilegiată ce s-ar fi făcut fraților noștri din Transilvania"[49].

---

45 Topor, *Germania, România și războaiele balcanice...*, 57.

46 Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță...*, 25-26.

47 Pentru detalii cu privire la procesul de înarmare al României înainte de 1914, vezi Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, ed. îngr., studiu introd. și note Dumitru Preda și dr. Vasile Alexandrescu (București: Editura Militară, 1989), cap 1.

48 Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, 112-116.

49 Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, 112.

La început de secol XX, alianța cu Puterile Centrale părea să fie pilonul esențial în ceea ce privește politica externă și de securitate a României. Mai mult decât atât, Germania și Austro-Ungaria reprezentau principalii parteneri comerciali ai României. Pe de altă parte nu se poate trece cu vederea primatul economic al Germaniei (mai ales) și al Austro-Ungariei asupra României. Dacă Germania ocupa o poziție dominantă în ceea ce privește comerțul exterior al României, precum și cu privire la investițiile în economia românească, Austro-Ungaria făcea uz și de instrumentul coercitiv al războiului vamal, impunând restricții la importul de produse agricole. Mai mult, un alt punct care crea neînțelegere între România și Austro-Ungaria, care a planat de-a lungul timpului și a contribuit la decizia de război din 1916, a fost problema românilor din Regatul Maghiar, parte componentă a Monarhiei Dualiste, ai cărei lideri, în intransigența lor, supuneau populația românească din Ardeal unui proces de maghiarizare.

Ca stat independent tânăr, România de la cumpăna secolelor XIX-XX era în plin proces de modernizare. În secolul XIX România adoptase modele cultural-politice originare din Occident, fenomen criticat drept forme fără fond de către Titu Maiorescu în eseul *În contra direcției de astăzi în cultura română,* publicat la 1868[50], însă procesul modernizării mergea înainte[51]. Față de momentul 1866, când Carol I își începuse domnia, România avea o rețea extinsă de căi ferate construite de la zero, era un producător important de produse agricole și petroliere și avea un sistem

---

50 Vezi Titu Maiorescu, *Opere I. Critice*, ed. îngr., cronologie, note și comentarii D. Vatamaniuc, stud. introd. Eugen Simion (București: Editura Fundației Naționale Univers Enciclopedic pentru Știință și Artă, 2005), 155-166.

51 Cu precădere în secolul al XIX-lea, Franța a reprezentat o influență cultural-intelectuală importantă pentru elitele românești, care în același secol făcuseră tranziția de la moda turcească la cea franțuzească, limba franceză consacrându-se ca limbă de circulație, precum și drept cea mai studiată în școlile continentului. Până la Primul Război Mondial, elita românească era în majoritate de formație franceză, Franța rămânând pentru aceștia un model cultural de prim rang. De asemenea, în România, literatura franceză ocupa un confortabil prim loc în topul preferințelor literare străine, în timp ce arta franceză se bucura de o influență la fel de crescută, fiind sursă de inspirație pentru artiști români precum sculptorul Constantin Brâncuși - Lucian Boia, *Franța: hegemonie sau declin?* trad. Emanoil Marcu (București: Humanitas, 2010), 114-116, 120. Pentru o discuție pe larg cu privire la influența franceză, vezi întreg cap. VI din aceeași sursă indicată.

politic multipartid, cu două partide relevante, care își disputau conducerea, Partidul Național Liberal și Partidul Conservator, chemate periodic la guvernare, prin intermediul sistemului rotativei guvernamentale[52]. Cu toate progresele înregistrate în mai multe domenii (politic, economic, educațional, industrial, cultural etc.), după cum a argumentat Bogdan Murgescu, România anilor de dinainte de Primul Război Mondial încă se situa cu mult în spatele puterilor economice Vestice. De pildă, anul 1913 a prins România cu un decalaj industrial relativ mai mare față de media europeană, care a involuat de la o pondere de 1:2,83 în 1860 la 1:3,46 în 1913. Cu excepția petrolului, România se situa cu mult sub media europeană la alte ramuri de producție[53].

Trebuie amintite și elementele de condiționalitate ale Germaniei referitoare la România. În contextul recunoașterii independenței României din cadrul lucrărilor Congresului de la Berlin, condiționalitatea germană și-a găsit manifestarea în ceea ce privește chestiunea acordării unor drepturi politice și civile străinilor de orice religie, precum și de afacerea Strousberg, privind răscumpărarea căilor ferate. Privită în termenii teoriei lui Acemoglu și Robinson, condiția privind drepturile acordate străinilor de orice religie în schimbul recunoașterii independenței are ca efect schimbarea instituțională politică și chiar economică internă a României în direcția incluzivității. Afacerea Strousberg nu are un efect în ceea ce privește schimbarea instituțiilor politice sau economice românești, precum nici presiunile germano-austro-ungare cu privire la desemnarea prințului Ferdinand ca urmaș al lui Carol. Aceste două elemente de condiționalitate germană nu schimbă caracterul instituțiilor politice sau economice românești, precum în primul caz, funcționarea și organizarea instituțională rămânând astfel nealterate.

---

52 Despre subiectul modernizării României, vezi, pe larg, Gheorghe Iacob, *România de la 1859 la 1939: împliniri și limite al modernizării* (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2020).

53 Bogdanu Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)* (Iași: Polirom, 2010), 141-142.

5.3. Al doilea război balcanic și relațiile României cu Puterile Centrale

Pentru liderii de la București, participarea la Tripla Alianță se înscria în obiectivul vital de a se apăra de Rusia. Acest aranjament a reprezentat cheia politicii externe românești timp de trei decenii, Puterile Centrale fiind văzute de către Rege împreună cu o parte din liberali și conservatori drept cele mai puternice din punct de vedere economic și militar, în timp ce se simțeau apropiați de Germania[54]. Primul punct de cotitură în ceea ce privește relația României cu Puterile Centrale îl constituie anul 1913, în contextul celui de-Al Doilea Război Balcanic, atunci când interesele de politică externă exprimate de elitele politice românești nu au mai coincis cu cele ale Germaniei și, mai ales, ale Austro-Ungariei, care urmărea o politică de dominație în Balcani, în special după 1889, când, odată cu venirea la putere a Kaiserului Wilhelm al II-lea, Viena a primit mână liberă în zonă[55]. Într-o carte redactată în timpul ocupației germane din 1918, Mircea Djuvara, profesor universitar, cu studii în litere și doctorat în drept în Franța, afirma că România a urmărit o politică de *status quo* în Balcani. În acest sens „[t]oate alianțele sale au fost întotdeauna pur defensive, grija cea mai mare fiind de a prelungi pacea și echilibrul oriental pe care Europa le creasе"[56].

Djuvara mai argumenta și că România se prefigurase într-un factor de stăvilire a expansiunii germanice, mai ales austro-ungare, continuând cu eforturile diplomatice de a păstra liberă Dunărea de Jos și sfârșind cu participarea la cel de-Al Doilea Război Balcanic. În acest sens, Djuvara compara importanța României în eforturile de limitare a influenței ruso-germane în zonă cu cea a Belgiei și Olandei pentru Franța și Anglia[57]. Nu trebuie ignorat faptul că Djuvara își scria cartea, după cum el însuși menționa, în octombrie 1918, sub ocupația germană, ulterior semnării de către România a unui tratat de pace separată cu Puterile Centrale (subiect care va avea dedicată

---

[54] Hitchins, *România: 1866-1947*, 149-151.

[55] A.J.P. Taylor, *The Habsburg Monarchy 1809-1918. The History of the Austrian Empire and Austria-Hungary* (Londra: Hamish Hamilton, 1948), 166.

[56] Mircea Djuvara, *Războiul românesc de eliberare și întregire națională 1916-1918*, pref. Emile Botroux, trad. st. introd și note prof. univ. dr. Ioan Vlad (București: Editura Militară, 2022), 85.

[57] Djuvara, *Războiul românesc...*, 85-86.

o secțiune distinctă în cadrul acestui capitol), care pusese condiții grele României. De aici se poate sesiza atitudinea critică a autorului față de alianța cu Puterile Centrale, care, după cum voi arăta, în 1914-1916 a făcut subiectul unor dezbateri aprinse în rândul elitelor politice românești.

Dacă Germania viza formarea unei coaliții balcanice anti-ruse, compuse din state non-slave, precum România, Grecia sau Turcia, Austro-Ungaria urmărea în primul rând dominarea Serbiei, secondată de acordarea unui sprijin Bulgariei[58]. În fapt, liderii de la Viena se temeau de faptul că Serbia ar fi putut reprezenta în Balcani un element similar Sardiniei în procesul de unificare italiană[59]. Obiectivul Vienei era astfel distrugerea speranțelor popoarelor balcanice la un sprijin venit din Serbia, prin umilirea rapidă acesteia[60]. Așadar, pentru Viena, Serbia reprezenta un subiect problematic, care trena de ceva vreme. La începutul anilor 1900, Serbia a respins un plan de uniune vamală cu Austro-Ungaria - care viza să o subordoneze din punct de vedere economic - și a găsit noi piețe de desfacere, fapt care a dus la declanșarea unui război vamal de către Dubla Monarhie între 1906 și 1911, care a resuscitat ideea iugoslavă în jurul Serbiei, prin intermediul unei intensificări a propagandei naționale sârbe, vizând izbăvirea de absolutismul austro-ungar văzut ca asupritor. Pentru elitele Dublei Monarhii, Serbia a fost văzută drept un obstacol în calea obiectivului imperialist de „înaintare spre est” (*Drang nach Osten*) în zonă, precum și un pericol la adresa existenței Imperiului, fapt care a reclamat distrugerea Serbiei ca stat suveran și independent atunci când s-a ivit ocazia[61]. În final, Primul Război Mondial a reprezentat pentru elitele politico-militare austro-ungare o ocazie perfectă de a distruge panslavismul sudic[62].

Odată cu ocuparea portofoliului ministerului de externe al Austro-Ungariei în 1906 de către baronul Aehrenthal, politica austro-ungară în

---

[58] Topor, *Germania, România și războaiele balcanice...*, 181-184.

[59] J. M. Roberts și Odd Arne Westad, *Istoria lumii din preistorie până în prezent*, trad. Cătălin Drăcșineanu (Iași: Polirom, 2018), 738.

[60] Roberts și Westad, *Istoria lumii din preistorie până în prezent*, 740.

[61] Branislav Vranešević, „Relațiile politice dintre Serbia și Monarhia Habsburgică,” în *Monarhia Habsburgică: (1848-1918), Vol. 6.: Relații politice și comerciale*, trad. Sandra Hirsch, Loránd Mádly și Nicolae Teșculă, postf. Rudolf Gräf (Cluj Napoca și Iași: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane și Polirom, 2024), 281-285.

[62] Vranešević, „Relațiile politice dintre Serbia și Monarhia Habsburgică”, 288.

Balcani a început să cunoască un reviriment[63]. Ca o reflecție a ambițiilor austro-ungare în Balcani, Aehrenthal a expus publicului decizia de a se realiza o cale ferată până la Salonic, ce urma să treacă prin sangeacul Novi Pazar, urmând a se conecta și cu liniile bosniace, pregătind astfel anexarea Bosniei-Herțegovina, care a fost pusă la discreția Dublei Monarhii odată cu semnarea Tratatului de la Berlin din 1878. Pe lângă importanța de ordin economic, acest plan avea în vedere și consolidarea dominației politice în Balcani, ca urmare a reorientării între anii 1903-1905 a Serbiei către Rusia și care nu a fost oprită din drumul său de măsurile punitive economice și diplomatice venite din partea Austro-Ungariei[64]. Obiectivul final al Monarhiei Dualiste în Balcani era de fapt distrugerea Serbiei[65], urmat de atragerea Bulgariei într-o alianță împreună cu România, fapt care ar fi destabilizat *status quo*-ul în zonă, lucru ce s-ar fi aflat în contra intereselor românești[66]. Astfel, liderii români s-au pronunțat și contra unei presupuse alianțe împotriva Serbiei[67]. În fapt, pentru politica externă românească era axiomatică împiedicarea formării unui mare stat slav în Balcani, periculos pentru România, care tocmai de aceea a intrat în cel de-Al Doilea Război Balcanic, pentru a preîntâmpina apariția unei Bulgarii Mari periculoase[68].

Vizând îndeplinirea unor aspirații național-teritoriale, în 1912 statele mai mici din Balcani (Serbia, Bulgaria, Muntenegru și Grecia) au încheiat o alianță și au pornit la război împotriva Imperiului Otoman, cu obiectivul de a-l scoate din Europa. Din partea marilor puteri, eforturile de a preveni războiul au fost firave și sortite eșecului[69]. Pentru Austro-Ungaria, menținerea Imperiului Otoman în Europa era de maximă importanță[70], având în vedere faptul că patronul dezvoltării alianței balcanice era Rusia,

---

[63] Taylor, *The Habsburg Monarchy 1809-1918...*, 214,

[64] Daniela Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și primul război mondial (1878-1914)* (București: Paideia, 2003), 213-215.

[65] Ferguson, *Marele Război: 1914-1918*, 149

[66] Căzan și Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, 276.

[67] Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei...*, 221.

[68] Mihail E. Ionescu, *România și revoluția din Rusia (1916-1919), I. vara 1916 – primăvara 1917* (București: Editura Militară, 2018), 33-34.

[69] Richard C. Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913. Prelude to the First World War* (Londra și New York: Routledge, 2000), 15.

[70] Taylor, *The Habsburg Monarchy 1809-1918...*, 228.

a cărei influență în Balcani Dubla Monarhie încerca să o oprească prin angajarea celorlalte mari puteri. Mai mult, liderii austro-ungari se raportau la Serbia ca la o posibilă amenințare la poziția dominantă din Marea Adriatică, unde un port sârbesc ar fi putut servi drept bază rusească[71]. Din partea Germaniei, aparenta detașare ascundea, în fapt, dezacordul cu privire la un război în Balcani, care ar fi afectat *status quo*-ul în zonă, periclitându-i interesele în Imperiul Otoman și Orientul Apropiat. Pe de altă parte, Berlinul nu aproba nici politica de dezbinare etnică austro-ungară din Balcani, precum nici atitudinea Vienei față de România cu care se aflau în alianță[72].

După înfrângerea Imperiului Otoman în Primul Război Balcanic, a avut loc o conferință a ambasadorilor marilor puteri europene la Londra, urmată de una la Sankt Petersburg, organizate cu scopul de a stabiliza situația în Balcani. Având în vedere faptul că marile puteri europene nu doreau generalizarea conflictului în Balcani - referitor la cazul particular al relațiilor româno-bulgare - acestea au mijlocit semnarea unui protocol între România și Bulgaria la 26 aprilie/9 mai, care prevedea ca Silistra, împreună cu o suprafață de 3 km în jurul orașului să fie acordată României, lucru care, ulterior, a creat controverse cu privire la delimitarea teritoriului între cele două părți. Dat fiind faptul că în cadrul Conferinței de la Londra nu s-a stabilit un acord general continental cu privire la situația din Balcani, optându-se pentru acorduri bilaterale între statele din zonă, acest lucru a deschis calea către reluarea conflictului, care a reînceput printr-un atac al Bulgariei asupra Greciei și Serbiei[73].

În particular, referitor la atitudinea guvernului român, la 1912, prim-ministrul Titu Maiorescu se pronunța pentru neutralitate, atâta timp cât situația nu presupunea permutări teritoriale[74], rezervând, în acest caz, un cuvânt de spus pentru România în privința modificării *status quo*-ului

71 Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913….* 54.

72 Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei…*, 249-252.

73 Mircea Soreanu, „România si conflictul balcanic (1913). Percepții externe”, în *Revista de istorie militară,* nr. 3-4 (137-138) (2013): 51-52.

74 Topor, *Germania, România și războaiele balcanice (1912-1913),* 91; E. Lovinescu, *T. Maiorescu* (București: Editura Minerva, 1972), 552.

teritorial[75]. Înainte de a intra în război, în contextul negocierilor derulate după Primul Război Balcanic, state precum Germania mai ales - sau Franța - au îndemnat România să nu recurgă la arme până la epuizarea tuturor mijloacelor de negociere și să adopte o atitudine moderată[76]. Iminența reluării ostilităților între aliații balcanici care învinseseră Turcia nu a deviat guvernul Maiorescu de la atitudinea de expectativă, acesta acceptând inițial medierea din partea Marilor Puteri. În final, negocierile cu Bulgaria au eșuat, ca urmare a neînțelegerilor din cadrul Conferinței de la Petersburg, iar relațiile dintre aliații balcanici au devenit din ce în ce mai deteriorate. Cum nici conferința de la Londra nu avusese un deznodământ mulțumitor pentru statele din Balcani, Maiorescu a transmis Marilor Puteri că, în privința acestei zone, România nu mai putea rămâne indiferentă, urmând a renunța la politica rezervată de până atunci. Ulterior, Maiorescu a transmis guvernului bulgar că România va începe ostilitățile în ziua în care Bulgaria și Serbia s-ar fi aflat în război, exercitând rolul de arbitru în Balcani[77]. Astfel, teama de o Bulgarie mărită și periculoasă a determinat România să intre în război contra Bulgariei la 26 iunie/9 iulie 1913[78]. La rândul lor, marile puteri, precum Rusia, Germania, Marea Britanie și Franța vedeau intervenția românească drept una ce avea să pacifice Balcanii, în afara Austro-Ungariei care încă încerca să apropie România de Bulgaria[79].

Referitor la atitudinea Austro-Ungariei față de România în privința situației din Balcani, este relevantă relatarea generalului Gheorghe A. Dabija, atașat militar al României în Bulgaria la 1913. La sfârșitul lunii mai 1913, generalul Dabija a fost însărcinat de rege să meargă în misiune secretă la Berlin, cu scopul de a transmite două scrisori ale regelui, una către împărat și alta către generalul Helmuth von Moltke, șef al Marelui Stat Major german între 1906 și 1914. Regele ar fi urmat să ia o decizie în funcție de răspunsurile ce aveau să vină. Schimbul de scrisori a avut în vedere atitudinea Bulgariei în raport cu România și ceilalți aliați. Carol se plângea și de amenințarea cu războiul din partea Dublei Monarhii, dacă Bucureștiul

---

[75] Căzan și Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, 325.
[76] Lovinescu, *T. Maiorescu*, 553-554.
[77] Lovinescu, *T. Maiorescu*, 554-557.
[78] Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei...*, 270.
[79] Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei...*, 270-271.

ar fi decis să intre în Bulgaria[80]. Generalul Dabija relata și o discuție avută cu atașatul militar austro-ungar la București, colonelul Hranilovici, pe care a avut-o în timp ce se deplasa cu trăsura la Ministerul de Externe pentru a pregăti plecarea la Berlin. Atașatul austro-ungar „s-a arătat nemulțumit că România ridică pretențiuni prea mari asupra Bulgariei, că Serbia este cea care provoacă Bulgaria", care necesita protecția, chiar armată, a Monarhiei împotriva oricui[81]. Hranilovici mai argumenta și faptul „«că rău face România că susține cauza Serbiei, care are pretenții prea mari, peste cele prevăzute în tratatul de alianță bulgaro-sârb și că el nu înțelege de ce Bulgaria nu atacă imediat pe sârbi, căci Austro-Ungaria va fi nevoită a o ajuta»"[82]. Dabija și-a exprimat temerea că Austro-Ungaria ar fi intenționat să atace și România, pe lângă Serbia, iar Hranilovici a răspuns argumentând că „[d]acă România se mulțumește cu ceea ce Bulgaria benevol îi oferă și dacă nu dă ajutorul armat Serbiei, atunci Austro-Ungaria nu va avea nimic cu România", urmând a încheia cu argumentul că „Austro-Ungaria trebuie să-și urmeze politica ei"[83].

Intervenția României a grăbit înfrângerea Bulgariei[84], iar războiul s-a încheiat cu Pacea de la București, prin care se reglementau afacerile balcanice de după război. Tratatul se încheia exclusiv între state mici, precum România, Grecia, Muntenegru, Serbia și Bulgaria și consfințea cedarea Cadrilaterului de către Bulgaria României[85]. Prin intervenția în cel de-Al Doilea Război Balcanic, România se îndepărta de sub influența marilor puteri, reușind de una singură să restabilească pacea în Balcani, operând în direcția menținerii unui echilibru de putere în zonă, în termenii unui actor de tip *status quo*. În ceea ce privește relațiile cu partenerii din

---

80 Gheorghe A. Dabija, *Amintiri din cariera militară - 1893-1920: oameni, tipuri, obiceiuri, moravuri și sisteme de altădată*, ed. îngij., studiu introd., note și indice Petre Otu și Vasile Popa (București: Editura Militară, 2020), 279-284.

81 Dabija, *Amintiri din cariera militară...*, 280

82 Dabija, *Amintiri din cariera militară...*, 280.

83 Dabija, *Amintiri din cariera militară...*, 280.

84 Pentru o perspectivă privind intervenția României în cel de-Al Doilea Război Balcanic, vezi: Petre Otu, „Considerații privind capacitatea operativă și acțiunile armatei române în 1913", în *Al Doilea Război Balcanic (1913),* coord. Mihail E. Ionescu și Nicolae-Șerban Tanașoca (Editura Militară: București, 2014), 126-160.

85 „Pacea de la București (1913)", în *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu, 270-271 (București: Corint, 2001).

Tripla Alianță, puteri hegemonice în raport cu România, intervenția acesteia în cel de-Al Doilea Război Balcanic vădește incapacitatea hegemoniei germane de a-și impune punctele de vedere asupra aliatului mai mic, precum și incoerența unei hegemonii compuse din două mari puteri cu interese diferite. Intervenția României mai este relevantă și dintr-un alt punct de vedere, acela al relațiilor cu Austro-Ungaria și Germania, în jurul problemei românilor din Transilvania, față de care Ungaria nu era dispusă la concesii, situație pe care Ion I. C. Brătianu o vedea foarte gravă, punând în discuție o viitoare alăturare a României într-un război de partea Monarhiei Dualiste[86].

În acest caz, se poate avea în vedere o politică de balansare a elitelor românești în Balcani, România fiind astfel o putere mică, de tip *status quo*. Ceea ce este de remarcat în acest caz este faptul că elitele decidente de la București au acționat în afara cadrului hegemonic, fără a avea concursul marilor puteri hegemonice, care nu au împiedicat intervenția și nici nu au fost implicate în discuțiile și acordurile finale ale Păcii de la București. Mai mult, reacțiile partenerilor din Tripla Alianță au fost ambivalente. Dacă împăratul Wilhelm al II-lea i-a înaintat lui Carol un mesaj de simpatie, Franz Iosif s-a adresat în termeni mai reci, Austro-Ungaria dezaprobând rezultatul Păcii de la București, vizând anularea acesteia și sprijinind în continuare Bulgaria[87]. În acest caz, se evidențiază caracterul lax al hegemoniei germane în raport cu România, puterile hegemonice nefiind capabile să oprească puterea mai mică în a-și urma propria politică, una contrară hegemoniei, dacă nu, cel puțin unei componente a acesteia, în speță Austro-Ungaria.

5.4. Orientările elitelor politice românești în contextul Primului Război Mondial

Primul Război Mondial a reprezentat conflagrația care a oferit șansa României de a-și realiza aspirațiile teritoriale, vizate fiind teritoriile locuite în majoritate de români din Monarhia Dualistă. Odată început războiul în

---

[86] Topor, *Germania, România și războaiele balcanice (1912-1913)*, 196-197.

[87] Soreanu, „România si conflictul balcanic (1913). Percepții externe”, 53.

1914, dilema elitelor politice românești ținea de intrarea în război alături de Puterile Centrale, onorând tratatul de alianță cu acestea, sau de opta pentru neutralitate, din moment de Austro-Ungaria fusese statul agresor care atacase Serbia. Doi ani mai târziu, când România a intrat în război, decizia fusese deja luată, iar elitele politice românești optaseră pentru intrarea alături de Antantă, împotriva vechilor aliați. În preajma Primului Război Mondial, România era membră în Tripla Alianță, alături de Germania, Austro-Ungaria și Italia, o alianță defensivă, îndreptată împotriva Rusiei[88]. Odată început războiul, Puterile Centrale au făcut presiuni la adresa lui Carol I pentru ca România să-și respecte statutul de aliat. Însuși Kaiserul german i-a trimis o telegramă lui Carol I, în care se încredința că „în calitate de Rege și ca Hohenzollern tu vei rămâne credincios prietenilor tăi și că tu te vei conforma fără rezervă obligațiilor tale de aliat"[89]. În acest context, regele Carol I se afla într-un impas strategic, acela de a se conforma și onora datoriile de aliat, mai ales că era convins de posibilul succes al Germaniei[90], sau de a sta deoparte, având în vedere că Austro-Ungaria fusese statul agresor[91].

Orientarea progermană a regelui - vădită în cadrul Consiliului de Coroană -, ca suveran cu origini germane, era de înțeles, dar panorama orientărilor elitelor politice românești în preajma izbucnirii războiului necesită o nuanțare, ce va fi tratată detaliat în paginile următoare. Pe de altă

---

88 Pentru textul tratatului vezi *Tratatul de alianță dintre România și Austro-Ungaria*, 476-478, *apud* Alin Ciupală, Rudolf Dinu, Antal Lucaks, *Documente Diplomatice Române*, seria I, vol. 11, 1883, cuv. înainte Mihai-Răzvan Ungureanu, Ministrul Afacerilor Externe, introd. Rudolf Dinu (București: Editura Academiei, 2006).

89 Ion Mamina, *Consilii de Coroană* (București: Editura Enciclopedică, 1997), 29.

90 Mamina, *Consilii de Coroană*, 29.

91 Deși tratatul României cu Puterile Centrale era unul defensiv, Austro-Ungaria a atacat Serbia la 28 iulie 1914, ca urmare a neîndeplinirii condițiilor ultimatumului adresat Serbiei de către Monarhia Dualistă la 24 iulie 1914. Vezi „[15]/28 iulie 1914, Bad Ischl, Telegrama împăratului Franz Josef adresată regelui Carol I prin care îi aduce la cunoștință declanșarea ostilităților împotriva Serbiei", în Românii la începutul „Marelui Război". *De la Atentatul de la Sarajevo la moartea Regelui Carol I.: documente, impresii, mărturii,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. General-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2014), 140-141. Pentru textul ultimatumului adresat Serbiei de Austro-Ungaria, vezi „[11]/24 iulie 1914, Viena, Ultimatumul adresat Serbiei de către Austro-Ungaria la 10/23 iulie 1914", în *Românii la începutul „Marelui Război..."*, 123-125.

parte, din memoriile generalului Dabija reies rezervele regelui cu privire la acțiunea ofensivă a Austro-Ungariei contra Serbiei, respectiv la apelurile Puterilor Centrale de a interveni în război de partea lor. Într-o audiență a contelui Ottokar Czernin[92], ministrul plenipotențiar austro-ungar la București, Carol își mărturisea convingerea că Serbia nu era implicată în atentatul de la Sarajevo - unde au fost asasinați Franz Ferdinand, moștenitorul tronului Monarhiei Dualiste, și soția sa - îndemnând Austro-Ungaria la prudență, deoarece nu urma să intre în război de partea agresorului. Câteva zile mai târziu, regele a transmis lui Czernin că „[n]oi nu putem admite o Bulgarie Mare"[93]. Dabija conchidea astfel: „Clar și lămurit. În 1914, România se depărta de Tripla Alianță, iar Bulgaria se apropia și mai mult de ea"[94].

La auzul ultimatumului adresat de Austro-Ungaria Serbiei din partea contelui Czernin, regele l-a întrerupt exclamând, „«palid ca un mort: Acesta este război mondial»"[95]. Într-o altă audiență avută cu Czernin, care cerea să se conteze pe ajutorul României „«[d]acă Rusia ar lua o atitudine agresivă față de Monarhie, noi contăm pe colaborarea leală a României, ca fiind aliata noastră»", unde regele a răspuns spunând că „«[r]ău se face că se împing lucrurile prea departe. Eu țin să se păstreze pacea de la București»"[96]. La propunerea lui Czernin ca România să primească teritorii sârbe, regele a replicat enervat: „«Nu vreau nimic de la Serbia, dar nu vreau nici o Bulgarie Mare»"[97].

Deși, după cum mărturisea Dabija, regele avea un caracter calm și rezervat, el a dat glas tuturor gândurilor sale cu această ocazie:

> După plecarea contelui Czernin de la rege, care a avut loc la 20.30, s-a servit masa. Regele era nervos, roșu la figură. La un moment dat adresându-i-se

---

[92] Pentru o expunere pe larg asupra aspectelor legate de misiunea lui Czernin în România, vezi Sorin Cristescu, ed., *Misiunea contelui Czernin în România: 10 octombrie 1914-27 august 1916*, studiu introd., stabilirea textului, trad. și note: Sorin Cristescu (București: Editura Militară, 2016).

[93] Dabija, *Amintiri din cariera militară...*, 308-309.

[94] Dabija, *Amintiri din cariera militară...*, 309.

[95] Gheorghe A. Dabija, *Pregătirea diplomatică a războiului României: (1914-1916)*, ed. îngrij., stud. introd. și note: Vasile Popa și Petre Otu (București: Editura Militară, 2019), 121.

[96] Dabija, *Pregătirea diplomatică...*,121.

[97] Dabija, *Pregătirea diplomatică...*,121.

> reginei îi spune cu glas tare, ca să fie auzit de toți comesenii, următoarele: „Ministrul Czernin mi-a transmis vestea din partea împăratului că Austro-Ungaria va declara război Serbiei, și că împăratul, față de tratatul ce leagă România, cum și cunoscând loialitatea și cavalerismul unanim al regelui Carol, nu se îndoiește de sprijinul armat al României".
>
> „Dară Serbia - spune regele Carol - a cedat tuturor cererilor Austro-Ungariei, depășind chiar limitele pe care le-ar fi putut crede; și apoi această declarație de război, făcută fără ca eu să fi fost prealabil consultat, este o atingere a drepturilor mele de aliat și a prerogativelor mele de rege. Acest procedeu atinge și prestigiul României, fiindcă s-a cerut Serbiei să-și sacrifice demnitatea națională, ceea ce mâine se poate întoarce și contra noastră. Un stat, cât de mic ar fi el, nu poate sub niciun preț să consimtă la un asemenea mare sacrificiu."[98]

În sensul cultivării și menținerii alianței cu Germania și Austro-Ungaria, după cum afirma Lucian Boia, „[p]ână să înceapă războiul, toți oamenii politici români, erau [...] «germanofili»"[99], ceea ce făcea ca până în 1913 un război cu Puterile Centrale să fie de neconceput, planurile Marelui Stat Major vizând un posibil război cu Rusia sau Bulgaria[100]. În acest sens, se impune o discuție cu privire la extracția elitelor politice românești din perioada premergătoare Primului Război Mondial. O mare parte din liderii politici români importanți din acea perioadă aveau pregătire universitară în Germania. Petre P. Carp, fruntaș conservator, fondator al Societății Junimea - alături de Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Vasile Pogor și Theodor Rosetti - și prim-ministru sau ministru în câteva rânduri, care s-a remarcat drept cel mai fervent susținător al intrării în război alături de Puterile Centrale, avea studii universitare la Bonn, pentru ca mai târziu să desfășoare o activitate diplomatică în Germania și Austro-Ungaria. Fidel alianței cu cele două state, a purtat discuții cu reprezentanții acestora, fiind refuzat, cu privire la extinderea *casus foederis*, ca urmare a îngrijorărilor privind

98 Dabija, *Pregătirea diplomatică...*,121-122.

99 În acest caz, se poate remarca afirmația ușor exagerată a lui Boia, în contextul în care, după cum s-a văzut ulterior, o parte a elitei era filofranceză. Cu toate acestea, esența argumentului lui Boia rămâne în picioare, având în vedere orientarea politicii externe românești, către Tripla Alianță, până în 1914.

100 Lucian Boia, *„Germanofilii". Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, ed. a IV-a (București: Humanitas, 2017), 39-40

eventualele modificări teritoriale în Balcani din partea Bulgariei, de care se temea și că ar putea semna o convenție cu Rusia[101].

Titu Maiorescu, avea, la rândul său, studii la Viena, Berlin, Giessen, dar și la Sorbona sau Paris, fiind membru fondator al Partidului Conservator la 1880. A fost un promotor al alianței cu Puterile Centrale, promovând, în calitate de prim-ministru, relații bune cu Austro-Ungaria, concretizate printr-o vizită în noiembrie 1912 a șefului Marelui Stat Major austro-ungar, generalul Franz Conrad von Hötzendorf, care a prilejuit semnarea unei convenții militare cu Monarhia Dualistă. Această vizită a fost urmată în aceeași lună de vizita Marelui duce Nicolae al Rusiei, ocazie în care Carol I a primit bastonul de feldmareșal al armatei țariste[102]. La momentul 1914, după cum mărturisea I. G. Duca, Maiorescu era în asentimentul lui Carp, care se raporta la Germania și Austro-Ungaria drept centrul de greutate al politicii externe române[103].

Un alt fruntaș conservator filogerman, Alexandru Marghiloman, prim-ministru între 5 martie-24 octombrie 1918, a pledat la 1914 pentru intrarea în război alături de Puterile Centrale sau pentru o neutralitate favorabilă celor din urmă. În perioada 1917-1918 a rămas în zona ocupată de Puterile Centrale pentru a se ocupa de răniții și prizonierii români, în calitate de președinte al Crucii Roșii. Ulterior, îndemnat de Puterile Centrale, a acționat în justiție guvernul Brătianu-Take Ionescu pentru „dezastrul țării"[104], cu referire la faptul că cei doi fuseseră susținători ai intervenției contra Triplei Alianțe. În memoriile sale, Marghiloman, fidel poziției de neutralitate, mărturisea că a refuzat o ofertă a regelui de a participa la un guvern de uniune națională, oferindu-și ajutorul în caz de eșec, argumentând că „«este în interesul Coroanei să mai aibă o rezervă»"[105]. Redau o parte din dialogul lui Marghiloman cu regele: „«Dacă merge rău, voi fi aici pentru a Vă ajuta». - Regele: «Contez absolut pe D-ta». Eu: «La zile negre mă veți găsi» [...] Regele îmi mai spune: «Mă bizui

---

[101] Nicolae C. Nicolescu, *Enciclopedia șefilor de guvern ai României 1862-2006* (București: Meronia, 2006), 93-95.

[102] Nicolescu, *Enciclopedia șefilor de guvern ai României 1862-2006*, 221-223.

[103] I. G. Duca, *Amintiri politice*, vol. I (München: Jon Dumitru-Verlag, 1981), 15.

[104] Nicolescu, *Enciclopedia șefilor de guvern ai României 1862-2006*, 242-243.

[105] Alexandru Marghiloman, *Note politice,* vol. II (București: Paul Editions, 2023), 81.

absolut pe D-ta». - «Da, Sire, la zile de nevoe, de nevoe!»"[106]. Ulterior, în contextul negocierilor pentru pacea separată cu Puterile Centrale, care trenau sub guvernul Averescu, fiind chiar apreciate ca un eșec, Marghiloman și-a asumat sarcina de a forma un guvern cu scopul de a revigora negocierile[107].

Din partea Partidului Național Liberal - pe care l-a condus între 1892 și 1909 –, se distingea ca filogerman, Dimitrie A. Sturdza, care avea studii la Berlin, Jena, München, Freiburg, Göttingen și Bonn. În calitate de prim-ministru, în septembrie 1896, l-a primit pe kaiserul austro-ungar Franz Iosif în România, prilej cu care s-a semnat un protocol militar și prelungirea Tratatului cu Austro-Ungaria. Europa a văzut în această vizită un semn clar al orientării României spre Tripla Alianță. Tot în calitate de premier, a cultivat și relațiile cu Rusia, însoțindu-i pe Carol I și principele Ferdinand în vizita lor la țar, interpretată de Occident ca o tentativă de apropiere față de blocul franco-rus. În 1908, guvernul Sturdza era favorabil unei Bulgarii independente, pledând, odată cu anexarea Bosniei de Austro-Ungaria, pentru pacea și *status quo*-ul în zonă, precum și pentru o atitudine neutră față de un eventual război[108].

În cadrul elitelor pro-antantiste se remarcau personalități precum principele moștenitor Ferdinand, Ion I.C. Brătianu, Nicolae Filipescu, Take Ionescu sau Regina Maria. Dacă despre originile lui Ferdinand, ca nepot al lui Carol I, lucrurile în ceea ce privește situația sa sunt clare, trebuie menționat că Brătianu avea studii de inginerie la Paris[109], urmând a se face remarcat drept principalul artizan al negocierilor cu privire la intrarea României în război alături de Antantă[110]. Dat fiind faptul că despre

---

[106] Marghiloman, *Note politice,* vol. II, 81.

[107] Claudiu Lucian Topor, *„Auf nach Rumänien!": Beligeranța germano-română 1916-1918* (Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza", 2020), 301-307.

[108] Nicolescu, *Enciclopedia șefilor de guvern ai României 1862-2006*, 299-304.

[109] Marin Nedelea, *Prim-miniștrii României Mari. Ideile politice* (F.l.: Casa de Editură și Presă „Viața Românească", 1991), 7.

[110] Pe larg, cu privire la negocierile conduse de Brătianu privind intrarea în război alături de Antanta, purtate în principal cu Rusia, ca principal negociator al Antantei, vezi Vadim Guzun, *Intrarea României în Primul Război Mondial: negocierile diplomatice în documente din arhivele ruse*, 1914-1916, ed. Vadim Guzun, pref. Ioan Bolovan (Cluj Napoca: Argonaut, 2016).

Ferdinand sau Brătianu voi discuta mai pe larg ulterior, se impune o scurtă trecere în revistă a viziunilor împărtășite de celelalte trei personaje. Take Ionescu avea studii la Paris, iar după o perioadă ca membru al PNL, acesta avea să devină un membru important al Partidului Conservator, pentru ca în 1908 să fondeze Partidul Conservator-Democrat. În 1915 a fondat „Federația unionistă", aripa antantofilă din Partidul Conservator, al cărei vicepreședinte a fost, prin intermediul căreia promova intrarea în război de partea Antantei, fiind unul din cei mai energici susținători ai acestei cauze pe perioada neutralității[111].

Un alt fruntaș conservator, Nicolae Filipescu se pronunța, inițial, la 1914 pentru neutralitate provizorie, în înțelegere cu Italia[112]. Fiind proantantist, Filipescu era favorabil unei acțiuni de partea Antantei, „pentru realizarea idealului nostru național", chiar acuzând în septembrie 1914 pe Brătianu că „înclină spre centrali"[113]. Conform relatării lui N. Polizu-Micșunești, Filipescu s-a arătat impresionat de rezultatul Consiliului de Coroană din 1916, care a decis intrarea României în război de partea Antantei, apreciind pozitiv atitudinea regelui Ferdinand. Astfel, „Austro-Ungaria nu ne-a oferit nimic precis și acceptabil, în timpul neutralității [...], iar Germania s-a arătat cu totul neputincioasă față de Austro-Ungaria"[114]. Filipescu era caracterizat de I.G. Duca, un contemporan de-al său, drept un patriot înfocat și un luptător, „apărătorul entuziast al idealului nostru

---

[111] Nicolescu, *Enciclopedia șefilor de guvern ai României 1862-2006*, 192-193.

[112] „24 august/[6 septembrie] 1914, București, Scrisoarea fruntașului conservator Nicolae Filipescu adresată ziarului «Independence Roumaine» reprodusă de «Viitorul»„, în *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I*, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2014), 264.

[113] „2/[15 septembrie] 1914, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, consemnate de Polizu-Micșunești, asupra politicii de espectatică a guvernului liberal", în *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2014), 287.

[114] „18/31 august 1916, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, relatate lui N. Polizu-Micșunești, despre desfășurarea Consiliului de Coroană și intrarea României în război alături de Antanta", în *Românii în „Marele Război": anul 1916: documente, impresii și mărturii*, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2017), 139.

național”, cu un spirit nerăbdător în ceea ce privea intrarea imediată a României în război de partea Antantei[115]. După ce, inițial, Filipescu se pronunțase pentru o neutralitate provizorie, întocmai ca Italia, la scurt timp după izbucnirea războiului, ca urmare a implicării hotărâte a sa în campania pro-antantistă, acesta a militat pentru o intrare imediată a României în război, fiind convins, în spiritul său militant, că este omul providențial pentru dezideratul național[116].

În memoriile sale, Regina Maria, născută în Anglia, a demonstrat poziția sa antantofilă. Regina Maria a compensat lipsa de hotărâre a lui Ferdinand, pe care a și trebuit să-l convingă de necesitatea reorientării dinspre Puterile Centrale spre Antantă. Regina Maria, prin prezența sa în cercul intim de decizie, a jucat un rol important în pregătirea intrării României în război de partea Antantei, fiind apreciată de contemporani drept singura persoană care a crezut în victorie pe toată durata războiului[117]. În final, Regina Maria a avut un aport considerabil în ceea ce privește menținerea moralului din timpul războiului[118]. Imediat după intrarea României în război de partea Antantei, Regina Maria nota în jurnalul său, apreciind că „țara noastră se întoarce acum către tabăra cealaltă, convinsă de victoria finală a Aliaților, în speranța de a-și împlini marele vis! [unitatea națională]”[119].

Pentru a decide cu privire la calea de urmat a României în războiul abia început, Carol I a convocat un Consiliu de Coroană la Sinaia, pe 21 iulie 1914, în componența căruia mai intrau principalii lideri politici, precum premierul, liderii camerelor parlamentului sau ai principalelor partide, împreună alte figuri proeminente ale armatei, cu toții având un rol

---

[115] I.G. Duca, *Portrete și amintiri*, ediția a V-a (București: Humanitas, 1990), 95-96.

[116] Doru Dumitrescu, *Ideea națională în activitatea lui Nicolae Filipescu* (Pitești: Nomina, 2009), 19-20.

[117] Lucian Boia, „Prefață”, în *Jurnal de război: 1916-1917 (precedat de însemnări din 1910-1916)*, Maria, Regina României, trad. Anca Bărbulescu îngrijire de ed., pref. Lucian Boia, vol. 1 (București: Humanitas, 2014), 7.

[118] Boia, „Prefață”..., 9.

[119] Maria, Regina României, *Jurnal de război: 1916-1917 (precedat de însemnări din 1910-1916)*, trad. Anca Bărbulescu îngrijire de ed., pref., Lucian Boia, vol. 1 (București: Humanitas, 2014), 102.

consultativ[120]. Având în vedere simpatiile filofranceze ale opiniei publice românești, garantul politicii externe până la Primul Război Mondial a fost regele, deoarece politica externă nu avea susținerea opiniei publice pro-antantiste. Ca factor central al politicii externe, regelui i se datora longevitatea alianței cu Tripla Alianță, cât și calitatea relațiilor diplomatice[121]. În cadrul acestui Consiliului de Coroană, regele s-a pronunțat pentru respingerea neutralității, care ar fi lăsat România pe dinafară în caz de pace post-război, precum și împotriva unei alianțe cu Rusia, rămânând astfel alternativa intrării în război alături de Puterile Centrale[122]. În contextul alianței cu Puterile Centrale, Regele era convins că România se putea ridica numai sub hegemonia germană, în care avea încredere necondiționată[123].

O relatare amănunțită a discuțiilor din cadrul Consiliului de Coroană din 21 iulie 1914 a oferit-o reprezentantul liberal I. G. Duca în memoriile sale. Dacă, în afară de rege și alte câteva personaje care s-au pronunțat pentru intrarea în război fie alături de Antantă, fie de Puterile Centrale, majoritatea participanților au fost în favoarea unei politici de neutralitate, argumentul principal fiind lipsa unui *casus foederi*s, din moment ce Austro-Ungaria atacase Serbia fără a consulta în prealabil România[124]. Din tabăra germanofilă s-a distins de departe Petre P. Carp, care pleda pentru o intrare imediată alături de Puterile Centrale. Pe lângă argumentele ce țineau de onoare și respectarea tratatului cu Puterile Centrale, Carp era încrezător în ceea ce privește victoria Triplei Alianțe, văzând astfel războiul drept o confruntare între germanism și slavism, victoria celui din urmă urmând a duce la dispariția României, demonstrând astfel o teamă față de Rusia[125].

Premierul, Ion I. C. Brătianu, se situa pe poziții de neutralitate, având în vedere faptul că, argumentând acesta, Austro-Ungaria și Germania nu au anunțat România referitor la planurile lor de război, tratând-o astfel ca

---

[120] Mamina, *Consilii de coroană*, 9.
[121] Topor, *Germania, România și războaiele balcanice (1912-1913)*, 35.
[122] ANIC, fond Casa Regală, dosar 41/1914, f.1 (în limba franceză), 32-33, în Mamina, *Consilii de coroană*, 32.
[123] Topor, *Germania, România și războaiele balcanice (1912-1913)*, 38.
[124] Duca, *Amintiri politice*, vol. I, 51-62.
[125] Duca, *Amintiri politice*, vol. I, 54.

pe un partener de alianță inegal. Brătianu a adus în discuție și argumentul opiniei publice, care era contra unui război de partea Austro-Ungariei, ca urmare a politicii sale cu privire la românii din Transilvania, „punctul negru al Alianței"; pronunțându-se pentru neutralitate, Brătianu pleda pentru o politică de așteptare, previzionând că războiul va fi lung și că „vom mai avea prilejul să ne mai spunem cuvântul"[126]. Chiar dacă a adoptat o politică de neutralitate, imediat după ce lucrările Consiliului de Coroană s-au încheiat, Brătianu a început pregătirea României pentru războiul contra Austro-Ungariei, însă, conștient fiind de slăbiciunea armatei române, avea intenția de a intra în război atunci când ar fi fost 75% șanse de victorie[127]. În vederea pregătirii pentru război, Brătianu a încheiat tratate de neutralitate cu Italia și Rusia în 1914, cea din urmă recunoscând României, care putea alege momentul începerii ostilităților, dreptul de anexiune a teritoriilor austro-ungare locuite de români[128]. Totodată, Brătianu se raporta la Antanta, în frunte cu Franța și Marea Britanie, drept coaliția ce avea să câștige războiul[129].

Evenimentele privind începutul războiului și conduita României și-au găsit glasul și în presa vremii. Într-un articol din 20 iulie/2 august 1914, intitulat *Nici cu Rusia! nici cu Austria!* apărut în ziarul Adevărul, deputatul Constantin Mille afirma faptul că România nu putea ajuta Serbia contra Austro-Ungariei, deoarece ca „stat mic - n-am putea-o salva și am merge și noi la moarte sigură" și nu se putea merge nici cu „Rusia

---

[126] Duca, *Amintiri politice*, vol. I, 57-58.

[127] Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, trad. Dan Criste, red. Ioana Bârzeanu (București: Meteor Publishing, 2018), 22. Cu privire la politica dusă de Brătianu în timpul neutralității, vezi și Glenn E. Torrey, *Romania and World War I: A Collection of Studies* (Iași, Oxford, Portland: The Center for Romanian Studies, 1999), 14-17.

[128] Torrey, *România în Primul Război Mondial...*, 23. Este vorba despre Acordul secret Sazonov-Diamandy, între România și Rusia, care prevedea garanții de integritate teritorială pentru România din partea Rusiei, precum și recunoașterea din partea guvernului rus a dreptului României de a anexa teritoriile austro-ungare cu populație românească în schimbul unei neutralități binevoitoare față de Rusia. Vezi „20 septembrie 1914/[3 octombrie], Petrograd, Telegrama lui S. D. Sazonov către Poklevski-Koziell referitoare la condițiile înțelegerii dintre Rusia și România", în *Românii și începutul „Marelui Război"...*, 335-336.

[129] Mihail E. Ionescu, *Romania orientală: 160 de ani (1848-2009)* (București: Editura Militară, 2009), 86.

hrăpăreață, reacționară și pe vorba căreia e greu să pui sprijin faptelor sale"[130]. Pentru Mille, atunci „când nimic nu ne va spune ce va fi mâine", soluția era expectativa armată, „singura care nu numai că ne poate salva, dar poate să ne conducă pașii către realizarea idealurilor noastre naționale"[131]. Într-un articol din 25 iulie/7 august 1914, apărut în ziarul Universul, se făcea apel la neutralitate armată. România, ca „stat mic așezat între state mari"[132], trebuia să nu declare de la început de care parte s-ar fi alăturat, deoarece ar fi presupus „a risca pe jumătate, căci nu știm ce este, sau ce poate aduce vremea, în platoul adversarului, acelui cu care ne-am unit", o conduită favorabilă unei părți fiind indicată doar dacă s-ar fi avut siguranța părții victorioase „sau când [România] va fi silită de un vecin[133].

La rândul său, Nicolae Iorga, pledând pentru neutralitate „până la sfârșit", venea cu o perspectivă interesantă asupra Franței și Germaniei. Conform lui Iorga, România era datoare culturii germane, însă sublinia faptul că intervenția României în cel de-Al Doilea Război Balcanic primise susținerea Franței, care

> a dat și ea atîta din cultura ei la tineri cel puțin de două ori mai mulți decît cei ce învață în Germania și cel puțin într'un timp de două ori mai lung decît acela de cînd căutăm lumină la Germani. Și mai știu că dela începuturile conștiinței noastre naționale ideile ce ne-au inspirat și susținut au fost în mare parte nobilele și înălțătoarele idei pe care ai noștri le-au primit la Paris.
>
> Ba chiar se zice că, mult mai înnainte de împărații cari calcă în picioare steagurile de neutralitate ale țerilor mici, și țiind în lanțuri Posnania, vorbesc de libertatea Poloniei rusești, a fost un împărat latin care a pus în cumpănă

130 „20 iulie/[2 august] 1914, București, Articolul lui Constantin Mille, *Nici cu Rusia! Nici cu Austria!, apărut în ziarul «Adevărul»*„, în *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2014), 156-157.

131 „20 iulie/[2 august] 1914, București, Articolul lui Constantin Mille, *Nici cu Rusia! Nici cu Austria!...",* 157.

132 A se observa autoidentificarea României ca stat mic la acea vreme, în congruență cu una din premisele acestei lucrări.

133 „25 iulie/[7 august] 1914, București, Editorialul *Ce va face România în criza războinică actuală?*, publicat în ziarul «Universul»„, în *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2014), 197-198.

toată influența și tot prestigiul său pentru ca din Moldova și Valahia să se facă România de azi[134].

Într-un articol din Adevărul, intitulat sugestiv *Cu nici un preț cu Austria!*, A. D. Xenopol expunea riscurile pe care le presupunea intervenția alături de Austro-Ungaria. Argumentând că războiul era în interesul ungurilor, o victorie alături de aceștia urma să aducă puțin României. Doar teritorii în Basarabia, care „ar constitui pentru noi o veșnică amenințare din partea Rusiei", un stat cu o populație de 90 de milioane, ceea ce însemna „a ne primejdui pentru totdeauna existența", luptând alături de o putere care nu ar fi putut și nu ar fi avut interes să apere România[135]. Astfel, pentru Xenopol, între Antanta care cerea neutralitatea României și „Austro-Ungaria care ne cere să ne compromitem existența", soluția era declararea neutralității, deoarece o victorie a unei Rusii în tabăra adversă ar fi însemnat că „vom fi înghițiți și cu drept cuvânt, de masele slave și vom dispărea pentru totdeauna"[136].

În același ziar Adevărul nu lipseau nici articolele care îndemnau la intervenție imediată de partea Antantei. Profesorul universitar Ion Ursu argumenta că România trebuia să împiedice ca Transilvania „să cadă în mâini străine", iar cu asentimentul Rusiei, „[e] clipa cea mai favorabilă, care am avut-o vreodată, căci Austria e decimată, spatele ne sunt acoperite și drumul înainte deschis", urmând ca această ocazie să dispară rapid[137]. O perspectivă favorabilă Transilvaniei și Bucovinei o exprima în ziarul Opinia

---

[134] „27 iulie/[9 august] 1914, Articolul lui N. Iorga, *Franța și Germania în cumpăna recunoștinței naționale*", în *Românii și începutul „Marelui Război": de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I*, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2014), 201.

[135] „4/[17] august 1914, Articolul lui A.D. Xenopol, *Cu nici un preț cu Austria!*, publicat în ziarul «Adevărul»„, în *Românii și începutul „Marelui Război": de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I*, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2014), 219.

[136] „4/[17] august 1914, Articolul lui A.D. Xenopol, *Cu nici un preț cu Austria!"...*, 220.

[137] „1/[14] septembrie 1914, București, Articolul profesorului Universitar Ion Ursu, Trenul nostru a sosit, publicat în ziarul «Adevărul», în care solicita intrarea imediată în război de partea Antantei", în *Românii și începutul „Marelui Război": de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I*, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2014), 283-284.

și V. I. Radu. Acesta evidenția necesitatea solidarității naționale, prin colectare de fonduri pentru cei care ar fi dorit să meargă la război să elibereze provinciile din Austro-Ungaria, pentru „înfăptuirea idealului scump nouă, acel ai strîngerei romînilor sub un mănunchiu”, scop pentru care România avea nevoie de ajutor și de răbdare[138].

În vederea atragerii României în război de partea Puterilor Centrale, liderii de la Berlin au avut o abordare oscilantă, în funcție de desfășurarea evenimentelor pe front. Aceasta varia între acordarea de concesii și presiuni, însă negocierile se loveau de intransigența Austro-Ungariei, deoarece concesiile vizau cedarea de teritorii din partea acesteia, precum și acordarea de drepturi românilor din Ardeal[139]. Ulterior, în anul 1915, Berlinul a schimbat abordarea cu privire la România, prioritară devenind păstrarea unei neutralități binevoitoare a României, aceasta însemnând de fapt libera trecere a armamentului către Turcia, respectiv exclusivitatea exportului de cereale către Germania. Aceste cereri au venit la pachet cu o serie de propuneri ce vizau diverse avantaje: financiare - în ceea ce privește împrumuturi avantajoase pe piața germană; comerciale - care vizau livrările de armament german și de materiale sanitare; precum și teritoriale - care, însă, depindeau de poziția Austro-Ungariei, a cărei atitudine a condus tratativele la eșec. Berlinul a plusat și, în schimbul unei eventuale cooperări militare românești, a promis României Basarabia și o parte a Bucovinei[140]. Ulterior, în problema tranzitului munițiilor către Turcia, Berlinul a trecut de la concesii la presiuni către București. După ce împăratul Wilhelm al II-lea i-a adresat regelui Ferdinand o scrisoare în care sublinia posibilitatea ca România să piardă orice perspectivă de mărire în cazul în care Rusia s-ar fi instalat la strâmtori, ulterior, cancelarul german a subliniat neutralitatea răuvoitoare a României, care ar fi forțat Germania la

---

[138] „5/[18] septembrie 1914, Iași, Articolul lui V. I. Radu, Să intrăm în Transilvania?, apărut în ziarul «Opinia», în care se relevă necesitatea solidaritații naționale”, în *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2014), 290-291.

[139] Claudiu-Lucian Topor, *Germania și neutralitatea României (1914-1916): studii istorice* (Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2017), 100-101.

[140] Topor, *Germania și neutralitatea României (1914-1916)...*, 110-111.

căutarea unui alt punct de sprijin spre Orient. În final, reorientarea germană a avut loc în contextul atacului decisiv asupra Serbiei și atragerea Bulgariei în război, eliberând astfel drumul către Turcia[141].

La toate disensiunile de mai sus se adaugă și disputa în jurul exportului românesc de grâne, față de care Germania pretindea exclusivitate pentru a-și acoperi nevoile interne și ale armatei. Profitând de creșterea prețurilor cerealelor, exportul românesc de grâne în Germania s-a derulat în profit, contribuind la fondurile pentru înarmare. În final, Germania a pierdut poziția de exclusivitate asupra exporturilor cerealiere românești, ca urmare a vânzării către Anglia a unei cantități însemnate de grâne, generând astfel mari nemulțumiri de partea germană, care vedea prin aceasta un sprijin dat de România Antantei. Din acest motiv, Berlinul a cerut lui Ferdinand remanierea guvernului sau chiar schimbarea acestuia, vizând eliminarea lui Brătianu, care a rezistat presiunilor. Într-un final, conflictul s-a stins prin acordarea unor concesii economice către partea germană[142].

Până în 1916 au avut loc negocieri intense între România și Antanta[143], în cadrul cărora s-a remarcat personalitatea prim-ministrului Brătianu, care a tergiversat intrarea în război, ratând câteva momente favorabile[144]. De remarcat este faptul că negocierile privind neutralitatea și intrarea în război s-au derulat cu Rusia, actorul mai interesat în relația cu Austro-Ungaria, Anglia și Franța fiind doar „ținute la curent” referitor la mersul negocierilor[145]. Brătianu a urmărit să câștige timp pentru a pune la punct armata și, mai ales, pentru ca Aliații să recunoască oficial cerințele românești[146]. În mod similar, I.G. Duca relata în memoriile sale că România

---

141 Topor, *Germania și neutralitatea României (1914-1916)...*, 113-114.

142 Topor, *Germania și neutralitatea României (1914-1916)...*, 115-117.

143 Imediat după declararea neutralității, o serie de negocieri îndelungi și intense au avut loc între partea română și partea rusă. Vezi, în acest sens, Constantin I. Diamandy, „Cum s-a negociat harta României Mari”, *România în timpul Primului Război Mondial...*, vol. 1, ed. Dumitru Preda, 147-169.

144 Vezi Ionescu, *România și revoluția din Rusia (1916-1919)*, 21-23.

145 Vadim Guzun, „1 an, 10 luni și 17 zile”, în *Intrarea României în Primul Război Mondial: negocierile diplomatice în documente din arhivele ruse*, 1914-1916, Vadim Guzun (ed.), pref. Ioan Bolovan (Cluj-Napoca: Argonaut 2016), 26.

146 Mamina, *Consilii de Coroană*, 53-54.

a intrat în război la doi ani după izbucnire pentru a nu-și epuiza resursele, fiind sigură de lungimea războiului, tabăra aleasă fiind cunoscută de la început, în acord cu opinia publică antantofilă, neutralitatea fiind doar o stare provizorie[147]. În memoriile sale, generalul Rudeanu făcea o evaluare a înzestrării armatei la 1914. Conform lui Rudeanu:

> Dacă intrăm în război cu munițiile ce avem, după circa două săptămîni de lupte, o parte din artileria noastră va fi silită să înceteze focul; o altă parte după trei săptămîni, iar la o lună și jumătate, întreaga noastră artilerie, din lipsă de muniții, nu va mai putea lupta. După aproximativ o lună de război și o treime din infanteria noastră va fi și ea silită să înceteze lupta. Celelalte două treimi, lipsite de sprijinul artileriei, nu vor mai putea ține mult. Oștirea noastră va merge la înfrîngere. Dezastrul nu e exclus[148].

Același Rudeanu inventaria și armamentul de care dispunea armata, în speță: 434 mii de puști în trei versiuni, unele din 1879, din care puteau fi folosite 334 mii pentru înarmarea a 43 de divizii a câte 12 mii de soldați fiecare; mitraliere erau disponibile 449 dintr-un necesar de 3-4 mii; artileria - 787 guri de foc moderne din 1 231, restul fiind învechite, 52 de piese de artilerie de munte, din care 36 model 1863, iar artileria grea aproape inexistentă; tunurile care dotau forturile din jurul capitalei și de pe linia Focșani - Nămoloasa - Galați erau inadecvate, cu muniție puțină și veche; flotă aviatică și tunuri antiaeriene aproape inexistente ș.a.m.d. Spre deosebire de Germania, care dispunea de 5 guri de foc la mia de oameni, alături de o redutabilă artilerie grea de câmp, armata română dispunea de 2,5 guri de foc la mia de oameni[149]. Așadar, tabloul în ceea ce privește pregătirea armatei române pentru război era unul sumbru, de aici și misiunea lui Rudeanu de a încheia contracte pentru cumpărarea de armament în Vestul Europei, la statele beligerante, din ambele tabere.

Conform Convenției politice semnate cu Antanta la 4/17 august 1916, în schimbul intrării imediate în război împotriva Austro-Ungariei, României îi era recunoscut de către Aliați (Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia) dreptul de a anexa teritoriile austro-ungare dintre Prut și Tisa,

---

[147] Duca, *Amintiri politice*, vol. I, 76-77.
[148] Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război,* 123.
[149] Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război,* 124-125.

împreună cu întreg Banatul, până în apropiere de Belgrad[150]. Astfel, la 14/27 august 1916 a avut loc un al doilea Consiliu de Coroană, prin intermediul căruia Regele Ferdinand avea să anunțe intrarea României în război de partea Antantei. Conform memoriilor lui Duca, în motivarea deciziei, Ferdinand aducea în discuție sorții războiului, care înclinau spre Antantă, precum și pe cel al idealului național (unitatea națională), incompatibil cu lupta alături de Puterile Centrale, cerând totodată și susținere din partea opoziției[151].

Argumentele pro-Antanta au continuat, venind rândul lui Brătianu, care a subliniat scurt argumentul momentului favorabil pentru realizarea unității naționale, menționând și faptul că România nu putea rămâne pe dinafară, compromițându-și viitorul, când „harta lumii se preface”[152]. Ulterior, în fața unei ședințe a Camerei Deputaților din 1919, Brătianu reia argumentele intrării României în război de partea Antantei. Potrivit lui Brătianu, „[r]idicaseră Aliații, Antanta, două principii mari, acelea al independenței statelor mici și al libertății naționalităților”, iar „[c]ând acest drapel se ridică într-o mare luptă, capabilă să schimbe situația anterioară a Europei, toate interesele, toate sufletele României nu puteau să nu fie în jurul ei”[153]. De altfel, Brătianu mai amintea faptul că decizia de alăturare la Antantă era trasată de la început. În acest sens, potrivit lui Brătianu „din acele momente era tras drumul, nu ne întrebam cu cine mergem, ne întrebam numai cum și când! Era tras drumul din primele zile ale războiului”[154]. Se observă, așadar, motivele pentru care Brătianu a reorientat politica externă a României către Antanta. Pe lângă faptul că

150 „4/17 august 1916, București, Convenția politică cu Antanta privind intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale”, în *Românii în „Marele Război”: anul 1916: documente, impresii, mărturii*. Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2017), 116-117.

151 Duca, *Amintiri politice*, vol. I, 273.

152 Duca, *Amintiri politice*, vol. I, 274.

153 Ion I. C. Brătianu, „Politica României în Marele Război”, în *România în timpul Primului Război Mondial: mărturii contemporane*, vol. 1, ed. Dumitru Preda, (București: Editura Militară, 2020), 40-41.

154 Brătianu, „Politica României în Marele Război”, 41. Într-o notă similară, Duca afirma că „ne-am legat soarta de grupul de puteri care trebuie să fie învingător și care, numai prin biruința lui, asigura statelor mici realizarea aspirațiilor lor naționale”. - Duca, *Amintiri politice*, vol. I, 76.

Brătianu era foarte încrezător în viitoarea victorie a Aliaților, o rămânere a României în afara conflictului era indezirabilă. În memoriile sale, fiul său, Gheorghe I. Brătianu reda cuvintele tatălui, rostite cu o săptămână înaintea intrării României în război. Conform lui I. I. C. Brătianu, în relatarea fiului său, „în războiul de astăzi, dacă înving Aliații – adică nu, *când* vor învinge Aliații, căci aceasta e sigur – situația Serbiei care a fost zdrobită, va fi mult mai bună decât a Greciei care a rămas neutră”[155]. Continuând relatarea, Gheorghe Brătianu spunea că pentru tatăl său „momentul de față e hotărâtor. Dacă se încheie pacea fără noi, vom fi zdrobiți între o Ungarie Mare și o Bulgarie Mare”[156].

Revenind la Consiliul de Coroană din 1916, dacă argumentele taberei pro-antantiste țineau de chestiuni ce aveau în vedere idealul național, cele ale taberei pro-germane țineau de frica față de Rusia, respectiv de o eventuală prezență viitoare a sa la strâmtori, care ar fi însemnat sfârșitul României. Din tabăra conservatoare, Alexandru Marghiloman nu vedea în acel moment un deznodământ hotărât al războiului, ba mai mult, dacă Antanta ar fi câștigat războiul, acest lucru ar fi însemnat accesul Rusiei la strâmtori, fapt care ar fi însemnat dispariția României[157]. Argumentele germanofile au fost reluate cu mai multă hotărâre de către Petre P. Carp, pentru care intrarea în război de partea Puterilor Centrale era o chestiune de onoare. Mai mult, pentru Carp, sfârșitul războiului însemna hegemonie germană sau rusească, prima însemnând „pentru noi mântuirea, cea rusească sfârșitul, fiindcă vom sta în drumul Rusiei către Constantinopole”, iar o Rusie învingătoare ar fi putut însemna și înlocuirea dinastiei germane cu una românească[158]. Spre deosebire de Carp, un alt reprezentant al conservatorilor, Titu Maiorescu, avea o poziție mai moderată și mai degrabă asemănătoare cu cea avansată de Marghiloman. Maiorescu era de părere că România trebuia să mai aștepte, având în vedere faptul că la acel moment rezultatul războiului era incert, o decizie de intervenție de partea

[155] Gheorghe I. Brătianu, *File rupte din cartea războiului* (București: Paul Editions, 2018), 19.
[156] Brătianu, *File rupte din cartea războiului*, 20.
[157] Duca, *Amintiri politice*, vol. I, 274-275.
[158] Duca, *Amintiri politice*, vol. I, 276.

unei anumite tabere urmând a fi luată atunci când sorții războiului ar fi înclinat spre o anumită tabără[159].

Dezbaterile și argumentele din cadrul Consiliilor de Coroană din 1916 relevă câteva aspecte cu privire la natura instituțiilor politice românești, precum și referitor la teoriile cu privire la alianțe. Din perspectivă instituțională, dezbaterile din cadrul primului Consiliu de Coroană arată că instituțiile politice românești, în special instituția monarhiei, se puteau caracteriza de un anumit grad de incluzivitate, în sensul că Regele Carol I a respectat decizia majoritară, contrară propriei orientări progermane. Exista astfel un control la vârful puterii, chiar dacă discuțiile, dezbaterile și în final deciziile de o asemenea importanță și anvergură pentru viitorul țării erau rezervate unei minorități elitare, o parte din clasa politică, precum și marea masă a populației, fiind excluse de la procesul decizional, chiar dacă se făcea apel la opinia publică de factură pro-antantistă, în special filofranceză. Pe de altă parte, caracterul secret al tratatului cu Tripla Alianță, cât și negocierile ulterioare, precum acordul secret cu Rusia, relevă un anumit grad de închidere al instituțiilor politice românești. Nu trebuie ignorat faptul că secretul cu privire la reorientarea României trebuia păstrat din rațiuni strategice. Astfel, contextul excepțional în care trebuia luată decizia de reorientare a României reprezintă un alt aspect demn de luat în considerare, ce ține de coagularea procesului decizional, în cadrul unei părți restrânse a elitei politice românești, de la vârful politicii.

Ulterior, după cum s-a observat în perioada neutralității, instituțiile politice s-au îndreptat către o configurație mai aproape de polul extractiv, în sensul că prim-ministrul Brătianu a acționat de unul singur în ceea ce privește negocierile și apropierea României față de Antantă. Acest lucru apare evident în cadrul Consiliului de Coroană din 1916, atunci când Regele Ferdinand nu se mai consultă cu liderii politici, ci le cere doar susținerea în decizia deja luată, de a se alia cu Antanta în războiul împotriva Puterilor Centrale. Acest fenomen poate fi pus și pe seama situației generale, de cumpănă, de război, ceea ce ridică întrebări cu privire la funcționarea și transformarea instituțiilor interne în perioade decisive

---

[159] Duca, *Amintiri politice*, vol. I, 278.

(alegerea unei tabere în război), crize sau războaie. În astfel de perioade, instituțiile politice nu mai pot funcționa normal, chiar dacă este vorba de un stat cu instituții incluzive. După cum o arată evenimentele din 1914-1916, instituțiile politice își pot schimba caracterul, în direcția extractivității, având în vedere nevoia de mobilizare în vederea atingerii unui scop mai important, anume realizarea unității naționale și a intrării în război.

În ceea ce privește argumentele cu privire la reorientarea României de la alianța cu Puterile Centrale la alianța cu Antanta, se pot sesiza date care se pot înscrie în cadrul explicativ atât al balanței amenințărilor, cât și al balanței intereselor. Însă nici o perspectivă teoretică din cele două menționate nu pare a fi convingătoare pe deplin pentru situația României. Și de-o parte și de alta, atât a taberei antantofile, cât și germanofile, temerile cu privire la o posibilă sau chiar certă amenințare din partea oricărei tabere în caz că România intra în război de partea oricărei alianțe erau prezente. Între 1914 și 1916 elitele politice românești se confruntau cu dilema alegerii taberei beligerante. Sau cel puțin în aparență se confruntau cu o astfel de dilemă, având în vedere că Brătianu destăinuia faptul că opțiunea sa fusese pentru Antantă de la început, fiind doar o chestiune de timp până când România ar fi intrat în război alături de aceasta, Brătianu așteptând doar momentul potrivit pentru a lua marea decizie.

Referitor la motivele intrării României în Primul Război Mondial de partea Antantei, literatura de specialitate nu duce lipsă de mențiuni, unele lacunare, în treacăt, în timp ce altele tratează subiectul mai larg. Stephen Walt menționa scurt, cu titlu de exemplu, faptul că motivul intrării în război a României de partea Antantei ținea de un comportament de aliniere de partea coaliției ce se prefigura a fi victorioasă, cu scopul de a obține teritorii la finalul războiului[160]. Un lucru similar îl susținea și Randall Schweller atunci când afirma faptul că România a intrat în Primul Război Mondial deoarece se prefigura victoria Antantei în urma victoriilor rusești asupra Austro-Ungariei[161]. Andrei Miroiu argumenta faptul că România a acționat din considerente revizioniste în nord și vest, în timp ce la sud viza

[160] Walt, *Originile alianțelor*, 61.
[161] Schweller, „Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, 95.

o politică de *status quo*[162]. O viziune similară cu Andrei Miroiu o aborda și Șerban Cioculescu, argumentând cu privire la o acțiune revizionistă înspre Ardeal, respectiv o politică de *status quo* în Dobrogea[163]. Ca o viziune personală, consider că dacă argumentul motivelor de ordin revizionist ar fi continuat, aș fi de părere că și acțiunea din Dobrogea s-ar fi subscris tot unor motive ce țineau de schimbarea *status quo*-ului, chiar mai largă în amploare dacă ar fi să ne raportăm la spusele lui Brătianu, pentru care principiile avansate de Antanta, cel al independenței statelor mici și al libertății naționalităților ar fi cântărit în decizia sa de alianță. Ceea ce înseamnă că miza intrării în război era mult mai mare, presupunând dispariția imperiilor multinaționale în dauna statelor naționale, adică o schimbare de amploare, cu caracter mai larg, a ordinii internaționale. Acestor principii li se subscriau promisiunile Antantei, care prevedeau dreptul României de a anexa teritoriile din Austro-Ungaria locuite de români. Apoi mai era problema românilor din Transilvania, față de care guvernul de la Budapesta manifesta o atitudine marcată de intransigență, un lucru pe care puterea hegemonică în raport cu România nu îl dorea negociat și nici Germania, marele patron al Triplei Alianțe, nu a putut să-l regleze.

Consider că argumentul intrării în război, de partea Antantei, bazat pe considerente de aliniere, se susține pentru cazul României. Între motivele care determină statele mici să se alinieze, Schweller menționa patru tipologii: *alinierea de tip șacal* – în scop oportunist, pentru a obține profit, în alianță cu mari puteri revizioniste; *îngrămădirea (piling on)* – are în vedere acțiunea atunci când deznodământul războiului e deja tranșat, statul care aliniază vizând câștiguri nemeritate sau intră în război de teama de a nu fi pedepsit de învingători; *alinierea futuristă* – alinierea are loc alături de coaliția care este de viitor, fiind de obicei „indusă de lideri charismatici și ideologii dinamice”, mai ales dacă sunt susținute propagandistic sau de „demonstrații de superioritate pe câmpul de luptă”; *efectul de domino* – apare ca o reacție în lanț rapidă, între state vecine foarte interconectate[164]. Bazându-se pe aceste modele de comportament, Schweller

[162] Miroiu, *Balanță și hegemonie...*, 127-129.
[163] Cioculescu. „România și decizia de a intra în război în august 1916...”, 43-50.
[164] Schweller, „Bandwagoning for Profit...”, 93-99.

conceptualiza statele mici în „miei" și „șacali". Mieii reprezintă state devotate până la sacrificiu, de tip *status quo*, care pot prezenta comportamente de împăciuire, aliniere futuristă sau distanțare. Șacalii reprezintă state revizioniste cu obiective limitate, care practică o aliniere de tip șacal[165].

În ceea ce privește cazul României referitor la intrarea de partea Antantei în Primul Război Mondial, acesta se încadrează în termenii de aliniere ai lui Schweller. Pe de altă parte, cazul României prezintă elemente din mai multe tipuri de comportament. Intrarea de partea Antantei prin reorientarea de la Puterile Centrale este aliniere de tip șacal deoarece Brătianu viza, în decizia sa, un comportament de tip oportunist, de obținere de teritorii în dauna Austro-Ungariei, însă coaliția căreia i s-a alăturat nu era una revizionistă. Este și aliniere de tip *piling on* deoarece Brătianu a amânat intrarea în război până când a considerat că sorții surâd Antantei, fiind motivat și de teama de a nu lăsa România pe dinafară la pacea generală în cazul în care nu ar fi intervenit. Elemente se întrunesc și pentru alinierea futuristă, având în vedere că liderii proantantiști, mai ales Brătianu, erau siguri de victoria Antantei asupra Puterilor Centrale. În cazul alinierii futuriste se susține și argumentul liderului charismatic, acesta fiind premierul Brătianu. De asemenea, se poate susține și argumentul superiorității Antantei pe câmpul de luptă ca element adițional important pentru intervenția de partea acesteia, însă acesta poate fi mai mult supus unor percepții, adeseori subiective și bazate pe informații incomplete sau eronate, ale unor factori de decizie politico-militară care nu cunoscuseră experiența reală a războiului până la intrarea în 1916. Astfel de considerații din partea factorilor decidenți români, privite în mod retrospectiv pot fi supuse unor critici, însă, la acel momente cei care au decis intrarea României în război de partea Antantei au acționat în baza informațiilor pe care le dețineau. România prezintă elemente caracteristice atât mieilor, cât și șacalilor, având în vedere că elita de la București a acționat pornind de la o combinație de motive care țin atât de alinierea futuristă, cât și de cea de tip șacal sau *piling on*.

165 Schweller, „Bandwagoning for Profit...", 100.

5.5. Ocupația Puterilor Centrale

Tabloul hegemoniei germane nu ar putea fi complet fără o discuție asupra perioadei ocupației unei mari părți din Vechiul Regat de către armatele Puterilor Centrale între 1916 și 1918[166]. După ce Puterile Centrale au fost luate prin surprindere de atacul României, în urma unor calcule greșite ale liderilor politico-militari ai centralilor, cu privire la posibila dată de intrare a acesteia în război[167], ulterior s-au repliat și, după o campanie de câteva luni, au ocupat Oltenia, Muntenia și Dobrogea, României rămânându-i doar Moldova[168]. După refacerea armatei române cu ajutorul Misiunii Militare Franceze[169] și victoriile românești de la Mărăști, Mărășești și Oituz din vara anului 1917[170], România a fost nevoită să încheie pace separată cu Puterile Centrale[171], ca urmare a defecțiunii armatei ruse, aflată în

[166] Menționez câteva surse memorialistice care tratează subiectul ocupației României de către Puterile Centrale: Pia Alimăneștianu, *Însemnări din timpul ocupației germane*, pref. de Dinu Zamfirescu, ed. a 2-a, rev. (București: Corint Books, 2017); Gerhard Velburg, *În spatele frontului: Marele Război, așa cum l-am văzut eu: decembrie 1916 - iunie 1918: însemnările unui soldat german în România ocupată*, trad. din germană, introd. și note Ștefan Colceriu (București: Humanitas, 2018); Lupu C. Kostaki, *Memoriile unui trădător: un înalt funcționar român sub guvernământul militar german: 1916-1918*, ed. îngrij., st. introd. și note Alexandru Istrate și Claudiu-Lucian Topor (București: Humanitas, 2020).

[167] Torrey, *România în Primul Război Mondial*, 45-47.

[168] Pentru campania din 1916, vezi Jean-Noël Grandhomme, *România de la Tripla Alianță la Antanta: (1914-1919)*, pref. la ed. în lb. franceză Frédéric Guelton, pref. la ed. în lb. română Florin Țurcanu, trad. Ionela-Felicia Moscovici, Georgiana Medrea Estienne și Valentin Trifescu (Iași: Editura Universității „A.I. Cuza", 2018), capitolul al III-lea. Pentru o perspectivă germană a campaniei germane împotriva României, vezi Erich von Falkenhayn, *Campania armatei a 9-a împotriva românilor și rușilor: 1916/17*, trad. Al. Budiș și C. Franc (București: Saeculum I.O., 2017); Ștefan Zeletin, *Retragerea: povestea unui dezastru: octombrie-decembrie 1916*, ed. îngrijită, studiu introd. și note Sorin Cristescu, postf. Cezar Papacostea (București: Humanitas, 2023).

[169] Despre Misiunea Militară Franceză în România, vezi Marcel Fontaine, *Jurnal de război: misiune în România: noiembrie 1916 - aprilie 1918*, cuv. înainte Alain Legoux, introd. Daniel Cain, trad. din franceză și postf. Micaela Ghițescu (București: Humanitas, 2016); Henri-Mathias Berthelot, *Memorii și corespondență: 1916-1919*, ed. stabilită și introd. Glenn Torrey, trad. Mona Iosif (București: Editura Militară, 2018).

[170] Vezi Torrey, *România în Primul Război Mondial*, cap. 11, 12, 13, 14, 15.

[171] Despre negocierile duse de România cu Puterile Centrale în contextul păcii de la Buftea-București, vezi Topor, *„Auf nach Rumänien!..."*, 292-322.

dezintegrare, în contextul revoluțiilor din februarie și octombrie 1917[172]. Prin intermediul Tratatului de pace de la București, semnat la 24 aprilie/7 mai 1918, Puterile Centrale au impus României condiții grele. România trebuia să demobilizeze armata, reducând-o la efective de pace. La capitolul cedări teritoriale, România trebuia să cedeze Bulgariei Cadrilaterul și o parte din Dobrogea, până la brațul Sf. Gheorghe, iar Austro-Ungariei crestele munților, urmând ca teritoriile ocupate de Puterile Centrale să fie redate administrației române după ratificarea tratatului, iar Basarabia să rămână României. O altă dispoziție a tratatului cuprindea și prevederi cu privire la tratamentul egal al tuturor confesiunilor din România, creștine, musulmane sau evreiești, urmând ca diferențele confesionale să nu reprezinte piedici în calea exercitării drepturilor politice și civile[173].

Pe lângă pierderile teritoriale în favoarea Puterilor Centrale, prin Pacea de la Buftea-București se consfințeau și ocupația militară a centralilor, subordonarea administrației românești intereselor germane, precum și avantajele economice acordate acestora, care vizau industria petrolieră și subordonarea agricolă[174]. Resursele economice ale României urmau să fie exploatate de companii mixte germane și austro-ungare, însă, pe de altă parte, centralii își asumaseră și rolul de a reconstrui economia românească pe termen lung, ceea ce însemna că trebuiau să exporte mașini și produse manufacturate, precum și să asiste transporturile feroviare și fluviale[175]. În cazul condițiilor de pace impuse României, se observă că Germania și Austro-Ungaria, în calitate de puteri hegemonice în raport cu România, pe lângă faptul că au pedepsit statul învins, au trebuit și să-i acorde asistență în vederea reconstrucției post-război, cu scopul de a o angrena în noua ordine ce ar fi trebuit să apară după încheierea ostilităților,

---

[172] Cu privire la aportul armatei ruse ca aliată a României, vezi Nikolai A. Monkevitz și Aleksandr N. Vinogradski, *Aliatul-inamic: descompunerea armatei ruse și pericolul bolșevizării României în 1917,* selecție de texte, pref. și note Șerban-Liviu Pavelescu, trad. din franceză Alina Pavelescu (București: Humanitas, 2019).

[173] „24 aprilie/7 mai 1918, București, Tratatul de pace dintre România și Puterile Centrale", în *Românii în „Marele Război": anul 1918: documente, impresii, mărturii*. Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu (București: Editura Militară, 2019), 194-203.

[174] Topor, *„Auf nach Rumänien!..."*, 307-308.

[175] Topor, *„Auf nach Rumänien!..."*, 315.

în conformitate cu proiectele hegemonice prefigurate de liderii germani, despre care am discutat mai sus în cadrul acestui capitol.

Ce este din nou de remarcat din perspectiva hegemoniei centralilor, în ciuda păcii grele impuse la Buftea-București, Germania și Austro-Ungaria nu au impus României schimbarea din temelii a instituțiilor politice și economice românești. Dinastia a fost păstrată, deși Regele Ferdinand era de origine germană și, practic, se întorsese împotriva statului de proveniență, care chiar îl impusese ca urmaș la tron câteva decenii mai devreme. Pe de altă parte, Puterile Centrale și-au exprimat preferința pentru o elită politică pro-germană care să preia conducerea statului, cum a fost, de pildă, momentul în care contele Czernin, într-o întrevedere avută cu Regele Ferdinand, a condiționat păstrarea dinastiei de formarea unui guvern sub conducerea germanofilului Marghiloman în locul guvernului Averescu, cu care au început negocierile de pace[176]. Un alt lucru de remarcat îl reprezintă condițiile Puterilor Centrale cu privire la libertatea religioasă, care consfințesc o apetență a acestora pentru construcția în România a unor instituții politice cu caracter mai incluziv. Problema condițiilor referitoare la minoritățile religioase în România reprezintă un element de continuitate al Germaniei, aceste condiții fiind avansate, după cum am arătat mai sus, și în contextul recunoașterii independenței României la 1878.

Dacă se compară hegemonia germană cu cea sovietică, modelul prin excelență al hegemoniei închegate, prima hegemonie are un caracter mai lax. Pe de altă parte, condițiile de pace impuse României au fost dintre cele mai dure, menite să pedepsească fostul aliat, care, în ochii centralilor, trădase și se alăturase Antantei. De o manieră drastic punitivă procedase și Uniunea Sovietică la finalul celui de-Al Doilea Război Mondial cu România, care o invadase în alianță cu Germania, impunând condiții de pace grele României, ca stat învins. La 1913 și chiar la 1914-1916, până la intrarea României în război, se putea vorbi de o hegemonie germană laxă, prin intermediul căreia Germania și Austro-Ungaria nu au intervenit în reglarea conturilor între statele balcanice în cadrul Păcii de la București de la 1913, unde Bucureștiul avut un rol proeminent, consfințind anexarea

---

[176] Topor, *„Auf nach Rumänien!...”*, 301-302.

Cadrilaterului la România de la Bulgaria susținuta de Monarhia Dualistă. Hegemonia germană nu a oprit nici intervenția României contra Bulgariei în cel de-Al Doilea Război Balcanic. După ce a izbucnit Primul Război Mondial, deși Germania se bucura de simpatie și încredere în rândul elitelor politice, chiar de la cel mai înalt nivel, adică regele, nu a reușit, alături de Austro-Ungaria, să atragă România în război, în ciuda presiunilor și apelurilor venite dinspre împărații german și austro-ungar.

Ulterior, ca urmare a intervenției României în război de partea Antantei, spre a-și realiza așa numitul ideal național, care era invocat de partizanii alianței cu Antanta, Puterile Centrale au pedepsit România impunând un regim de ocupație dur în Oltenia, Muntenia și Dobrogea. Ulterior, Puterile Centrale urmau să dicteze o pace înrobitoare unui fost aliat care cu greu mai prezenta încredere, concretizată, după cum argumenta David Hamlin, într-un imperiu informal, care trebuia să aibă concursul elitelor românești favorabile, fiind încadrat în viziunea germană de *Mitteleuropa*, de dominație a sud-estului continentului. România trebuia să-și reia rolul de aliat contra Rusiei, precum și să devină subordonată economic Germaniei, ca furnizor de materii prime și poartă de penetrare economică în Orient. Aflați acum în prim-plan, după eșecul intervenției în război girată de liberali, conservatorii afirmau, chiar explicit, perspectiva unei subordonări voluntare față de Germania, integrată politico-economic în cadrul unui sistem sub conducere germană[177]. După cum am arătat mai sus în această lucrare, imperiul informal presupune un control indirect al unei mari puteri asupra periferiei, prin intermediul elitelor locale, sub aparența formală a independenței, fiind astfel diferit de dominația imperială directă.

Dacă înainte de momentul izbucnirii Primului Război Mondial hegemonia germană era una laxă, în cadrul căreia România era integrată a aliat credincios Triplei Alianțe, după intervenția României de partea adversă și încheierea păcii, caracterul hegemoniei germane a căpătat valențe ale unui model mai închegat. Noua hegemonie germană nu a schimbat din temelii instituțiile românești precum hegemonia sovietică de mai târziu. A păstrat chiar și dinastia cu regele Ferdinand, un Hohenzollern care trădase foștii aliați în viziunea lor, și chiar a impus unele reglementări

[177] Hamlin, *Germany's Empire in the East...*, 261-266.

legislative cu un caracter incluziv. Cu toate acestea, pacea cu Centralii a venit cu unele condiționalități de ordin politic, teritorial și mai ales economic, subordonând practic România obiectivelor germane. Toate acestea nu se puteau face fără o elită politică românească favorabilă Germaniei, rol asumat de conservatori. După încheierea păcii, Puterile Centrale au încercat să integreze România în noua ordine politico-economică de la nivel internațional, ce se prefigura sub conducere germană. În cazul hegemoniei germane variațiile în interiorul modelului hegemonic au intervenit ca urmare a comportamentului elitelor locale, care au schimbat tabăra, urmând astfel acțiunile punitive din partea Puterilor Centrale.

Mai exact, intensitatea hegemoniei germane a variat în funcție de interesele hegemonice, cât și ca urmare a contextului local, în condițiile reorientării externe a elitelor politice românești către tabăra adversă, pentru ca, ulterior, să urmeze pacea care a venit cu condiții grele pentru România. La final, Germania a subordonat politico-economic România, ajungând să influențeze până și formarea guvernului. Astfel, hegemonia germană a variat de la una laxă la 1913 către una închegată la 1918. Pentru a-și putea exercita hegemonia față de România, Germania și Austro-Ungaria au avut nevoie de elite favorabile, pro-germane, atât înainte de 1914, când guvernul liberal Brătianu a venit la putere, cât și după semnarea armistițiului de la Focșani din 1917 și a Păcii de la Buftea-București în anul următor, Marghiloman, conservator, fiind văzut drept un o bună opțiune pentru formarea guvernului, după impasul întâmpinat în negocierile păcii cu guvernul Averescu. Astfel, au fost prezente elementele unei hegemonii mai aproape de modelul hegemoniei închegate, ca formă de adaptare hegemonică la contextul local, după ce inițial modelul fusese unul lax, și care a mers mai departe, până la manifestarea unui imperiu informal, cu România subordonată intereselor politico-economice germane.

5.6. Concluzii

Evaluând hegemonia austro-germană în cazul României, se disting inițial elemente ale unei hegemonii laxe, exercitate în vremuri de pace ante-1914, cât și în perioada neutralități. Modelul hegemonic german s-a apropiat

ulterior de extrema închegată ca urmare a adaptării acestuia la noul context local, generat de defectarea României în tabăra adversă, ajungând chiar să capete valențele unui imperiu informal. Chiar dacă în perioada ocupației controlul german a sporit, alegând chiar o elită favorabilă, instituțiile interne românești au rămas intacte în natura lor, ba chiar Germania a favorizat unele forme instituționale mai incluzive.

În acest sens, am în vedere următoarele argumente. În primul rând, hegemonia germană nu a reușit să devieze cursul decizional al elitelor politice românești în ceea ce privește deciziile de politică externă. La 1913, elitele de la București au intrat în al Doilea Război Balcanic și au patronat încheierea Păcii de la București fără concursul și implicarea Germaniei și Austro-Ungariei, ba chiar acționând în contra intereselor austro-ungare, care vizau o apropiere de Bulgaria. La 1913, elitele politice românești au acționat în vederea menținerii unui *status quo* în Balcani, modelul de comportament fiind încadrabil în preceptele teoretice ale comportamentului specific balansării. Acest comportament de balansare coincidea însă cu obiectivele Berlinului, care urmărea restabilirea păcii în Balcani, mai ales că avea interese comerciale care se întindeau până în Orientul Mijlociu și care i-ar fi putut fi periclitate, situație cu care s-a și confruntat în perioada neutralității României, când transporturile către Imperiul Otoman au fost îngreunate de partea română. Într-o anumită formulă, aș afirma faptul că politica românească de balansare de la 1913 a convenit Germaniei, în calitate de patron al Triplei Alianțe. Acest lucru înseamnă că, în anumite condiții, când nu îi sunt periclitate interesele, marea putere hegemonică poate permite puterilor mai mici cuprinse în cadrul ordinii instituite de aceasta un anumit grad de libertate de acțiune pe plan extern.

În ceea ce privește reorientarea elitelor politice românești dinspre alianța cu Puterile Centrale înspre o alianță cu Antanta în contextul Primului Război Mondial, este cât se poate de evident că hegemonia germană, chiar dacă a făcut anumite presiuni (de exemplu, scrisoarea lui Wilhelm II către Carol I în 1914, prin care își exprima speranța că-și va respecta cuvântul în calitate de monarh german), nu a reușit să păstreze România în alianță. În fapt, interesele României, așa cum erau definite de elita intervenționistă, influentă la nivel decizional, nu mai convergeau cu

cele ale aliaților german și austro-ungar. O mare falie, care a contribuit la îndepărtarea și apoi întoarcerea României contra Puterilor Centrale a ținut de intransigența maghiară cu privire la problema românilor din Transilvania, ale căror aspirații naționale nu le erau recunoscute. Apoi, a intervenit și problema aspirațiilor teritoriale românești, care urmau să se înfăptuiască în dauna Austro-Ungariei, care cuprindea vaste teritorii locuite de români. Dacă situația este privită din perspectiva a ceea ce ofereau Antanta și Puterile Centrale în schimbul intervenției României, oferta Antantei era mai atractivă. Antanta oferea teritorii ale Monarhiei Austro-Ungare, mai exact Ardealul până la Tisa, Bucovina și Banatul, în timp ce Puterile Centrale ofereau doar Basarabia. În acest sens se justifică și alinierea elitelor politice pro-antantiste cu Antanta, care oferea perspectiva unor câștiguri însemnate.

În ceea ce privește impactul hegemoniei germane asupra instituțiilor politice și economice românești, acesta a fost unul limitat, ba chiar, uneori, cu accente pozitive, în sensul că Germania a forțat ameliorarea situației persoanelor de alt rit decât cel ortodox, aceasta fiind una din condițiile de recunoaștere a independenței, precum și o condiție stipulată în tratatul de pace semnat la 1918. Mai mult, după încheierea păcii de la Buftea-București, ocupantul german nu s-a implicat în dezbaterile ce vizau reforma agrară sau electorală[178], semn că Germania nu viza o schimbare profundă a României la nivel intern, în sens sovietic, ci doar subordonarea acesteia la interesele hegemonice germane, ce urmau să definească noua ordine postbelică dacă Puterile Centrale ar fi ieșit învingătoare. În ceea ce privește instituțiile cu caracter politic, hegemonia germană a avut un impact pozitiv, deoarece a forțat acordarea unor drepturi civile și politice unui larg segment de populație de pe teritoriul României. Aceste fapte pot fi explicabile și prin natura regimului instituțional intern german. Dacă, de pildă, prin Pacea de la Buftea-București Germania a influențat în sens pozitiv situația drepturilor evreilor din România, în perioada interbelică a

[178] Despre dezbaterile cu privire la adoptarea reformei agrare și electorale după încheierea păcii de la Buftea-București, vezi Anastasie Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor și ai primului război mondial (1907-1918)* (București: Paideia, 2000), cap. V.

fost favorabilă tendințelor de extremă dreapta ale elitelor românești, care, în parte, împărtășeau viziuni antisemite. Chiar dacă Bismarck l-a presat pe Carol I să rezolve problema succesiunii, nu se poate vorbi de o schimbare din temelii a formei de guvernământ.

Hegemonia germană post-1918 nu a vizat înlocuirea monarhiei cu republica, precum s-a întâmplat în cazul hegemoniei sovietice. Acest lucru poate fi explicabil și datorită faptului că Germania însăși era o monarhie. De altfel, la 1918, Ferdinand a fost păstrat pe tron, chiar dacă, în calitate de monarh cu origini germane, dispusese atacul împotriva țării de origine. Spre deosebire de hegemonul german, Uniunea Sovietică, sub regimul de ocupație, a recurs la presiuni asupra monarhiei din România postbelică, înlăturându-l pe Regele Mihai, noua conducere declarând în cele din urmă republica. Hegemonul german a păstrat intactă forma de guvernământ a României, pe când hegemonul sovietic a schimbat-o, oglindind formula instituțional-politică a Uniunii Sovietice. În ceea ce privește elita politică de la conducerea României, Puterile Centrale au pus condiția venirii la putere a unui guvern pro-german, ceea ce era însă de așteptat, având în vedere că un guvern pro-antantist în frunte cu Brătianu scosese țara din alianța cu Puterile Centrale și le declarase război, în alianță cu Antanta. Așadar, hegemonul, ca putere victorioasă, prefera să lucreze cu o elită politică favorabilă, locală, din rândurile conservatorilor progermani. Spre deosebire de cazul hegemoniei sovietice, când România a importat și elite formate la Moscova, elita politică pro-germană avea origini autohtone, fiind însă de formație universitară germană.

Pe de altă parte, schimbările interne în cadrul instituțional românesc după încheierea păcii, precum și reintegrarea în sistemul de alianță german, cu o revenire la politica tradițională a României împotriva Rusiei, reprezintă argumente pentru o un model hegemonic mai apropiat de modelul închegat, cu o Germanie care își rezerva un rol mai proeminent în deciziile de politică internă sau externă ale elitelor politice românești. Această variație se explică, după cum am argumentat, prin evoluțiile de la nivelul elitei locale. Dacă până la 1913-1914 elitele politice cultivau alianța cu Puterile Centrale, prin tratate succesive de reînnoire sau alte mijloace

care probau apartenența României la alianță, după cel de-Al Doilea Război Balcanic elitele politice românești au început să se depărteze de hegemonie. Momentele 1914 și 1916 au constituit adevărate puncte de ruptură între România și Tripla Alianță, ca urmare a schimbării viziunii dominante de politică externă a elitelor politice românești, unde grupul proantantist devenise dominant.

6.
Hegemonia franceză interbelică

6.1. Introducere

România a fost unul din statele care a obținut mai multe teritorii după Primul Război Mondial, preluate de la imperiile vecine care s-au destrămat. Regiunile istorice ale Basarabiei, Ardealului, Banatului, Crișanei, Maramureșului și Bucovinei s-au unit cu România, aceasta devenind un stat de dimensiuni medii în estul Europei, de la 137 000 km^2 la 295 049 km^2, și cu o populație crescută de la 7,8 milioane în 1916 la peste 16 milioane de locuitori[1]. Acest lucru a generat resentimente din partea Ungariei și Uniunii Sovietice de-a lungul perioadei interbelice, cărora li s-au adăugat și revendicările Bulgariei care pierduse Cadrilaterul în favoarea României în 1913, după cel de-Al Doilea Război Balcanic. Astfel, România ieșea întărită din Primul Război Mondial[2], dar înconjurată din mai multe părți de state resentimentare, care și-au luat ceea ce au considerat a le aparține de drept în 1940, acest lucru planând constant asupra încercărilor României de a se înțelege cu vecinii revizioniști de-a lungul perioadei interbelice.

În perioada interbelică speranțele României de a-și păstra integritatea noilor granițe dobândite după Marele Război, precum și caracterul instituțiilor interne, au fost încredințate unor aranjamente precum Liga Națiunilor, alianța cu Franța și cu Polonia, împreună cu alianțele cu caracter regional, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. Scopul acestui

---

1 Ion Bulei, *O istorie a românilor*, ediția a III-a revăzută (București: Meronia, 2007), 153.

2 Dar și cu o mulțime de alte probleme interne, precum un număr important de minorități naționale (71,9 % români și 28,1 % minorități, din care peste 1,4 milioane maghiari și aproximativ 0,74 milioane germani și 0,72 milioane evrei ș.a.m.d. la o populație de 18 milioane în 1930). Vezi Bulei, *O istorie a românilor*, 161.

capitol este de a evalua hegemonia franceză interbelică în raport cu România. După cum voi arăta în cadrul acestui capitol, hegemonia franceză în raport cu România în perioada interbelică a fost una cu un caracter predominant lax, deși, inițial, presupunea elementele unei hegemonii mai aproape de un model închegat. În general, Franța nu a avut un impact major asupra organizării instituțiilor politice și economice românești din perioada interbelică, instituții care ulterior au virat către o direcție mai extractivă, ca urmare a fenomenelor interne politice românești. După cum o va arăta și prezentul capitol, opțiunea franceză număra o largă aderență în rândul elitelor politice românești interbelice, care vedeau în Franța un garant al noii ordini de după Primul Război Mondial, precum și un model de inspirație democratică.

După ce s-a încheiat Primul Război Mondial, Franța a devenit cel mai puternic stat de pe continentul european. Germania fusese învinsă și capitulase necondiționat la 11 noiembrie 1918[3], pentru ca Pacea de la Versailles să impună ulterior Germaniei o serie de condiții grele. Mai mult, Franța își asigurase și un loc de frunte în forul decident al conferinței generale de pace, prim-ministrul Georges Clemenceau fiind unul din cei patru mari decidenți, alături de Woodrow Wilson (președintele american), David Lloyd George (prim-ministrul britanic) și Victor Emanuel Orlando (prim-ministrul italian). Noua ordine mondială urma să fie organizată pe baza celor 14 puncte enunțate de Woodrow Wilson, care, printre altele, proclamau înființarea unei Ligi a Națiunilor și desființarea imperiilor multinaționale, care trebuiau să fie înlocuite cu state naționale, constituite după principiul naționalităților[4].

În cadrul noii ordini post-război, învingătorii au vrut să se asigure că Germania nu va mai reprezenta un pericol pe viitor pentru securitatea

---

[3] Pentru subiectul legat de negocierile pe marginea armistițiului din noiembrie 1918, vezi Nicholas Best, *Cea mai mare zi din istorie: cum a luat sfârșit, cu adevărat, Marele Război*, trad., cuv. înainte și note Mihai Manea (București: Meteor Press, 2018); Robert Gerwarth, *Noiembrie 1918: Revoluția germană. Crearea lumii moderne*, trad. din lb. engleză Cora Radulian (București: Litera, 2023), cap. 7.

[4] Despre ordinea instituită în cadrul sistemului Versailles, vezi: Margaret MacMillan, *Făuritorii Păcii: șase luni care au schimbat lumea*, trad. Smaranda Câmpeanu (București: Editura Trei, 2018), partea a II-a.

Franței și a Europei în general. Astfel, Germaniei i-au fost impuse condiții grele de pace. S-a mers până la ocuparea de către Franța a zonei industriale Ruhr, în anul 1923, ca urmare a incapacității Germaniei de a plăti despăgubirile de război. Tratatul de la Versailles lăsase Germania cu o armată de 100 000 de soldați, fără mare stat major, fără aviație și fără tancuri[5]. Teritoriul Germaniei fusese redus, rămânând astfel fără 13% din populație, 26% din cărbune și 15% din minereul de fier. I s-au impus, de asemenea, datorii de 132 miliarde mărci aur, a pierdut coloniile, iar Franța a ocupat militar Rhenania până în 1930[6]. În cuvintele lui A.J.P. Taylor, „[t]ratatul de pace era în bună parte conceput din dorința de obținere a securității împotriva Germaniei”[7].

Schimbarea girată de învingători, referitoare la modul de funcționare a raporturilor dintre state, se voia a fi o transformare profundă a relațiilor internaționale, inspirată de idealismul lui Wilson, de factură liberală. Se dorea renunțarea la diplomația secretă și politica de alianțe ante-1914, despre care se credea că duseseră la izbucnirea Primului Război Mondial, pentru ca războiul să fie în final scos în afara legii. Wilson propunea, în cele 14 puncte ale sale, crearea Ligii Națiunilor, ca for internațional deschis oricărui stat doritor[8]. Liga Națiunilor reprezenta materializarea principiului liberal al securității colective, ca modalitate de gestionare a securității internaționale[9]. Conform lui Charles A. Kupchan și Clifford A. Kupchan, securitatea colectivă, întemeiată pe principiul toți pentru unul, funcționează pe două paliere: (1) balansare mai eficientă prin confruntarea

---

[5] Hew Strachan, *European Armies and the Conduct of War* (Londra și New York: Routledge Taylor & Francis Group, 1988), 159.

[6] Colin S. Gray, *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History* (Londra și New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2007), 101-102. Vezi și sursa în limba română, Colin S. Gray, *Războiul, pacea și relațiile internaționale*, trad. Ramona Lupu (Iași: Polirom, 2010).

[7] A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, trad. din lb. engleză și note Lucian Leuștean, ed. a 2-a (Iași: Polirom, 2022), 35.

[8] Vezi „President Woodrow Wilson's 14 Points (1918)”, *National Archives*, ultima modificare 8 februarie 2022, https://www.archives.gov/milestone-documents/president-woodrow-wilsons-14-points.

[9] Referitor la subiectul legat de securitatea colectivă vezi, în acest sens Charles A. Kupchan și Clifford A. Kupchan, „Concerts, Collective Security, and the Future of Europe”, *International Security* 16, nr. 1 (Vara 1991): 114-161, http://www.jstor.org/stable/2539053.

agresorului cu o coaliție copleșitoare; și (2) înlocuirea principiului competiției cu cel al cooperării în asigurarea stabilității internaționale[10]. O organizație de securitate ideală ar fi trebuit să cuprindă pe toată lumea, împotriva oricărei tentative de răsturnare agresivă a ordinii, oricând și oriunde[11]. Astfel, spre deosebire de vechea ordine ante-1914, bazată pe principiul balanței de putere[12], securitatea colectivă reprezintă o formă de balansare instituționalizată, reglementată[13].

Liga Națiunilor a fost văduvită de la început de neimplicarea Statelor Unite (deși fusese o idee avansată de Wilson) și neincluderea Rusiei sau a Germaniei (care au intrat mai târziu, pentru a ieși ulterior). Franța, secondată de Marea Britanie, rămâneau garanții noii ordini instituite la Versailles, însă aveau viziuni diferite asupra Ligii. Parisul previziona Liga drept un sistem de securitate anti-german, pe când Londra o vedea drept un mecanism conciliator ce urma să integreze Germania[14]. Datorită faptului că Liga Națiunilor a fost gândită ca un for în care puterile mici erau egale cu cele mari, cu scopul de a preveni agresiunea, acest organism a devenit un mijloc preferat de către puterile mici de a menține *status quo*-ul fixat după Marele Război, printre care și diplomația română, care, după cum voi arăta mai jos, și-a pus bazele și speranțele în metodele Ligii.

O altă sarcină ce revenea marilor puteri după Marele Război ținea de reorganizarea Europei Centrale și de Est. În acest spațiu locul imperiilor Rus, German și Austro-Ungar fusese luat de state naționale mai mici, nou-formate sau reîntregite, cum a fost cazul României. Având în vedere pierderea alianței cu Rusia, care devenise bolșevică, Franța avea nevoie de un nou „aliat" în zonă, funcție care nu putea fi îndeplinită de statele mici nou-formate, pe care politica franceză le-a favorizat. Aceste state erau privite drept o zonă tampon în regiune. Imediat după încheierea războiului, Franța a urmărit crearea în zonă a unei „barrière de l`est" care să se opună Germaniei, concomitent cu acel *cordon sanitaire* antisovietic. În

[10] Kupchan și Kupchan, „Concerts, Collective Security, and the Future of Europe", 118.
[11] Kupchan și Kupchan, „Concerts, Collective Security, and the Future of Europe", 119.
[12] Am discutat în subcapitolul 3.1 ce reprezintă balanța de putere.
[13] Charles A. Kupchan și Clifford A. Kupchan, „The Promise of Collective Security", *International Security* 20, nr. 1 (Vara 1995): 52, http://www.jstor.org/stable/2539215.
[14] Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial,* 44-45.

egală măsură cu obiectivele politice, regiunea prezenta interes și pentru capitalul occidental, compania franceză Schneider-Creusot ieșind în evidență[15]. Ideal pentru Franța ar fi fost existența unui bloc compact în această zonă, de la Baltica la Mediterana, subordonat acesteia. Acest spațiu, ar fi avut astfel misiunea de a constitui o rețea de aliați împotriva Germaniei și Rusiei[16].

6.2. Orientările pro-franceze ale elitelor politice românești

Dacă perioada de dinainte de Primul Război Mondial a fost una în care au dominat Partidul Național Liberal și Partidul Conservator, România interbelică a cunoscut apariția a numeroase partide și formațiuni politice de diverse orientări ideologice, cu propriile lor viziuni de politică externă. După unirea noilor provincii la Vechiul Regat în 1918, scena politică românească s-a diversificat, iar duopolul deținut de PNL și PC a dispărut, făcând loc unei multitudini eterogene de partide, care au intrat în parlament după primele alegeri ale României Întregite, din 1919. Noul guvern rezultat din aceste alegeri a avut parte de o infuzie de lideri politici ardeleni. De altfel, funcția de prim-ministru i-a fost oferită liderului ardelean Alexandru Vaida-Voevod, din Partidul Național Român, care activase în Ardeal. Se contura, astfel, un conflict între elitele din noile provincii unite cu țara și cele din Vechiul Regat[17]. Pe lângă motivațiile de ordin intrinsec, opțiunile elitelor politice românești au fost mai mult sau mai puțin determinate și de influențele la care erau supuse de către marile puteri. În ceea ce privește orientările de politică externă ale elitelor politice românești din perioada interbelică, s-au făcut remarcate două mari categorii de orientări, urmate de o a treia, mai redusă ca importanță până la

---

15 Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe": (1920-1923)* (Iași: Polirom, 2003), 14-16.

16 Leuștean, *România și Ungaria...*, 29.

17 Vezi Bogdan Murgescu și Andrei Florin Sora, „Consecințele alegerilor (noiembrie 1919 – martie 1920)", în *România Mare votează: alegerile parlamentare din 1919 „la firul ierbii"*, coord. Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora, 371-385 (Iași: Polirom, 2019). Pentru elita politică din Transilvania vezi și Alexandru Nicolaescu și Sorin Radu, „The Parliamentary Elite of the Romanian National Party (1919-1926)", în *Studia Universitatis Cibisensis. Series Historica,* 9 (2012): 211-239.

momentul 23 august 1944. Prima din cele trei orientări importante ale elitelor interbelice este orientarea pro-franceză, construită în jurul alianței cu Franța, ca gardian al păcii, și, mai larg, în jurul ideii de asigurare a păcii prin intermediul Ligii Națiunilor. Celelalte două sunt orientarea pro-germană, ce va fi tratată pe larg ulterior, și cea comunistă, cu un impact scăzut.

Unii din liderii care au jucat un rol important în orientarea politicii externe românești imediat după Primul Război Mondial au fost cei care au luat parte la Conferința de Pace de la Versailles și au semnat tratatele cu celelalte state aliate ale Germaniei. Ion I. C. Brătianu este recunoscut pentru eforturile pe care le-a făcut în vederea recunoașterii de către Aliați a teritoriilor dobândite de România după Primul Război Mondial, ca urmare a promisiunilor Antantei, premergătoare intrării României în război[18]. În 1919, în perioada cât Ion I. C. Brătianu a fost premier – 29 noiembrie 1918 – 26 septembrie 1919 - Marele Stat Major francez a încurajat indirect inițiativa română – în lipsa aprobării Consiliului Suprem – de a înlătura regimul bolșevic al lui Bela Kun din Ungaria, pentru ca, în urma ultimului atac al liderului maghiar împotriva României, Consiliul Suprem să aprobe înaintarea trupelor române până la Budapesta[19]. După fricțiunile și neînțelegerile dintre Brătianu și Consiliul Suprem din timpul conferinței de pace în vederea recunoașterii revendicărilor românești, liderul liberal și-a dat demisia[20]. Chiar dacă între reprezentanții Consiliului Suprem și Brătianu au avut loc divergențe pe durata lucrărilor Conferinței, cel din urmă a negociat *Tratatul de prietenie și neagresiune* cu Franța din 1926, semnat de guvernul Averescu, cel care i-a succedat[21]. Negocierea acestui tratat reprezintă încă o dovadă a consecvenței lui Brătianu în ceea ce

---

[18] Vezi Lucian Leuștean, „România și Marile Puteri la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)", în *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018,* Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu (Iași: Polirom, 2018); Ioan Scurtu, *Istoria contemporană a României* (București: Editura Fundației Europa de Mâine, 2007), 58-59.

[19] Torrey, *România în Primul Război Mondial*, 344-347.

[20] Frederic C. Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, trad. Liliana Roșca și Emanuela Ungureanu (Iași: Institutul European, 1993), 61-73.

[21] Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu: militarul, omul politic, legenda* (București: Editura Militară, 2005), 337.

privește orientarea pro-franceză și a încrederii în aliatul francez, reiterând caracterul politicii externe românești, bazate pe Franța, Polonia și Mica Înțelegere, atunci când s-a pus problema unei alianțe cu Italia, ostilă legăturii româno-franceze[22].

Cu ocazia primelor alegeri din România Mare, în urma succesului electoral obținut în Transilvania de Partidul Național condus de Iuliu Maniu și Alexandru Vaida-Voevod, la care se adăuga și victoria în Vechiul Regat și Basarabia a Partidului Țărănesc condus de Ion Mihalache, s-a format alianța Blocului Național Țărănesc, formațiune care l-a susținut pe Alexandru Vaida-Voevod în funcția de premier. Acest guvern a semnat tratatul de la Saint Germain, care consemna apartenența Bucovinei la România, o înțelegere privind plata unor sume din partea succesorilor pentru eliberarea teritoriilor fostei monarhii dualiste, tratatul minorităților, precum și părăsirea Ungariei estice, satisfăcând astfel Marile Puteri. Tratatul cu Ungaria din 1920, de la Trianon, a fost semnat însă de guvernul Averescu[23].

Guvernele Vaida-Voevod și Averescu au urmat liniile generale de negociere stabilite de Brătianu, ceea ce a făcut ca nici ceilalți doi premieri să nu reprezinte prezențe foarte agreabile pentru liderii care decideau destinele în cadrul conferinței de pace[24]. Tot sub guvernul Vaida-Voevod România a semnat la 10 decembrie 1919 tratatul de pace cu Austria, prin care se recunoștea unirea Bucovinei[25]. La 31 iulie 1919, Delegația României la Conferința de Pace de la Paris, condusă la acel moment de Vaida-Voevod, i-a înaintat un memoriu lui Clemenceau, președintele Conferinței, prin care îi cerea aprobarea privind pacificarea Ungariei comuniste, obiectiv pe care-l aprecia ca fiind „de un interes vital"[26]. Cu ocazia alegerilor din 1937, în *Manifestul „Frontului Românesc"*, Vaida sublinia

---

[22] Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu*, 339.

[23] Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, 73-74.

[24] Leuștean, „România și Marile Puteri la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)", 49-68, 65.

[25] Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, ed. a II-a revăzută și adăugită, vol. II, Ferdinand I (București: Editura Enciclopedică, 2004), 94.

[26] ANIC, Fond Vaida-Voevod, dosar nr. 76, ff. 1-7, *Délégation Roumaine à la Conférence de la Paix, Paris, le 21 Juillet 1919, À Son Excellence Monsieur G. Clemenceau, Président de la Conférence de la Paix*, f.1.

faptul că partidul său „e hotărât să respecte directivele politiei noastre oficiale de până acum” și că „nu înțelege să se depărteze de țările cari au contribuit la întregirea patriei românești și cari se pun garante pentru intangibilitatea hotarelor noastre și cu cari noi avem interese comune”[27]. Vaida pleda și pentru întreținerea unor relații cu toate țările, totul fiind inclus în cadrul unei politici „de pace și de consolidare a actualei ordini internaționale”[28].

Alexandru Averescu reprezintă o altă personalitate importantă în angrenajul politicii externe românești interbelice. Averescu provenea din rândurile armatei, în cadrul căreia se bucura de popularitate, având ambiții politice, precum și vechi legături cu Germania[29]. Averescu a acceptat condițiile grele impuse de Puterile Centrale și a semnat pacea separată cu acestea de la Buftea – nu fără proteste –, care presupunea pierderi teritoriale, subordonare economică și militară, precum și demobilizare[30]. După cum menționam mai sus, politica externă practicată de Averescu a prezentat elemente de continuitate cu cea a predecesorului său, I. I. C. Brătianu, semnând tratatul de alianță cu Franța – la care voi reveni în detaliu în secțiunea următoare -, însă, după momentul Locarno[31], acesta, împreună cu ministrul de externe de atunci, Ioan Mitilineu, au manifestat nevoia de a lărgi prezența românească în cadrul aranjamentelor diplomatice internaționale[32], vizând o apropiere de Italia, de la care a

27 Alex. Vaida Voeod., „Manifestul «Frontului Românesc»”, în *Universul*, Anul al 54-lea, Nr. 333, Vineri 3 Decembrie 1937, 12.

28 Voeod., „Manifestul «Frontului Românesc»”,12.

29 Torrey, *România în Primul Război Mondial*, 304-305.

30 Torrey, *România în Primul Război Mondial*, 309-311.

31 Semnate în 1925, între Germania, Franța, Marea Britanie și Italia, Acordurile de la Locarno garantau inviolabilitatea frontierelor germano-belgiană și franco-germană, așa cum fuseseră fixate la Versailles. Se consfințea, astfel, prin tratat, *status quo*-ul teritorial în Europa de Vest, tratatul nereglementând și granițele în partea estică a continentului. Vezi „Traités de Locarno: Traité entre l'Allemagne, la Belgique, la France, la Grande-Bretagne, et l'Italie, fait à Locarno, le 16 octobre 1925”, Library of Congress, accesat la 14 iunie 2024, https://tile.loc.gov/storage-services/service/gdc/gdcwdl/wd/l_/11/58/6/wdl_11586/wdl_11586.pdf.

32 Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu*, 337.

obținut împrumuturi precum și reducerea și reeșalonarea datoriei de război a României față de aceasta, văzută ca cel mai mare succes românesc[33].

În cele din urmă, ca urmare a vizitei sale în Italia, Averescu a semnat *Pactul de amiciție și colaborare* cu Roma din 16 septembrie 1926, prin care cele două părți se obligau să-și acorde sprijin reciproc și vizau colaborarea în privința menținerii ordinii internaționale[34]. Ulterior, la 9 martie 1927, ca urmare a vizitei lui Mihail Manoilescu în Italia, partea română a obținut aprobarea din partea Romei a tratatului de la Paris[35] referitor la recunoașterea apartenenței Basarabiei la România, proces amânat de partea italiană, care nu era favorabilă apropierii româno-franceze[36]. Cu toate că recunoașterea apartenenței Basarabiei la România de către Italia era de o mare valoare, potrivit lui Petre Otu „singura recunoaștere a unirii Basarabiei care ar fi avut cea mai înaltă valoare ar fi fost aceea din partea Uniunii Sovietice"[37].

O altă personalitate cu o influență importantă în ceea ce privește orientarea pro-franceză a României este Take Ionescu, membru al Partidului Conservator-Democrat, mai întâi ministru de Externe în cel de-al doilea guvern Averescu și ulterior premier până în ianuarie 1922[38]. Take Ionescu a făcut pașii decisivi de aderare a României la Mica Înțelegere, alături de Cehoslovacia și Regatul sârbo-croato-sloven, viziune care se încadra în ideea franceză de creare a unui sistem antirevizionist în Est[39]. Take Ionescu atribuia o natură permanentă acestor convenții, subliniind că dorința sa era „de a descoperi formula care să acopere interesele generale ca și pe cele indirecte ale popoarelor victorioase din primul război mondial", Mica Înțelegere fiind văzută ca „o bază pentru alianța tuturor

---

[33] Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu*, 340.
[34] Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu*, 341.
[35] Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu*, 343.
[36] Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu*, 338.
[37] Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu*, 343.
[38] Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1995* (București: Machiavelli, 1995), 84-87.
[39] Traian Sandu, „România în cadrul Micii Antante: alianța de rezervă a Franței în Europa Centrală interbelică, 1919-1938", în *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018*, Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu (Iași: Polirom, 2018), 70.

învingătorilor din Europa Centrală și de Est, pentru menținerea tuturor tratatelor de pace împotriva oricărui atac", acesta adăugând și faptul că „datoria oamenilor de stat este de a crea și menține o stare a lucrurilor care să convingă pe cei care ar năzui sa răstoarne ordinea nou stabilită de lipsa de sens și chiar de pericolul unei asemenea încercări"[40].

Din partea Partidului Național, apoi Național Țărănesc, se distinge de departe Iuliu Maniu. După cum mărturisea Corneliu Coposu în dialogurile sale cu Vartan Arachelian, Maniu a inițiat în anul 1924 proiectul unei confederații sud-est europene. Proiectul presupunea mai întâi eliminarea barierelor vamale, la care se adăuga și o cooperare politico-economică între România, Germania, Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia și Ungaria[41]. Proiectul, care nu s-a mai realizat, se voia a fi continuarea viziunii federaliste - Statele Unite ale Austriei Mari - a lui Aurel C. Popovici, în care să atragă și Vechiul Regat[42]. Proiectul unei Austrii Mari viza includerea unei Românii Mari în interiorul acesteia, mai ales că România, din punctul de vedere al lui Vaida, nu avea un rol important în concertul european, problemă căreia i se adăuga și amenințarea venită dinspre Rusia. Văzut de Popovici ca un proiect regenerator pentru Austria, proiectul de federalizare al acesteia, cu România parte integrantă, se voia a fi un scut în eventualitatea unui război cu Rusia[43].

În timpul campaniei electorale pentru alegerile din 1937, Iuliu Maniu reitera presei străine orientarea României, „alături de marile democrații ale Occidentului, alături de Franța și de Anglia, cari ne-au ajutat să ne realizăm

---

40 Take Ionescu *apud* Frederic C. Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, 85.

41 Această idee nu era una nouă. În timpul negocierilor pentru Tratatul de la Trianon, s-a pus problema creării unei Confederații danubiene sub conducere maghiară, susținută de guvernele britanic și francez, motivându-se nevoia de organizare economică comună, prevăzând obligația ca statele succesoare, Cehoslovacia, Regatul sârbo-croato-sloven și România să furnizeze materii prime pentru industrie și să ofere tarife preferențiale privind comunicațiile. Această confederație era văzută de unii membri ai guvernului francez, precum Maurice Paléologue, drept o modalitate de a evita un Anschluss, blocând drumul Germaniei spre centrul Europei. Liderii români, cehoslovaci și iugoslavi s-au opus unor astfel de planuri. Vezi Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913-1947*, Academia de Științe Sociale și Politice, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" (București: Editura Politică, 1980), 221-223.

42 Corneliu Coposu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian* (F.l.: Anastasia, f.a.), 34.

43 Liviu Maior, *Alexandru Vaida Voevod. Putere și defăimare (Studii)* (București: Rao, 2010), 13-14.

idealul nostru național și care apără intangibilitatea tratatelor de pace", subliniind totodată și fidelitatea față de Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică și alianța cu Polonia, „pentru menținerea păcii"[44]. Ca o dovadă a consecvenței sale, după cum relata Corneliu Coposu, Maniu i-ar fi reproșat lui Corneliu Zelea Codreanu faptul „că trebuie să fie criminal omul care ar abandona relațiile noastre externe tradiționale ca să meargă cu cei care urmăresc revizuirea tratatelor și destabilizarea frontierelor țării"[45]. Voi prezenta ulterior viziunea de politică externă a lui Corneliu Zelea Codreanu.

Ion Mihalache, reprezintă un alt lider național-țărănist, pentru care bolșevismul și dezmembrarea teritorială erau tratate ca probleme esențiale, la care se adăuga și problema revizionismului[46]. Pentru Mihalache, atâta timp cât exista problema revizionismului, „primatul frontierelor" trebuia să fie „punctul cardinal al orientării politicii noastre externe"[47]. Pentru Mihalache „Franța și armata ei rămân gardianul principal al Păcii și tratatelor", dorind astfel consolidarea relațiilor cu aceasta, cât și cu Marea Britanie, pronunțându-se pentru desăvârșirea tratatului de prietenie cu Franța, împreună cu aliații din Mica Înțelegere[48].

Un loc special în rândul elitelor politice de orientare pro-franceză îl ocupă Nicolae Titulescu. Pentru acesta, suveranitatea reprezenta fundamentul relațiilor internaționale, principiu căruia i se alăturau respectul reciproc al independenței și egalitatea între state[49]. Titulescu era un susținător fidel al principiului securității colective, pe care o vedea realizându-se prin intermediul Ligii Națiunilor, la care se adăugau tratate

---

44 Dreptatea, *Declarațiile lui Maniu făcute presei străine*, Anul XI, No. 3011, Marți, 30 Noembrie 1937, 4.

45 Coposu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian, 44.*

46 ANIC, Fond Casa Regală, dosar nr. 44, ff. 1-27, *Politica Externă, Declarațiile d-lui Ion Mihalache în fața comisiunilor parlamentare*, la 15 Decembrie 1936, ff. 4-5.

47 ANIC, Fond Casa Regală, *Politica Externă, Declarațiile d-lui Ion Mihalache în fața comisiunilor parlamentare,* f.6.

48 ANIC, Fond Casa Regală, *Politica Externă, Declarațiile d-lui Ion Mihalache în fața comisiunilor parlamentare,* ff. 9-10.

49 George Macovescu, „Opera diplomatică a lui Nicolae Titulescu", în *Documente Diplomatice*, (redactor responsabil) George Macovescu, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, Nicolae Titulescu, 7-67 (București: Editura Politică, 1967), 8.

regionale și un acord de dezarmare generală[50]. Ca o dovadă a implicării sale în politica Ligii Națiunilor, Titulescu a fost ales președinte al Adunării Generale în 1930 și 1931[51]. De asemenea, a inițiat raporturi și cu statele vecine, atât cu cele din Mica Înțelegere, pe care a consolidat-o, cât și cu vecinii revizioniști precum Bulgaria, Ungaria și Uniunea Sovietică[52]. Referitor la planul de federație europeană, într-un discurs ținut la Universitatea din Cambridge în 1930, Nicolae Titulescu afirma faptul că „propunerea lui Briand are la bază respectul tratatelor"[53], iar pentru cei interesați „lucrul cel mai important de urmărit e rezolvarea crizei economice", unde „își păstrează propria suveranitate"[54]. De asemenea, Marea Britanie și statele americane erau „invitate să colaboreze". În final, Uniunea europeană trebuia să funcționeze în cadrul Ligii Națiunilor, fiind apreciată de Titulescu drept „singura soluție pentru a menține pacea între popoare"[55].

Pentru Titulescu, alianța cu Franța reprezenta factorul definitoriu în vederea menținerii sistemului versaillez, adăugând că revizionismul duce la război, urmat de bolșevizarea continentului[56]. Coordonatele politicii titulesciene erau date de încrederea în Liga Națiunilor, completată de alianțele cu Franța și cele regionale, o armată puternică, relații cu toate statele vecine ale României, condiționate de respectarea granițelor, precum și apropierea de Uniunea Sovietică[57]. Conform lui Titulescu, România avea două garanții împotriva revizionismului. Prima decurgea din „litera

---

50 Macovescu, „Opera diplomatică a lui Nicolae Titulescu", 17.

51 Scurtu, *Istoria contemporană a României*,69.

52 Scurtu, *Istoria contemporană a României*, 71.

53 Planul de uniune federală a Europei al lui Aristide Briand, pornind de la baze economice, se înscria într-o lungă tradiție federalistă europeană, ce urmărea să aducă pacea pe continentul european. Vezi, Iordan Gheorghe Bărbulescu, *Noua Europă, Vol. 1.: Identitate și model european* (Iași: Polirom, 2015), 37-54.

54 Nicolae Titulescu, „România și revizuirea tratatelor", 4 aprilie 1934, Discurs rostit în limba română în Adunarea Deputaților, București, în Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, ed. îngrijită George G. Potra și Constantin I. Turcu, studiu introd. George G. Potra (București: Editura Enciclopedică, 1996), 269-270.

55 Titulescu, „România și revizuirea tratatelor", 270-271.

56 Scurtu, *Istoria contemporană a României*, 72.

57 V. Fl. Dobrinescu, „România și organizarea păcii europene. Alianțele sale politico-diplomatice și militare (1918-1939)", în Frederic C. Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, trad. Liliana Roșca și Emanuela Ungureanu (Iași: Institutul European, 1993), 34-35.

Pactului Societății Națiunilor", în timp ce o a doua venea de la Franța, membru permanent cu drept de veto al Consiliului Ligii, a cărei prezență contribuia „prin sporirea sentimentului de securitate"[58]. Voi reveni pe larg asupra demersurilor lui Titulescu în ceea ce privește politica externă în acord cu Franța în secțiunea următoare.

Chiar dacă Titulescu a fost înlăturat de la cârma Ministerului de Externe, guvernul Tătărescu a reiterat printr-un *Referat asupra demisiunii domnului N. Titulescu* faptul că plecarea acestuia „va fi repede infirmată de actele și atitudinile viitoare ale guvernului, care vor dovedi că nimic nu s-a schimbat în această politică"[59]. Înlocuitorul lui Titulescu, Victor Antonescu, era prezentat ca „un tradiționalist autentic al politicii noastre externe", numirea sa fiind văzută ca „o garanție suplimentară și o chemare la ordine pentru toata opinia publică străină"[60]. În *Minuta încheiată la 14 iulie 1936, între Gheorghe Tătărescu, Ion Inculeț, Victor Antonescu și Nicolae Titulescu în legătură cu unele direcții și aspecte ale politicii interne și externe a României*, guvernul reitera fidelitatea față de alianța cu Franța și Mica Înțelegere „contra oricărui agresor ar fi", manifestând și în favoarea continuării politicii de destindere față de Uniunea Sovietică, „aliatul aliaților noștri", comunismul urmând a fi combătut doar la nivel intern[61].

---

58 Nicolae Titulescu, „Progresul ideii de pace", 19 noiembrie 1930, Universitatea din Cambridge, în Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, ed. îngrijită George G. Potra și Constantin I. Turcu, studiu introd. George G. Potra (București: Editura Enciclopedică, 1996), 346-347.

59 Gh. Tătărescu, „Referat asupra demisiunii domnului N. Titulescu", Ministerul Afacerilor Străine, în Gh. Tătărescu, Mărturii pentru istorie, ed. îngr. Sanda Tătărescu-Negropontes, cuv. înainte Nicolae-Șerban Tanașoca (București: Editura Enciclopedică, 1996), 167.

60 Cu ocazia vizitei din decembrie 1937 la București a lui Yvon Delbos, ministrul de externe francez, Victor Antonescu reitera importanța alianțelor României cu Franța și Polonia, precum și pe cele regionale, rămânând totodată și un susținător al principiului securității colective - Viitorul, *Festivitățile de eri în onoarea d-lui Yvon Delbos. Dineul și recepția de la Ministerul de Externe. Discursurile d-lor Yvon Delbos și Victor Antonescu.* Anul XXIX, No. 8980, Sâmbătă 11 Decembrie 1937, p. a III-a.

61 Gh. Tătărescu, Ion Inculeț, Victor Antonescu, N. Titulescu. 1996. „Minuta încheiată la 14 iulie 1936 între Gheorghe Tătărescu, Ion Inculeț, Victor Antonescu și Nicolae Titulescu în legătură cu unele direcții și aspecte ale politicii interne și eterne a României", în Gh. Tătărescu, *Mărturii pentru istorie*, ed. îngr. Sanda Tătărescu-Negropontes, cuv. înainte Nicolae-Șerban Tanașoca (București: Editura Enciclopedică, 1996), 170.

În preajma alegerilor din 1937, Tătărescu declara în ziarul Universul faptul că guvernul viza continuarea politicii urmărite în precedenții patru ani, de relații bune cu toate statele, „având de scop asigurarea păcii și apărarea fruntariilor țării”, o extindere a colaborării cu statele Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice în domeniile economiei și culturii, în timp ce alianța cu Polonia „rămâne unul din elementele positive ale stabilității internaționale”[62]. Referitor la marele aliat din Occident, „[l]egăturile indestructibile de gând și simțire cu Franța și comunitatea de interese politice permanente ce ne unesc, fac din tratatul de amiciție încheiat cu această țară un element de neclintită statornicie al politicei noastre externe”[63]. Rămânea prioritară pentru guvern „o largă desvoltare a legăturilor [...] cu Marea Britanie, de care ne simțim uniți prin dorința de pace și colaborare între popoare”, urmând ca raporturile cu Uniunea Sovietică să fie „desvoltate într’un spirit de amiciție și de bună vecinătate”[64]. Tătărescu reitera fidelitatea față de Liga Națiunilor, manifestând credința în colaborarea economică, ce urma să dezvolte relațiile cu Germania, vizând și intensificarea relațiilor de prietenie cu Italia de care „ne leagă afinități de rasă și cultură”[65].

Înscriindu-se pe liniile directoare ale politicii duse de I.I.C. Brătianu, fratele său, Constantin Brătianu, reitera în anul 1937 fidelitatea față de Franța și Anglia, „cari au pus în politica mondială dreptul naționalităților și cari ne-au ajutat să realizăm idealul nostru național, întregirea neamului”, văzându-le ca pe două puteri apărătoare ale statelor mai slabe împotriva ingerințelor naziste sau fasciste în politica internă. Astfel, Brătianu se întreba: „[e]ste oare în interesul României să se despartă de marii săi aliați cari au servit-o în trecut, cari o sprijină în prezent și o întărește pentru viitor?”. Brătianu afirma despre Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică faptul că „aceste grupări de forțe între statele cele mai mici au fost făcute pentru garantarea lor în contra revizionismului maghiar sau bulgar”, iar,

---

[62] Universul, *Declarațiile d-lui Tătărăscu asupra politicii externe*. Anul al 54-lea, Nr. 321, Duminică 21 Noembrie 1937, 11.

[63] Universul, *Declarațiile d-lui Tătărăscu asupra politicii externe*, 11

[64] Universul, *Declarațiile d-lui Tătărăscu asupra politicii externe*, 11.

[65] Universul, *Declarațiile d-lui Tătărăscu asupra politicii externe*, 11.

luate împreună, statele componente reprezentau „o forță comparabilă cu cele mai mari puteri”[66].

Un alt exponent al politicii tradiționale față de Franța și Anglia era Armand Călinescu, prim-ministru în anul 1939. Într-una din audiențele sale la Carol al II-lea în anul 1938, Călinescu nu vedea, în caz de război, ca soluție o orientare alături de Uniunea Sovietică, ce în urma unei victorii ar fi amenințat cu bolșevizarea, și nici o orientare față de Germania, care, odată victorioasă, ar fi subjugat economic și apoi politic România. În acest sens, Călinescu motiva că „trebuie căutat un sprijin armat”[67]. Deoarece Călinescu vedea Franța confruntându-se cu o criză, își punea speranțele în Anglia, afirmând că „[a]ici trebuie să ancorăm politica noastră”[68]. La o altă audiență la rege, în 20 martie 1939, după dezmembrarea Cehoslovaciei, Călinescu argumenta că „este sigur că în cazul unui război general noi vom merge cu Anglia, fiindcă acolo va fi victoria și așa e și sentimentul public”[69].

Orientarea generală a elitelor politice pro-franceze în perioada interbelică ținea de credința larg împărtășită că garanția *status quo*-ului instituit după Primul Război Mondial se afla în alianța cu puterile occidentale, în special Franța, privită ca un garant al ordinii versailleze. În general, teama de puterile revizioniste prevala între elitele pro-franceze, chiar dacă era vorba de Uniunea Sovietică, Germania, Ungaria sau Bulgaria. Dominanta în ceea ce privește orientările externe ale elitelor politice pro-franceze ținea de credința în puterea Franței de a ieși învingătoare într-un eventual război, precum și în garanția pe care aceasta ar fi reprezentat-o cu privire la menținerea păcii, pace care asigura și frontierele României. În acest sens, elitele românești erau dominate de un tip de gândire ce se încadrează în cadrul conceptual oferit de alinierea futuristă, dar de pe o poziție de tip *status quo*. Acum nu mai erau mânate de dorința de câștig teritorial, ci doreau doar păstrarea a ceea ce se obținuse după Primul Război Mondial.

---

[66] Viitorul, *D-l Const. I. C. Brătianu despre: atitudinea partidului „Totul pentru Țară”. Împotriva Marilor Aliați și alături de revizioniști?.* Anul XXIX, No. 8980, Sâmbătă 11 Decembrie 1937, p. a VI-a.

[67] Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, ed. îngrijită și pref. Dr. Al. Gh. Savu. (București: Humanitas, 1990), 391.

[68] Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, 392.

[69] Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, 413.

Dacă în această secțiune am arătat care erau opțiunile de politică externă ale elitelor politice pro-franceze, cea următoare urmează a fi rezervată politicii externe românești între 1919 și 1940 în contextul hegemoniei franceze.

6.3. Politica externă românească și influențele franceze

Această secțiune este rezervată unei discuții cu privire la relațiile României cu Franța între 1919 și 1940, mai exact între momentul Conferinței de Pace de la Versailles și căderea Franței din 1940. Voi avea în vedere date care să evidențieze influențele Franței în raport cu România în perioada menționată, pentru ca în secțiunea următoare să le analizez pe baza teoriei alianțelor și a teoriei cu privire la hegemonie. Obiectivul fundamental al României în perioada interbelică era dat de intenția de a consolida statul național unitar, acesta urmând a fi îndeplinit prin crearea unui sistem de alianțe politico-militare la nivel general (prin instrumentul securității colective)[70], regional și continental[71], unde securitatea regională se integra în cea colectivă, Franța fiind privită ca principalul garant al *status quo*-ului continental, Mica Înțelegere și, ulterior, Înțelegerea Balcanică, urmând să se articuleze în jurul politicii externe franceze[72]. În același registru se raportau elitele politice românești și la Anglia, dar într-o măsură mai mică, stat în care își puneau speranțele de pace și protecție împotriva statelor revizioniste[73]. După cum o arată datele, procesul a fost unul greoi la început, mai ales că delegațiile române la Conferința de Pace au fost tratate cu reticență.

Tendințele de dominație franceze în raport cu România s-au manifestat cel mai mult în timpul lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris.

---

[70] Pentru o discuție critică cu privire la ineficacitatea Ligii Națiunilor, vezi E. H. Carr, *Criza celor douăzeci de ani (1919-1939): o introducere în studiul relațiilor internaționale*, trad. Cătălin Drăcșineanu (Iași: Polirom, 2011). De asemenea, de data aceasta venind dinspre viața politică românească, nici Constantin Argetoianu nu aprecia ca eficace sistemul securității colective, socotindu-l falimentar, împreună cu principiul indivizibilității păcii - Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, volumul III, 1 iulie – 31 decembrie 1937, ediție de Stelian Neagoe (București: Editura Machiavelli, 2001), 245.

[71] Dobrinescu, „România și organizarea păcii europene...” 18.

[72] Dobrinescu, „România și organizarea păcii europene...”, 23.

[73] Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor, *Istoria României*, 371-372.

Chiar dacă și-a adus contribuția la efortul de război Aliat și reintrase în luptă în noiembrie 1918, denunțând pacea separată cu Puterile Centrale, Consiliul Suprem din cadrul Conferinței de la Versailles a considerat România ca pe un stat „cu interese limitate"[74]. În această notă, marile puteri nu erau dornice ca votul lor să fie egal cu cel al unor state mici[75]. Având acest statut, delegația română nu a fost primită la deliberările Consiliului, care a stabilit în mod arbitrar suma pe care trebuia să o primească România drept despăgubiri de război, una infimă în raport cu efortul depus în luptă. Mai mult, României i-a fost impusă și o „cotă de eliberare" din partea Consiliului[76]. În ciuda tratamentului de la lucrările conferinței, Parisul previziona o Românie puternică, ce putea să se opună Germaniei, fiind și o verigă importantă a cordonului sanitar antibolșevic[77].

Venind cu argumente istorice și etnice, revendicările teritoriale înaintate de Brătianu Consiliului Suprem vizau Banatul, Transilvania, Basarabia și Bucovina de Nord. Consiliul a aprobat transferul Basarabiei și Bucovinei, pe care nu doreau să le înapoieze unor state bolșevice, însă Transilvania reprezenta o chestiune mai complicată, intenția fiind ca aceasta să fie soluționată după redactarea tratatului cu Ungaria[78]. Revendicările României au fost considerate ca excesive[79], iar un alt impediment în ceea ce privea negocierile delegației române la Versailles l-a constituit și faptul că, prin pacea separată cu Puterile Centrale, tratatul semnat cu Antanta în 1916 fusese declarat nul și neavenit, ceea ce făcea ca Marile Puteri, în afara Italiei, să nu-l recunoască. În acest sens, Brătianu a venit cu argumente de ordin etnografic și lingvistic[80], cărora li s-a adăugat și argumentul acțiunilor militare de ultim moment din 1918[81]. Ulterior, delegației române de la Paris i s-a alăturat și Regina Maria, care s-a lansat în discuții cu liderii Consiliului Suprem, în interesul României, încercând

---

[74] Leuștean, „România și Marile Puteri la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)", 51-52.
[75] MacMillan, *Făuritorii păcii...*, 93.
[76] Hitchins, *România: 1866-1947*, 497-498.
[77] MacMillan, *Făuritorii păcii...*, 179.
[78] MacMillan, *Făuritorii păcii...*, 178.
[79] MacMillan, *Făuritorii păcii...*, 182.
[80] Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, 63.
[81] Torrey, *România în Primul Război Mondial*, 354-355.

să-i convingă pe aceștia de necesitatea acordării Transilvaniei și Basarabiei[82].

Nici atunci când armatele maghiare ale regimului bolșevic condus de Bela Kun au atacat România, Clemenceau, în tandem cu ceilalți membri ai Consiliului, nu au sprijinit contraatacul trupelor române[83]. Astfel că, din ordinul Consiliului, trupele române s-au oprit la Tisa[84], chiar dacă înaintarea beneficiase indirect de susținerea Marelui Stat Major francez, în ideea de a pacifica Ungaria[85]. Dacă inițial Parisul a șovăit în a aproba o trecere a Tisei de către trupele române, odată cu ultima ofensivă a lui Kun, Aliații au aprobat înaintarea armatei române, aceasta ajungând până la Budapesta[86]. Acțiunea României din timpul confruntării cu regimul lui Kun a arătat utilitatea armatei române, ceea ce a determinat dorința Aliată, și mai ales franceză, de a o utiliza ca factor stabilizator în sud-estul Europei, precum și ca o componentă în vederea unui cordon sanitar antibolșevic[87]. Un factor important în decizia Aliată de a permite armatei române să ocupe Budapesta îl constituie și intervenția mareșalului Foch pe lângă Clemenceau, președintele conferinței, față de care a argumentat nevoia de a lua în considerare cererile românești, pentru a nu periclita pacea sud-estului Europei, menționând și necesitatea ocupării Budapestei[88].

Toate cele de mai sus, în pofida neînțelegerilor dintre Brătianu și Consiliu, au creat premisele ca, în cele din urmă, pretențiile teritoriale românești să fie satisfăcute în mare parte. Erau incluse majoritatea teritoriilor promise în 1916, cu excepția unei părți din Banat, cărora li se adăuga și recunoașterea Basarabiei ca aparținând României[89]. Reglementarea problemei Banatului a presupus un proces de negociere anevoios între România și Regatul sârbo-croato-sloven. Ca o dovadă a angajamentului Parisului în zonă, precum și a unui caracter mai închegat la început al

82 MacMillan, *Făuritorii păcii...*, 185-186.

83 Referitor la campania României în Ungaria, vezi Gheorghe Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei* (București: Paul Editions, 2019).

84 Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, 65-66.

85 Torrey, *România în Primul Război Mondial*, 344-345.

86 Torrey, *România în Primul Război Mondial,* 347.

87 Torrey, *România în Primul Război Mondial*, 355.

88 Campus, *Din politica externă a României, 1913-1947*, 227.

89 Torrey, *România în Primul Război Mondial*, 335.

hegemoniei franceze, Franța a creat Zona de Ocupație Franceză în Banat, cu scopul de a evita un război româno-iugoslav, precum și de a înlătura controlul guvernamental maghiar în regiune[90]. Trupele franceze s-au implicat și în gestionarea împărțirii teritoriale a Banatului, generalilor francezi revenindu-le sarcina de a transfera teritoriile bănățene atribuite României[91]. Astfel, prevalându-se de poziția influentă, precum și de puterea acumulată în urma victoriei din Primul Război Mondial, marea putere hegemonică se implica în gestionarea păcii regionale și a împărțirii teritoriale în estul Europei. Franța era practic un arbitru în contextul neînțelegerilor dintre puterile mai mici din Europa de Est imediat după sfârșitul Primului Război Mondial.

În cele din urmă, împărțirea Banatului a fost reglementată în noiembrie 1923, prin Protocolul de la Belgrad, ținând cont de principii etnice. Rezolvarea chestiunii banatului a pus astfel capăt neînțelegerilor româno-iugoslave[92], făcând loc cooperării în cadrul Micii Antante sau a Înțelegerii Balcanice în următorii ani interbelici. În general, convenția încheiată de România în 1916 cu Aliații privind teritoriile a avut o importanță redusă, un argument fiind pacea separată semnată de România cu Germania, de care propaganda sârbă s-a folosit din plin, susținând că Serbia mersese până la capăt. Mai mult decât atât, diplomația americană a declarat nule toate angajamentele Antantei înainte de 1916. De altfel Contele de Saint Aulaire a apreciat că România, aliatul cel mai afectat, avea parte de cel mai rău tratament la conferința păcii[93]. De la bun început, Clemenceau și președintele francez Poincaré au susținut negocierile privind împărțirea Banatului, Belgradul fiind favorizat[94]. Avansând argumentul indivizibilității istorice a provinciei, pentru delegația română de la Paris, unitatea Banatului era nenegociabilă[95].

---

90 Dan Lazăr, *România și Iugoslavia în primul deceniu interbelic: relații politico-diplomatice: 1919-1929* (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009), 77-78.

91 Lazăr, *România și Iugoslavia...*, 111.

92 Lazăr, *România și Iugoslavia...*, 122-116.

93 Lazăr, *România și Iugoslavia...*, 84-88.

94 Lazăr, *România și Iugoslavia...*, 94.

95 Lazăr, *România și Iugoslavia...*, 97.

Un alt moment în care Parisul a exercitat presiuni asupra Bucureștiului a fost în contextul războiului Poloniei cu Rusia Sovietică. În ciuda insistențelor franceze, liderii de la București au refuzat să ia parte la acest război, Titulescu exprimându-și chiar nemulțumirea cu privire la intenția marilor puteri de a se folosi de statele mici vecine cu Rusia în confruntarea cu aceasta[96]. În anul 1920, decidenții francezi au dispus crearea unui sistem mai articulat între statele succesoare central-europene, acesta având două componente – o alianță polono-cehoslovacă împotriva Germaniei și una polono-română împotriva Rusiei. În completare, subsisteme minore vizau să contracareze celelalte state nemulțumite, printre care unul cehoslovaco-româno-iugoslav pe Ungaria, unul româno-iugoslav (cu sprijin grec) pe Bulgaria, urmând ca Iugoslavia să confrunte singură pe Italia[97].

În cadrul sistemului de alianțe susținut de Franța în Europa Centrală și de Est a fost acceptat proiectul inițiat de Take Ionescu. Acesta prevedea o țesătură de alianțe central-europene cu centrul pe o colaborare iugoslavo-cehoslovacă împotriva Ungariei, care să includă Polonia și Grecia în Mica Antantă. În cele din urmă, din cauza diferendelor dintre Praga și Varșovia, Polonia nu a putut fi integrată în Mica Înțelegere, optându-se pentru o alianță defensivă româno-polonă împotriva Uniunii Sovietice perfectată în martie 1921, care se adăuga unui tratat franco-polon semnat în februarie[98]. Ca parte integrantă din sistemul de alianțe susținut de Franța în estul Europei, tratatul româno-polon a fost semnat tot de Take Ionescu în martie 1921 și reînnoit în 1926. În fapt, demersurile de apropiere între cele două state au fost inițiate în toamna lui 1918, când Polonia încă era subordonată Puterilor Centrale, cu scopul primordial de a se proteja împotriva Germaniei și Rusiei, pentru ca după ce Polonia a obținut independența, iar România a dobândit noile teritorii, relațiile bilaterale să fie mai strânse[99].

---

[96] Campus, *Din politica externă a României, 1913-1947*, 248-249.

[97] Sandu, „România în cadrul Micii Antante...”, 70.

[98] Sandu, „România în cadrul Micii Antante...”, 71-72.

[99] Krzysztof Nowak și Henryk Walczak, „Introducere”, în *„Un singur popor cu două drapele”. Alianța polono-română (1918) 1921-1926. Documente și materiale*, redactarea științifică Krzysztof Nowak și Henryk Walczak, trad. Mihaela Dzióbek și Radosława Janowska-Lascar (Societatea Poloneză de Istorie: Varșovia, 2020), 17-18.

Tratatul prevedea acordarea de asistență armată reciprocă doar în caz de atac pe frontierele estice, în vreme ce un atac împotriva unui stat se considera ca un atac și împotriva celuilalt[100]. De asemenea, tratatul mai prevedea și consimțământul fiecărui aliat în cazul în care se dorea intrarea în alianță cu o terță parte[101].

Dat fiind faptul că tratatul de alianță defensivă se aplica doar frontierelor estice – adică împotriva Rusiei Sovietice – în 1926, atunci când convenția a fost reînnoită cu un tratat de garanție, s-a încercat introducerea unei clauze *erga omnes*[102]. În fapt, s-a conceput un plan de război doar contra URSS, în timp ce în cazul unui atac din partea Germaniei sau Ungariei împotriva Poloniei, respectiv României, tratatul nu se aplica[103]. Ulterior, mai ales în anii 1930, Polonia a manifestat o tendință de dominație regională, chiar cu aspirații de mare putere, raportându-se cu neîncredere la sistemul de securitate colectivă și Liga Națiunilor. În discuția purtată cu Grigore Gafencu, ministrul de externe polonez Józef Beck relata faptul că Varșovia a optat pentru o formulă mai simplă în vederea asigurării securității, printr-un sistem de acorduri de neagresiune cu Uniunea Sovietică (1932), cu Germania (1934) și de alianțe bilaterale cu Franța și România[104].

Mica Înțelegere a fost inițiată de Praga și Belgrad în decembrie 1919 – ianuarie 1920 pentru a contracara pericolul maghiar. Convenția defensivă între cele două capitale a fost perfectată rapid, însă, România, pentru care Rusia Sovietică (din 1922 se discută despre URSS) reprezenta o problemă mai urgentă, a ezitat inițial să se alăture, Take Ionescu menționând în august 1920 că scopul politicii românești era formarea unei alianțe în cinci. Nucleul alianței inițiate de Belgrad și Praga se afla în promisiunile de

---

100 Convention for a Defensive Alliance between the Polish Republic and the Kingdom of Roumania. 1921. Signed at Bucharest, March 3, 79-93, în *League of Nations – Treaty Series*, 79. Accesat la 16 ianuarie 2020. http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1921/;

101 Convention for a Defensive Alliance between the Polish Republic and the Kingdom of Roumania. 1921, 81.

102 Campus, *Din politica externă a României, 1913-1947*, 258.

103 Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, 128.

104 Grigore Gafencu, *Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică întreprinsă în anul 1939*, trad. Rodica Mihaela Scafeș, pref. și note Cornel I. Scafeș (București: Editura Militară, 1992), 40-41, 60-61.

asistență militară mutuală în caz de atac neprovocat maghiar, completate și de angajamentul de a se alia cu alt stat fără a se notifica reciproc. În cele din urmă, ministrul de externe Take Ionescu a făcut pașii decisivi de aderare la Mica Înțelegere, semnând două convenții separate, prima cu Cehoslovacia la 23 aprilie 1921 și a doua cu Iugoslavia la 5 iunie. Prima convenție prevedea acțiunile comune în raport cu Ungaria, pe când cea de-a doua presupunea și o extindere în vederea contracarării unui eventual pericol bulgar[105].

După unele ezitări și reticențe inițiale din partea României, evenimentul care a grăbit semnarea convențiilor cu Cehoslovacia și Iugoslavia a fost prima încercare a fostului rege Carol al IV-lea de Habsburg (în Austria, împăratul Carol I) de a restaura monarhia în Ungaria[106], următoarea tentativă având loc după încheierea Micii Înțelegeri[107]. O problemă cu care se confrunta Mica Înțelegere în angrenajul de securitate girat de Paris ținea de nepotrivirea de interese dintre Franța și statele care formau alianța, ceea ce făcea ca pozițiile să nu fie similare, mai ales că Parisul ar fi abordat mai întâi amenințarea germană în cazul în care un atac german s-ar fi desfășurat simultan cu unul al unei terțe puteri[108]. Potrivit regelui Carol al II-lea, Mica Înțelegere era cel mai mare dușman pentru Germania, fiindcă reprezenta cel mai activ element al securității colective și al rezistenței împotriva expansiunii[109].

Deși România era parte a sistemului de alianțe susținut de Franța, marea putere occidentală manifesta un interes relativ moderat față de aliatul est-european, dovadă stând semnarea unui tratat de alianță abia în anul 1926, din inițiativă românească[110]. Prin *Tratatul de prietenie și neagresiune* semnat între România și Franța acestea se angajau, sub egida Ligii Națiunilor, „de a examina în comun [...] chestiunile de natură a

---

[105] Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, 82-85.

[106] Leuștean, *România și Ungaria...*, 52.

[107] Referitor la tentativele de restaurație habsburgică în Ungaria, vezi Leuștean, *România și Ungaria...*, 37-50, 61-68.

[108] Sandu, „România în cadrul Micii Antante...”, 69.

[109] Carol al II-lea, *În zodia satanei. Reflexiuni asupra politicii internaționale*, ed. I., îngrijită de Jipa Rotaru (partea a III-a), Tiberiu Velter (partea I) și Horia Șerbănescu (partea a II-a), copyright Prințul Paul de România (București: Universitaria, 1994), 59.

[110] Hitchins, *România: 1866-1947*, 498.

primejdui siguranța externă a României sau a Franței", iar dacă cele două state ar fi fost atacate neprovocat, acestea urmau a se „concerta neîntârziat asupra acțiunii lor respective ce ar urma să se exercite în cadrul Pactului Societății Națiunilor"[111]. După cum relevă și textul tratatului, acesta nu era îndreptat împotriva unei amenințări bine definite, fiind mai degrabă expresia unui atașament cultural și general al României față de Franța, mai degrabă un tratat de neagresiune[112], chiar dacă Nicolae Titulescu îi acorda o importanță esențială în eforturile de a menține *status quo*-ul[113]. Dacă partea română acorda o importanță crescută tratatului, nu același lucru se poate spune și despre partea franceză, care vedea tratatul ca puțin important. Ca o dovadă a importanței reduse pentru Paris stau și ezitările din partea sa, care au dus la tergiversarea semnării tratatului. În 1924, când negocierile erau la început, Bucureștiul a cerut promisiuni de ajutor din partea Franței în cazul în care Basarabia ar fi fost atacată, însă cabinetul Herriot a făcut clar faptul că nu ar risca un război contra sovietelor din acest motiv[114]. Reînnoit după 10 ani, nici de această dată tratatul nu venea cu multe opțiuni practice[115]. În fapt, abia la sfârșitul anilor 1930 Parisul a devenit mai interesat politic de România[116].

În încercarea contracarării amenințării germane, anii 1930 au stat sub spectrul unei tentative de apropiere față de Uniunea Sovietică, inițiată de Paris, cu încercarea de a-i include în configurație și pe aliații estici - inclusiv România - pe ale căror teritorii ar fi trebuit să treacă trupele sovietice în

---

[111] Tratatul între România și Franța: 1926/2020. Convenție din 22 noiembrie 1926 privind ratificarea Tratatului, Convenției și Protocolului încheiate la Paris la 10 iunie 1926 între Romania și Franța. Publicat în Monitorul Oficial nr. 14 din 20 ianuarie 1927. Accesat la 10 ianuarie 2020. http://www.monitoruljuridic.ro/act/conventie-din-22-noiembrie-1926-privind-ratificarea-tratatului-conventiei-si-protocolului-incheiate-la-paris-la-10-iunie-1926-intre-romania-si-franta-emitent-24111.html.

[112] Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)*, ediție si studiu bio-bibliografic Stelian Neagoe (București: Humanitas, 1994), 38.

[113] Scurtu, *Istoria contemporană a României*, 71.

[114] Martin Thomas, „To arm an ally: French arms sales to Romania: 1926-1940", *Journal of Strategic Studies*, 19:2 (1996), 231-259, DOI: 10.1080/01402399608437636.

[115] Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea,Teodor, *Istoria României*, 372.

[116] Hitchins, *România: 1866-1947*, 498.

drumul spre vest[117]. Problemele pe care le întâmpina România în relația cu Uniunea Sovietică țineau de subiectul ireconciliabil al Basarabiei. Ca reacție la tentativa de Uniune Vamală Danubiană inițiată de Germania și Austria în 1931, și care viza să înglobeze Ungaria, România și Iugoslavia, premierul francez André Tardieu propunea înființarea unei Confederații Danubiene, cu Austria, Ungaria și Mica Înțelegere, plan soldat cu eșec din cauza atitudinii autoritare franceze, căreia i s-au adăugat și limitele puterii economice a Franței, care începuse să fie afectată de criză[118].

Politica externă românească de la jumătatea anilor 1930 a stat sub spectrul activității intense a lui Nicolae Titulescu în vederea consolidării păcii, din postura de ministru de externe între 1932 și 1936. În plan concret, pe lângă încrederea în Liga Națiunilor, Titulescu a acționat și în vederea consolidării Micii Înțelegeri în 1933, prin contribuțiile aduse la semnarea Pactului de organizare al acestei alianțe, prin care statele membre își doreau, pe lângă menținerea păcii, să o și organizeze[119]. „Când pacea este amenințată, nu se răspunde cu război, ci cu organizarea păcii" spunea Titulescu[120], deziderat dublat și de un mecanism de coordonare economică și politică, ce ar fi permis unitate de acțiune în demersurile diplomatice[121]. Noul tratat presupunea crearea unui Consiliu permanent în care hotărârile presupuneau unanimitate - membrii fiind miniștrii de externe ai statelor componente –, președinție rotativă, egalitate absolută și consimțământ al părților în ceea ce privește deciziile politico-economice majore[122].

[117] Henry Kissinger, *Diplomația*, trad. Mircea Ștefancu, Radu Paraschivescu, ed. a II-a (București: All, 2007), 258-259.

[118] Traian Sandu, „România în cadrul Micii Antante...", 82-83.

[119] Campus, *Din politica externă a României*, *1913-1947*, 316.

[120] Nicolae Titulescu, „Discurs ținut de N. Titulescu în Parlamentul României privind Pactul de Organizare al Micii Înțelegeri și relațiile politice și economice ale României cu alte state", București, 16 martie 1933, în George Macovescu (redactor responsabil), Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice* (București: Editura Politică, 1967), 477.

[121] Campus, *Din politica externă a României, 1913-1947*, 317.

[122] Pactul de Organizare al Micii Înțelegeri. Geneva, 16 februarie 1933, în *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice,* George Macovescu (redactor responsabil), Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu (București: Editura Politică, 1967), 474-475.

Reorganizarea Micii Înțelegeri reprezenta o consecință a pericolului revizionist german și își avea originea în principiile Pactului Ligii Națiunilor, Pactului Briand-Kellog, Pactului de la Locarno, convențiile asupra dezarmării și Actului general de arbitraj. Titulescu vedea noul pact de organizare drept o modalitate de a conserva statalitatea membrilor Micii Înțelegeri[123].

În anul 1934 Titulescu a luat parte și la înființarea Înțelegerii Balcanice, alături de Iugoslavia, Turcia și Grecia, organizație favorabilă și unei eventuale adeziuni bulgare. Aceasta avea ca obiectiv „de a garanta securitatea frontierelor balcanice împotriva unei agresiuni venind din partea unui stat balcanic"[124]. În vederea funcționării securității colective și de asigurare a *status quo*-ului, Titulescu a susținut semnarea mai multor tratate de asistență reciprocă, precum cel franco-sovietic din 1935 și sovieto-cehoslovac. Ca urmare a politicii conciliatoriste franco-britanice față de încălcările repetate de către Germania a tratatelor de la Versailles și Locarno – lucru care pentru Titulescu a însemnat sfârșitul securității colective –, ministrul român a făcut demersuri în vederea semnării unui pact de asistență mutuală cu URSS[125], care s-au soldat în final cu un eșec, odată cu înlocuirea sa de la conducerea externelor în 1936[126]. Demersurile lui Titulescu în vederea apropierii de URSS se juxtapuneau în politica franceză de apropiere față de statul sovietic, prin semnarea unui tratat de alianță franco-rus în 1935[127], mai ales că, după venirea la putere a lui Hitler, Germania și-a asumat un rol tot mai activ în direcția răsturnării ordinii de la Versailles. Începând cu 1933, Hitler a retras Germania din lucrările Conferinței Dezarmării și din Liga Națiunilor, iar în 1935 a anunțat

---

123 Campus, *Din politica externă a României, 1913-1947*, 316-318.

124 Nicolae Titulescu, „N. Titulescu către toate legațiile României", București, 6 februarie 1934, T.C. Circulară Nr. 6 344, 6 345, 6 346 , în Nicolae Titulescu. *Documente diplomatice,* George Macovescu (redactor responsabil), Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu (București: Editura Politică, 1967), 531.

125 Scurtu, *Istoria contemporană a României*, 73-74.

126 Scurtu, *Istoria contemporană a României*, 77-78.

127 Gray, *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*, 110.

existența Luftwaffe și a reintrodus serviciul militar obligatoriu, urmând remilitarizarea Rhenaniei în 1936[128].

Odată cu ascensiunea Germaniei, care avea intenții revizioniste, coșmarul Franței, ca unic gardian al ordinii instituite la Versailles, prinsese contur în anii 1930[129]. Povara căzută pe Franța, ca unic garant al ordinii post-război, este grăitoare în cazul în care este făcută o comparație între aceasta și Germania. La începutul anilor 1930, Franța se situa pe locul doi după Uniunea Sovietică în ceea ce privește mărimea armatei și a aviației. După 1933, economia franceză a înregistrat scăderi masive, pentru ca în 1938 venitul național să fie cu 18% mai mic față de cel înregistrat nouă ani mai devreme, afectând astfel și cheltuielile militare. Aceasta se întâmpla în contextul în care Germania creștea economic și se înarma puternic. În cazul producției de oțel între 1932-1937, rata de creștere comparativă era de 30% la 300% în favoarea Germaniei, iar în ceea ce privește producția de avioane Franța producea în această perioadă 50-70 de bucăți pe lună, de zece ori mai puțin decât Germania[130].

Deși în perioada interbelică Franța a avut cea mai mare forță militară de pe continent, 640 874 soldați în 1920, respectiv 438 000 în 1938[131], armata franceză era făcută să lupte după o doctrină rigidă, care nu punea în valoare mobilitatea și puterea de foc și adopta o postură defensivă, în vreme ce tancurile și aviația erau văzute ca arme auxiliare pentru artilerie și infanterie, făcând din aceasta o forță capabilă să lupte doar la vest de Rhin[132]. Liderii francezi credeau că un nou război mondial poate fi câștigat într-o manieră similară cu primul, prin avantajul oferit resurselor superioare pe termen lung, în contextul unei alianțe cu Marea Britanie și Statele Unite[133]. În contrast cu armata franceză, cea germană, se baza pe aviația combinată cu atacul rapid la sol prin încercuire și lovire pe la spate, în timp ce tancurilor li se dădea un rol independent, de penetrare, în viteză.

---

128 Gray, *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*, 110.

129 Gray, *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*, 109.

130 Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri...*, 284-285.

131 Robert Allan Doughty, *The Seeds of Disaster: The Development of French Army Doctrine 1919-1939*, (Hamden: Archon Books, 1985).

132 Strachan, *European Armies and the Conduct of War*, 149-150.

133 Gray, *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*, 111.

Dat fiind numărul redus de efective, armata germană era construită ca o forță rapidă de atac preemptiv[134]. Exemplul confruntării cu Franța din 1940 este grăitor. Deși armata germană dispunea de tancuri mai puține și inferioare tehnic decât cea franceză, victoria armatei germane a fost obținută grație organizării superioare și a stilului de luptă mobil[135]. O altă problemă cu care se confrunta Franța în raport cu Germania ține de demografie. La nivelul anilor 1930, Franța avea o populație de aproximativ 40 de milioane, în scădere, în timp ce populația germană era de 75 milioane și în creștere[136], fapt care influența atât capacitatea de recrutare, cât și pe cea economică.

Confruntându-se cu aceste probleme, atât de ordin intern, cât cu și amenințarea germană, liderii de la Paris au încercat o mai mare integrare a estului Europei în angrenajul de securitate, în vederea contracarării amenințării crescânde germane și pentru a menține *status quo*-ul precar ce amenința să se prăbușească. Demersurile internaționale ale liderilor români din perioada interbelică se înscriu tot pe aceste coordonate stabilite de Franța, de păstrare a *status quo*-ului european, și de aici și aranjamentele regionale precum Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică, alianța cu Polonia și politica de apropiere față de Uniunea Sovietică. Pe de altă parte, chiar dacă liderii de la București erau loiali unei Franțe ce avea ca obiectiv păstrarea ordinii post război, din cauza distanței ce separa cele două țări, o mare problemă o constituia dificultatea de integrare din punct de vedere strategic a României în eventualitatea unui război cu Germania, singura soluție de loializare văzută de Franța fiind prin intermediul vânzării de arme către România. Vânzarea de armament, mai ales în anii 1920, era o modalitate pentru Franța de a-și păstra influența în Europa de Sud-Est și de a-și asigura loialitatea statului recipient[137].

De-a lungul perioadei interbelice, susținerea franceză a armatei române s-a manifestat prin diverse forme, precum a livrării de arme, asistenței tehnico-financiare sau proiectelor comune de licențe de producție

[134] Strachan, *European Armies and the Conduct of War*, 159.
[135] Strachan, *European Armies and the Conduct of War*, 162-163.
[136] Gray, *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*, 108.
[137] Thomas, „To arm an ally...”, 233.

și tarife preferențiale. Procesul a fost însă încetinit de planul de reînarmare pentru armata franceză din 1936, în special în ceea ce privește noile arme. Pe de altă parte, din moment ce Franța nu controla direct rezerve importante de petrol, iar România era stat producător, acest lucru se traducea într-un stimul în plus pentru Paris de a continua relațiile economice cu Bucureștiul[138]. Date fiind resursele de petrol de care dispunea, România constituia un partener politico-economic important pentru o Franță îngrijorată de faptul că resursele românești puteau cădea în mâinile inamicilor. Chiar dacă era în interesul Franței de a întreține relații politice strânse și un comerț favorabil cu România, în perioada interbelică influența economică germană a crescut, în detrimentul celei franceze[139]. Acordul economic pe 12 ani încheiat între România și Franța în 1935 consfințea interesele comune în ceea ce privea nevoia de petrol pentru partea franceză și de arme pentru cea română. Prin acest acord, România ar fi trebuit să primească 725 de milioane de franci ce urmau a fi cheltuiți pentru armament francez, lucru care nu a fost dus la sfârșit[140]. Cu toate acestea, la nivelul anului 1938, importurile și exporturile franceze din și în România se situau la valorile de 7,7%, respectiv 4,7%, în timp ce importurile și exporturile germane se situau la valorile de 36,8%, respectiv 26,5%. Unul din motivele care au determinat aceste valori comerciale este dat și de apropierea geografică de Germania[141]. La acestea se adaugă și imposibilitatea Franței de a susține înarmarea României, ceea ce a determinat o reorientare în 1936 către Germania în vederea achiziționării de armament modern[142], iar odată cu ocuparea uzinelor cehoslovace Skoda și reluarea importului după negocieri cu Berlinul „armata română devenea tributară Reich-ului"[143].

---

[138] Thomas, „To arm an ally...", 233-234.

[139] William A Hoisington Jr., „The Struggle for Economic Influence in Southeastern Europe: The French Failure in Romania, 1940", *The Journal of Modern History* 43, nr. 3, (Septembrie 1971), 468, https://www.jstor.org/stable/1878564.

[140] Thomas, „To arm an ally...", 248.

[141] Hoisington Jr., „The Struggle for Economic Influence in Southeastern Europe...", 469.

[142] Thomas, „To arm an ally...", 243.

[143] Gafencu, *Ultimele zile ale Europei...*, 135.

După ce statul cehoslovac era dezmembrat în 1938 și 1939, la care se adăuga și afacerea Tilea[144], Parisul împreună cu Londra au căutat să construiască o coaliție anti-germană cu Uniunea Sovietică și cu statele din Balcani. Însă intențiile franco-britanice au fost zădărnicite de condițiile puse de Turcia și de reticențele statelor mai mici față de Uniunea Sovietică. Astfel că, după ce în martie 1939 Franța și Marea Britanie au oferit garanții Poloniei, la 13 aprilie au procedat într-o manieră similară cu România și Grecia[145]. După cum i-a mărturisit ministrul de externe român, Grigore Gafencu, lui Hitler, în cadrul vizitei sale la Berlin din 1939, pentru România, „garanția unilaterală" franco-britanică „se referea la independența sa și la integritatea sa teritorială; ea nu era îndreptată împotriva nimănui [...] ea servea interesul general al păcii". Potrivit lui Gafencu, „România spera ca sistemul de garanții, precum și metoda colaborării economice, să se poată generaliza pentru a uni țările europene în ansamblul lor, în slujba păcii"[146]. În raportul pe care-l redacta în timpul călătoriei sale în Occident, Gafencu afirma faptul că prezența Angliei și Franței în Europa de Est era extrem de necesară, pentru a contracara tendințele arbitrare din zonă[147].

Garanțiile franco-britanice asupra statelor din estul Europei s-au dovedit în final falimentare, iar politica de atragere în coaliție a Uniunii Sovietice a eșuat. La 23 august 1939, Germania și Uniunea Sovietică au semnat Pactul Ribbentrop-Molotov, de neagresiune, prin care își împărțeau teritoriile învecinate din Europa de Est, urmând ca la 1 și 17 septembrie Germania, respectiv Uniunea Sovietică, să atace Polonia, marcând eșecul garanțiilor franco-britanice. În 1940, Franța a cunoscut prăbușirea sub

---

[144] La două zile după ocuparea Pragăi de către Germania, ambasadorul României în Anglia, Viorel Tilea, alarmat de acest lucru, a informat guvernul britanic că Berlinul a cerut monopol pe exporturile românești, împreună cu adaptarea producției industriale românești în schimbul garanțiilor teritoriale. Tilea prezenta acest lucru ca fiind un ultimatum. Vezi Dennis Deletant, *Activități clandestine în România în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, trad. Adina Avramescu (București: Humanitas, 2019), 89.

[145] Bogdan Schipor, „România și proiectele de securitate pentru estul Europei la sfârșitul anilor 1930", în *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018*, Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu (Iași: Polirom, 2018), 114-115.

[146] Gafencu, *Ultimele zile ale Europei...*, 76.

[147] Gafencu, *Ultimele zile ale Europei...*, 93.

atacurile armatelor germane, lăsând România fără principalul garant al securității sale. Acest fapt a fost fatal integrității teritoriale a României, care a pierdut Basarabia, Ținutul Herța și Nordul Bucovinei în dauna Uniunii Sovietice, Nord-Vestul Transilvaniei în dauna Ungariei și Cadrilaterul, care a fost cedat Bulgariei.

Această secțiune a fost rezervată prezentării pe larg a politicii externe românești între 1919 și 1940 în raport cu Franța, având rolul de a se interconecta cu cea precedentă, în care am prezentat orientările externe ale mai multor elite politice pro-franceze. În secțiunea următoare urmează să evaluez, pe baza cadrului teoretic propus, orientările de politică externă ale elitelor politice românești, precum și modelul hegemonic francez, pentru a vedea în ce constă acesta în raport cu România. După cum este de remarcat, deși elitele politice românești au făcut eforturi de a se integra în cadrul unui sistem hegemonic patronat de Franța, per total, eforturile franceze nu au fost pe măsură, fie din cauza dezinteresului manifestat până la ascensiunea Germaniei, fie din cauza unor probleme de ordin intern, chiar dacă imediat după sfârșitul Primului Război Mondial Parisul își asumase un rol internațional mai proeminent. Efectele slăbiciunii Franței urmau să se vadă începând cu a doua jumătate a anilor 1930, când Germania a dobândit un rol din ce în ce mai proeminent în Europa, destabilizând sistemul pus la punct de Franța.

6.4. Influența hegemonică franceză asupra României

În ceea ce privește amenințarea primordială percepută de elitele politice românești pro-franceze în perioada interbelică, aceasta a provenit din partea statelor revizioniste vecine care nutreau sentimente de răzbunare și în dauna cărora România câștigase teritorii, în urma deciziilor de unire de la 1918. De la Ungaria anexase Transilvania, Maramureș și Crișana, de la Rusia Sovietică/Uniunea Sovietică preluase Basarabia, în vreme ce de la Bulgaria anexase Cadrilaterul la 1913. Numai Bucovina, care aparținuse Austriei în cadrul monarhiei dualiste Austro-Ungare, nu era revendicată de vreun vecin, chiar dacă în 1940 Uniunea Sovietică a ocupat nordul acestei regiuni. Din punctul de vedere al teoriei balanței amenințărilor, criteriul

apropierii geografice a amenințării este satisfăcut în acest caz, având în vedere că România era înconjurată de trei vecini revizioniști, care au anexat teritorii aparținând României la 1940.

Având în vedere puterea agregată a statelor care amenințau România, doar Uniunea Sovietică ar fi putut reprezenta singură un pericol, de vreme ce dispunea de vaste resurse de populație, economice și militare, mai ales ținând cont de creșterea economică înregistrată după venirea lui Stalin la putere. Armata sovietică era prima ca mărime din Europa, iar industria sovietică înregistrase salturi importante în anii 1930, ajungând pe locul al doilea în lume, după Statele Unite, în ceea ce privește ponderea în producția industrială mondială încă din anul 1932[148], respectiv pe locul al treilea în 1937 în ceea ce privește venitul național de 19 miliarde de dolari, din care 26,4% cheltuiți pentru apărare[149]. În ceea ce privește abilitatea de a transforma puterea agregată în putere ofensivă, armata sovietică, crescuse de la un minim de 260 000 în 1925 la un maxim de 1 513 000 în 1938[150]. Capabilitățile militare erau dublate și de o ideologie militantă, marxist-leninistă, cu ambiții de extindere la scară mondială, fapt care a sporit temerile elitelor politice românești, care credeau că o eventuală alianță cu Uniunea Sovietică sau trecerea trupelor sovietice pe teritoriul României ar fi însemnat bolșevizarea țării. Tocmai teama de puterea sovietică, coroborată cu izolarea în care se afla România, a făcut ca elitele românești să cedeze teritoriile cerute de Uniunea Sovietică în urma celor două ultimatumuri din iunie 1940. În ceea ce privește celelalte state revizioniste, vecine României, precum Ungaria și Bulgaria, acestea erau puteri mai slabe decât România, însă, atunci când au fost susținute de o mare putere, precum Germania în 1940, au înregistrat succese în revendicările lor teritoriale, Ungaria anexând Nord-Vestul Transilvaniei, iar Bulgaria Cadrilaterul.

În cadrul general al balansării contra statelor revizioniste se înscriu aranjamentele de securitate precum Mica Înțelegere împreună cu Înțelegerea Balcanică, în contextul alianței cu Franța. Prima alianță, între România, Iugoslavia și Cehoslovacia, se opunea revizionismului maghiar și

---

148 Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri...*, 300.
149 Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri...*, 302.
150 Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, 305, 317.

bulgar. Cea de-a doua alianță reunea România, Grecia, Turcia și Iugoslavia, fiind înființată în scopul de a contracara revizionismul bulgar. În egală măsură și cu același scop antirevizionist, integrată în sistemul de securitate continental gândit la Paris, era și alianța româno-polonă. În ceea ce privește criteriul intențiilor agresive ale statelor revizioniste față de România, și acesta este îndeplinit, având în vedere atacul Ungariei regimului lui Bela Kun împotriva României din 1919 sau ingerințele sovietice în mediul intern românesc, prin intermediul Partidului Comunist din România, care milita pentru dezmembrarea țării[151]. Intențiile agresive ale statelor revizioniste vecine s-au manifestat, după cum menționam mai sus, în 1940, când au provocat pierderi teritoriale României, sub oblăduirea Germaniei. Având în vedere teoria cu privire la alianțe, consider că elitele române au balansat atunci când au ales alianța cu Franța împotriva unei amenințări provenite din partea unuia dintre vecinii revizioniști.

Pe de altă parte, dat fiind faptul că balansarea reprezintă o coalizare împotriva unei amenințări care prevalează, consider că orientările elitelor politice românești pro-franceze se înscriu în cadrul conceptual definit de balansare. Elitele românești au văzut alianța cu Franța, dublată de cele regionale – Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică, alianța cu Polonia, susținute tot de Franța – drept o modalitate de a-și menține granițele în fața pretențiilor revizioniste, mai ales că o parte din perioada interbelică Franța a fost cel mai puternic stat de pe continent. De altfel, toate proiectele de alianță sau de integrare europeană susținute de elitele politice românești de orientare pro-franceză se înscriau în tentativa de a descuraja revendicările revizioniste pentru a păstra *status quo*-ul instituit după Primul Război Mondial, acest lucru putându-se face – în percepția elitelor – numai cu ajutorul Franței, văzută ca unicul gardian al ordinii post-Versailles.

Cea de-a doua parte a analizei constă în evaluarea influenței modelului hegemonic francez asupra elitelor politice românești. Evaluarea urmează a fi făcută pe baza perspectivei cu privire la hegemonie pe care o utilizez în această cercetare. Definiția cu privire la hegemonie se referă la aceasta precum la o relație între puterea brută, privită ca abilitatea de a

---

[151] Dennis Deletant, *Romania under Communism: Paradox and Degeneration* (Londra și New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2019), 5-7, 13.

impune dominația asupra altor state, și între ideile exportate, care trebuie să fie îndeajuns de atractive pentru a obține consimțământul celorlalte state, prin combinarea intereselor celor mai mulți actori din sistemul internațional, cu scopul de a crea un sistem de alianțe care să permită exercitarea dominației. În altă ordine de idei, definiția presupune o dimensiune materială, a puterii brute, căreia i se adaugă o a doua, non-materială, care se referă mai mult la forța de atracție a modelului avansat de hegemon, atât la nivel regional, cât și la nivel sistemic, după caz.

În ceea ce privește criteriul reprezentat de forța brută, Franța a fost până în la începutul anilor 1930 cel mai puternic stat european. Guvernul de la Paris a trebuit să facă față unor convulsii interne de ordin economic începând cu anul 1933, fapt care a cântărit greu în afacerile economice și militare ale Franței, care se străduia să țină pasul cu avântul economic si militar german din anii 1930[152]. Franța fusese una din puterile importante din coaliția care câștigase Primul Război Mondial și dăduse un reprezentant în Consiliul Suprem al Conferinței de la Versailles. Astfel, Franța se bucura de un prestigiu ridicat, în special imediat după încheierea Primului Război Mondial, ceea ce făcea din aceasta un partener de alianță dezirabil, mai ales că era văzută ca unicul garant al *status quo*-ului post război, după ce Germaniei îi fusese redusă puterea, iar Rusia Sovietică luase drumul revoluției și revizionismului, devenind un stat nefrecventabil la nivel internațional, găsindu-se într-o poziție de izolare.

În urma datelor prezentate, consider că Franței ca hegemon i se poate lua în calcul criteriul puterii brute ca abilitatea de a domina alte state doar parțial. Franța a ieșit din Primul Război Mondial ca cel mai puternic stat de pe continent, însă nu a fost capabilă să-și impună voința în toate privințele în cadrul proiectelor de securitate europene. Doar imediat după război se poate vorbi de o Franță puternică, dornică și capabilă să-și impună voința în afacerile internaționale, fiind interesată și de estul Europei, interes care ulterior s-a mai diminuat. Per total, Franței i se poate acorda cel mult rolul de coordonator al aranjamentelor de securitate europene, mai ales până la crizele din anii 1930. Dacă în timpul Conferinței de Pace de la Versailles și în perioada imediat următoare, vocea Franței era importantă și avea un

[152] Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri...*, 284-285.

cuvânt greu de spus în ceea ce privea procesul de luare a deciziilor în cadrul forului internațional, de-a lungul perioadei interbelice, în special începând cu anii 1930, influența franceză pe continent a început să se diminueze, concomitent cu ascensiunea Germaniei.

Tot cu concursul francez a avut loc și înaintarea trupelor române spre Budapesta în 1919, pentru ca alianța româno-polonă, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică să se realizeze tot cu susținerea Franței. În 1923 Franța a ocupat Rhenania în contul datoriilor germane, dar nu a reușit să determine Germania să plătească toată datoria de război. Aceste elemente fac din puterea de care dispunea Franța la început un bun argument în favoarea alegerii sale drept partener de alianță de către o putere mică precum România, care viza să-și păstreze noile granițe după 1918, obținute tot cu concursul Franței. Pe de altă parte, din momentul în care puterea franceză a decăzut în favoarea unor state precum Germania și Uniunea Sovietică, și influența sa a început să fie mai redusă. Lipsindu-i argumentul puterii, Franța nu a mai putut să oprească încălcările repetate ale Tratatului de la Versailles de către Germania și nici nu a izbutit să introducă Uniunea Sovietică într-o coaliție anti-germană care ar fi putut descuraja Germania. De asemenea, nu a putut evita nici *Anschluss*-ul, nici dezmembrarea Cehoslovaciei și nici prăbușirea Poloniei, căreia îi oferise garanții împreună cu Marea Britanie. În cele din urmă, Franța nu a putut evita nici propria prăbușire în iunie 1940, în urma atacului german.

În cazul României, elitele politice pro-franceze vedeau în puterea franceză o garanție a faptului că, odată asigurată alianța cu acest stat - mai ales până când Germania a început să-și pună în practică politica revizionistă – acest lucru ar fi însemnat pentru elite o pavăză împotriva revizionismului. Însă, interesul Franței pentru o alianță bilaterală cu România a venit abia în 1926, printr-un tratat ce nu desemna obligații clare de ambele părți, precum și un schimb de vederi la nivel militar, în cadrul Ligii Națiunilor[153]. În ceea ce privește ideologia promovată de modelul hegemonic francez în perioada interbelică, aceasta nu a fost îndeajuns de atractivă pentru a atrage susținători foarte mulți, în special dintre Marile Puteri europene. Uniunea Sovietică devenise un stat nefrecventabil după

[153] Sandu, „România în cadrul Micii Antante...", 80.

Revoluția din Octombrie, cu pretenții revizioniste și o ideologie extremistă, iar Germania, Italia, Ungaria și Bulgaria vizau să răstoarne ordinea europeană interbelică, pe care o considerau a fi nedreaptă. Parisul nu a reușit astfel să cointereseze cât mai multe state din Europa în sistemul de securitate propus, mai ales în ceea ce privește puteri mai importante.

Pentru cazul României, argumentul ideologic poate fi luat în considerare, cel puțin la nivel de discurs dacă nu practic. Elitele principalelor partide politice românești, Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc, erau favorabile – cel puțin la nivel discursiv - unui model instituțional de organizare internă bazat pe democrație, parlamentarism și sufragiu universal. Pe de altă parte, ideologia comunistă era respinsă de elitele politice românești, de-a lungul perioadei interbelice prevalând temerile față de o eventuală bolșevizare a României. Cu toate acestea, viața politică interbelică românească nu era lipsită de probleme. În baza Constituției din 1923, regele numea prim-ministrul împreună cu guvernul său[154], care era apoi însărcinat cu organizarea alegerilor, pe care, de regulă le și câștiga, această tradiție datând încă de pe vremea lui Carol I[155].

În eforturile guvernului de a-și asigura majoritatea în parlament, campaniile electorale erau marcate de multe ori de violențe. În memoriile sale, Constantin Argetoianu dădea exemplul alegerilor din decembrie 1937, marcate de intimidări ale opoziției, arestări, morți și răniți în timpul campaniei electorale[156], cenzură, fraudă, obstrucționarea procesului de vot și alte acțiuni violente din partea guvernului[157]. Toate aceste eforturi de obstrucționare ale guvernului vizau obținerea celor 40% din voturi, număr necesar pentru asigurarea majorității în parlament, în virtutea primei electorale. În baza legii electorale din martie 1926, formațiunea care obținea 40% din numărul voturilor exprimate era declarată majoritară, iar celelalte

---

[154] „Constituția României din 1923", Site oficial Camera Deputaților. Accesat la 03 iunie 2024. https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=1517.

[155] Cristian Preda, *Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent* (Iași: Polirom, 2011), 128-129.

[156] Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, volumul III, 1 iulie – 31 decembrie 1937, ediție de Stelian Neagoe (București: Editura Machiavelli, 2001), 292-294.

[157] Argetoianu, *Însemnări zilnice*, volumul III, 298.

minoritare, pragul electoral de intrare în parlament fiind de 2%[158]. Legea adoptată de guvernul Ion I. C. Brătianu înaintea alegerilor, pe motiv că guvernul are nevoie de sprijin parlamentar puternic în activitatea sa, acorda o majoritate de 50% grupării declarate majoritare, iar cealaltă jumătate se împărțea între gruparea majoritară și celelalte grupări. Legea a fost vehement contestată de către reprezentanții Partidului Național Român și Partidului Țărănesc, pe motiv că avantaja partidul de guvernământ[159].

Dacă per ansamblu, la nivel regional, european, Franța nu a reușit să închege un sistem de alianțe care să cointereseze mai multe state, în special mari puteri, se observă o loialitate față de aceasta a puterilor mai mici, fidele *status quo*-ului, între acestea înscriindu-se și România, prin proiectele și eforturile inițiate de elitele politice românești de orientare pro-franceză. Din acest punct de vedere, cazul hegemoniei franceze este unul limită. Franța a avut o perioadă cea mai puternică armată din Europa, însă, cu timpul, puterea franceză s-a estompat, ca urmare a problemelor de ordin intern și a ascensiunii altor mari puteri precum Germania și Uniunea Sovietică. În anii 1930 Germania și Uniunea Sovietică au înregistrat creșteri și și-au consolidat regimul intern, sub dictatură, iar Franța a avut parte de crize interne. În raport cu România, cele mai mari presiuni pe care le-a exercitat Franța au avut loc în primii ani de după Primul Război Mondial, pentru ca ulterior interesul pentru România să scadă, dovadă stând tratatul de alianță franco-român semnat abia în 1926 și acela în termeni vagi, la insistențele părții române. Mai mult, problemelor de ordin militar ale Franței li s-au adăugat și cele de ordin economic, ce au afectat puterea franceză.

Îndrăznesc să afirm faptul că hegemonia franceză din timpul perioadei interbelice a fost una laxă, manifestată la nivel regional, aici fiind inclusă și România. Dacă la începutul anilor 1920 Franța a avut o abordare mai dură, înspre un model închegat, în gestionarea relațiilor internaționale, implicându-se în organizarea Europei după război, treptat, hegemonia franceză a scăzut în intensitate, până la situația în care nu a mai fost exercitată deloc, în sensul că hegemonul nu și-a mai putut impune politica,

---

[158] Scurtu, *Istoria contemporană a României,* 23-24.
[159] Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947),* ed. a II-a, vol. II, Ferdinand, 162.

nu a mai putut ține piept tendințelor revizioniste și nu a putut proteja aliații mai mici. Decidenții francezi nu au încercat să determine o schimbare radicală a orientării de politică externă a elitelor românești, ci, mai degrabă, cele din urmă prețuiau mai mult alianța cu Franța, în care vedeau o putere protectoare a noului sistem postbelic în general și a integrității României întregite în particular. Pe de altă parte, influența franceză era estompată și de distanța ce separa Franța de Europa de Est, distanță ce cuprindea state revizioniste precum Germania, Italia și Ungaria, o eventuală intervenție în zonă devenind mai dificilă, mai ales după ascensiunea Germaniei din anii 1930. Parisul nu a vizat exercitarea unui control larg asupra politicii interne și externe românești. Liderii de la Paris nu s-au implicat nici în chestiunile ce țineau de instituțiile politice sau economice interne românești, spre deosebire de Germania sau Uniunea Sovietică mai târziu în secolul XX. În cazul neimplicării franceze se poate argumenta că Franța era o putere ce viza păstrarea *status quo*-ului european și nici nu promova o ideologie extremistă, precum Germania Nazistă sau Uniunea Sovietică.

6.5. Concluzii

Opțiunea pro-franceză din rândul elitelor politice românești care împărtășeau această orientare ține în primul rând de credința în abilitatea Franței de a garanta *status quo*-ul ordinii instituite după Primul Război Mondial împotriva pretențiilor revizioniste ale unor state precum Uniunea Sovietică, Ungaria, Bulgaria, Italia sau, mai târziu, Germania. Franța a fost o perioadă cel mai puternic stat din Europa, însă dificultățile provocate de criza economică și de alte probleme interne, precum și creșterea în putere a unor rivali precum Germania sau Uniunea Sovietică, au făcut ca influența și abilitatea franceză de a-și impune regulile la nivel european să scadă. Dacă în anii 1920 Franța a ocupat Rhenania, începând cu anul 1935 Parisul nu s-a mai putut opune revizionismului german și nu a reușit nici să includă Uniunea Sovietică într-o coaliție antigermană. Per total, influența hegemonică a Franței a fost una laxă, la nivel regional, iar liderii francezi nu au reușit să închege un sistem hegemonic prin intermediul căruia Franța să ofere protecție aliaților mai mici ai săi. În raport cu România, hegemonia

franceză a variat în intensitate. Dacă la început putea fi vorba de o hegemonie mai închegată, prin care Parisul exercita o influență destul de ridicată în raport cu elitele politice românești, ulterior aceasta a devenit una laxă, până când Franța nu a mai avut capacitatea de a se opune tendințelor revizioniste de la jumătatea deceniului al patrulea al secolului XX, aceasta fiind nota generală în care s-a manifestat hegemonia franceză față de România. Caracterul mai închegat al hegemoniei Franceze raportat la România imediat după Primul Război Mondial poate fi explicat prin puterea militară pe care o deținea Franța în acea perioadă, ca urmare a mobilizării din timpul războiului, precum și influenței de care Parisul se bucura la nivel internațional, Clemenceau fiind unul din cei patru mari decidenți la Conferința de Pace de la Paris.

În ceea ce privește opțiunea elitelor românești pentru o alianță cu Franța, aceasta ține de obiectivul României de a păstra integritatea granițelor de după Primul Război Mondial, de menținere a acestora în fața pretențiilor revizioniste ale vecinilor. Așadar, eforturile elitelor politice românești, precum Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică, alianța cu Polonia sau apropierea de Uniunea Sovietică, țin de încercarea de a se înscrie în eforturile franceze de a contracara amenințările venite dinspre statele revizioniste. Un alt element de coeziune cu Franța ține și de influența ideologiei în rândul elitelor politice românești de orientare pro-franceză. Acestea vedeau în Franța - și o declarau, cel puțin la nivel discursiv - un exemplu demn de urmat în ceea ce privește ideile democratice, ce se voiau a fi menținute și în România de personalități fidele acestora, precum Iuliu Maniu sau Ion Mihalache. De altfel, influența efectivă, directă, a Franței în ceea ce privește caracterul instituțiilor politice și economice românești este redusă, mai ales că hegemonul nu a putut evita derapajul spre extrema dreaptă și autoritarism al României în anii 1930. Raportat la dihotomia instituții incluzive și extractive, Parisul nu și-a propus să schimbe caracterul instituțiilor politice și economice românești. De altfel, până când Germania a început să aibă un cuvânt mai important de spus la nivel internațional, Franța nu manifesta un interes crescut pentru Europa de Est, dovadă stând și tratatul cu România semnat abia în 1926.

7.
Hegemonia germană interbelică

7.1. Introducere

La 30 ianuarie 1933 Adolf Hitler a fost numit funcția de cancelar al Germaniei și a ajuns treptat să fie liderul suprem al acestui stat, instituind un regim totalitar ce avea ca scop declarat răsturnarea sistemului instituit în 1919-1920 la Versailles. Profitând și de pe urma politicii conciliatoriste franco-britanice, Hitler a încălcat rând pe rând prevederile Tratatului de la Versailles. Odată cu rolul din ce în ce mai crescut al Germaniei pe arena internațională după venirea la putere a lui Hitler, care și-a făcut cunoscut programul antisemit și de revizuire a granițelor, în România au început să se manifeste din ce în ce mai mult tendințe de orientare pro-germană în rândul unei părți a elitelor politice. Ca putere revizionistă, Germania și-a asumat un rol din ce în ce mai activ la nivel internațional. Spre finalul anilor 1930 deja Germania nu mai era statul cu probleme interne, aflat pe marginea prăpastiei și umilit de Franța la începutul deceniului precedent. În a doua jumătate a anilor 1930 Germania a urmărit destructurarea rețelei de aliați ai Franței, lucru pe care l-a și reușit, afectând astfel și România, care în final și-a căutat adăpost sub alianța cu noua putere dominantă din Europa Centrală. Germenii unui câmp fertil pentru influența germană pe terenul României existau, având în vedere că o parte din elitele politice românești erau favorabile unei reorientări a politicii externe către Germania. Având în vedere obiectivele Germaniei, cât și modul său de a le pune în practică, se poate afirma faptul că modelul hegemonic exercitat de aceasta în raport cu România a fost unul care se apropie de tiparul hegemoniei închegate.

7.2. Orientările pro-germane ale elitelor politice românești

În perioada interbelică, cea mai importantă formațiune politică de orientare pro-germană din România era Mișcarea Legionară, o organizație mistico-religioasă, antisemită și cu un pronunțat caracter antisovietic. Mișcarea Legionară își avea originile în organizația Liga Apărării Național Creștine, apărută la Iași în anul 1923, sub organizarea lui Corneliu Zelea Codreanu și profesorul universitar A.C. Cuza, după modelul organizațiilor naționaliste germane[1]. Treptat, în urma unor disensiuni între aripa tânără condusă de Codreanu și aripa Cuza, LANC s-a scindat, pentru ca în iunie 1927 să fie înființată, în jurul lui Codreanu, Legiunea Arhanghelului Mihail[2], care va adopta violența ca practică pentru a se face cunoscută maselor și a se răzbuna pe evrei sau persoane individuale[3]. Codreanu a avut un aport semnificativ în angrenajul Legiunii. S-a bucurat de o largă susținere din partea societății, precum și de la o parte importantă a elitei, fiind convins de justețea cauzei sale[4]. Treptat, Legiunea și-a făcut intrarea pe arena politică, participând la alegerile din 1931 sub formula organizației Garda de Fier[5], care a obținut 1% din voturi[6], pentru ca la alegerile din 1937 să obțină

---

1 Traian Sandu, *Istoria Gărzii de Fier: Un fascism românesc*, trad. din fr. Simona Modreanu (Chișinău: Cartier, 2019), 45-46.

2 Sandu, *Istoria Gărzii de Fier…*, 60-61.

3 Sandu, *Istoria Gărzii de Fier…*, 67. Ca reacție la persecuțiile guvernului (arestări, întemnițări și ucideri – mai ales a lui Codreanu și a altor lideri legionari în noiembrie 1938), membrii Mișcării Legionare au recurs la practica asasinatului politic, printre exemple putând fi enumerate asasinarea unor premieri precum I. G. Duca (1933), Armand Călinescu (1939) sau a lui Nicolae Iorga în 1940 - Bulei, *O istorie a românilor*, 161. În privința asasinatelor politice din România, regele Carol al II-lea mărturisea faptul că membrii gardiști erau înarmați cu pistoale de către partidul nazist - Carol al II-lea, *În zodia satanei…*, 61.

4 Oliver Jens Schmitt, *Corneliu Zelea Codreanu: ascensiunea și căderea „Căpitanului”*, trad. Wilhelm Tauwinkl (București: Humanitas, 2017), 76.

5 După ce Garda de Fier fusese interzisă de I.G. Duca în 1933 - Traian Sandu, *Istoria Gărzii de Fier…*, 92-93, aceasta a luat o nouă formulă în anul 1935, avându-l ca președinte pe generalul Gheorghe Cantacuzino, ca liant între partid și celelalte partide, sub numele de Partidul „Totul pentru Țară” - Horia Sima, „Întemeierea Partidului «Totul pentru Țară»„, 20 martie 1935, doc. nr. 34, în Ioan Scurtu (coord.), Corneliu Beldiman, Natalia Tampa, Tiberiu Tănase, Cristian Troncotă, Puiu Dumitru Bordeiu, *Ideologie și formațiuni de dreapta*

15,58% din sufragii[7], devenind astfel a treia forță politică din România[8]. După cum aprecia Lucrețiu Pătrășcanu, Garda de Fier ajunsese să aibă o influență însemnată în rândul maselor nu neapărat prin împrumutul modelelor italian și german, ci ca urmare a metodelor adaptate la condițiile locale[9].

Dacă propaganda legionară a avut mai puțină priză la țărani, care erau mai puțin interesați de viața politică, la orașe Legiunea părea că se bucură de o resursă umană inepuizabilă, în special în rândurile muncitorilor din fabrici, meseriașilor sau studenților, afectați de criza economică începută în 1929, evreii proprietari industriali și dominanți în universități constituind o țintă predilectă. Spre deosebire de studenții care recurgeau la acte de violență, muncitorii nu erau adepții unor astfel de mijloace. Muncitorii, alături de studenți, trebuiau să aducă victoria legionară, alte clase precum țăranii sau burghezia fiind văzute cu interese limitate în primul caz, respectiv fricoasă și interesată de profit în cel de-al doilea caz. Chiar dacă, retoric, Legiunea acorda o importanță ridicată muncitorilor, acestora li se atribuia un rang secundar în cadrul Legiunii, fiindu-le desemnate munci auxiliare (sau pedepse în caz de neprezentare la activitățile legionare), în timp ce doleanțele lor erau rar rezolvate. Muncitorii, țăranii sau soldații trebuiau să se sacrifice și să-și vadă amânate propriile doleanțe precum creșterea salariilor, problema alcoolismului sau reforma agrară de pildă, până la momentul victoriei Legiunii[10].

Primele încercări de apropiere ale Legiunii față de Germania au început în anii 1934-1935, dovadă stând salutul din mai 1934 al lui Codreanu adresat lui Hitler și poporului german în presa germană. Apoi a

---

în România, vol. IV, 7 iulie 1934 – 30 martie 1938 (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2003), 91-92.

6 Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor, *Istoria României*, 356.

7 Lucrețiu Pătrășcanu venea cu alte rezultate pentru Gardă în urma alegerilor din 1931 și 1937, de 1,2%, respectiv 16,5 % - Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, ed. a patra, (București: Forum, 1946), 36. Un lucru era însă cert, că Mișcarea Legionară obținuse treptat o influență importantă în rândul electoratului românesc.

8 Bulei, *O istorie a românilor*, 161.

9 Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, 37.

10 Roland Clark, *Sfîntă tinerețe legionară: activismul fascist în România interbelică*, trad. Marius-Adrian Hazaparu, ed. a 2-a rev. și adăug. (Iași: Polirom, 2024), 96-112.

fost urmat de discursul cu caracter antisemit al lui Moța din decembrie 1934, rostit la congresul Comitetelor pentru Universalitatea Romei la Montreaux, discurs care se ralia abordării rasiste germane[11]. Un an mai târziu, Legiunea s-a confruntat și cu o presiune de a se reuni cu celelalte forțe de dreapta (A. C. Cuza, Octavian Goga, Vaida Voevod)[12] din România, venită din partea Germaniei, având ca scop determinarea lui Carol al II-lea de a dinamita alianța cu Franța, în contextul în care se pregătea semnarea unui pact sovieto-român[13]. Cu ocazia semnării pactului de neagresiune și de pază a urnelor pentru alegerile din decembrie 1937, alături de Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu și Constantin Argetoianu[14], Codreanu declara faptul că „eu sunt contra marilor democrații ale Occidentului, eu sunt contra Micii Înțelegeri, eu sunt contra Înțelegerii Balcanice și n-am nici un atașament pentru Societatea Națiunilor în care nu cred”[15]. Codreanu milita „pentru o politică externă a României alăturea de Roma și Berlin”, declarând că „[î]n 48 de ore după biruința Mișcării Legionare, România va avea o alianță cu Roma și cu Berlinul”[16].

Berlinul a încercat să profite de existența unei grupări cu o astfel de orientare pro-germană în România și a acționat în consecință. În memoriile sale, Armand Călinescu relata faptul că, din moment ce Garda de Fier începuse să fie din nou persecutată în anul 1938, ambasadorul german la București, Wilhelm Fabricius, a exercitat presiuni asupra guvernului român, în scopul de a opri persecuțiile asupra Gărzii. Mai mult, pentru a nu înrăutăți relațiile cu Germania, guvernul român evitase să dea publicității

---

11 Sandu, *Istoria Gărzii de Fier...*, 110-111.

12 Într-o scrisoare către Farmer, membru al conducerii organizației Welt-Dienst din Erfurt, Ion Moța își exprima viziunea conform căreia „[t]oate celelalte mișcări [...] nu au nici o valoare: ele pot, în cazul cel mai bun, să constituie o introducere la victoria legionară, singura care poate rezolva problema jidovească în chip radical”. Mai mult, o fuziune ar fi alterat unitatea de crez legionară, însă Moța lăsa loc de prietenie „cu cei care sunt de bună credință”, evitând o „uniune totală cu ei, tocmai pentru a evita viitoarele lor compromisuri, mișelii și slăbiciuni” - Ion I. Moța, „Scrisoarea lui Ion I. Moța către Farmer, membru al conducerii organizației Welt-Dienst, Erfurt”, iunie 15, doc. nr. 45, 1935, în Scurtu (coord.), Beldiman, Tampa, Tănase, Troncotă, Bordeiu, *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, 112.

13 Sandu, *Istoria Gărzii de Fier...*, 116-117.

14 Argetoianu, *Însemnări zilnice*, volumul III, 1 iulie – 31 decembrie 1937, 251-252.

15 Corneliu Zelea Codreanu *apud*. Argetoianu, *Însemnări zilnice*, volumul III, 256.

16 Codreanu *apud*. Argetoianu, *Însemnări zilnice*, volumul III, 256.

documentele găsite la gardiștii arestați, care dovedeau clar că aceștia beneficiau de susținere germană[17]. Un moment de criză în raporturile româno-germane s-a declanșat în noiembrie 1938, atunci când regele Carol al II-lea a luat decizia de a-i lichida pe Codreanu, împreună cu alți lideri legionari, ca reacție la presiunile făcute de Hitler în direcția încredințării puterii către Garda de Fier și de a redirecționa politica externă către Berlin[18].

O altă grupare politică de orientare pro-germană a fost una cu un caracter mai degrabă pragmatic, ce manifesta neîncredere în aliații occidentali, anume aripa din PNL grupată în jurul lui Gheorghe Brătianu. În anul 1930, în cadrul PNL s-a afirmat o facțiune disidentă, a lui Gheorghe Brătianu (PNL-georgist), ce viza scoaterea partidului de sub influența lui Vintilă Brătianu și sprijinirea restaurației lui Carol al II-lea[19], primul fiind de fapt exclus din partid de V. Brătianu ca urmare a susținerii pe care o manifesta pentru rege[20]. Conform lui Gh. Brătianu, un tratat de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică, pentru care Nicolae Titulescu depunea eforturi, nu era de dorit, pe motiv că ar fi înlesnit ocuparea României de către trupele sovietice, o alianță cu Germania fiind de preferat, în condițiile în care aceasta era o putere în ascensiune[21]. Mai mult, Gh. Brătianu împărtășea și o viziune sceptică în ceea ce privește politica de apropiere a lui Titulescu față de Uniunea Sovietică, fiind de părere că apărarea statală ar trebui să stea în fruntea preocupărilor publice[22]. Era oponentul lui Titulescu în ceea ce privește politica de apropiere față de URSS, lucru cunoscut la Berlin[23].

Cu ocazia unei interpelări în parlament, la 16 iunie 1936, Gheorghe Brătianu își manifesta temerile cu privire la o eventuală trecere pe teritoriul

---

17 Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, 395-396.

18 Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, 401.

19 Gigel Sorinel Știrbu, *Liberalismul românesc în anii 1930-1940* (București: Editura Enciclopedică, 2011), 109.

20 Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. al. IX-lea, partea a VIII-a (1930-1931), ediție și indice Stelian Neagoe (București: Editura Machiavelli, 1997).

21 Scurtu, *Istoria contemporană a României*, 74-75.

22 Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, 156-157.

23 Rebecca Haynes, *Romanian policy towards Germany, 1936–40* (Londra: Palgrave Macmillan, 2000), 22. Pentru varianta în limba română, vezi Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, trad. Cristina Aboboaie (Iași: Polirom, 2003).

românesc a trupelor sovietice în drumul spre Cehoslovacia în caz de război, întrebându-se pe unde ar trimite Uniunea Sovietică trupe și armament pentru a veni în ajutorul Franței și Angliei în caz de război[24]. Gh. Brătianu a fost și primul politician român primit în audiență de către Hitler, în noiembrie 1936[25]. Adresându-se Ministerului de Externe german la 28 octombrie 1938, Fabricius menționa faptul că Gheorghe Brătianu susținea că este nevoie de o orientare mai fermă a României către Germania. Dându-și seama că politica Gărzii de Fier – pe care o simpatizase datorită orientării pro-germane, ducea la dezastru, Gheorghe Brătianu, s-a reîntors în PNL, în aripa condusă de Dinu Brătianu, pentru care o politică alături de Germania era indezirabilă[26].

Un caz interesant îl reprezintă și cel al lui Alexandru Vaida-Voevod, care, după cum am subliniat în capitolul precedent, inițial fusese partizanul unei politici pro-franceze. În calitate de consilier regal al lui Carol al II-lea, acesta i-a adresat un memoriu la data de 21 decembrie 1938, în care, pe lângă vederile antisemite de care dădea dovadă, Vaida afirma faptul că „trebuesc găsite căile și mijloacele spre asigurarea suveranității țării, integrității frontierelor și a intangibilității Coroanei, printr-o înțelegere cu Germania de bună voe"; Vaida continua argumentând că, în urma unei înțelegeri cu Germania, România ar fi încetat să mai fie „obiect de trafic pentru diplomații maghiari, ci Ungaria va deveni obiect de compensații spre beneficiul României, iar pericolul bolșevizării nu va mai amenința viitorul țării"[27].

Pe o linie sceptică față de politica lui Titulescu se situa și Nicolae Iorga, pledând în favoarea dezvoltării capabilităților care să permită

---

[24] ANIC, Fond Casa Regală, dosar nr. 25/1936, ff.1-3, *Înreg. No. 33569 din 18 iun. 1936*, Min. Afacerilor Străine.

[25] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...*, 44.

[26] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...*, 318, nota 78. În noiembrie 1937, chiar dacă aprecia bunele relații economice cu Germania și Italia, Dinu Brătianu se declara un susținător fidel al Ligii Națiunilor, al alianțelor cu Franța și Polonia, în tandem cu Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, în vederea asigurării păcii. Vezi Universul, *Patru ani de guvernare național-liberală. Expunerea d-lui prim ministru Gh. Tătărăscu, în ședința comitetului central al partidului. – Cuvintele rostite de d. Dinu Brătianu* (Anul al 54-lea Nr. 303 Miercuri 3 Noembrie 1937), 10

[27] ANIC, Fond Vaida-Voevod, dosar nr. 261, ff. 1-8, *Memoriul Dlui Consilier Regal Dr. Alexandru Vaida-Voevod Către Suveran*, 21 Decembrie 1938, ff. 7-8.

rezistența în fața amenințărilor, asigurând astfel securitatea statului. Iorga era neîncrezător cu privire la valoarea asigurărilor oferite de tratate, raportându-se la sovietici ca fiind nesinceri[28]. Deși aproba politica Franței în ceea ce privea semnarea unui pact cu Uniunea Sovietică, Iorga manifesta indiferență față de astfel de negocieri, deoarece nu avea încredere în soviete[29], subliniind într-o întrevedere cu ministrul bulgar la București în ianuarie 1932 că Uniunea Sovietică se îndrepta spre Istanbul[30]. Mai mult, Iorga era partizanul unei politici naționaliste, care avea în vedere „primatul românismului" în cadrul statului român, acesta afirmând faptul că națiunea română „este în drept să stăpânească împotriva tuturor acelora cari i s'au suit în cap și cari trebuesc înlăturați dela ceeace au uzurpat", în vreme ce activitatea economică trebuia să fie controlată de români, iar străinii să se supună acestora[31]. Iorga împărtășea și o viziune antisemită virulentă, chiar dacă, de-a lungul vieții sale atitudinea cu privire la evrei a variat de la o linie dură înainte de 1918 către una moderată în anii 1920, pentru ca spre finalul vieții să revină la atitudinea inițială. Pentru Iorga, evreii erau păgâni, dușmani, „pleavă", otrăvitori pentru națiunea română sau paraziți distrugători[32]. Într-un spirit naționalist și xenofob, Iorga pleda pentru o politică de stat discriminatorie, care să-i forțeze pe străini să plece, urmând ca națiunea română să se închidă în sine. Față de celelalte minorități, evreii aveau o imagine mai rea în viziunea lui Iorga, însă se opunea absolut mijloacelor violente antievreiești[33].

Pe aceeași linie naționalistă în ceea ce privește primatul românilor se înscria și Octavian Goga, care condamna prezența evreilor în presă ori literatură, văzuți ca distrugători a tot ceea ce creau românii. În 1937 Goga

---

28 Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, 156-157.

29 N. Iorga, *Memorii. Încercarea guvernării peste partide (1931-2)*, vol. VI (Vălenii-de-Munte: Așezământul Tipografic „DATINA ROMÂNEASCĂ", 1939), 273.

30 Iorga, *Memorii...*, 282.

31 Viitorul, *D-l profesor Iorga despre situația politică de astăzi. Alături de Rege și tradiția monarhică. Împotriva politicei de conspirație și de negațiune. Pentru continuarea guvernării d-lui Gh. Tatarescu*, pp. III-a – IV-a (Anul XXIX No. 8976, Marți, 7 Decembrie 1937), III.

32 Vezi Ana Bărbulescu, „Nicolae Iorga și evreii: despre cum balaurul a devenit frate și apoi din nou balaur", în *Elita culturală și discursul antisemit interbelic*, ed. Alexandru Florian, Ana Bărbulescu, pref. Armin Heinen (București: Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel"; Iași: Polirom: 2022), 53-81.

33 Bărbulescu, „Nicolae Iorga și evreii...", 78-79.

cerea expulzarea a 500 000 de evrei și închiderea ziarelor acestora[34]. După ce a preluat funcția de premier, Goga a reiterat afirmarea elementului românesc, în „România a Românilor"[35]. Viziunile lui Iorga sau Goga se înscriu în preceptele tradiționale ale naționalismului românesc, intolerant cu privire la minoritățile naționale, privite drept agenți cosmopoliți, care atentau la ideea de românitate[36]. În anii 1930 Goga a înființat un partid de inspirație mussoliniană, Partidul National-Agrar, care a fuzionat în 1935 cu Liga Apărării National-Creștine a lui A.C. Cuza, transformate astfel în Partidul Național Creștin, care la alegerile din 1937 a obținut 9,15% din voturi. Astfel, Goga a fost numit prim-ministru. În cele doar 44 de zile de guvernare, în ianuarie 1938 Goga a promulgat Decretul-lege nr. 169 privind revizuirea cetățeniei, care a inițiat procesul Holocaustului în România[37].

Măsurile luate de guvernul Goga erau inspirate dintr-un mai vechi proiect gogist de natură xenofobă. În luările sale de poziție publice sau în publicistica sa, Goga se plângea de prezența străinilor (îndeosebi evrei și maghiari) în diverse domenii de activitate sau funcții publice. Evreii erau văzuți drept paraziți care atentează la supraviețuirea națiunii, neintegrabili și corupți, intenționând exclusiv a obține profit pe spatele românilor. Într-un spirit conspirativ, Goga desemna evreii ca făcând parte dintr-o ocultă internațională, bine organizată, menită a distruge toate națiunile și de a le exploata. Pentru acest lucru, Goga găsea vina în democrație, propunând astfel soluția totalitară, de inspirație nazistă sau mussoliniană, unde drepturile omului trebuiau ignorate în scopul desăvârșirii naționale. Goga vedea în zvastică drept un vechi simbol românesc, în timp ce autoritățile naziste vedeau în acesta drept unica figură românească potrivită pentru a fi

---

[34] Universul, *Marea manifestație a partidului național-creștin la Târgoviște* (Anul al 54-lea, Nr. 306, Sâmbătă 6 Noembrie 1937), 13.

[35] Universul, *Declarațiile d-lui prim-ministru Octavian Goga*, (Anul al 54-lea, Nr. 358, Vineri 31 Decembrie 1937), 11.

[36] Umut Korkut, „Nationalism versus internationalism: The roles of political and cultural elites in interwar and communist Romania", *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity* 34, nr. 2 (mai 2006), 139. DOI: 10.1080/00905990600617698.

[37] Ana Bărbulescu, „Octavian Goga: același sânge, același suflet și același dușman", în *Elita culturală și discursul antisemit interbelic*, ed. Alexandru Florian, Ana Bărbulescu, pref. Armin Heinen (București: Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel"; Iași: Polirom: 2022), 104-105.

liderul unei largi mișcări antisemite[38]. Pornind de la afinitățile sale pentru Italia fascistă sau Germania nazistă, precum și viziunea sa virulent antisemită, xenofobă și conspiraționistă, în ceea ce privește planul extern, Goga, se poziționa împotriva unei alianțe cu Uniunea Sovietică[39].

Constantin Argetoianu, fondatorul Uniunii Agrare, ulterior Partidul Agrar, a fost unul din liderii politici care au manifestat o atitudine marcată de scepticism - după cum mărturisea el însuși în memoriile sale – față de regimul politic al României interbelice[40]. Mai mult, în ceea ce privește aspectele de politică externă, Argetoianu vedea sistemul securității colective ca fiind unul falimentar, precum și sensul dat democrației occidentale[41]. De altfel, cu ocazia Consiliului de Coroană din 6 septembrie 1939, Argetoianu – care îndemna pentru neutralitate și atenție la URSS - își manifesta încă o dată scepticismul cu privire la capacitatea Occidentului de a ține piept unei Rusii puternice după război[42]. Ion Gigurtu este un alt politician cu vederi pro-germane, numit premier la 4 iulie 1940 în scopul de a arăta mai clar orientarea spre Germania. În declarația guvernului evidenția aspirația sinceră către aderarea la Axa Berlin-Roma, pentru ca ulterior că anunțe retragerea din Liga Națiunilor[43]. Conform lui Gigurtu, orientarea spre Axă se înscria în liniile politico-ideologice ale guvernului, fiind, de asemenea, și o revenire la vechile tradiții naționaliste românești. În termeni economici, Gigurtu privea această apropiere ca pe un lucru benefic, crezând că agricultura românească va fi mai productivă în urma colaborării cu Germania[44].

De teama unui atac sovieto-maghiar, la 30 august 1940, guvernul Gigurtu urma să accepte condițiile Dictatului de la Viena, care veneau însă la pachet cu garanții teritoriale din partea Axei, ceea ce făcea din Germania un protector al României[45]. Guvernul Gigurtu l-a avut la Ministerul pe

---

[38] Bărbulescu, „Octavian Goga: același sânge...", 105-124.

[39] Universul, *Întrunirea marelui consiliu al partidului național-creștin*, (Anul al 54-lea, Nr. 304, Joi 4 Noiembrie 1937), 13.

[40] Argetoianu, *Însemnări zilnice*, volumul III..., 241.

[41] Argetoianu, *Însemnări zilnice*, volumul III..., 245.

[42] Mamina, *Consilii de coroană*, 182.

[43] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu*,110-111.

[44] Haynes, *Romanian policy towards Germany, 1936–40*, 147.

[45] Haynes, *Romanian policy towards Germany*, *1936–40*, 153.

Externe drept titular pe profesorul Mihail Manoilescu. Într-o telegramă destinată lui Ribbentrop, Manoilescu transmitea intenția guvernului de a adânci relațiile bilaterale în toate domeniile[46]. Cu privire la acordul economic româno-german din martie 1939, care subordona economic România de Germania[47], Manoilescu s-a numărat printre cei care s-au bucurat de semnarea acordului, motivând în favoarea complementarității intereselor economice româno-germane, deoarece economia agrară românească nu putea concura cu agricultura occidentală, ceea ce necesita un comerț cu produse agricole în schimbul celor industriale germane, protejând astfel România în fața unor presiuni la nivel mondial[48].

Un rol important în ceea ce privește reorientarea politicii externe românești spre Germania îi revine și lui Ion Antonescu. Antonescu a venit la putere în septembrie 1940, pe fondul nemulțumirilor create de pierderile teritoriale din acel an, ce au dus la abdicarea lui Carol al II-lea și la instaurarea dictaturii antonesciene, împreună cu Mișcarea Legionară condusă de Horia Sima, la 14 septembrie România fiind declarată stat național-legionar[49], urmat de aderarea României la Pactul Tripartit în noiembrie, alături de Germania, Italia și Japonia. După cum aprecia Dennis Deletant, politicile lui Antonescu erau unele pragmatice, dictate de interesele românești. Deși nu ar fi refuzat o prietenie cu Anglia, nu i s-ar fi alăturat în război distrugând statul, ci, pentru a salva România, ar fi mers cu cel mai mare inamic, adică Germania, de care o legau interese politico-economice[50]. Motivând aderarea la Pactul Tripartit, Antonescu lăsa să se înțeleagă faptul că nu avea de ales. Astfel, motivele care au stat în spatele deciziei de aderare au ținut de previziune și autoconservare. Mai întâi, dorea să preîntâmpine pierderi teritoriale în favoarea Ungariei, pentru ca apoi să

---

46 Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu*, 110-111.

47 Haynes, *Romanian policy towards Germany, 1936–40*, 67.

48 Haynes, *Romanian policy towards Germany, 1936–40*, 87.

49 Rebecca Haynes, „Germany and the Establishment of the Romanian National Legionary State, September 1940", *The Slavonic and East European Review* 77, nr. 4, (Octombrie 1999): 700, DOI: 10.2307/4212960.

50 Dennis Deletant, *Hitler's forgotten ally: Ion Antonescu and his regime, Romania 1940–44* (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2006), 54. Pentru varianta în limba română, vezi Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său. 1940-1944*, trad. Delia Răzdolescu (București: Humanitas, 2010).

motiveze că Germania reprezenta singurul stat pe care se putea conta din punct de vedere economic și politic, în vreme ce o alianță cu Anglia ar fi însemnat dezastru, iar o apropiere de URSS ar fi fost imorală și imposibilă[51], mai ales că marea sa preocupare o constituia o invazie sovietică[52].

România interbelică nu a fost ferită de influențele extremei drepte, înscriindu-se, mai ales în anii 1930 într-un trend european, în special după ascensiunea Germaniei naziste. Dacă o parte a elitei politice era pro-franceză sau pro-engleză, o alta nu avea încredere în capacitățile democrațiilor occidentale de a păstra intact sistemul instituit după Primul Război Mondial și de a feri România de pericolul bolșevic. Astfel, grupări precum Mișcarea Legionară sau alte figuri politice, mai mult sau mai puțin pragmatice, precum Goga, Gigurtu sau Antonescu, vedeau în alianța cu o Germanie care își revenise din criza anilor 1920 o soluție pentru asigurarea securității naționale sau chiar a supraviețuirii. Ce le unea pe elitele pro-germane ca punct comun cu cele pro-franceze era tocmai teama de pericolul bolșevic, care prevala în acea perioadă, doar că soluția prevăzută de fiecare grup diferea. O parte a elitelor politice era loială democrațiilor occidentale, o alta, din pragmatism sau din compatibilitate ideologică, era mai apropiată de Germania sau chiar Italia, unde erau la putere regimuri politice de extremă dreapta.

7.3. Politica externă românească și influențele germane

În ceea ce privește politica externă românească în raport cu Germania, trebuie menționat de la bun început că voi lua în calcul acele date care au legătură cu instaurarea și exercitarea unei hegemonii germane după anul 1933, când Hitler a venit la putere. Dacă în secțiunea precedentă am prezentat orientările principalelor elite pro-germane, această parte este dedicată prezentării unor date cu privire la instaurarea hegemoniei germane asupra României, din punct de vedere politic și economic. În această secțiune urmează să mă concentrez pe analiza pe baza teoriilor menționate în raport cu modelul hegemonic german, în ideea de a evalua

[51] Deletant, *Hitler's forgotten ally...*, 74.
[52] Deletant, *Hitler's forgotten ally...*, 76.

modul cum acesta a determinat schimbarea de optică în ceea ce privește orientările de politică externă ale elitelor politice românești de la o alianță tradițională cu Franța și Anglia la una cu Germania. De asemenea, analiza va avea în vedere și o evaluare a influenței hegemoniei germane asupra mediului instituțional intern al României.

Începând cu anul 1934, Oficiul de politică externă al NSDAP a lansat ideea ce presupunea amestecul în politica internă românească în direcția schimbării orientării externe. În acel an, s-a încercat crearea unei „mișcări populare”, cu scopul principal de a-l răsturna pe Nicolae Titulescu, mișcare ce viza să reunească mai mulți politicieni. În jurul lui Octavian Goga, plănuit ca lider al mișcării, trebuiau să fie reuniți politicieni precum A. C. Cuza, Vaida-Voevod, desprins de PNȚ și lider al Frontului Românesc, precum și pe Gheorghe Brătianu, care întreținea legături cu regele Carol al II-lea[53]. După eșecul de a aduce la putere grupul constituit în jurul lui Goga, Oficiul de politică externă s-a reorientat către legionari, care se bucurau de o mare popularitate în rândul populației. Sprijinul german pentru legionari s-a concretizat în susținere materială și propagandistică, Oficiul considerând că și-a atins obiectivul în urma alegerilor din decembrie 1937, când Garda de Fier a devenit a treia forță politică din România[54]. Armand Călinescu mărturisea în memoriile sale că în mai 1938 Wilhelm Fabricius a presat guvernul român în direcția de a stopa persecuțiile asupra legionarilor. Mai mult, în urma arestării unor legionari s-au găsit unele documente care demonstrau susținerea Germaniei, dar care nu s-au publicat de către guvernul român pentru a nu deteriora relațiile bilaterale[55].

Criza sudetă din 29-30 august 1938 – căreia i s-a pus capăt prin Conferința de la München - reprezintă un alt moment de cotitură pentru elitele politice românești, care arată dilemele cu care se confruntau acestea, între o Germanie expansivă, o Uniune Sovietică amenințătoare și obligațiile României care decurgeau din tratatul de alianță cu statele Micii Înțelegeri[56]. Criza sudetă se înscrie în eforturile cu caracter revizionist ale lui Hitler de a

---

[53] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...,* 45.

[54] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...,* 47.

[55] Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, 395-396.

[56] Vezi Adrian Vițalaru, „România, Marile Puteri și criza cehoslovacă din 1938”, în R*omânia, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018,* Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu, 91-107 (Iași: Polirom, 2018).

submina sistemul instituit la Versailles. După ce anexase Austria în martie 1938[57], Hitler a urmărit să îndepărteze încă o piedică în calea hegemoniei germane, anume Cehoslovacia, bine înarmată și aliata Franței și a Uniunii Sovietice[58]. Învecinată cu Germania, regiunea sudetă era un teritoriu din Cehoslovacia cu o populație de aproximativ 3 milioane de etnici germani, care a constituit un pretext prin intermediul căruia Hitler a urmărit să distrugă Cehoslovacia, folosindu-se de principiul naționalităților, aplicat la Versailles doar învingătorilor, nu și învinșilor. Conștienți fiind de slăbiciunea țărilor lor, liderii de la Paris și Londra au presat Praga să accepte revendicările lui Hitler, în speranța evitării unui război mondial. Este vorba, în acest caz, de conciliatorismul franco-britanic[59].

Cehoslovacia era aliata Uniunii Sovietice și a Franței din 1935, iar o agresiune germană presupunea intervenția franco-sovietică. Numai că, în drumul spre Cehoslovacia, armatele sovietice trebuiau să treacă fie prin Polonia (ai cărei lideri se opuneau categoric), fie prin România[60], idee care era tratată cu reticență de elitele de la București[61]. Având în vedere îndoielile și incertitudinile cu care se confruntau liderii de la București în lunile premergătoare crizei sudete, iată cum descria Carol al II-lea situația în memoriile sale, în nota din 23 mai 1938:

> [...] trebuie să facem toate eforturile ca să rămânem neutri și să încercăm să grăbim armamentul [...]. // Eu, personal, nu văd decât un singur mod de scăpare pentru noi să nu se întâmple nimica. Situația noastră este cea mai urâtă, din cauza Rusiei. De altfel, această nenorocită alianță ceho-sovietică este una din cauzele situației de azi. Iată cum văd eu poziția noastră. Dacă conflictul izbucnește, sunt două ipoteze: ca el să fie localizat, ceea ce e foarte puțin probabil; ca el să fie generalizat. În ajutorul cehilor sar, conform cu tratatele, Franța și U.S.S.R. După cât se știe, azi Anglia a promis să trimeată în Franța două divizii și de a-și mișca flota, deci, probabil, intră și ea în joc. Dacă Ungaria mișcă, ceea ce este problematic, situația noastră e clară, ne onorăm iscălitura, și atunci soarta noastră este de partea așa-numiților aliați.

---

57 Referitor la *Anschluss*, vezi Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, cap. 7.

58 Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, 132.

59 Despre negocierile privind regiunea sudetă și atitudinea franco-britanică în acest caz, vezi, pe larg, Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, cap. 8.

60 Vițalaru, „România, Marile Puteri și criza cehoslovacă din 1938”..., 91.

61 Vițalaru, „România, Marile Puteri și criza cehoslovacă din 1938”..., 93-95.

> Dacă Ungaria nu intră în horă, noi, conform cu politica noastră, nu intrăm automatic în contra Germaniei și, deci, în principiu, rămânem neutri, dar? Iată, acest *dar* este Rusia. Spre a veni în // ajutorul aliatei sale, n-are decât două căi de trecut, prin Polonia, sau pe la noi, prin nordul Bucovinei. Nu cred că în starea actuală a Rusiei ea poate trimete trupe, dar desigur că nu va întârzia de a mișca cu aviația. Noi ce putem face? Sau să-i lăsăm să treacă, și atunci aceasta înseamnează că suntem antrenați imediat în contra Germaniei, căci ea niciodată nu va admite ca noi să ne facem complici cu U.S.S.R., și, indirect, chiar să dăm o mână de ajutor dușmanilor ei. Dacă ne opunem, adică dacă tragem în avioanele ce trec chiar noaptea, suntem în stare de ostilitate față de ruși și de cehi și iată-ne aruncați fără voia noastră de partea Germaniei.
>
> Dacă avioanele rusești vor să treacă peste teritoriul polonez, sigur că aceștia se vor opune și ei devin în stare de ostilitate față de U.S.S.R. Conform cu alianța noastră, suntem, automatic, antrenați în aceeași situație.
>
> Iată încurcătura noastră.[62]

Temeri cu privire la situația problematică în care se afla România în pragul crizei sudete avea și Armand Călinescu, acesta notând în memoriile sale, la 24 mai 1938, următoarele:

> Una e amiciție și afaceri economice cu Germania și alta e politica față de expansiunea ei agresivă.
>
> Recunosc că avem poziție grea:
>
> 1. Polonia nu ne e sigură și, în orice caz, tratatul e îndoielnic în altă parte decât înspre Rusia.
> 2. Iugoslavia nu va merge niciodată contra Germaniei.
> 3. Dacă Germania va ataca Cehoslovacia, desigur nu e casus foederis.
>
> Dar intervenind Sovietele, se va pune problemă grea pentru noi.
>
> 4. Dacă va ataca Ungaria, e casus foederis, dar ce vor face polonezii și ce vor face germanii?[63]

Așadar, dilemele cu care se confruntau liderii români în lunile premergătoare crizei sudete erau destul de mari, având în vedere și posibilele opțiuni ale aliaților, precum și ale marilor puteri aflate în discuție. Pe lângă teama de a angrena România într-un război nedorit, chiar

---

[62] Regele Carol al II-lea al României, *Însemnări zilnice. 1937-1951, volumul I, 11 martie 1937 - 4 septembrie 1938 (Caietele 1- 6),* ediție îngrijită, note, glosar și indice Viorica Moisuc, Nicolae Rauș, cuvânt înainte Ioan Scurtu (București: Scripta, 2001), 143-144.

[63] Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, 392.

și cu Germania, un lucru rămânea prevalent, anume teama față de Uniunea Sovietică, stat care odată trecându-și trupele pe teritoriul românesc, ar fi putut însemna bolșevizarea țării, după cum credeau elitele românești în acea vreme. Mai mult, începând cu septembrie 1938, Carol a decis neutralitatea țării și nu a aprobat mobilizarea trupelor, în vreme ce liderii români nu au mai permis presei criticarea Germaniei, pentru a nu trezi suspiciunile acesteia, și au cerut să se scrie despre obiectivele pașnice românești[64]. Având interesul de a păstra statalitatea Cehoslovaciei, care era un aliat important și furnizor de armament pentru România, liderii români au permis survolul și escale ale aviației sovietice pe teritoriul românesc[65].

Conform lui Grigore Gafencu, deznodământul de la München, prin care Germania a anexat regiunea sudetă de la Cehoslovacia, reprezenta pentru germani „dreptul Reich-ului de a organiza după bunul plac Europa centrală și sud-estică, cu adeziunea tacită sau cel puțin cu toleranța marilor puteri occidentale"[66]. Mai mult, în cadrul vizitei sale la Berlin din 1939, Hitler i-a mărturisit faptul că arbitrajul de la München s-a realizat fără consultarea statelor occidentale, care nu-și aveau locul în acea regiune, deoarece, considera Hitler, rolul de pacificator revenea exclusiv Germaniei[67]. Liderii de la București au protestat cu privire la dezmembrarea Cehoslovaciei, refuzând să dea curs la împărțirea Ruteniei subcarpatice, propusă de Polonia, solidarizându-se cu ordinea europeană ante-criză[68]. Încercând să prevină o extindere germană prea mare în zonă, liderii români au tratat Germania cu precauție și rezerve, motiv pentru care au optat pentru o soluționare pașnică a crizei și au urmărit ulterior, drept compensare pentru anexarea Boemiei, să cointereseze mai mult Marea Britanie în chestiunile sud-est europene[69].

În încercările de solidarizare cu ordinea europeană, Carol a întreprins o vizită în Anglia și Franța, urmate de una în Germania, unde Hitler și-a

[64] Vițalaru, *„România, Marile Puteri și criza cehoslovacă din 1938"...*, 105.
[65] Vițalaru, *„România, Marile Puteri și criza cehoslovacă din 1938"...*, 105.
[66] Gafencu, *Ultimele zile ale Europei...*, 33.
[67] Gafencu, *Ultimele zile ale Europei...*, 83.
[68] Gafencu, *Ultimele zile ale Europei...*, 34.
[69] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...*, 57.

manifestat intențiile pașnice față de statele dunărene[70]. Vizita în Germania a avut loc la 24 noiembrie 1938, Hitler menționând intenția de a păstra primatul Germaniei în ceea ce privea puterea armată și aeriană, în vreme ce Carol a evidențiat intenția de a dezvolta relațiile cu toate puterile, inclusiv pe cele cu Germania. S-a insistat pe dezvoltarea relațiilor comerciale, construirea unui drum spre Europa Centrală prin Cehoslovacia, atitudinea Germaniei față de revizionismul maghiar și față de Ucraina subcarpatică. În ceea ce privește atitudinea germană față de Ucraina subcarpatică, Joachim von Ribbentrop menționa faptul că, în pofida împiedicării Ungariei de a o ocupa, Hitler nu a lăsat să se înțeleagă atitudinea germană față de această problemă, tocmai în ideea de a manevra România și Ungaria în funcție de situație[71].

În timpul vizitei lui Carol în Germania, Garda de Fier, pe care Gafencu o considera un avanpost nazist în est, întreprindea acțiuni violente în Transilvania. Astfel, regele a dispus reprimarea violentă a gardiștilor, soldată cu moartea lui Codreanu și a altor lideri legionari. Represaliile au fost considerate de Hitler o sfidare, trezind furia acestuia și amenințând cu o acțiune punitivă la Dunărea de Jos, însă nici Franța și nici Anglia nu luau în considerare un război[72]. Cu scopul de a calma spiritele la Berlin, la 23 decembrie 1938 Grigore Gafencu a fost numit ministru de externe și însărcinat să negocieze un acord economic, ce se va concretiza în acordul semnat la 23 martie 1939[73].

Politica treptată de apropiere româno-germană, inițiată de Carol în 1938, a fost influențată de trei factori: schimburile comerciale, revizionismul maghiar și amenințarea sovietică, iar pactul Ribbentrop-Molotov, semnat la 23 august 1939, a grăbit procesul de consolidare a relațiilor[74]. Conform

---

[70] Gafencu, *Ultimele zile ale Europei...*, 34.

[71] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...*, 60-62.

[72] Gafencu, *Ultimele zile ale Europei...*, 34.

[73] Gafencu, *Ultimele zile ale Europei...*, 35.

[74] Ottmar Trașcă, „De la alianță la beligeranță. Relațiile româno-germane, septembrie 1939 – august 1944", în *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018*, Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I), pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu, 124-143 (Iași: Polirom, 2018), 124. Vezi, pe larg, Ottmar Trașcă, „Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele sale asupra României. *Reorientarea politicii externe românești*

mărturisirilor lui Constantin Argetoianu, vestea semnării pactului a provocat consternare și a venit pe neașteptate, autorul manifestându-și încă o dată teama față de Uniunea Sovietică, spunând că liderii acesteia au urmărit provocarea unui război european pentru a culege roadele, care „vor fi ruina, anarhizarea și comunizarea tuturor țărilor beligerante”[75]. Armand Călinescu își exprima și el îngrijorarea, spunând că o alianță cu Germania „înseamnă protectorat”, iar „[p]ericolul nu poate fi înlăturat decât prin înfrângerea Germaniei, pe care o pot obține Franța și Anglia”, lucru cu care și Carol a fost de acord[76].

După momentul 23 august 1939, problema cu care ajunsese să se confrunte România ținea de restrângerea opțiunilor de orientare externă. România fiind prinsă între Germania și Uniunea Sovietică, liderii de la București au decis să recurgă la prudență, urmărind evitarea implicării României în războiul început deja la 1 septembrie, precum și o mai mare apropiere de Reich, ca o contrapondere la amenințarea sovietică. Izbucnirea războiului a adâncit izolarea în care se afla România, precum și frica Bucureștiului de revizionismul sovietic, maghiar și bulgar[77]. În acest sens, după ce Berlinul ceruse o declarație de neutralitate – imposibilă, deoarece ar fi tăiat legăturile cu Aliații și cu Înțelegerea Balcanică[78] –, s-a întrunit un Consiliu de Coroană la 6 septembrie[79], în cadrul căruia s-a

(august 1939 - iulie 1940)”, în *România interbelică: modernizare politico-instituțională și discurs național*, coord. Sorin Radu, Oliver Jens Schmitt, 544-563 (Iași: Polirom, 2023).

75 Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, volumul VII, 1 iulie – 22 noiembrie 1939, ediție Stelian Neagoe. Addenda 17-23 decembrie 1936 (București: Editura Machiavelli, 2003), 77-79.

76 Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, 426.

77 Trașcă, „De la alianță la beligeranță...”, 125.

78 În anul 1939 Înțelegerea Balcanică se confrunta cu tentative de penetrare din partea Italiei, ai cărei lideri voiau crearea unui sistem de acorduri între Ungaria, Iugoslavia și Bulgaria. În urma discuției pe care a avut-o cu ministrul de externe italian, Galeazzo Ciano, în timpul vizitei sale la Roma, Gafencu nota că acesta îi mărturisise de existența unui interes, așa zis general, „de a ridica împotriva sistemului balcanic, sprijinit de occident, un alt sistem, al Axei”, liderii italieni considerând că, mai ales după încorporarea Albaniei, Romei i se cuvine „rolul de protector balcanic”. Vezi Gafencu, *Ultimele zile ale Europei...,* 172-173.

79 Mamina, *Consilii de Coroană,* 178.

hotărât, în mod unanim, adoptarea neutralității, în conformitate cu tratatele internaționale[80].

Având în vedere anexa secretă a Pactului Ribbentrop-Molotov, care dădea frâu liber pretențiilor sovietice cu privire la România asupra Basarabiei, în martie 1940, acestora le-a fost dat glas în mod oficial, urmând ca trupe sovietice să fie concentrate la granița cu România. Sperând că va menține integritatea teritorială a României, ca reacție la acțiunile sovietice, guvernul român a urgentat apropierea de Axă, renunțând la neutralitate, noua orientare fiind făcută publică la sfârșitul lui mai 1940[81]. După prăbușirea Franței, la 28 mai 1940, guvernul român, prin vocea premierului Gheorghe Tătărescu, transmitea intenția de a strânge relațiile în toate ariile cu Germania, însă Berlinul a condiționat acest lucru de concesiile făcute către vecinii revizioniști, mai ales Uniunea Sovietică, excluzând ajutorul german în privința Basarabiei[82]. Astfel că, ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940 cu privire la cedarea Basarabiei[83] și Bucovinei de Nord în 24 de ore este primul care deschide seria de pierderi teritoriale din acel an, făcute cu asentimentul Berlinului, care nu a intervenit[84]. În urma celor două Consilii de Coroană din 27 iunie 1940, guvernul român, confruntat și cu presiunea

---

80 Mamina, *Consilii de Coroană*, 186.

81 Trașcă, *„De la alianță la beligeranță..."*, 127.

82 Trașcă, „De la alianță la beligeranță...", 127-128.

83 La câteva decenii după sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, Viaceslav Molotov – ministrul de externe sovietic în momentul semnării Pactului Ribbentrop-Molotov și al înaintării ultimatumului către România – mărturisea faptul că „Basarabia nu am recunoscut-o ca fiind a României" - Molotov *apud* Feliks Ciuev, *Conversații cu Molotov: în cercul puterii comuniste* / Feliks Ciuev, Viaceslav Molotov; cuv. înainte Armand Goșu, trad. Antoaneta Olteanu, postf. Serghei Kuleșov, (București: Corint Books, 2017), 28. De-a lungul perioadei interbelice, Basarabia a constituit un punct important de fricțiune în relațiile româno-sovietice, fiind considerată ocupată în mod ilegal de România, fapt căruia i s-au adăugat în diferite momente și pretenții financiare sovietice, precum suma de 65 milioane dolari aur, cerută în 1921, sau cererea sovietică de plebiscit din 1924 - Vezi Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, 119-120, 124. La aceste diferende de ordin oficial, guvernamental, se mai adăuga și activitatea Partidului Comunist din România, înființat în 1921 și care acționa, sub comanda Moscovei, în vederea dezmembrării României, ceea ce a și dus la interzicerea sa de către guvern în 1924. Vezi Deletant, *Romania under Communism: Paradox and Degeneration*, 5-7; 13.

84 Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor, *Istoria României*, 376.

germană de a ceda cererilor sovietice[85], a decis să le dea curs, mai ales după cel de-al doilea ultimatum din noaptea de 27-28 iunie, pierzând astfel Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța, nemenționat în cele două acte ultimative[86].

În ideea de a nu da curs pretențiilor teritoriale maghiare și bulgare, Carol a renunțat la garanțiile franco-britanice și l-a desemnat ca premier pe Ion Gigurtu, care era progerman. La 4 iulie, în ziua în care a fost învestit, guvernul a anunțat dorința de a adera la Axă, iar la 11 iulie a retras România din Liga Națiunilor. Concomitent, Carol s-a adresat Berlinului în vederea obținerii de garanții teritoriale, precum și pentru o misiune militară germană la București. Răspunsul lui Hitler s-a rezumat la promisiunea de analiză a cererilor după rezolvarea problemelor teritoriale cu Ungaria și Bulgaria[87]. Cu scopul de a evita alte concesii teritoriale către Ungaria și Bulgaria, guvernul Gigurtu și-a pus speranțele într-o colaborare strânsă cu Germania, însă Hitler i-a cerut lui Carol să rezolve în mod pașnic diferendele teritoriale din Balcani. Astfel, Carol a luat decizia de a începe negocierile pe baza schimbului de populație, sperând la un arbitraj german în interes românesc[88]. Dat fiind că negocierile cu Ungaria au eșuat, guvernul român a acceptat arbitrajul Axei la 30 august 1940, Gigurtu cerând garanții teritoriale imediate, precum și protecția din partea armatelor germană și italiană a românilor din teritoriile cedate. Toate acestea reflectă faptul că Bucureștiul vedea în Berlin protectorul său împotriva vecinilor. În cele din urmă, la 30 august, Ungaria a obținut o mare parte din Transilvania, prin Dictatul de la Viena, care a venit la pachet și cu garanțiile teritoriale din partea Axei[89], care presupuneau subordonarea politico-economică față de Germania[90].

Ministru de externe în guvernul Gigurtu, Mihail Manoilescu a oferit, în memoriile sale, propria analiză și relatare asupra evenimentelor care au

---

85 Mamina, *Consilii de Coroană*, 201.
86 Mamina, *Consilii de Coroană*, 207-208.
87 Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor, *Istoria României*, 376.
88 Haynes, *Romanian policy towards Germany, 1936–40*, 148.
89 Haynes, *Romanian policy towards Germany*, 1936–40, 153.
90 Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor, *Istoria României*, 378.

dus la „tragedia din august 1940"[91]. Manoilescu argumenta că politica din estul continentului era supusă unei competiții teritoriale germano-sovietice, mascată de tratatul semnat în anul anterior. Germania era interesată de a păstra pacea în zonă, ceea ce presupunea evitarea unui război între România și Ungaria (care șantaja Germania cu declanșarea războiului contra României, cu susținere sovietică), Bulgaria sau URSS. Berlinul era interesat și de păstrarea temporară a unor bune relații cu Uniunea Sovietică. De aici se explică și presiunile germane asupra României, de a accepta toate pierderile teritoriale din 1940. Conform lui Manoilescu, Uniunea Sovietică viza crearea unei poziții strategice mai sigure în zonă, pe Carpați. Anglia, aflată în cel mai vulnerabil moment, deși nu putea cere sacrificii României, era interesată de un război româno-maghiar și de o poziție sovietică pe Carpați, cu scopul de a grăbi confruntarea sovieto-germană, lucru pe care Japonia dorea să-l evite, presând România să cedeze. La acel moment, Statele Unite, nu puteau interveni. În final, Manoilescu susținea faptul că aceste concesii făcute de România au fost inevitabile, cu scopul de a salva statul român[92]. În cuvintele lui Manoilescu:

> Ca și în cazul armistițiului de la Buftea [Pacea de la Buftea-București din Primul Război Mondial - n.m.], prin acceptarea ultimatumului de la Viena s-a salvat ființa statului românesc. Ca și atunci, s-a deschis posibilitatea de a interveni la sfârșitul războiului.
>
> Salvarea statului a făcut posibil 23 august 1944 și prezența noastră la Conferința de Pace, ca putere cobeligerantă împotriva Germaniei[93].

Chiar dacă Manoilescu venise pregătit să negocieze la Viena, în cazul în care partea română nu accepta condițiile arbitrajului, alternativa ar fi constat într-un război cu Ungaria sprijinită de Axă. Seria de pierderi teritoriale din 1940 se încheia la 7 septembrie, prin Tratatul de la Craiova, care restaura frontiera româno-bulgară de la 1912[94].

---

91 Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii iulie-august 1940* (București: Paul Editions, 2020), 5.

92 Manoilescu, *Dictatul de la Viena...*, 5-9.

93 Manoilescu, *Dictatul de la Viena...*, 9.

94 Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor, *Istoria României*, 376-377.

În încercarea de a-și salva regimul, Carol a destituit cabinetul Gigurtu și l-a însărcinat cu formarea guvernului, la 4 septembrie, pe Ion Antonescu, un general care era bine văzut în rândurile armatei și ale opiniei publice[95]. Fabricius l-a sfătuit pe Antonescu să-i ceară lui Carol puteri dictatoriale, pentru ca în noaptea de 5 septembrie generalul să-i ceară să abdice, urmând să-i coopteze și pe legionari în guvern, pentru ca la 14 septembrie să fie proclamat Statul Național-Legionar[96]. În fruntea noului regim era Ion Antonescu, în timp ce Horia Sima, la recomandarea lui Hermann Neubacher, ocupa funcția de vice-premier, fiind șeful Mișcării Legionare, unica forță politică recunoscută în stat[97]. Se observă, în acest caz, implicarea hegemonică în ceea ce privește componența guvernului, prin preferința exprimată în favoarea legionarilor.

Sprijinul german pentru Antonescu a venit în mod condiționat, în urma garanțiilor sale cu privire la respectarea angajamentelor privitoare Dictatului de la Viena și a Misiunii Militare germane. Din punctul de vedere al lui Antonescu, existau două alternative pentru România – colaborarea cu Germania sau ocupația. Chiar dacă nu era filogerman, Antonescu concluzionase că Germania obținuse victoria în război și era singurul stat pe care se putea baza împotriva Uniunii Sovietice, precum și în vederea redobândirii teritoriilor pierdute, denunțând astfel Înțelegerea Balcanică și Mica Înțelegere, pentru a trasa o orientare pro-germană. Dacă primirea Misiunii Militare germane ținea de punerea în practică a cererii lui Carol, prima mare decizie de politică externă a lui Antonescu o reprezintă aderarea la Pactul Tripartit la 23 noiembrie 1940, marcând astfel orientarea fermă a României față de Axă, mai ales că Antonescu, cu sentimente profund antisovietice, dorea să răzbune agresiunea sovietică din 1940. Mai mult, nici din răsturnarea Dictatului de la Viena Antonescu nu făcea un secret. Cu aceste obiective intra Antonescu în război de partea Axei împotriva Uniunii Sovietice, la 22 iunie 1941. Pe lângă obiectivul militar, de continuare a înaintării după Nistru, Antonescu viza, ca printr-o participare activă la război, să îndeplinească și obiectivul politic, de recuperare a

[95] Trașcă, „De la alianță la beligeranță...”,133.
[96] Haynes, „Germany and the Establishment...”, 700.
[97] Deletant, *Hitler's forgotten ally...*, 57.

Transilvaniei de Nord, cu concursul lui Hitler. Antonescu împărtășea convingerea că prin respectarea necondiționată a angajamentelor luate față de Germania îl putea îndupleca pe Hitler, însă acesta s-a folosit de conflictul româno-maghiar în interes propriu, dând naștere unei concurențe între România și Ungaria în vederea efortului de război[98].

În războiul contra Uniunii Sovietice, după ce Finlanda a oprit operațiunile, România a avut a doua contribuție la efortul de război, după Germania, armatele române ajungând adânc în teritoriul sovietic[99]. Trupele române au fost extrem de motivate în lupta contra Uniunii Sovietice. Conform lui Grant T. Harward, patru ideologii influente stăteau în spatele motivației trupelor române, contribuind în mod ridicat și la atrocitățile comise de soldații români în război. În această constelație predomina naționalismul, care oferea motivații puternice soldaților români de a recupera teritoriile pierdute în 1940. Religia a servit ca a doua motivație ideologică, unde războiul era etichetat ca fiind „sfânt", împotriva bolșevismului ateu, cu sprijinul Bisericii Ortodoxe Române. În al treilea rând, antisemitismul reprezenta o motivație la rândul său importantă, evreii - etichetați fie capitaliști, fie comuniști - fiind desemnați ca țap ispășitor pentru problemele României. În final, anticomunismul a reprezentat un element unificator pentru toate păturile sociale românești, care vedeau în comunism o amenințare reală[100].

Basarabia și Bucovina au fost anexate în mod violent de la Uniunea Sovietică, cu intenția de a șterge agresiv din memoria populației experiența sovietică, pentru a insufla o nouă ordine românească[101]. După cucerirea Basarabiei, trupele române au trecut Nistrul, intrând adânc pe teritoriul sovietic, ajungând chiar până la Stalingrad. Nu toată elita de la vârf era de acord cu înaintarea după Nistru, Regele Mihai fiind unul dintre aceste personaje, dar redus la un rol secund, care nici măcar nu fusese informat în prealabil de începerea războiului împotriva Uniunii Sovietice de către Ion

---

[98] Trașcă, „De la alianță la beligeranță...", 134-137.

[99] Emanuel Copilaș, *Integrarea României în sfera de influență sovietică: (1944-1947): perspective internaționale și locale* (București: Corint Istorie autori români, 2023), 80.

[100] Grant T. Harward, *Războiul Sfânt al României: militarii, motivația și Holocaustul,* trad. din lb. engleză Alina Pavelescu, pref. Mioara Anton (București: Corint Istorie, 2024), 46-49.

[101] Copilaș, *Integrarea României...*, 65-66.

Antonescu[102]. Dacă era de acord cu recuperarea Basarabiei și Bucovinei, după cum el însuși mărturisea, Regele Mihai nu a aprobat înaintarea armatei române dincolo de Nistru:

> Ideea mea despre război a fost că n-aveam ce căuta acolo, așa departe în Est! Sigur, Basarabia și Bucovina - era vorba despre teritoriul nostru, era altceva! Dar ca să ne înfundăm acolo, în stepele Rusiei, asta nu înțelegeam deloc! Și, din câte vedeam eu la multă lume, mă refer la populație, și, în orice caz, la acei câțiva politicieni care mă anunțaseră despre intențiile lor, toți eram de acord că acest lucru nu trebuia făcut[103].

Transnistria, o regiune sovietică între fluviile Bug și Nistru, a intrat în 1941 sub administrație românească. Noua administrație a urmărit să extragă, în mod violent, din interiorul unui teritoriu cu 2,5 milioane de locuitori, cât mai multe resurse, estimând o contribuție pentru efortul românesc de război de circa 40 de miliarde de lei, Antonescu intenționând ca Transnistria să se autoorganizeze, dar să producă și pentru România[104]. În fapt, pentru Mihai Antonescu, care ocupa, printre altele, și funcția de vicepremier, ocuparea Transnistriei a servit obiectivelor de război românești, exploatarea economică începând din prima zi, pentru a se înăspri pe măsura continuării ostilităților. Derulată prin mijloace violente, prin jaf, exploatarea economică a Transnistriei a vizat în cele din urmă mutarea cvasi-totală a capacităților de producție transnistrene în România (Operațiunea 1111 lansată în toamna anului 1943), până la a confisca, drept pradă, orice era de găsit. Ion și Mihai Antonescu au motivat, făcând apel în mod distorsionat la dreptul internațional, că ocupantul are dreptul să ia totul, pe motiv că îi aparține[105].

Pe lângă relațiile de natură politică între România și Germania, un loc important l-au ocupat și cele economice, prin care Berlinul și-a asigurat treptat un avantaj economic în România, esențial în efortul de război. Mai jos, urmează cele mai importante coordonate în relațiile economice

---

[102] Stelian Tănase, *Conversații cu regele Mihai,* ed. îngrij. Elena Vijulie (București: Corint Books, 2018), 65-66.

[103] Regele Mihai, apud. Tănase, *Conversații cu regele Mihai...*, 66

[104] Vladimir Solonari, *Imperiul-satelit: Guvernarea românească în Transnistria*, 1941-1944, trad. din engleză Andrei Pogăciaș (București: Humanitas, 2021), 54-55.

[105] Solonari, *Imperiul-satelit...,* 199-218.

româno-germane între 1934 și 1940. În anul 1934 a fost lansată o nouă orientare comercială de către liderii de la Berlin, care prevedea intensificarea comerțului cu Europa de Sud-Est, ca urmare a deciziei de a crea o independență germană în ceea ce privește achiziționarea de mărfuri de peste ocean[106]. Dându-se curs de către liderii de la Berlin dorinței regelui Carol al II-lea de consolida relațiile economice între România și Germania[107], la 23 martie 1935 s-a semnat *Tratatul de comerț, stabilire și navigație dintre Reichul german și Regatul României,* care prevedea relații comerciale bilaterale pe termen lung și constituia un punct de plecare și pentru alte aranjamente economice româno-germane, mai ales că Germania – din perspectiva liderilor români - părea a fi singura care putea asista dezvoltarea agro-industrială a României[108].

Având în vedere rezervele sale de petrol, România avea o importanță deosebită pentru înarmarea germană[109]. Odată cu realizarea Anschluss-ului, care a apropiat geografic Germania de România, a crescut și interesul german pentru petrolul românesc, o resursă controlată în mare parte de firme franceze, italiene, belgiene și engleze, cărora li se adăuga o mică parte românească[110]. Începând cu anul 1938 s-au întrezărit și primele tentative de penetrare germană în rândul industriei petroliere românești, prin intermediul unor societăți special create pentru acest lucru[111], tentative cărora li s-au adăugat și măsurile luate de liderii germani după realizarea Anschluss-ului, care presupuneau integrarea economică până la stadiul unei uniuni vamale a statelor succesoare ale Imperiului Austro-Ungar, precum și legături economice cu Germania și aceste state, care urmau a-și păstra independența politică, idei cu care Carol a fost de acord[112].

La 23 martie 1939 s-a semnat un nou tratat economic româno-german – Acordul Wohlthat –, care continua liniile celui semnat în 1935, elementul

[106] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...,*114-115.
[107] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...,* 44.
[108] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...,*114-115.
[109] Deletant, *Activități clandestine în România...,* 79.
[110] Deletant, *Activități clandestine în România...,* 116.
[111] Deletant, *Activități clandestine în România...,* 117.
[112] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...,* 76-77.

de noutate constând în ideea de a concepe un plan pe patru ani[113], ce avea ca principiu de bază „echilibrarea schimburilor economice reciproce"[114]. Pe lângă conectarea la nevoile și interesele economice germane, tratatul ținea cont și „de posibilitățile de desvoltare ale producțiunii române, de necesitățile interne române și de nevoile schimbului economic al României cu alte țări". Tratatul prevedea dezvoltarea agro-industrială română, livrări de utilaje din partea Germaniei pentru domeniul minier, înființarea de societăți economice româno-germane, colaborare industrială, zone libere economice, „[l]ivrări de armament și echipament pentru armata, marina, aviația română și industria de armament", precum și proiecte de infrastructură în ceea ce privește căile de comunicație rutiere sau pe apă. Proiectele de investiții urmau a fi finanțate prin intermediul unei cooperări interbancare. Acordul Wohlthat era important din două motive. În primul rând, crea un cadru de coordonare româno-germană în toate ariile. În al doilea rând, Germania contribuia cu capital în finanțarea dezvoltării economice a României[115], ceea ce înseamnă că hegemonul a fost nevoit să se implice în dezvoltarea economică a statului dominat, cu scopul de a-și urmări mai eficient interesele economice și a realiza interconectarea economică dintre cele două state.

La acea vreme, în calitate de ministru de externe al României, Grigore Gafencu aprecia că acordul Wohlthat, chiar dacă era „[f]avorabil Reich-ului, el nu era dezavantajos pentru economia românească și nu incomoda prin nimic raporturile economice ale României cu alte țări"[116]. La o altă întrevedere cu regele și cu Grigore Gafencu, Armand Călinescu afirma în nota de la 1 aprilie 1939 faptul că acest acord s-a semnat „pentru a câștiga timp și unele avantagii economice, nu pentru a ne apropia politicește de Germania"[117]. În ceea ce privește livrările germane de armament către

---

113 Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...*, 81.

114 Tratat asupra promovării raporturilor economice între Regatul României și Reichul German. 1939. [1940]. Semnat la București, la 23 martie 1939, LNTSer 9; 199 LNTS 77, în League of Nations – Treaty Series, 79. Accesat la 15 ianuarie 2024. http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1940/9.html.

115 Tratat asupra promovării raporturilor economice între Regatul României și Reichul German..., 79-81.

116 Gafencu, *Ultimele zile ale Europei...*, 35.

117 Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, 413.

România, acestea au înregistrat un salt spectaculos odată cu încorporarea industriei cehoslovace în cadrul celei germane, făcând din Germania un furnizor important de armament [118] , preluând comenzile anterioare românești din Cehoslovacia[119].

După izbucnirea războiului, Germania a devenit treptat tot mai dependentă de livrările de petrol românesc, însă, până în mai 1940 s-au întâmpinat diverse dificultăți în ceea ce privește livrarea la o cotă îndestulătoare pentru efortul de război german: adversarii dețineau cele mai mari societăți petroliere, care puteau fi sabotate, neutralitatea invocată de partea română, ocupația sovietică a Galiției de Est, înghețarea Dunării, precum și capacitatea tehnică precară a vagoanelor românești[120]. După ce în martie 1940 se semnase un acord provizoriu de livrare de petrol, cauzat de amenințarea germană cu retragerea reprezentanților firmelor de armament și decizia lui Carol de a schimba orientarea externă înspre Germania, ca urmare a căderii Franței, s-a semnat *Pactul Armament-petrol*[121]. Semnat la 27 mai 1940, acest pact reprezintă unul din documentele economice româno-germane esențiale, care marca o dublă victorie germană. Pe tărâm economic, Germania obținea o reducere cu aproape o treime a costurilor pentru petrol, iar din punct de vedere economic a însemnat eliberarea totală a pieței petroliere românești de sub dominația britanică. În plus, tratatul fixa și o rată în schimbul petrol-armament[122].

Acordurile economice româno-germane au dus la interconectarea economiei românești cu cea germană, instaurând astfel dominația economică a Reich-ului asupra României. Dacă la final de 1937 exportul românesc către Germania era la nivelul anului 1929, nivelul acestuia a crescut în 1940 la 44%, în timp ce importul de produse germane ajunsese la 51%. În vederea înlesnirii transportului, partea germană a luat măsuri de îmbunătățire a infrastructurii feroviare și de încărcare-descărcare, pentru a

[118] Thomas, „To arm an ally...”, 249.
[119] Thomas, „To arm an ally...”, 245.
[120] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...*, 117-119.
[121] Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu...*, 119-120.
[122] Gavriil Preda, „German Foreign Policy towards the Romanian Oil during 1938-1940”, *International Journal of Social Science and Humanity* 3, nr. 3 (Mai 2013): 238, DOI: 10.7763/IJSSH.2013.V3.255

se ajunge la nivelul anului 1941 la un export de produse petroliere de 2,9 milioane de tone către Germania, din totalul de 3,9 milioane[123]. Mai mult, după preluarea portofoliului externelor de către Gafencu, obiectivul central al politicii sale a constat în obținerea unor garanții germane de integritate teritorială, în schimbul concesiilor economice din partea României[124].

Reorientarea politicii externe românești către Germania s-a făcut treptat, pe măsură ce aceasta a dobândit o influență din ce în ce mai crescută la nivel internațional. În contextul amenințărilor venite dinspre vecinii revizioniști, precum și al slăbiciunii Marii Britanii și Franței, elitele politice românești au trebuit să se reorienteze, mai ales după ce au fost nevoite să suporte șocul pierderilor teritoriale din anul 1940, cu concurs german. Treptat, Germania a obținut o poziție din ce în ce mai proeminentă în România. Pe lângă favorizarea anumitor figuri sau grupări politice favorabile hegemonului, acesta a urmărit să subordoneze economic România, spre a-i servi interesele economice în contextul războiului. Pentru aceasta, hegemonul a trebuit să se implice și în dezvoltarea economiei românești, săracă în mijloace și infrastructură, cu scopul de a o interconecta cu cea germană, în interes german. Astfel, pentru a putea extrage resurse economice din România, hegemonul a fost nevoit să sprijine dezvoltarea economică românească, chiar dacă acordurile semnate între cele două state erau favorabile Germaniei.

7.4. Influența hegemonică germană asupra României

În ceea ce privește decizia de alianță a României cu Germania, datele arată că în 1940, când Carol al II-lea a luat decizia de a schimba cursul politicii externe spre una orientată către Reich, chiar dacă aderarea oficială în Pactul Tripartit s-a făcut de către Antonescu, aceasta s-a realizat tot din teama față de revizionismul reprezentat de Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria. Elitele politice pro-germane, fie că erau Mișcarea Legionară sau mai pragmatice, împărtășeau aceeași teamă față de Uniunea Sovietică și

---

[123] Deletant, *Activități clandestine în România...*, 79-80.
[124] Haynes, *Romanian policy towards Germany, 1936–40*, 68.

bolșevism. Diferența față de cele pro-franceze consta doar în faptul că elitele pro-germane vedeau în Germania un nou pilon care putea să asigure securitatea granițelor României în fața pretențiilor revizioniste. Așadar, nu vedeau în Germania o amenințare care să pună în pericol granițele României, chiar dacă în 1940 teritoriile s-au pierdut în dauna statelor revizioniste cu concursul direct sau indirect al Germaniei.

Germania a început să se profileze ca o opțiune pentru o parte din elitele politice românești după 1933, când Hitler a venit la putere și s-a angajat într-o politică de revizuire a tratatelor, obținând tot mai multă putere în dauna Franței din ce în ce mai neputincioase. Pe lângă afinitățile ideologice ale unor elite politice românești, argumentul puterii în creștere a Germaniei a devenit tot mai valid, aceasta reprezentând o opțiune serioasă în ceea ce însemna protecția României, pe care Franța o putea realiza cu dificultate. Chiar elite politice de orientare pro-franceză, precum Iuliu Maniu și Dinu Brătianu ajunseseră să scrie regelui, manifestând un interes față de o orientare pro-germană a României. Capacitatea industrială a Germaniei o depășise pe cea a Franței, care se confrunta cu diverse convulsii interne după 1933, iar armata germană, ca urmare a denunțării Tratatului de la Versailles prin decretarea mobilizării generale, devenea din ce în ce mai puternică. Așadar, în ceea ce privește puterea agregată și capacitatea ofensivă, Germania se afla într-o situație mai bună decât Franța, însă tot era percepută ca o amenințare pentru România de către elitele politice pro-germane. Mai degrabă, toată elita politică românească se temea de Uniunea Sovietică, a cărei intrare pe teritoriul României ar fi însemnat bolșevizarea țării. Treptat, pentru majoritatea elitelor politice românești, chiar de la vârf, Germania devenea astfel o opțiune viabilă în vederea asigurării integrității teritoriale și de a evita bolșevizarea țării, în contextul slăbiciunii anglo-franceze.

În cele din urmă, chiar dacă regele ceruse garanții din partea Franței (și Angliei) și le obținuse, acestea au fost ineficiente. Așadar, speranțele elitelor conducătoare de la București au fost îndreptate către Germania, care se apropiase mai mult din punct de vedere geografic de România, după dezmembrarea Cehoslovaciei și eșuarea Micii Înțelegeri, crescând în putere și influență. În acest sens, o orientare a politicii externe către

Germania a însemnat, conform balanței amenințărilor, tot o strategie de balansare, însă prin schimbare a puterii care se presupunea a oferi protecție și a fi garantul României împotriva revendicărilor revizioniste. Practic, demersurile spre o alianță a României cu Germania au fost făcute în ideea de contrabalansa împotriva amenințării revizioniste, ca urmare a creșterii în putere a Germaniei, de vreme ce Franța, slăbită, devenise o opțiune din ce în ce mai puțin viabilă. Reversul în ceea ce privește reorientarea față de Germania l-a reprezentat subordonarea politico-economică a României noului aliat de la Vest. Calculele elitelor cu privire la o eventuală protecție a integrității teritoriale provenită din partea Germaniei s-au dovedit a fi în final greșite, deoarece Hitler a condiționat o alianță cu Germania de rezolvarea diferendelor cu vecinii, iar anexarea Basarabiei, Ținutului Herța și Bucovinei de Nord fusese făcută ca urmare a înțelegerii din cadrul Pactului Ribbentrop-Molotov și după căderea Franței. Ulterior, prin crearea unui precedent, Ungaria și Bulgaria au fost încurajate să-și avanseze propriile revendicări teritoriale asupra României, cu concursul Germaniei. Astfel, proiectul de asigurare a integrității teritoriale, de păstrare a teritoriilor obținute după Primul Război Mondial, forța călăuzitoare a elitelor politice românești în perioada interbelică, s-a prăbușit, chiar sub amenințările marii puteri hegemonice.

S-ar putea argumenta în favoarea unei strategii de aliniere a elitelor politice românești în raport cu Germania. Potrivit teoriei balanței amenințărilor, strategia de aliniere este adoptată pentru a intra în alianță cu sursa pericolului, cu scopul de a devia agresiunea în altă direcție. În acest caz, Germania nu era percepută ca o amenințare de către elitele de la București, ba mai mult, acestea se raportau la hegemonul german precum la o putere protectoare împotriva revizionismului și perspectivei bolșevizării reprezentate de Uniunea Sovietică și revendicărilor vecinilor mai mici precum Ungaria și Bulgaria. Într-adevăr, Berlinul a condiționat alianța cu România de rezolvarea diferendelor teritoriale cu vecinii, însă acest lucru nu a presupus agresiune din partea Germaniei, iar decizia de a se apropia din punct de vedere politic de Germania fusese luată, treptat, mai devreme de elitele politice românești. În cazul condiționărilor germane cu privire la cedările teritoriale din partea României către vecini, se poate

argumenta faptul că Germania a făcut uz de poziția sa de putere în zonă, cu caracter hegemonic, poziționându-se ca un arbitru la nivel regional.

Modelul hegemonic german în raport cu România diferă de cel francez. Dacă hegemonia franceză în raport cu România a fost mai laxă, Germania a exercitat o dominație hegemonică mai închegată. Pe lângă elementul puterii, Germania din anii 1930 devenind din ce în ce mai puternică față de Franța, se poate lua în calcul și factorul geografic. Franța era un aliat îndepărtat, însă Germania după momentele Anschluss, München și dezmembrarea Cehoslovaciei, s-a apropiat din ce în ce mai mult de România, ceea ce îi permitea un control mai strict, mai ales după anexarea Nord-Vestului Transilvaniei de către Ungaria aliată Germaniei. Pe lângă argumentul slăbiciunii puterii Franței relativ la Germania, precum și cel al distanței, un alt argument ține și de terenul fertil oferit de viața politică din România după anul 1936, atunci când Titulescu a fost demis, și mai ales din 1938, când Carol al II-lea a instaurat regimul de dictatură personală. Profitând de terenul relativ favorabil pe care îl puteau exploata în România, liderii de la Berlin au acționat în direcția schimbării orientării românești de politică externă dinspre Anglia și Franța spre o politică de apropiere față de Germania și interesele sale. Până la aderarea oficială a României la Axa Berlin-Roma-Tokyo, Berlinul a exercitat presiuni treptate asupra liderilor politici români, care au trebuit să facă rocada de la o orientare tradițională alături de Franța și Marea Britanie spre una îndreptată spre Germania și interesele sale. Aceste presiuni au fost exercitate atât la nivel politic, cât și la nivel economic.

Pe lângă dificultățile de ordin intern, liderii români au trebuit să reacționeze cu privire și la gravele evenimente externe, precum ocuparea Franței de către Germania, căreia i-au urmat la scurt timp pierderile teritoriale din anul 1940. Treptat, presiunile germane la adresa României – un producător important de petrol - au sporit, ajungând chiar să pună liderii români în fața faptului împlinit, exemplul grăitor fiind aici Dictatul de la Viena. Liderii români au virat spre Berlin atunci când au perceput o izolare a României, mai ales după căderea Franței și agresiunea sovietică din iunie 1940. Pe lângă presiunile germane, nu se poate trece cu vederea teama elitelor de la București de o posibilă agresiune din partea Uniunii

Sovietice, urmată de o posibilă sovietizare a României, în cazul extrem. Dacă la acel moment elitele politice românești previzionau un astfel de deznodământ, în final sovietizarea României chiar a avut loc, iar mare parte din elitele interbelice au suferit persecuții sub regimul comunist, dirijat de la Moscova. În acest sens, un motiv de apropiere de Germania este dat de obiectivul de a se putea apăra de o agresiune sovietică și de alte pretenții revizioniste, cu scopul de a păstra intacte granițele interbelice. În fapt, în condițiile incapacității Franței – și Marii Britanii, în subsidiar – de a apăra ordinea de la Versailles, precum și în condițiile creșterii puterii Germane, elitele politice de la București s-au reorientat către o altă putere pe care o doreau a fi protectoare a intereselor românești.

În ceea ce privește modelul hegemonic avansat de Germania Nazistă în raport cu România, datele arată că a fost unul care se apropie de hegemonia închegată. La nivel politic, elitele germane au făcut demersuri în vederea susținerii Gărzii de Fier – protestând violent atunci când Codreanu împreună cu alți lideri gardiști au fost asasinați în 1938 -, precum și în vederea formării unui grup în jurul lui Octavian Goga sau prin susținerea lui Gheorghe Brătianu. Practic, Germania a încercat să profite de fisurile create în mediul politic românesc, urmare a competiției politice interne, ori a încercat să creeze unele noi, prin susținerea anumitor grupări sau figuri politice. Tot la nivel politic, influența germană s-a văzut și în cazul pierderilor teritoriale cauzate direct sau indirect de Germania. În ceea ce privește pierderea Basarabiei, Germania, care se înțelesese cu Uniunea Sovietică, nu a intervenit în sprijinul României. Ulterior, pierderile în favoarea Ungariei și Bulgariei au avut loc sub presiunile Germaniei de a se înțelege cu vecinii, în ideea de a lua în considerare perspectiva unei alianțe cu România, pentru ca apoi să intervină în cazul negocierilor eșuate româno-maghiare și să traseze granițele printr-un dictat impus României.

Presiunile asupra României au venit de la Berlin având în vedere interesul Germaniei, pentru a putea manevra mai ușor Ungaria și România. De altfel, obiectivul primordial al lui Ion Antonescu în alianța cu Germania a fost recuperarea teritoriilor pierdute. Un alt aspect în relațiile româno-germane este dat și de problematica legionarilor primiți de Germania în 1941, după ce Legiunea a fost scoasă de la putere și reprimată de Ion

Antonescu, ca urmare a tentativei de lovitură de stat din contextul Rebeliunii Legionare [125]. Refugiul legionarilor în Germania poate fi interpretat – lucru crezut și de Antonescu – drept o modalitate de presiune germană pentru a menține România pe orbita Axei[126] și care ulterior a reprezentat un obiect de dispută între liderul român și liderii germani[127], care îl considerau pe acesta ca un factor de stabilitate, în special în cadrul armatei[128].

Presiuni hegemonice germane au avut loc și la nivel economic, ca urmare a dorinței regelui Carol, precum și în urma reorientării comerțului german spre sud-estul Europei, punctul de plecare fiind *Tratatul de comerț, stabilire și navigație dintre Reichul german și Regatul României*, semnat la 23 martie 1935. Dat fiind că Germania avea nevoie de petrol pentru a-și menține funcțională mașinăria de război, iar România era un producător important în acest sector, începând cu 1938 interesul german pentru economia românească a crescut, urmând tentative de penetrare economică a acesteia în rândul industriei energetice dominate de companiile occidentale. Chiar dacă, în conformitate cu tratatele economice româno-germane, partea germană se angaja să ofere asistență tehnică agriculturii și industriei românești, precum și armament, acest ajutor avea rolul de a interconecta economia românească la cea germană, în vederea efortului de război german, mai ales că România era un stat producător de petrol.

7.5. Concluzii

Elitele politice românești de orientare pro-germană împărtășeau aceeași teamă de revizionism și bolșevizare precum cele pro-franceze și doreau păstrarea granițelor României Mari, doar că vedeau în Germania puterea care putea să protejeze interesele românești în raport cu statele revizioniste. De această orientare externă se poate vorbi după creșterea în putere a Germaniei, adică după 1933. Motivul pentru care doreau o alianță cu

[125] Vezi Ilarion Țiu, *Mișcarea Legionară după Corneliu Codreanu, vol. II, Regimul Antonescu (ianuarie 1941-august 1944)* (București: Editura Vremea: 2007), 30-58.

[126] Sandu, *Istoria Gărzii de Fier: Un fascism românesc*, 400

[127] Țiu, *Mișcarea Legionară după Corneliu Codreanu*, *vol. II*, 100.

[128] Țiu, *Mișcarea Legionară după Corneliu Codreanu*, *vol. II*, 40.

Germania avea în spate tot calcule de balansare, o balansare împotriva revizionismului. E drept însă faptul că reorientarea spre Germania s-a făcut și în condițiile în care Franța era un aliat nu foarte implicat și care se confrunta cu slăbiciuni interne care o împiedicau să joace un rol mai activ în politica est-europeană și de aceea opțiunea germană a părut la un moment dat o soluție viabilă pentru elitele pro-germane, dintre care o parte împărtășeau și orientări ideologice similare cu regimul național-socialist, precum naționalismul sau antisemitismul.

Chiar dacă Germania a ajutat România, în ceea ce privește asistența agro-industrială și militară, companiile petroliere germane au încercat să se infiltreze în industria românească de profil, deoarece petrolul românesc reprezenta o resursă importantă pentru armata germană. Din punct de vedere politic, Berlinul a exercitat anumite influențe și presiuni asupra Bucureștiului, în încercarea de a aduce la putere o grupare politică favorabilă intereselor germane. Mai mult, Berlinul a condiționat și o eventuală alianță româno-germană de înțelegerile cu vecinii revizioniști, iar cedarea teritoriilor către Uniunea Sovietică s-a făcut ca urmare a unei înțelegeri sovieto-germane. Așadar, modelul hegemonic german a fost construit în avantajul Germaniei și urmărea să subordoneze România intereselor germane, politice și economice.

O elită politică de orientare pro-germană, cu vederi naționaliste, chiar antisemite, exista deja în România. În acest sens, Berlinul a încercat să exploateze terenul fertil existent, favorizat de existența unor oameni politici cu vederi pro-germane. Astfel, Germania nu a mai avut nevoie să-și creeze o elită politică proprie, precum va proceda Uniunea Sovietică mai târziu. Cu toate acestea, influența germană în ceea ce privește schimbarea instituțiilor politice și economice românești a fost marginală, având în vedere că marile inițiative care se încadrau în direcția transformării instituționale în sens extractiv au venit chiar de la vârful politicii românești. Ba chiar Regele Carol al II-lea a lichidat liderii Gărzii de Fier în 1938, stârnind nemulțumirea germană, care însă s-a rezumat la niște proteste de ordin diplomatic. Virajul către un regim dictatorial, care presupunea instituții extractive, vine din interiorul României, influența germană nefiind o consecință directă. În fapt, chiar grupul favorizat de hegemon, legionarii,

a fost eliminat de către rege, având în vedere că Garda de Fier constituia un pericol la adresa regimului lui Carol al II-lea.

La nivel de orientare externă a elitelor pro-germane, discuția capătă câteva nuanțe. Orientările elitelor diferă de la un moment la altul, în cursul instalării hegemoniei germane, precum și în funcție de grupul de referință, adică elite de la conducerea statului sau Mișcarea Legionară, spre exemplu. Pentru majoritatea elitelor de factură pro-germană, o alianță cu Germania ar fi trebuit să servească obiectivului de a păstra integritatea granițelor României, precum și de a oferi protecție împotriva unei agresiuni sovietice, maghiare sau bulgare, de care elitele pro-germane se temeau în egală măsură precum cele pro-franceze. Dacă pentru elita conducătoare imperativul unei alianțe cu Germania ținea de păstrarea integrității teritoriale a României, ulterior, chiar a suveranității, în fața amenințării sovietice, se poate vorbi în acest caz de o formă de balansare contra amenințării sovietice. Ulterior, comportamentul elitei conducătoare poate fi explicat prin aliniere cu Germania, ca sursă a amenințării, iar la începutul războiului chiar de o aliniere de tip șacal, Ion Antonescu urmărind recuperarea teritoriilor pierdute în 1940. Se pot aduce argumente și în sprijinul alinierii futuriste, deoarece, concomitent cu slăbirea anglo-franceză și creșterea în putere a Germaniei, ultima se prefigura drept o opțiune de viitor în vederea asigurării integrității teritoriale a României. O altă parte a elitei politice, precum legionarii, vizau o alianță cu Germania din alte considerente, dar și în cazul acestui grup se poate lua în calcul argumentul alinierii de tip futurist.

8.
Hegemonia sovietică

8.1. Introducere

Tendințele dominatoare sovietice în raport cu România au început să se manifeste la scurt timp de la încheierea Primului Război Mondial. Creat la 8 mai 1921, Partidul Comunist din România era subordonat Internaționalei a III-a, cu obiectivul, fixat de Moscova, de a declanșa revoluția socialistă în România și să o dezmembreze din punct de vedere teritorial, ca urmare a declarării României drept un stat imperialist, vizând astfel o subminare a statului din interior[1]. Nu trebuie trecută cu vederea nici tentativa sovietică de provocare a unei răscoale la Tatar-Bunar, în 1924, care viza dezlipirea Basarabiei de România[2]. De asemenea, nu trebuie ignorate nici atentatele planificate de CEKA în anul 1920 la Teatrul Național din Chișinău sau de la Senatul României, precum și o mulțime de alte atentate bolșevice asupra infrastructurii sau autorităților românești, activități subversive care s-au întins până în 1939. Aceste activități cu caracter subversiv au fost finanțate masiv de Uniunea Sovietică și au provocat reacții dure ale administrației românești[3]. Însă, marea ocazie de transformare a României a venit odată cu finalul celui de-Al Doilea Război Mondial, când România a fost ocupată de trupele sovietice, facilitând astfel instaurarea unui regim comunist.

La momentul 23 august 1944, România se afla într-o situație dificilă. Era angrenată în luptele de pe frontul de Est contra Uniunii Sovietice, aliată cu Germania, care era atacată din toate părțile de Aliați. Situația se

---

1 Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România* (Humanitas: București, 1990), 33-53.

2 Frunză, *Istoria stalinismului în România*, 70-71.

3 Bogdan Bucur, *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*, cuv. înainte Ioan-Aurel Pop, cuv. înapoi Hans-Christian Maner (București: RAO Distribuție, 2019), 130-133.

înrăutățise și mai mult după debarcarea Aliaților din Normandia, la 6 iunie 1944, pentru ca momentul decisiv pentru România să vină în urma declanșării ofensivei sovietice la sfârșitul lunii august, amenințând să străpungă frontul înspre linia Focșani-Galați. Această situație a determinat liderii politici de la București să întoarcă armele împotriva Axei și să se alăture coaliției Națiunilor Unite, în urma arestării conducătorului statului Ion Antonescu de către Regele Mihai. La 31 august 1944 trupele sovietice au ocupat Bucureștiul, în această perioadă începând ocupația militară efectivă a României de către Uniunea Sovietică[4]. Înainte de 23 august 1944, Partidul Comunist din România avea mai puțin de 1000 de membri, cu cei mai mulți dintre ei în închisori și era scos în afara legii. După această dată, PCdR va începe să devină din ce în ce mai relevant pe scena politică românească, ajungând în cele din urmă să se impună drept singurul partid din România. Până la sfârșitul războiului, mari prefaceri în ceea ce privește instituțiile României nu aveau să aibă loc, însă, după cum voi arăta pe parcursul acestui capitol, modelul instituțional intern sovietic va fi practic transferat și impus României, împreună cu o nouă elită politică, aclimatizată și creată de hegemon.

8.2. Cadrul instituțional intern al Uniunii Sovietice

Pornind de la perspectiva instituțională avansată de Acemoglu și Robinson, în ceea ce privește cadrul instituțional intern, politic și economic, din Uniunea Sovietică, acesta avea un caracter extractiv. Atât cadrele instituționale politice, cât și cele economice, din Uniunea Sovietică erau în mare parte inspirate de ideologia marxist-leninistă, care viza instaurarea unei lumi fără clase sociale și resursele economice puse la comun. Având în vedere faptul că după cel de-Al Doilea Război Mondial statele care au intrat în sfera de influență sovietică au experimentat transformări instituționale radicale, o incursiune cu privire la caracterul cadrelor instituționale sovietice, ce urmau a fi translatate și la nivelul României, este necesară în acest punct. În final, transformarea instituțională după model sovietic reprezintă cel mai important efect generat de hegemonul sovietic în cazul

[4] Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor, *Istoria României*, 390-391.

României, cu reverberații în politica internă românească și după căderea regimului comunist.

În ceea ce privește instituțiile politice, Uniunea Sovietică avea un regim politic totalitar, cu Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) ca partid unic și cu Iosif Stalin ca lider suprem, în ciuda faptului că o separare a puterilor în stat era stipulată în constituția din 1936, iar instituțiile specifice acestui tip de organizare existau. Mai mult, anumite drepturi și libertăți ale omului erau prevăzute în constituție, precum libertatea presei, de exprimare sau de întrunire, împreună cu dreptul la muncă, educație, odihnă sau egalitatea de gen[5]. În realitate, aceste drepturi nu erau respectate, iar mulți cetățeni sovietici au fost executați sau trimiși în lagărele de muncă din sistemul concentraționar al GULAG-ului[6], în special în timpul Marii Terori staliniste[7]. În general, orice opozant al lui Stalin sau al regimului – închipuit sau neînchipuit – era lichidat sau trimis în lagăr. Chiar dacă dreptul de a alege și a fi ales era stipulat în constituția sovietică, în realitate, cetățenii sovietici nu puteau influența alegerea liderului suprem, ceea ce se adaugă faptului că opțiunile de a alege un alt partid erau imposibile, însemnând că alternativele pentru cetățeni în ceea ce privește alegerea conducerii erau limitate. Alegerile erau cu un singur candidat, parlamentul era lipsit de putere, iar candidații erau nominalizați de autorități, în vreme ce mai multe grupuri sociale erau lipsite de drepturi[8].

---

5 „1936 Constitution of the USSR", disponibil la http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1936toc.html.

6 Numărul de deținuți în cadrul sistemului concentraționar sovietic a variat de la un milion în 1935, până la 2 milioane și jumătate în 1948, cărora li se adaugă și un număr de coloniști speciali, între un milion și jumătate și trei milioane. Vezi Stéphane Courtois, *Dicționarul comunismului*, trad. Mihai Ungurean, Aliza Ardeleanu, Gabriela Ciubuc (Iași: Polirom, 2008), 562-563.

7 Simon Sebag Montefiore, *Stalin: curtea țarului roșu,* trad. Cătălin Drăcșineanu (Iași: Polirom, 2014), 196-201. Cu privire la numărul victimelor Marii terori, Courtois oferă un număr de 10 milioane de morți sub Stalin și 18 milioane persoane încarcerate în GULAG. Vezi Courtois, *Dicționarul comunismului*, 617.

8 Sheila Fitzpatrick, *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 180. Pentru varianta în limba română, vezi Sheila Fitzpatrick, *Stalinismul de fiecare zi: viața cotidiană în Rusia Sovietică a anilor 1930*, trad. Alina Popescu, pref. Sorin Antohi (București: Corint, 2016).

Chiar dacă Uniunea Sovietică avea o constituție comparabilă în multe puncte cu cele din democrațiile occidentale, în realitate aceasta era încălcată sistematic, iar teroarea și represiunea erau prezente cu recurență în cadrul societății sovietice din vremea lui Stalin[9]. Mai mult, societatea sovietică era constant supusă controlului și supravegherii poliției politice, NKVD, care opera arestări, de multe ori arbitrare, soldate în general cu deportări în lagărele din rețeaua GULAG sau chiar cu executare. Așadar, instituțiile politice sovietice erau caracterizate de un grad înalt de extractivitate, chiar dacă în teorie sistemul politic sovietic se baza pe o constituție – cea din 1936 – destul de avansată în ceea ce privește prevederile cu privire la reprezentativitate sau drepturi și libertăți cetățenești. În practică, puterea politică era concentrată în mâinile unei singure persoane, Iosif Stalin, care avea putere absolută în ceea ce privește cele mai importante decizii cu privire la direcția în care trebuiau să se îndrepte destinele țării. Un exemplu elocvent în acest sens este marginalizarea, urmată de excluderea din partid, exilul și în cele din urmă asasinarea lui Lev Troțki, unul dintre principalii artizani ai Revoluției din Octombrie, care a pierdut în 1924 confruntarea ideologică cu Stalin[10].

Sistemul instituțional politic sovietic era în realitate construit pentru a servi interesele unei singure persoane aflate la vârful piramidei conducerii sovietice și al cercului său de apropiați. Din punct de vedere al noului instituționalism economic, sistemul politic sovietic avea un grad mare de extractivitate, deoarece puterea era concentrată în mâinile lui Stalin, care avea ultimul cuvânt cu privire la cele mai importante decizii care vizau politica externă sovietică, precum și afacerile interne sau externe ale Uniunii Sovietice. Separarea puterilor în stat reprezentând în fapt o ficțiune, Stalin fiind liderul absolut, cetățenii Uniunii Sovietice nu dispuneau în realitate de nici un fel de pârghie de a sancționa leadership-ul sovietic sau de a influența politicile statului, soarta lor depinzând de voința liderului suprem, fiind în același timp supuși terorii și represiunii. De asemenea, nici justiția sovietică nu era una imparțială, ceea ce reprezintă încă o marcă a extractivității instituțiilor politice sovietice. După cum voi

[9] Vezi Montefiore, *Stalin: curtea țarului roșu*, 215-221.

[10] Courtois, *Dicționarul comunismului*, 638-639.

arăta mai jos, folosindu-se de pârghiile oferite de instituțiile politice extractive, liderii sovietici au procedat la construirea unui sistem instituțional economic extractiv, care a îngrădit și mai mult libertatea – de data aceasta mai mult din punct de vedere economic – a cetățenilor sovietici, care nu mai puteau dispune liber de rezultatele propriei munci, precum și de a lua propriile decizii economice, în funcție de interesele individuale.

În ceea ce privește cadrul instituțional economic, economia era controlată și dirijată de stat. Articolul 4 al Constituției din 1936 prevedea că fundamentul economic al URSS era bazat pe „sistemul socialist de economie și pe proprietatea socialistă a mijloacelor și instrumentelor de producție", proprietatea privată fiind abolită. Conform constituției, proprietatea putea lua forma fie a proprietății de stat (a poporului), fie a proprietății cooperative sau a fermelor colective, în vreme ce toate celelalte resurse sau forme de proprietate (pământul, resursele naturale, fermele de stat, pădurile, fabricile sau serviciile) erau prevăzute ca aparținând poporului[11].

Naționalizarea a început la scurt timp după Revoluția din Octombrie, primele vizate fiind băncile și instituțiile de credit, urmând ca fenomenul să se petreacă pe scară largă mai târziu în industrie, între vara lui 1918 și toamna lui 1919 fiind naționalizate aproximativ 80% din marile întreprinderi, urmând ca din noiembrie 1920 să înceapă și naționalizarea industriei la scară mică, precum și a comerțului[12]. McCauley considera faptul că decretul de naționalizare ar putea fi văzut ca începutul comunismului de război, care a pus capăt etapei capitalismului de stat[13]. Din punct de vedere economic, comunismul de război se caracterizează prin confiscarea proprietății private[14] - aceasta după ce se făcuse mișcarea

---

[11] „1936 Constitution of the USSR", disponibil la http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1936toc.html.

[12] Sheila Fitzpatrick, *The Russian Revolution*, Second Edition (Oxford: Oxford University Press, 2001), 79-80.

[13] Martin McCauley, *Stalin și stalinismul*, trad. Ioana Bârzeanu (București: Meteor Press: 2012), 71.

[14] Andrei Markevich și Mark Harrison, „Great War, Civil War, and Recovery: Russia's National Income, 1913 to 1928", *The Journal of Economic History* 71, nr. 03 (2011): 672-703, https://doi.org/10.1017/S0022050711001884.

tactică de acordare de pământ țăranilor în 1918 și care nu mai voiau să predea cotele fixate de stat[15]– și prin confiscarea surplusurilor țăranilor, care nu mai erau motivați să producă mai mult decât aveau nevoie, fenomen care a culminat cu o mare foamete în 1921, redresarea venind odată cu adoptarea Noii Politici Economice (NEP) în martie același an[16].

NEP a fost introdusă în locul comunismului de război, ca urmare a revoltei țăranilor împotriva rechiziționărilor. Statul rămânea în continuare proprietarul marii industrii și a serviciilor publice, coordonând și comerțul extern, iar industria ușoară a fost transferată responsabililor NEP, în vreme ce țăranilor li s-a dat libertate în ceea ce privește vânzarea bunurilor proprii, favorizând economia de piață și generând creștere economică[17]. Lenin privea NEP ca pe o retragere strategică, făcută în disperare de cauză, cu scopul de a consolida câștigurile deja obținute de revoluție, precum și de a calma spiritele non-proletarilor, făcând totodată concesii unor categorii sociale precum țăranii, intelectualii și mica burghezie urbană[18]. Relaxarea nu viza însă și planul politic, pedepse severe fiind prevăzute chiar și pentru cea mai mică încălcare a disciplinei de partid, în timp ce introducerea NEP a venit la pachet cu un val de represiune, de vreme ce câteva mii de menșevici, eseri și cadeți au fost arestați, iar toate partidele politice, în afară de cel bolșevic, au fost scoase în afara legii[19].

Făcând referire la măsurile economice luate mai ales după venirea lui Stalin la putere, Constituția din 1936 nu putea decât să consfințească legal ceea ce se întâmplase în realitate. Stalin a renunțat la NEP și a introdus primul plan cincinal în perioada 1928/29-1932, ca bază instituțională economică[20] și care, în mod practic, viza industrializarea masivă a Uniunii Sovietice, precum și construirea unei armate puternice[21]. Paralel cu primul plan cincinal începea și colectivizarea agriculturii în 1929, prin care se

---

15 McCauley, *Stalin și stalinismul,* 72-74.
16 Markevich și Harrison, „Great War, Civil War, and Recovery...", 687-688.
17 McCauley, *Stalin și stalinismul,* 75-77.
18 Fitzpatrick, *The Russian Revolution*, 96.
19 Fitzpatrick, *The Russian Revolution*, 96-97.
20 Philip Hanson, *The Rise and Fall of the Soviet Economy and Economic History of the USSR from 1945* (Londra: Routledge, 2003), 9.
21 Courtois, *Dicționarul comunismului,* 163.

urmărea să se pună capăt proprietății individuale rurale, precum și comerțului liber în domeniul agricol, urmărind totodată și instaurarea controlului direct al statului asupra recoltelor, împreună cu asigurarea controlului politico-administrativ asupra țăranilor. Pe lângă motivele invocate, care țineau de cauze economice, Stalin mai viza și lichidarea clasei culacilor, țăranii neavând de ales decât între colhoz și deculacizare. Pe lângă depopularea mediului rural, din care peste 8,5 milioane de țărani s-au reorientat către industrie, circa 5-6 milioane de oameni au căzut victime spolierii, arestării, deportării sau execuției[22].

Așadar, economia sovietică avea un puternic caracter extractiv. Chiar dacă s-au făcut câțiva pași înspre un cadru instituțional incluziv prin funcționarea NEP în agricultură între 1921 și 1929, lucru care a dus la creștere economică și la formarea unei pături de țărani înstăriți, culacii, Stalin a ordonat colectivizarea agriculturii sovietice, făcând astfel pașii decisivi înspre un sistem economic cu caracter extractiv. Pe lângă colectivizare, tabloul era completat de naționalizare, începută imediat după reușita Revoluției din Octombrie. Concret, în termenii lui Acemoglu și Robinson, caracterul extractiv al economiei sovietice era dat de controlul exercitat de către stat în ceea ce privește atât procesele macroeconomice, cât și pe cele microeconomice. Statul era astfel prezent în fiecare compartiment al vieții economice sau cel puțin în majoritatea compartimentelor importante. Dacă marea industrie, comerțul extern și intern, cât și agricultura, erau controlate de către stat, în cadrul unei economii planificate tot de către funcționarii de stat, atunci înseamnă că alegerile în ceea ce privește domeniul economic ale indivizilor erau îngrădite, acestora nefiindu-le îngăduit să dispună după bunul plac de rezultatele propriei munci, mai ales că țăranii angrenați în agricultura colectivizată erau obligați să predea cote de cereale către stat, chiar în dauna nevoilor proprii, iar munca lor era prost plătită.

Un alt motiv pentru care instituțiile economice sovietice erau extractive ține și de privilegiile de care beneficiau elitele nou formate în cadrul sistemului sovietic, elite care beneficiau de privilegii și de acces - însă nu de proprietate – la un sistem comercial cu circuit închis, mai ales

[22] Courtois, *Dicționarul comunismului,* 162-165.

când marea masă a populației suferea de privațiuni economice[23]. Mergând tot pe linia lui Acemoglu și Robinson, care subordonau aranjamentele instituționale economice celor politice, definitivarea caracterului extractiv al instituțiilor economice sovietice a fost influențată și de tendința de centralizare la nivel politic, care în cele din urmă a dus la apariția statului totalitar, care presupunea un control crescut atât asupra politicului, cât și asupra economicului. Economicul a fost subordonat politicului și determinat de acesta, mai exact de deciziile politice, bazate și pe considerente ideologice, iar ca exemplu pot fi invocate obiectivele lui Stalin de a industrializa Uniunea Sovietică și de a construi o armată puternică, precum și de a exercita un control sporit asupra întregii societăți.

În concluzie, sistemul instituțional sovietic era unul extractiv, fiind susținut de instituțiile politice extractive, precum și de sistemul de teroare instituit prin intermediul mijloacelor represive. Economia, atât la nivel macro, cât și la nivel micro, fiind controlată de stat, majoritatea populației din Uniunea Sovietică nu a mai fost capabilă să facă propriile alegeri economice în funcție de interesele individuale, mai ales că cetățenilor sovietici nu li s-a mai permis să dispună în mod liber de produsul muncii lor. Cetățenii sovietici au fost deproprietăriți, unii dintre ei, precum culacii, lichidați în spiritul luptei de clasă, pentru ca în final activitatea lor economică să fie reglementată de un stat care impunea cote de predare care dezavantajau fermele colective ulterior create, a căror activitate trebuia să susțină industrializarea masivă. Măsurile luate până la NEP aproape că au dus Uniunea Sovietică în colaps economic, generând o scădere a producției fără precedent, cauzată și de faptul că populația devenise slab motivată în a mai munci și a produce fără a beneficia în mod mulțumitor de pe urma muncii sale.

8.3. Modelul hegemonic sovietic

După anul 1945, Uniunea Sovietică a avansat în estul Europei un model hegemonic bazat pe instituții extractive, pe care le-a translatat la nivelul intern al statelor din sfera sa de influență, printre care și România. Modelul

[23] Vezi, pe larg, Djilas, *The New Class...*

hegemonic sovietic se încadrează în caracteristicile oferite de hegemonia închegată, inspirată din instituțiile interne sovietice, extractive la nivel politic și economic. Bazat pe ideologia marxist-leninistă, care oferea, cel puțin la nivel formal, o direcție politicii externe sovietice, modelul hegemonic sovietic se caracteriza prin coerciție și forță, mai exact integrarea forțată în orbita sovietică a statelor ocupate și impunerea cu forța a cadrelor instituționale interne sovietice statelor satelit. Vizând subordonarea politică și economică a statelor satelit din estul Europei, liderii de la Moscova au stat în spatele formării unor instituții și organizații internaționale cu caracter extractiv, atât la nivel politic, cât și la nivel economic. Întregul angrenaj de instituții și organizații internaționale avansate de Uniunea Sovietică la nivel internațional după cel de-Al Doilea Război Mondial era astfel conceput încât să subordoneze din punct de vedere politic și economic statele satelit din Europa de Est, în așa fel încât să extragă resurse în folosul Uniunii Sovietice. Așa cum voi arăta mai jos în cazul României, pe lângă aranjamentele internaționale cu caracter extractiv (Pactul de la Varșovia, Consiliul de Ajutor Economic Reciproc - CAER), liderii sovietici s-au folosit și de instituțiile economice create la nivel intern în statele satelit, precum sovromurile din România, care aveau ca obiect extragerea de resurse în folosul Uniunii Sovietice.

Pentru a-și instaura dominația asupra statelor satelit și a le subordona intereselor Uniunii Sovietice, liderii de la Moscova s-au folosit în plan politic de Armata Roșie ocupantă, precum și de Cominform, creat în 1947 cu scopul de a coordona activitatea partidelor comuniste din Europa[24] și pentru a cataliza schimbările sociale și politice din statele satelit[25]. Mai târziu, liderii de la Moscova s-au folosit de o altă organizație internațională cu caracter politic, Pactul de la Varșovia, înființat în 1955, cu scopul de a consolida prezența sovietică în regiunea Europei de Est. Mai mult, prin

[24] Denis Healey, „The Cominform and World Communism”, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) 24, Nr. 3. (iulie 1948): 339-349, 344-345. http://www.jstor.org/stable/3018651.

[25] Adam Ulam, „The Cominform and the People's Democracies”, *World Politics* 3, Nr. 2, (ianuarie 1951): 200. http://www.jstor.org/stable/2008952.

intermediul Pactului de la Varșovia s-au putut menține la putere regimurile comuniste din regiune[26], precum a fost la momentele invaziilor din Ungaria și Cehoslovacia din 1956, respectiv 1968. În plan economic, statele satelit au fost angrenate în Consiliul pentru Ajutor Economic Reciproc (CAER), creat în 1949, cu scopul de a integra punct de vedere economic statele mai mici din regiune în sistemul gândit de Kremlin. CAER a mai avut o misiune și anume aceea de a împiedica statele din sfera de influență sovietică de a beneficia de ajutorul oferit în cadrul Planului Marshall. State precum Cehoslovacia și Polonia, care inițial acceptaseră să ia parte la programul american, s-au retras în final, ca urmare a presiunilor Moscovei[27].

Așadar, modelul hegemonic sovietic se baza pe un proces de luare a deciziilor centralizat, cu baza la Moscova, fără a lua în calcul vocea internă a statelor aflate sub sfera de influență sovietică. Pentru a-și păstra poziția în plan politic la nivel internațional, Uniunea Sovietică s-a folosit de Armata Roșie, Cominform și mai târziu Pactul de la Varșovia, în vreme ce în plan economic organizația internațională menită să exercite controlul asupra economiilor statelor satelit a fost CAER. Liderii de la Moscova au determinat adoptarea unor instituții politice și economice similare cu cele sovietice, instituind aceleași practici politice și economice precum se întâmplase mai devreme în Uniunea Sovietică după reușita Revoluției din Octombrie și în timpul regimului lui Stalin, până la izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial.

Uniunea Sovietică poate fi privită ca un hegemon regional, însă cu ambiții de hegemonie mondială, ce avea puterea necesară de a-și impune dominația hegemonică asupra estului Europei și de a se menține la conducerea sistemului regional, precum a demonstrat-o până la finalul anilor 1980. Ideologia pe care au avansat-o liderii sovietici la nivel regional este reprezentată de marxism-leninism, ca una impusă artificial, de sus, statelor satelit. Îndrăznesc să afirm faptul că nu ideologia a reprezentat

---

[26] Douglas A. MacGregor, „Uncertain Allies? East European Forces in the Warsaw Pact", *Soviet Studies* 38, Nr. 2 (aprilie 1986): 227. http://www.jstor.org/stable/151204.

[27] Michael S. Bokoff, „The Framework of Trade in the Council for Mutual Economic Assistance," *Honors Scholar Theses* (2010): 129, 3-4. http://digitalcommons.uconn.edu/srhonors_theses/129.

instrumentul principal al exercitării hegemoniei, ci puterea Armatei Roșii. Așadar, modelul hegemonic sovietic era mai mult bazat pe forță și unilateralism decât pe ideologie sau multilateralism. Uniunea Sovietică nu a reușit să obțină consimțământul statelor europene, ajungând să domine sateliții est-europeni și să-i păstreze în propria sferă de influență prin forță sau amenințarea cu forța și coerciție, spre a servi interesele sovietice, atât politice, cât și economice.

8.4. Hegemonia sovietică și orientările elitelor politice românești

Această secțiune este rezervată analizei deciziilor elitelor politice comuniste din România, sub influența și susținerea Moscovei. Pentru a ilustra acțiunile întreprinse de elitele politice comuniste ale României voi trata atât partea de orientare de politică externă, cât și partea de politică internă, concentrându-mă pe evoluția cadrului instituțional politic și economic, argumentând că instituțiile politice și economice românești au evoluat în direcția celor extractive de sorginte sovietică. Voi încerca să demonstrez că deciziile de politică internă și externă luate de elitele politice după 23 august 1944 au fost influențate de modelul hegemonic extractiv de sorginte sovietică, neavând astfel o origine internă.

Trebuie menționat faptul că orientarea de politică externă a elitei politice de la București înspre Moscova, precum și adoptarea modelelor instituționale politice și economice de tip sovietic în domeniul intern de către elitele politice românești au fost unele artificiale. Cauza acestei artificialități în cadrul orientărilor interne și externe ale elitelor politice ține, așa cum voi arăta mai jos, de schimbarea structurii la nivelul elitei politice românești, o schimbare forțată și susținută de liderii sovietici, ce a constat în impunerea unei noi elite, la toate nivelurile, subordonată intereselor Moscovei. Dacă locul lăsat liber la conducerea țării de regimul Antonescu trebuia să fie umplut de reprezentanții partidelor istorice (Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc), succedate în noul angrenaj politic ce ar fi trebuit să se dezvolte în România postbelică de celelalte partide mai mici (precum Partidul Social-Democrat), soarta acestora avea să fie alta. Planurile sovietice au fost altele pentru destinele României postbelice, de

vreme ce Moscova a stat în spatele instalării și consolidării la putere a unei elite politice comuniste, cu o parte din membri care făceau parte dintr-un partid comunist autohton cu sub 1000 de membri și cu lideri întemnițați înainte de 23 august 1944 sau proveniți de la Moscova imediat după intrarea Armatei Roșii în România, în vreme ce reprezentanți ai unor partide tradiționale precum Brătianu sau Tătărăscu (din PNL) sau Maniu și Mihalache (din PNȚ), ca să menționez cele mai importante figuri, au fost supuși regimului represiv comunist.

La 23 august 1944, România se afla într-o situație dificilă. Pe 20 august 1944 a fost declanșată ofensiva sovietică pe linia Iași-Chișinău, defensiva fiind străpunsă în câteva puncte, iar dacă frontul ar fi fost spart pe linia Focșani-Galați, atunci destinul României ar fi fost pecetluit[28], mai ales că liderii de la Moscova ar fi fost dornici de răzbunare după ce România a luat parte alături de Germania la războiul împotriva Uniunii Sovietice, luptând pe teritoriul acesteia și contribuind substanțial la distrugerile provocate de război, pe teritoriul sovietic. România a avut o contribuție importantă, a doua după Germania, ca aliată a Axei, în războiul contra Uniunii Sovietice, în timp ce a supus teritoriile ocupate unui regim de administrare dur. Din moment ce continuarea războiului alături de Germania nu mai era fezabilă, o reorientare către o alianță cu Uniunea Sovietică, mai degrabă cu Națiunile Unite, ar fi fost de preferat pentru a preîntâmpina o ocupație severă sovietică, elitele politice românești neștiind faptul că încă din timpul Conferinței interaliate de la Teheran au început să se împartă sferele de influență între Aliați. Astfel, au început să se observe primii pași dați înapoi de anglo-americani în favoarea URSS în ceea ce privește Europa de Est, mai ales că Stalin i-a convins pe ceilalți aliați să deschidă un alt front în Normandia și nu la Salonic, interesul anglo-american pentru România diminuându-se simțitor[29].

---

[28] Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor, *Istoria României*, 390.

[29] Nicolae Păun, 2018. „În vârtejul istoriei. România între Teheran și Conferința de Pace de la Paris”, în *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018*, Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I), pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu (Iași: Polirom, 2018), 167. Referitor la soarta României în angrenajul deciziilor interaliate, vezi Lucian Leuștean, „«De ce n-au venit americanii în Europa Răsăriteană?” - Reflecții asupra finalului celui de-al Doilea Război Mondial și începutul Războiului Rece (1943-

La 23 august 1944, Regele Mihai, susținut de liderii din Blocul Național Democrat (care reunea Partidul Național Liberal, Partidul Național Țărănesc, Partidul Social Democrat și Partidul Comunist), a ordonat arestarea lui Ion și Mihai Antonescu, precum și a colaboratorilor acestora, numind un nou guvern în persoana generalului Constantin Sănătescu[30]. De asemenea, regele a anunțat în aceeași zi întoarcerea armelor împotriva Germaniei, semnarea armistițiului cu Națiunile Unite și alianța cu acestea, precum și concentrarea tuturor forțelor având obiectivul de a elibera restul Transilvaniei[31]. Consider că răspunsul teoretic la ceea ce sa întâmplat pe 23 august 1944 se află în conceptul de aliniere, definit de Stephen Walt ca o aliere cu sursa pericolului. Evident că un pericol era reprezentat și de trupele germane din țară, cărora li s-a ordonat de către Hitler să ocupe Bucureștiul și să schimbe guvernul cu unul pro-german, tentativă soldată cu eșec[32], însă marea primejdie venea din partea Uniunii Sovietice, ale cărei divizii se aflau în ofensivă în Europa de Est, către Germania. La acel moment Uniunea Sovietică reprezenta puterea în ascensiune, iar Germania se afla în declin, din moment ce pierduse inițiativa pe Frontul de Est încă din 1943, în urma Bătăliei de la Kursk, iar pe Frontul de Vest trecuseră mai mult de două luni de la debarcarea Aliată din Normandia, ce a avut loc la 6 iunie 1944. Pe de altă parte, elitele politice românești care au contribuit la răsturnarea regimului Antonescu, în frunte cu regele, sperau și într-un eventual ajutor anglo-american, cum spera Maniu la semnarea momentul semnării armistițiului cu Aliații[33]. Mai mult, se spera și la o recunoaștere a statutului de cobeligeranță, în loc de stat înfrânt, de către Aliați, ca urmare a continuării războiului împotriva Germaniei[34].

Elitele politice românești au ales alinierea cu Aliații din mai multe motive. În primul rând, Uniunea Sovietică reprezenta puterea cea mai

1947)", în *Regele, comuniștii și Coroana: adevărata istorie a abdicării lui Mihai I*, coord. Alexandru Muraru, Andrei Muraru, 56-87 (Iași: Polirom, 2017).

30 Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor, *Istoria României*, 391.

31 Hitchins, *România: 1866-1947*, 570.

32 Hitchins, *România: 1866-1947*, 570.

33 Hitchins, *România: 1866-1947*, 586.

34 Păun, 2018. „În vârtejul istoriei...", 168.

amenințătoare la acel moment, urmând să invadeze și să ocupe România mai devreme sau mai târziu. După 23 august 1944, liderii sovietici au tratat România ca pe un stat cucerit, ale cărui destine urmau să fie conduse de o Comisie Aliată de Control dominată de sovietici în ceea ce privește deciziile vitale[35], iar condițiile armistițiului semnat între 12-13 septembrie 1944 erau destul de grele, printre care se pot menționa dreptul de liberă trecere al Armatei Roșii pe teritoriul românesc, sprijin financiar și logistic împotriva Axei, despăgubiri de 300 de milioane de dolari, precum și înapoierea bunurilor luate din Uniunea Sovietică, cu un singur punct favorabil vizând retrocedarea restului Transilvaniei[36]. Ca o perspectivă alternativă, conform unei surse memorialistice din acea vreme, Robert Bishop și E.S. Crayfield, ca membri ai spionajului anglo-american care activau în România în timpul războiului, susțineau că aliații occidentali au lăsat România ca „un dar pentru sovietici"[37]. Cei doi autori afirmau că „România a fost cucerită de aviația americană și de cea britanică, nu de Armata Roșie, cum ar vrea rușii să creadă lumea", ca urmare a bombardamentelor anglo-americane asupra Bucureștiului și a rafinăriilor de la Ploiești și Câmpina începute în 1942, de care au profitat ulterior armatele sovietice invadatoare[38]. Așadar, văzând situația dificilă în care se afla România în august 1944, elitele politice românești, în frunte cu Regele Mihai, Maniu și Brătianu, au ales să rupă alianța cu Axa și să se alăture Națiunilor Unite ca o modalitate de a preîntâmpina o ocupație sovietică severă. Acesta reprezintă unul dintre motive.

În al doilea rând, am menționat mai sus că elitele politice românești au sperat – ceea ce au și obținut în final – ca prin alianța cu Națiunile Unite să redobândească Nord-Vestul Transilvaniei de la Ungaria prin anularea Dictatului de la Viena, lucru consfințit prin Tratatul de Pace semnat în 1947, care însă confirma și pierderea teritoriilor anexate de Uniunea Sovietică în

---

35 Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor, *Istoria României, Istoria României*, 391.

36 Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor, *Istoria României, Istoria României*, 392.

37 Robert Bishop și E.S. Crayfield, *Moscova înhață România: o mărturie occidentală din anii 1944-1947*, pref. Matei Cazacu, trad. Dan Criste (București: Corint Istorie, 2022), cap. 1.

38 Bishop și Crayfield, *Moscova înhață România...*, 30.

1940[39]. Se poate vorbi astfel de o aliniere în vederea obținerii unui profit după încheierea războiului[40] în dauna Ungariei, chiar dacă era vorba de fapt de o recuperare de teritoriu. Mai mult, conform lui Walt, tendința statelor este mai mare de a se alinia cu o anumită parte care se apropie de victorie într-un război[41]. Astfel, se poate afirma că, pe lângă considerente de securitate, ce vizau practic supraviețuirea statală în fața avansului sovietic, elitele politice românești au avut în vedere în august 1944 și obiective ce țineau de câștig de teritoriu sau recuperare, mai exact. Era foarte posibil ca în cazul în care România ar fi continuat lupta până la capăt alături de Germania să nu mai fi recuperat Nord-Vestul Transilvaniei sau să sufere și alte pierderi teritoriale. Către sfârșitul anului 1947 influența sovietică în România a luat amploare din ce în ce mai mult, elitele politice interbelice au fost treptat înlăturate, iar Regele Mihai obligat să abdice la 30 decembrie, ziua în care a fost proclamată și republica. Despre aceste lucruri voi discuta pe larg mai jos, atunci când voi analiza evoluția instituțiilor politice interne ale României, sub influență hegemonică sovietică. La scurt timp după proclamarea republicii, România a semnat un tratat de alianță militară cu Uniunea Sovietică, *Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală* fiind semnat la 4 februarie 1948 și îndreptat împotriva Germaniei sau altei puteri aliate cu aceasta[42].

La prima vedere, se poate argumenta că decizia de alianță cu Uniunea Sovietică luată de elitele politice românești în 1948 este una ce își găsește motivațiile în comportamentul de balansare, din moment ce la nivel discursiv alianța fusese îndreptată împotriva Germaniei. Însă, la acel moment Germania era un stat înfrânt, ruinat de război și împărțit în patru zone de ocupație aliată și anume americană, britanică, franceză și sovietică, fiind practic un stat aflat sub controlul unor puteri străine. Dacă din partea Germaniei sau a unei alte puteri din Vest nu venea niciun pericol, – Statele

---

39 Dan Vătăman, *Politica externă a României de la Armistițiu până la semnarea Tratatului de pace: (1944-1947)* (București: Pro Universitaria, 2009), 139.

40 Walt, *Originile alianțelor*, 61.

41 Walt, *Originile alianțelor*, 75.

42 *„Tratat de prietenie, colaborare și asistență între Republica Populară Română și Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (1948)", Lege Online.ro, 1.* https://www.lege-online.ro/lr-TRATAT-din%20-1948-(37670)-(1).html.

Unite lansaseră cu un an mai devreme Planul Marshall, prin care își propuneau să ofere asistență economică statelor din vestul Europei, precum și celor din blocul sovietic – atunci s-ar putea argumenta că decizia de alianță a României cu Uniunea Sovietică a fost adoptată de liderii de la București ca una care avea motivații ce țin de aliniere. Uniunea Sovietică reprezenta de departe cel mai puternic stat din regiune, cu o graniță comună cu România și cu trupe de ocupație atât pe teritoriul României, cât și pe teritoriile unor state vecine, ca Ungaria sau Bulgaria. Elitele politice românești doreau așadar să se asigure din punct de vedere extern.

O a treia explicație cu privire la tratatul de alianță româno-sovietic din 1948 este dată de modelul de hegemonie exercitat de Uniunea Sovietică în estul Europei, pe care l-a operaționalizat atât la nivelul intern al sateliților, cât și la nivel extern, prin folosirea unui model coercitiv, bazat pe forță, întocmai ca în cadrul intern sovietic. La adăpostul oferit de Armata Roșie de ocupație, liderii de la Moscova au reușit să creeze în România o elită politică aservită intereselor sale și cu care împărtășea aceeași ideologie marxist-leninistă. Ba mai mult, la acea dată, o parte din elita politică de la București provenea de la Moscova, în frunte cu Ana Pauker și Vasile Luca, lideri care se alăturau așa numiților „comuniști locali”, care proveneau din lagărele autohtone din timpul războiului și conduși de Gheorghe Gheorghiu-Dej, care în final s-a dovedit a fi și cel mai loial față de sovietici, servind interesele sovietice atât timp cât a trăit Stalin[43]. Sunt de acord cu argumentul lui David Lake, care afirma faptul că prin imperiul informal – așa cum susținea că a fost și în cazul Uniunii Sovietice - se exercită controlul asupra unor largi segmente ale deciziei, precum și interne, permițând însă statului subordonat să interacționeze cu terți în virtutea suveranității[44]. Așadar, elita politică de la București, având în vedere că avea veleități ideologice cu Moscova și era loială acesteia, fiind impusă de aceasta, alegerea de politică externă nu putea să se îndrepte în altă parte decât înspre Răsărit.

---

[43] Dennis Deletant, „Studiu introductiv”, în *Spectrele lui Dej: incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, coord. Ștefan Bosomitu și Mihai Burcea, studiu introd. Dennis Deletant (Iași: Polirom. 2012), 19.

[44] Lake, „Beyond Anarchy: The Importance of Security Institutions”, 133.

Dacă în anii 1940 și 1950 politica externă Românească se înscria pe coordonatele trasate de Uniunea Sovietică, odată cu anii 1960 elitele politice românești au început să dea dovadă de tendințe de autonomie în raport cu hegemonul sovietic. Nu consider că se poate vorbi de o tentativă de ieșire de sub hegemonia sovietică din mai multe motive. În primul rând, România avea o lungă graniță comună cu Uniunea Sovietică și se învecina cu alte două state membre ale Pactului de la Varșovia, Ungaria și Bulgaria. În acest sens, o încercare radicală de adoptare a unei poziții mult prea independente s-ar fi putut solda cu o invazie a trupelor Pactului de la Varșovia. În al doilea rând, elitele românești nu au vizat o ieșire din Pactul de la Varșovia, chiar dacă acestea au intrat în conflict cu aliații. În al treilea rând, pe plan intern, deși anii 1960 au reprezentat o perioadă de liberalizare a regimului politic în România, elitele comuniste nu au vizat o schimbare radicală a acestuia și care să contravină intereselor sovietice. Consider că un argument pentru posibilitatea materializării unei astfel de orientări românești în cadrul blocului sovietic ține mai degrabă de o relaxare a hegemoniei sovietice, în termenii unei adaptări a acesteia la condițiile locale din România.

Chiar dacă se poate vorbi de o poziție autonomă românească în cadrul blocului sovietic, elitele politice românești nu au acționat independent de condițiile internaționale, fiind supuse schimbărilor morfologice din cadrul sistemului hegemonic gestionat de Uniunea Sovietică. După cum am arătat în acest capitol, în perioada imediat următoare încheierii celui de-Al Doilea Război Mondial, până la retragerea trupelor sovietice din 1958 de pe teritoriul României, România a fost supusă unor schimbări profunde în ceea ce privește caracterul instituțiilor interne politice și economice și integrată, în plan extern, în cadrul organismelor de cooperare sovietice, CAER în plan economic și Pactul de la Varșovia în plan politico-militar. Odată cu venirea la putere a lui Nikita Hrușciov în Uniunea Sovietică au apărut și primele semne ale unei schimbări de optică în cadrul blocului sovietic. În cadrul celui de-al XX-lea congres al PCUS din 1956, Hrușciov a recunoscut greșelile trecutului si a condamnat crimele staliniste, totul pentru a prezerva sistemul comunist[45].

[45] John Lewis Gaddis, *Războiul Rece*, trad. Diana Pușcașu Țuțuianu (București: RAO International Publishing Compay, 2009), 141

Hrușciov a condamnat și cultul personalității, ca străin de marxism-leninism, în timp ce regimul stalinist era pătat de ilegalitate și arbitrar. În relațiile externe, Hrușciov s-a delimitat de postulatul stalinist al inevitabilității războiului mondial, proclamând dreptul statelor de urma propriile căi spre socialism, ba chiar într-o manieră nerevoluționară[46].

Începând cu anul 1961, așa cum reiese din convorbirile Laviniei Betea cu Corneliu Mănescu (ministru de externe între 1965-1972), România a adoptat o nouă orientare internă și externă, când Bucureștiul a optat în favoarea unor relații bune cu China, indiferent de poziția sovietică[47]. Această libertate de mișcare probabil că nu ar fi fost posibilă – sau ar fi fost mult îngreunată – dacă trupele sovietice nu ar fi fost retrase de pe teritoriul României în 1958, la insistențele liderilor români. Conform confesiunilor lui Ion Gheorghe Maurer (prim-ministru al României între 1961-1974), problema a fost ridicată de Emil Bodnăraș lui Hrușciov în cadrul unor discuții neoficiale, la propunerea lui Dej, încă din 1955 și s-a bazat pe argumentul conform căruia „prezența trupelor sovietice în România nu poate fi justificată de o măsură de apărare a României de invazia unei țări capitaliste"[48].

Referitor la episodul retragerii trupelor sovietice din România, Nichita Hrușciov a oferit la rândul său propriile considerații cu privire la acest lucru. Relatând mai întâi discuția cu Bodnăraș, Hrușciov – care se temea de o invazie venită dinspre Marea Neagră - aducea în discuție argumentul celui dintâi conform căruia o invazie a României ar fi fost imposibilă, mai întâi deoarece România era înconjurată de state socialiste, iar în caz de un atac NATO pe mare, Uniunea Sovietică se afla în apropiere[49]. În continuare, Hrușciov a relatat și o discuție cu Dej, care ar fi invocat argumentul conform căruia o retragere a trupelor sovietice ar fi

[46] William Taubman, *Hrușciov. Omul și epoca sa,* trad. Dan Criste (F.l.: Meteor Publishing, 2019), 312-313.

[47] Lavinia Betea, *Convorbiri neterminate: Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea* (Iași: Polirom, 2001), 89.

[48] Ion Gheorghe Maurer apud Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri: mărturii despre stalinizarea României* (Cluj Napoca: Dacia, 2001), 174.

[49] Memoirs of Nikita Khruschev, *Volume 3. Statesman (1953-1964)*, ed. Serghey Khruschev, trans. George Shriver, supplementary material translated by Stephen Shenfield (Providence: The Pennsylvania State University Press, 2007), 706.

dovedit faptul că legitimitatea conducerii comuniste din România s-ar fi datorat susținerii din partea poporului și nu ca urmare a prezenței militare sovietice, poziția conducerii comuniste românești rămânând astfel intactă[50]. Potrivit unui alt membru din elita comunistă, Alexandru Bârlădeanu, Dej ar fi invocat argumentul conform căruia liderii de la București ar fi apărut în fața poporului drept incapabili de a guverna țara fără ocupația sovietică[51].

Conform relatărilor lui Hrușciov, se pare că argumentele care l-au convins să retragă trupele sovietice din România ar fi fost întărirea poziției Uniunii Sovietice în lume și a aliaților săi din punct de vedere economic și militar, dar și faptul că oricum se aflau puține trupe pe teritoriul României, care ar fi putut fi mutate la granița vestică a Uniunii Sovietice, unde se aflau mai multe efective militare, iar distanța în caz că ar fi fost nevoie de asistență militară pentru România ar fi fost una redusă[52]. Din punct de vedere propagandistic, retragerea trupelor sovietice din România ar fi funcționat în favoarea Uniunii Sovietice, care ar fi însemnat o demonstrație de tratament egal între cele două state, precum și un argument împotriva statelor care staționau trupe pe teritoriile altor state[53]. Vorbind despre o ieșire „de sub hegemonia sovietică"[54], Maurer relata faptul că, în contextul conflictului între cele două blocuri militare (NATO și Pactul de la Varșovia), România viza să se folosească de situația creată și să obțină sprijinul din partea statelor capitaliste[55]. La rândul său, Ștefan Andrei (ministru de externe între 1978 și 1985) afirma că Bucureștiul dorea „relații cât mai largi și mai multe cu URSS dar nu în genunchi... Aceasta a fost poziția noastră, dar niciodată contra Uniunii Sovietice"[56].

În 1963 a început un proces de apropiere de Franța, marcat, pentru început, de ridicarea legațiilor din Paris și București la rangul de ambasade,

---

50 Memoirs of Nikita Khruschev, *Volume 3. Statesman (1953-1964)*, 707.

51 Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri* (București: Editura Evenimentul Românesc, 1997), 137.

52 Memoirs of Nikita Khruschev, *Volume 3. Statesman (1953-1964)*, 707-708.

53 Memoirs of Nikita Khruschev, *Volume 3. Statesman (1953-1964)*, 708.

54 Maurer apud Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri...*, 173.

55 Betea, *Maurer și lumea de ieri...*, 175.

56 Ștefan Andrei apud. Lavinia Betea, *I se spunea Machiavelli: Ștefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea*, ed. a II-a (București: Corint Istorie autori români, 2023), 181.

pe 17 decembrie același an[57], în contextul eforturilor președintelui francez de Gaulle, de a obține o poziție de preeminență în Europa de Est, în raport cu Marea Britanie și Statele Unite[58]. În anul următor, între 27 iulie - 3 august 1964, Maurer, din postura de premier la acea vreme, a întreprins o vizită în Franța, marcând noua direcție a politicii externe a României în lagărul socialist, delegația română insistând pe chestiunile de natură economică[59]. În cele din urmă, relațiile cu Franța au atins punctul maxim odată cu vizita președintelui francez de Gaulle în România, în perioada 14-18 mai 1968[60]. Vizita generalului de Gaulle în România a avut loc în contextul unei compatibilități de idei, cel puțin la nivel discursiv, între Paris și București, pe coordonatele independenței în relațiile dintre națiuni, cooperarea internațională și dispariția blocurilor militare[61].

La acea vreme, dintre toate statele din blocul comunist, Parisul manifesta cel mai mare interes pentru România, pe baza relației de amiciție tradiționale, precum și a libertății de acțiune politico-economice obținută de București în anii premergători vizitei lui de Gaulle[62]. De altfel, la nivel discursiv, în literatura de natură politică editată în România regimului ceaușist, se făcea apel la principiile politicii externe a României, proclamând, ca principiu de bază „necesitatea imperioasă de a asigura tuturor statelor dreptul la existență, la suveranitate și independență"[63]. Aceeași sursă amintea de „dreptul sacru al fiecărui stat la existență, libertate, independență și suveranitate națională", „dreptul inalienabil al fiecărui popor de a-și hotărî și dezvolta în mod liber sistemul său politic, economic și social, conform cu propriile sale interese și fără nici un amestec din afară" sau „deplina egalitate în drepturi a tuturor statelor, indiferent de

[57] Dan Constantin Mâță, *Relațiile franco-române în perioada 1964-1968* (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza": 2011), 36-51.
[58] Mâță, *Relațiile franco-române...*, 41.
[59] Mâță, *Relațiile franco-române...*, 51-59.
[60] Vezi, pe larg, Mâță, *Relațiile franco-române...*, cap. III.
[61] Mâță, *Relațiile franco-române...*, 189.
[62] Mâță, *Relațiile franco-române...*, 198.
[63] Nicolae Ecobescu și Sergiu Celac, *Politica externă a României socialiste* (Editura Politică: București, 1975), 11. De menționat faptul că cei doi autori făceau parte din corpul diplomatic al României, Celac fiind translator al lui Ceaușescu și al celorlalți lideri comuniști.

mărime, nivelul lor de dezvoltare și de sistemul lor politic, economic și social”[64]. Sintetizând o formulă de doctrină românească a relațiilor internaționale din perioada post 1964, Ștefan Andrei afirma că „ne-am [liderii României - n.m.] inspirat foarte mult din gândirea și activitatea lui Titulescu”, cel care „stabilise relațiile diplomatice cu URSS”[65]. În continuare, Andrei a afirmat că:

> Noi am luat în serios faptul că relațiile internaționale nu sunt puternice decât bazate pe respectarea egalității în drepturi, independenței, suveranității și neamestecului în treburile interne. Că nu rezistă decât ca o colaborare pe bază de avantaj reciproc. Aceasta a fost cheia diplomației românești[66].

În contextul conflictului sino-sovietic, iscat pe baza unei dispute ideologice, ca urmare a destalinizării inițiate de Hrușciov[67], Maurer, în calitate de premier atunci, a relatat faptul că România a căutat sprijinul Chinei în efortul de a scăpa de hegemonia sovietică, negând astfel o presupusă tentativă de mediere a României a acestui conflict[68]. Alexandru Bârlădeanu relata la rândul său faptul că în viziunea lui Dej o apropiere româno-chineză ar fi reprezentat o afacere avantajoasă pentru ambele părți. Pe de o parte, Dej vedea convenabilă pentru China existența unui prieten în această zonă a granițelor Uniunii Sovietice, iar China ar fi oferit o umbrelă protectoare, care ar fi permis o mai mare independență față de Uniunea Sovietică[69].

În contextul politicii de distanțare față de Uniunea Sovietică, în aprilie 1964 liderii de la București au adoptat o declarație care consfințea poziția distinctă a României față de politica sovietică. *Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R.* evidenția

64 Ecobescu și Celac, *Politica externă a României socialiste*, 15.
65 Ștefan Andrei apud. Betea, *I se spunea Machiavelli...*, 216.
66 Ștefan Andrei apud. Betea, *I se spunea Machiavelli...*, 217.
67 Vezi Courtois, *Dicționarul comunismului*, 215-221.
68 Betea, *Maurer și lumea de ieri...*, 175-176.
69 Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre...*, 136.

prioritățile politicii interne și externe românești[70]. Cunoscută și sub numele de *Declarația din aprilie*, aceasta sublinia faptul că sursa construirii noii societăți stă în eforturile poporului din țara respectivă[71]. Autorii declarației conectau succesele economice românești și ale altor state socialiste de mobilizarea și valorificarea resurselor interne ale fiecărui stat, legând astfel rezultatele obținute de România în toate domeniile de politica dusă de Partidul Muncitoresc Român[72].

În domeniul cooperării economice internaționale între statele socialiste, Declarația sublinia rolul CAER, ca organism de cooperare, în dezvoltarea economiei naționale, pe baza „principiilor egalității depline în drepturi, respectării suveranității și intereselor naționale, avantajului reciproc și întrajutorării tovărășești” [73]. De asemenea, în conținutul Declarației se respingea și principiul planificării și organizării economice suprastatale, exercitarea rolului de gestiune a economiei naționale rămânând tot un atribut al suveranității naționale [74]. Subliniind multitudinea formelor de construcție socialistă din fiecare stat socialist, în Declarație se menționa că „[d]ată fiind diversitatea condițiilor de construcție socialistă nu există și nu pot exista tipare sau rețete unice, nimeni nu poate hotărî ce este just și ce nu pentru alte țări sau partide”[75]. De asemenea „[e]laborarea, alegerea sau schimbarea formelor și metodelor construcției socialiste constituie un atribut al fiecărui partid marxist-leninist, un drept suveran al fiecărui stat socialist”[76]. Din acel moment, asumarea unei poziții de independență în raport cu URSS a devenit una dintre coordonatele de bază ale politicii externe românești până în 1989[77].

---

70 Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu (1965-1989). Geniul Carpaților*, trad. Vasile Moga, pref. Stejărel Olaru, ed. a II-a revăzută și adăugită (Iași: Polirom, 2016), 55.

71 Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964 (București: Editura Politică, 1964), 30.

72 Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român..., 31.

73 Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român..., 31-32.

74 Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român..., 32-33.

75 Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român..., 40-41.

76 Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român..., 41.

77 Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu...*, 56.

Declarația din aprilie a fost completată și de un alt eveniment al acelui an, cu o valoare propagandistică însemnată. În decembrie 1964 a fost publicată cartea *Însemnări despre români. Manuscrise inedite*, care reunea o serie de note ale lui Karl Marx referitoare la relațiile româno-ruse, dând astfel o și mai mare greutate noii linii adoptate de București față de politica sovietică[78]. În încercarea de a se sublinia importanța dată de autorul *Însemnărilor* Principatelor Române în context internațional, în introducere se menționa faptul că „Marx a susținut lupta revoluționară a poporului român pentru independența națională”[79]. În manuscrisele sale, Marx susținea că Rusia anexase Basarabia fără drept, iar rușii erau văzuți ca ocupanți, astfel că „«[ț]ăranul român» nutrește pentru «muscal» (moscovit) numai ură”[80]. De asemenea, Marx menționa și intervențiile Imperiului Rus în treburile interne ale Principatelor, sub pretextul stopării abuzurilor otomane asupra acestora[81]. Așadar, publicarea acestei cărți trebuie să fi avut un efect deosebit din punct de vedere propagandistic, din moment ce însuși Marx, părintele fondator al comunismului, îi portretiza pe ruși drept ocupanți fără drept de teritorii românești, intervenționiști și urâți de poporul român.

Referitor la atitudinea lui Ceaușescu față de invazia din Cehoslovacia, reacția ce avea să vină din partea Kremlinului este reprezentată de enunțarea Doctrinei Brejnev, a suveranității limitate. Dacă Brejnev admitea dreptul popoarelor din statele socialiste la o cale proprie de dezvoltare, aceasta nu trebuia să aibă loc în contra intereselor altor state socialiste și a clasei muncitoare per ansamblu, fiecare partid comunist fiind de fapt răspunzător atât în fața propriului popor, cât și în fața mișcării comuniste în întregimea ei[82]. Pentru cazul Cehoslovaciei, Brejnev clama o îndepărtare

---

78 Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu...*, 56.

79 A. Oțetea și G. Zane, „Introducere”, în K. Marx, *Însemnări despre români (manuscrise inedite),* publicate de acad. A. Oțetea și S. Schwann, 9-22, (București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964), 19.

80 K. Marx, *Însemnări despre români (manuscrise inedite),* publicate de acad. A. Oțetea și S. Schwann (București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964), 167.

81 Marx, *Însemnări despre români...*, 173.

82 *Modern History Sourcebook: The Brezhnev Doctrine, 1968,* Fordham University, from *Pravda,* September 25, 1968; translated by Novosti, Soviet press agency. Reprinted in L. S. Stavrianos, *The Epic of Man* (Englewood Cliffs, N.J.: PrenticeHall, 1971), 465-466, accesat la 20 iulie 2021, https://sourcebooks.fordham.edu/mod/1968brezhnev.asp

a acesteia de tabăra socialistă, fapt care ar fi afectat interesele celorlalte state socialiste[83]. Prin apelul făcut la principii leniniste, Doctrina Brejnev plasa interesele particulare ale statelor socialiste sub interesul general, al comunității socialiste în ansamblul său[84]. Dacă reformele pe care le presupunea „Primăvara de la Praga" se refereau la democratizare, liberalizare, eliminarea cenzurii presei, slăbirea controlului partidului comunist sau încurajarea consumului, acestea nu erau compatibile cu principiile comuniste[85]. Atunci când a venit în fruntea partidului comunist din Cehoslovacia, Alexander Dubček a subliniat faptul că nu va abandona socialismul și nici Pactul de la Varșovia, însă noile principii liberalizatoare care urmau a sta la baza reformei – așa numitul „socialism cu față umană" – au fost văzute de Moscova drept amenințătoare la adresa comunității socialiste, ba chiar revizioniste[86].

La nivel intern, în România regimul nu avea în vedere reforme de tipul celor vizate în Cehoslovacia. Chiar dacă, mai târziu, Nicolae Ceaușescu a adoptat o politică de distanțare față de blocul sovietic, nu se poate explica drept o reorientare contrară hegemoniei sovietice. Deși Nicolae Ceaușescu a condamnat intervenția trupelor Pactului de la Varșovia din Cehoslovacia[87], nu se poate vorbi de o ieșire de sub hegemonia sovietică. La momentul 1968, în România încă se păstrau intacte instituțiile de tip sovietic, chiar dacă regimul dăduse semne de destindere și liberalizare. Ceaușescu nu a vizat o schimbare internă de tipul celei din Cehoslovacia. Cu toate acestea, Ion Gheorghe Maurer, care îndeplinea funcția de prim-ministru în 1968, mărturisea în anii 1990 că după condamnarea invaziei din Cehoslovacia și refuzul de a lua parte la aceasta,

---

83 *Modern History Sourcebook: The Brezhnev Doctrine, 1968*.

84 *Modern History Sourcebook: The Brezhnev Doctrine, 1968*.

85 Oldřich Tůma, „Reforms in the Communist Party: The Prague Spring and Apprehension about a Soviet Invasion", în *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968,* ed. Günter Bischof, Stefan Karner, and Peter Ruggenthaler (Lanham: Lenxington Books, 2010), 62-68.

86 Lavinia Betea, „Primăvara de la Praga, vara de la București", în *21 august 1968 – Apoteoza lui Ceaușescu,* Lavinia Betea (coord.), Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, 37 (Iași: Polirom, 2009).

87 Vezi „Cuvântarea rostită de Nicolae Ceaușescu la mitingul din Piața Palatului Republicii din 21 August 1968", în *21 august 1968 – Apoteoza lui Ceaușescu*, Lavinia Betea (coord.), Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, 135-138 (Iași: Polirom, 2009).

la granițele României s-ar fi aflat masate trupe ale Pactului de la Varșovia, dinspre granițele cu Basarabia și Bulgaria[88]. Mai mult, ca poziție geografică, România era înconjurată de state membre ale Pactului de la Varșovia, în afară de Iugoslavia. Nici din punct de vedere militar România nu se afla pe poziții avantajoase, fiind situată pe unul din ultimele locuri în cadrul Pactului de la Varșovia în privința dotării militare[89]. Astfel, odată încetățenit un anumit model de organizare instituțională economică și politică, inspirat din practica sovietică, și perpetuat fiind de Nicolae Ceaușescu, hegemonul sovietic nu a mai avut nevoie să intervină în România pentru a o împiedica să adopte alte forme de instituții.

Dacă la nivel extern România a adoptat o poziție anti-sovietică și s-a apropiat de Occident, caracterul instituțional intern a devenit mai extractiv după momentul 1968, mai ales după vizitele lui Ceaușescu din China și Coreea de Nord în 1971, când la întoarcere a inițiat o mini-revoluție culturală, înăsprind controlul partidului asupra mai multor aspecte ale societății românești. Adoptând modelul asiatic, Ceaușescu a emis „tezele din iulie” 1971, trasând noi direcții în cultură (mult influențată, după Ceaușescu, de Occident), prin înăsprirea controlului partidului și statului în acest domeniu, luând astfel sfârșit procesul de destindere început în anii 1960[90]. În fapt, Ceaușescu, în tentativa de distanțare față de Uniunea Sovietică, s-a reorientat nu numai către Occident, dar și către alte state comuniste, precum Coreea de Nord sau China, care avea un conflict ideologic cu Uniunea Sovietică. Ceaușescu își căuta parteneri care să ofere o contrapondere la Uniunea Sovietică.

La nivel intern, Ceaușescu a înăsprit regimul, a supus populația la privațiuni economice, în special în anii 1980, în eforturile de a plăti datoria

---

[88] Betea, *Maurer și lumea de ieri...*, 185-186. Date referitoare la masări de trupe sovietice la granițele cu România, precum și alte atitudini ostile din partea URSS către partea română se găsesc și într-o informare a Securității către conducerea PCR. Vezi „Informare făcută de consiliul Securității Statului conducerii partidului, referitoare la atitudinea ostilă a aurotirăților sovietice față de România în cursul verii anului 1968, din 5 august 1968”, în *21 august 1968 – Apoteoza lui Ceaușescu...*, 89-95.

[89] Vezi, Andrei Miroiu, Valentin Nicolescu-Quintus, Radu-Sebastian Ungureanu, „The Insignificant Ally: Romania in the Warsaw Pact”, *Romanian Journal of Society and Politics* 4, nr.1, (mai 2004): 124-145, 126-128.

[90] Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu...*, 181-189.

externă. Regimul a fost marcat de crize în anul 1977, care au evidențiat natura acestuia, precum scrisoarea critică la adresa situației din România a disidentului Paul Goma, cutremurul din 4 martie și greva minerilor din Valea Jiului. Aceste trei evenimente au afectat sistemul comunist și au pus autoritățile în fața unor situații dificile, relevând incompetența și corupția din interior, și au contribuit la înrăutățirea imaginii României pe scena internațională[91]. Zece ani mai târziu, pe fondul înrăutățirii nivelului de trai și al micșorării sau întârzierii salariilor, regimul a trebuit să se confrunte cu o revoltă violentă a muncitorilor din Brașov, care au strigat lozinci anti-regim și anti-conducere. În acest caz, regimul a procedat la reprimarea manifestației, operând arestări[92].

Ca urmare a problemelor de țineau de stabilitatea internă, la finalul anilor 1970 și începutul anilor 1980, Uniunea Sovietică își întorcea mai mult fața dinspre aspectele internaționale înspre problemele de ordin intern[93]. Însuși Iuri Andropov (fost șef al KGB, devenit secretar general al PCUS în 1982, după moartea lui Brejnev) reitera nevoia de reformă - în manieră dirijată, conservatoare - a sistemului comunist, afirmând că Uniunea Sovietică importa în exces produse alimentare, balanța comercială fiind la parametri negativi, pentru a continua argumentând că ajutorul dat statelor clientelare - la care nu se putea renunța - era prea costisitor. Mai mult, cheltuielile militare în contextul competiției cu Statele Unite care lansaseră Inițiativa de Apărare Strategică (Războiul Stelelor) în 1983 reprezentau o altă povară pentru finanțele sovietice, în scădere, care depindeau de prețul global al petrolului.[94]. Refuzând ulterior invazia în cazul crizei poloneze de la începutul anilor 1980, Moscova realiza faptul că statele satelit, afectate de datorii și productivitate scăzută, reprezentau mai degrabă o povară economică pentru Uniunea Sovietică. Moscova utiliza veniturile din petrol pentru importuri și asistența sateliților precum Polonia, în detrimentul retehnologizării. Astfel, Andropov a propus reducerea importurilor,

[91] Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu...*, 247-263.
[92] Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu...*, 384-385.
[93] Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine,* 3.
[94] Vladislav Zubok, *Colapsul Uniunii Sovietice*, trad. Gabriel Tudor (București: Litera, 2024), 41-47.

precum și a asistenței financiare pentru sateliți și clienți, împreună cu o liberalizare economică la nivel intern[95].

Odată cu venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov în Uniunea Sovietică în 1985, procesul de retragere a Uniunii Sovietice din sarcinile presupuse de statutul său hegemonic în estul Europei s-au intensificat, noul lider sovietic întorcându-și tot mai mult fața către problemele interne politice și economice ale URSS[96]. Gorbaciov a preluat conducerea Uniunii Sovietice într-un moment în care aceasta se confrunta cu o rată scăzută a veniturilor, între 2% și 5% anual (de la 14% în 1930, respectiv 10% în anii 1950), și cu lipsa bunurilor de consum, în contextul unei scăderi a legitimității conducerii comuniste, care nu reușise să îndeplinească promisiunea lui Hrușciov a unui viitor mai bun realizabil până în anii 1980. În acest context, în 1970 economia sovietică mai reprezenta doar 60% din cea americană, pentru ca în 1989 să scadă la 50%. Acestor probleme se adăuga și războiul declanșat în 1979 în Afghanistan, dar și problemele din Polonia, unde Sindicatele Libere „Solidaritatea" au contestat sistemul comunist[97]. Astfel, la momentul preluării funcției de Secretar General al PCUS - care trebuia să fie elementul coagulant principal de mobilizare socială în vederea reformelor -, Gorbaciov afirma că „așa nu se mai poate trăi", ca urmare a problemelor economice din URSS și a lipsei libertății[98].

În acest context, Gorbaciov s-a lansat într-un amplu program de reformă, la nivel sistemic, „perestroika" (restructurare, reconstrucție)[99], ce

---

[95] Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine*, 129.

[96] Vezi, în acest sens, Mihail Sergheevici Gorbaciov, *Amintiri. Viața mea înainte și după perestroika*, trad. Justina Bandol (București: Litera, 2013), partea III.

[97] Serhii Plokhy, *Imperiul pierdut: o istorie a naționalismului rus de la Ivan cel Groaznic la Vladimir Putin*, trad. Vlad Palcu (București: Litera, 2022), 355-356.

[98] Gorbaciov, *Amintiri...*, 359-369, 382.

[99] După cum remarcau unii autori constructiviști, precum Vendulka Kubalkova, semnificația termenului de „perestroika", precum și a celui de „glasnost" trebuie privită în funcție de contextul social de proveniență. Conform Vendulkăi Kubalkova, analiștii occidentali au interpretat eronat semnificația termenilor gorbacioviști, ca reprezentând un proces incipient de democratizare în URSS, prin intermediul grilei interpretative occidentale. Kubalkova însăși identifica zece sensuri distincte pentru așa zisa „nouă gândire" sovietică ce caracteriza din punct de vedere retoric viziunea gorbaciovistă - Vezi, în acest sens, Radu-Sebastian Ungureanu, *Securitate, suveranitate și instituții internaționale: crizele din Europa de Sud-Est în anii '90*, pref. Andrei Miroiu (Iași: Polirom, 2010), 143-145.

viza o relaxare a sistemului comunist cu scopul de a-l salva. Prin perestroika, Gorbaciov credea că automat un sistem mai democratic va aduce „mai mult socialism”, în timp ce „[e]sența perestroikăi consta în depășirea orânduirii totalitare, în trecerea la libertate și democrație”[100]. La acel moment, Gorbaciov spunea astfel: „Aveam în vedere perfecționarea sistemului, căci pe atunci credeam încă în această posibilitate. Gândeam în felul următor: dacă o să dăm societății o gură de libertate, ea se va înviora”[101]. În plan extern, Gorbaciov se pronunța pentru menținerea păcii, stoparea cursei înarmărilor, în special în domeniul nuclear, iar în relație cu aliații din Pactul de la Varșovia independența și autonomia acestora urma să fie respectată, partidele comuniste locale urmând a fi răspunzătoare de propria politică internă. Chiar dacă relațiile externe urmau să fie caracterizate de un climat de colaborare și respectare a obligațiilor asumate de partea sovietică, esența discursului gorbaciovist consta în neamestecul în politica internă a statelor satelit. În fapt se referea la renunțarea aplicării doctrinei Brejnev. Iar, după cum remarca Gorbaciov, ceilalți lideri comuniști calificau acest discurs în tradiția limbii de lemn sovietice, fiind încredințați că nu se va schimba nimic[102].

În complementaritatea perestroikăi, Gorbaciov a implementat și o politică de transparență la nivelul Uniunii Sovietice, numită „glasnost” (transparență), fiind gândită ca o modalitate democratică de a implementa perestroika. După Gorbaciov, „«[f]ără glasnost perestroika ar fi fost imposibilă, și nici un fel de procese democratice nu ar fi putut fi inițiate dacă nu ar fi existat libertatea cuvântului, a tiparului» etc.”[103]. Prin glasnost, se răspundea nevoii de a spune societății adevărul despre situația în care se afla Uniunea Sovietică, urmând ca cetățenii să se implice în viața politică, urmare a renunțării la represiune. Astfel, libertatea cuvântului și a tiparului au început să fie respectate, au apărut opere și publicații sau filme disidente, interzise anterior, care au arătat situația în care se găsea societatea sovietică în acel moment. Libertatea presei, care critica partidul, a

[100] Gorbaciov, *Amintiri...*, 382.
[101] Gorbaciov, *Amintiri...*, 401.
[102] Gorbaciov, *Amintiri...*, 366-367.
[103] Gorbaciov, *Amintiri...*, 405.

nemulțumit o parte a conducerii sovietice, care a cerut instaurarea cenzurii. Însuși marele scriitor rus, A. Soljenițîn a criticat această nouă orientare, afirmând că „[g]lasnostul lui Gorbaciov a stricat totul”[104].

Se poate afirma faptul că hegemonia sovietică a avut efect în România, mai ales la nivel intern, unde regimul Ceaușescu nu putea fi contestat. Ba chiar, la finalul anului 1989, când regimurile comuniste se prăbușeau în estul Europei, iar Gorbaciov nu recurgea la intervenții în stilul lui Brejnev, Ceaușescu milita pentru intervenția trupelor Pactului de la Varșovia în țările care porniseră pe calea democratizării. În 1989 Ceaușescu era cel care se opunea reformelor pe care le propunea Gorbaciov pentru a fi adoptate și în România. Pe lângă solicitările de reformă făcute lui Ceaușescu, Gorbaciov încerca să-l determine pe acesta să părăsească puterea, printre succesori vehiculându-se chiar Ion Iliescu. În cele din urmă, poziția lui Ceaușescu, în contra implementării perestroikăi în România, a dus la răcirea relațiilor româno-sovietice[105]. În anul 1989, când deja statele socialiste porniseră pe drumul reformelor, vizând deconectarea politicii interne de cea externă și adoptarea unor căi proprii către construirea socialismului, propunerile părții românești exprimate cu ocazia desfășurării Comitetului Politic Consultativ (CPC) al Tratatului de la Varșovia de la București, din 7–8 iulie 1989, se situau pe o poziție contrară noului curs. Se sesiza o viziune contrară celei clasice românești, de neamestec în politica internă a statelor, urmărind apărarea socialismului prin excluderea pluralismului de orice fel, vizând transformări limitate, în cadrul sistemului socialist[106]. După ce Solidaritatea a obținut puterea în Polonia, Ceaușescu, văzând în aceasta un amestec occidental în treburile Poloniei, a lansat un apel la 19 august 1989 către ambasadorul sovietic la București. Pentru Ceaușescu, situația din Polonia era de o gravitate deosebită, opera imperialismului occidental, o lovitură de stat care punea în pericol socialismul ca întreg, depășind astfel cadrul strict intern al Poloniei. În al doilea rând, pentru Ceaușescu, situația din Polonia punea în

---

[104] Gorbaciov, *Amintiri...*, 404-409.

[105] Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu...*, 372, 379-381.

[106] Daniel Filip-Afloarei, *Un deceniu zbuciumat: România și criza regimului comunist din Polonia în anii ’80* (Cluj-Napoca: Mega, 2023), 370-371.

pericol Pactul de la Varșovia, pentru ca al treilea argument al acestuia să vizeze o intervenție sovietică în vederea stopării noului curs adoptat de Varșovia. Astfel, Ceaușescu aducea argumente similare Doctrinei Brejnev, în totală contradicție cu ce susținuse în 1968, când condamnase invazia din Cehoslovacia[107].

Câteva considerații cu privire la evoluția atitudinii Moscovei în raport cu România în perioada 1945-1989 se impun în acest sens. La început, se poate vorbi de un control crescut al Uniunii Sovietice asupra proceselor politice și economice interne românești. Era vorba, inițial, de formarea unei noi elite politice, loiale Moscovei, precum și de o transformare radicală a instituțiilor politice și economice românești. De asemenea, Moscova a urmărit și calibrarea politicii externe românești la cea sovietică. Până spre 1958 – anul retragerii trupelor sovietice – se poate vorbi de un control cvasi-imperial al Uniunii Sovietice asupra segmentelor de decizie de politică internă și orientare externă ale elitelor politice românești. Sau, în termenii lui David Lake, un imperiu informal, care, prin intermediul unor elite locale, subordonate metropolei, controlează largi segmente ale politicii interne și externe ale statului dominat. În termenii modelului teoretic pe care se bazează această cercetare, se poate vorbi de intensitatea maximă a hegemoniei închegate.

Ulterior, hegemonia sovietică a scăzut în intensitate, însă acest lucru poate fi cauza câtorva factori. Un prim factor ține de schimbarea de la vârful puterii sovietice, cu un Hrușciov care a condamnat excesele staliniste. Cu toate acestea, Hrușciov nu a ezitat să intervină în Ungaria în 1956 pentru a o aduce în linie cu politica sovietică. Un al doilea factor se referă la consolidarea între timp a regimurilor comuniste în statele satelit. În România, dată fiind natura regimului intern, chiar dacă în politica externă elitele românești căutau o formă de exprimare a autonomiei față de Uniunea Sovietică, nu se putea vorbi de schimbări radicale și de o deviere de la caracteristicile definitorii ale regimului inspirat din practica sovietică. Așadar, pe măsură ce regimul politic comunist s-a consolidat în România, hegemonia sovietică a devenit mai laxă, nemaifiind nevoie de intervenții energice sau de un control direct din partea Moscovei, chiar și în condițiile

[107] Filip-Afloarei, *Un deceniu zbuciumat...*, 371-372.

unei politici externe românești care viza o poziție autonomă în cadrul lagărului socialist. Cu toate acestea, deși mai relaxase controlul asupra sateliților față de momentul inițial, hegemonul sovietic nu a ezitat să intervină iar în 1968, în Cehoslovacia, iar doctrina Brejnev a devenit fundamentul teoretic al controlului închegat exercitat de hegemonia sovietică.

Transformarea în cazul hegemoniei sovietice, de la una închegată la început spre una laxă către final, se poate explica mai clar prin anumite stagii corespondente cu transformările din interiorul modelului hegemonic sovietic, cât și în cadrul condițiilor locale din interiorul României ca stat aflat sub control hegemonic. Inițial, hegemonia sovietică a avut un caracter închegat deoarece era nevoie de o schimbare din temelii a instituțiilor interne românești, crearea unei noi elite loiale Moscovei și reorientarea politicii externe a României de la una tradițional orientată spre Occident spre una îndreptată spre Răsărit, compatibilă cu interesele sovietice. Se dorea astfel compatibilizarea României cu blocul sovietic în toate aspectele, mai ales că vechile elite, lichidate de regimul comunist, fuseseră de orientare pro-occidentală sau pro-germană și nutreau sentimente antisovietice. Trebuie reamintit faptul că lideri precum Maniu nutreau sentimente anticomuniste și se temeau de o bolșevizare a României în perioada premergătoare celui de-Al Doilea Război Mondial. Stalin avea practic nevoie de o rețea de state „prietene” la granițele de vest ale Uniunii Sovietice. Ulterior, când regimul comunist din România s-a consolidat, hegemonia sovietică s-a relaxat, trupele sovietice fiind retrase în 1958, iar Bucureștiul a adoptat începând cu anii 1960 o politică de distanțare față de URSS. Nu înseamnă însă că România a ieșit de sub hegemonia sovietică, mai ales că regimul nu dăduse semne de schimbare radicală, precum în Ungaria în 1956 sau Cehoslovacia în 1968, momente care au avut loc aproximativ în aceleași perioade cu retragerea sovietică din 1958, respectiv discursul lui Ceaușescu în care condamna invazia trupelor Pactului de la Varșovia a statului cehoslovac.

Hegemonia sovietică a devenit și mai laxă, până la momentul în care nu a mai intervenit în problemele interne ale statelor satelit, odată cu agravarea problemelor interne din cadrul Uniunii Sovietice, și mai ales cu

venirea la putere a lui Gorbaciov, care a relaxat sistemul sovietic. În contextul relaxării hegemoniei sovietice în raport cu întregul bloc comunist în anii 1980, se poate face o comparație cu hegemonia franceză, mai închegată la început, imediat după finalul Primului Război Mondial, când Franța era cel mai puternic stat de pe continent, poziție care s-a erodat începând cu anii 1930, odată cu problemele interne. Într-o situație asemănătoare s-a aflat și Uniunea Sovietică. Sub Stalin, Uniunea Sovietică a ieșit din Al Doilea Război Mondial drept cel mai puternic stat european, o superputere la nivel mondial, care s-a implicat în organizarea postbelică a lumii și a regiunii învecinate. Treptat, ca urmare a responsabilităților internaționale asumate și a problemelor interne, hegemonul sovietic a ajuns să se retragă spre interior. Astfel, Gorbaciov a luat decizia de a se concentra pe problemele interne ale Uniunii Sovietice, cu scopul de a salva sistemul comunist de la colaps, care, în final, nu a mai putut fi evitat. Astfel, hegemonul nu a mai dorit sau nu a mai putut să-și exercite dominația hegemonică în Europa de Est.

8.5. Modelul instituțional sovietic importat de elitele politice românești și evoluția instituțiilor politice și economice românești

Prin apelul făcut la teoria noului instituționalism economic, așa cum a fost elaborată în varianta avansată de Acemoglu și Robinson, în această secțiune voi analiza evoluția cadrului instituțional politic și economic din România, a cărui construcție a început după instalarea dominației sovietice. Argumentul este că, în urma influenței exercitate de hegemonia închegată sovietică, elitele politice românești, aflate sub control sovietic, au creat un cadru instituțional politic și economic, cu caracter extractiv, care să semene cu cel provenit din Uniunea Sovietică. Voi discuta mai întâi despre evoluția instituțiilor politice înspre unele cu caracter extractiv, pentru ca mai apoi să supun analizei și instituțiile economice românești.

La momentul 23 August 1944 România se afla sub un regim politic dictatorial, condus de Mareșalul Ion Antonescu, și într-o alianță cu Germania nazistă, un stat încolțit care reușea din ce în ce mai greu să opună rezistență Aliaților, mai ales că Italia capitulase un an mai devreme, în

același an avusese loc debarcarea din Normandia la 6 iunie, iar Uniunea Sovietică se afla în ofensivă pe Frontul de Est. După 23 august 1944, când Mareșalul Antonescu a fost înlăturat de la putere, evoluția instituțiilor politice românești a urmat - nu imediat - o linie similară cu cele sovietice. Este adevărat că regimul Antonescu era unul cu un caracter extractiv, însă elitele politice liberale și țărăniste își doreau întoarcerea la sistemul instituțional care funcționa în România înainte de 1938, dovadă stând și revenirea după 23 august 1944 la Constituția din 1923[108].

Folosindu-se de avantajul de a menține o armată de ocupație în România, liderii sovietici au putut profita din plin în ceea ce privește impunerea unui regim politic favorabil, precum și în ceea ce privește crearea unei elite politice aservite intereselor Moscovei, activând astfel partidul comunist, irelevant înainte de 23 august 1944[109]. Pentru a consfinți ieșirea din războiul alături de Axă, România a semnat la 12 septembrie 1944 o Convenție de Armistițiu la Moscova. Aceasta a fost folosită de Stalin drept cadru legal menit să-și avanseze interesele și să acapareze România. În cadrul Comisiei Aliate de Control, instituite pentru România, sovieticii jucau rolul principal, pe când reprezentanții britanici și americani ocupau doar un rol formal. Pentru a ocupa România, pe lângă acordul cu Aliații, Stalin s-a folosit și de Armata Roșie, urmată de Partidul Comunist Român, ca instrument menit să asigure stabilitatea noii ordini ce trebuia să se prefigureze[110].

Mai mult, liderii de la Moscova nu priveau România ca pe un stat cobeligerant, ci ca pe unul cucerit[111], iar la acest lucru se adăuga și abandonarea României de către aliații occidentali, făcută prin celebrul acord de procentaj între Churchill și Stalin din octombrie 1944[112]. Acordul

---

108 Hitchins, *România: 1866-1947*, 590.

109 Supus unei represiuni sistematice în perioada interbelică de către autoritățile române, scos în afara legii în 1924 în urma legii Mârzescu, și acționând în clandestinitate, PCdR număra sub 1000 de membri în august 1944. Vezi Frunză, *Istoria stalinismului în România,* 201-203.

110 Dennis Deletant, „Rezistența împotriva valului dominației sovietice: preludiu la abdicarea regelui Mihai", în *Regele, comuniștii și Coroana: adevărata istorie a abdicării lui Mihai I*, Alexandru Muraru, Andrei Muraru (coord.) (Iași: Polirom, 2017), 34-35.

111 Hitchins, *România: 1866-1947*, 572.

112 Hitchins, *România: 1866-1947*, 575.

de procentaj reflecta propunerile adresate de Churchill lui Stalin în ceea ce privește delimitarea intereselor între Uniunea Sovietică și Occident în Balcani, în funcție de interesele părților și starea de fapt în zonă, unde erau deja prezente trupe sovietice în România și Bulgaria. Procentele erau propuse astfel - România: 90% Rusia - 10% ceilalți; Grecia: 90% Marea Britanie și Statele Unite - 10% Rusia; Iugoslavia 50%-50%; Bulgaria: 75% Rusia - 25% ceilalți[113]. Conform unei circulare adresată de Churchill miniștrilor cabinetului său, sistemul acordului de procentaj era menit să reprezinte un ghid cu rolul de a reflecta interesele britanice și sovietice în Balcani, nu o delimitare fermă a sferelor de influență în zonă. Churchill vedea ca naturale interesele sovietice în România și Bulgaria, ca state riverane la Marea Neagră, recunoscând astfel rolul pragmatic pe care ar fi trebuit să-l asume Moscova în reorientarea cursului acestor state[114]. Astfel, în cazul acordului propus lui Stalin, Churchill adoptase o atitudine pragmatică, ce prevedea însă doar chestiunile operaționale ale armatei sovietice în zonă[115].

Cele trei guverne dintre 23 august 1944 și 6 martie 1945, primele două conduse de generalul Constantin Sănătescu și cel de-al treilea de generalul Nicolae Rădescu și în care comuniștii au câștigat treptat un rol din ce în ce mai însemnat, nu au fost tolerate foarte mult de autoritățile sovietice. Cu scopul de a îndrepta lucrurile în direcția dorită de Moscova a fost trimis Andrei Vîșinski, acesta fiind însărcinat de a veghea la aplicarea condițiilor armistițiului româno-sovietic din 12 septembrie 1944[116]. În calitate de ministru adjunct al Afacerilor Externe al Uniunii Sovietice, Vîșinski a stat în spatele unor măsuri cruciale pentru România. A determinat răsturnarea guvernului Rădescu prin forțarea regelui de a-l numi ca premier pe Petru Groza, aliat comuniștilor, precum și epurări sau numirea unor prefecți comuniști[117]. Stilul diplomatic agresiv al lui Vîșinski a fost caracterizat de oficialii români drept „negociere prin ultimatum”[118]. Un portret în acest

[113] Winston Churchill, *Triumph and Tragedy* (New York: RosettaBooks, 2002), 273.
[114] Churchill, *Triumph and Tragedy*, 281.
[115] Deletant, „Rezistența...”, 36.
[116] Frunză, *Istoria stalinismului în România*, 178.
[117] Soulet, *Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial până în prezent*, 53.
[118] Hitchins, *România: 1866-1947*, 575.

sens despre Vîșinski este oferit de Stelian Tănase, prezentându-l drept un oficial dur, care își trata interlocutorii români cu dispreț, fiind temut de elita politică românească[119]. Stilul dur al lui Vîșinski era descris și de Regele Mihai, referitor la momentul când l-a impus ca prim-ministru pe Petru Groza, în privința căruia a pus „niște presiuni mai mult decât grosolane"[120]. Vîșinski nu a tolerat obiecțiile privind procedura constituțională de schimbare a prim-ministrului, iar pe 5 martie

> s-a enervat, și a bătut cu pumnul în masă, și a spus că vrea să știe în 24 de ore că schimbăm premierul și să-l numim pe Groza. Și zic „Groza cine e?" Era singurul om de aici în care guvernul lui avea încredere! Și când a trântit cu pumnul în masă, nu am mai răspuns, fiindcă... ce trebuia să fac?! Și atunci s-a sculat cu interpretul lui, și au ieșit din birou de la mine. Și, teatral sau nu, dar cred că era teatral mai mult, a trântit ușa așa de tare, încât s-a dezlipit rama ușii de perete, a crăpat. Și a plecat. Și mi s-a raportat când s-a urcat pe mașină că era cu zâmbetul pe buze și aproape că râdea[121].

Guvernul Groza, care beneficia de susținere sovietică, a fost însărcinat și cu organizarea unor alegeri libere în România, lucru respins de Stalin, care se temea că ar fi dus la formarea unui guvern antisovietic[122]. În cele din urmă, alegerile desfășurate la 19 noiembrie 1946 au fost falsificate, în scopul de a indica victoria Blocului Partidelor Democrate (format din PCR, PSD, PNL-Tătărescu, PNȚ-Alexandrescu, Frontul Plugarilor și Partidul Național Popular), agreat de Moscova, cu un scor în favoarea BPD de aproximativ 70% din voturi, adică 84% din mandate[123]. Pentru a se putea falsifica alegerile, data acestora a fost întârziată, legea electorală a fost modificată pentru a permite falsificarea, activitățile PNL și PNȚ au fost îngrădite și s-au înregistrat violențe împotriva membrilor și simpatizanților lor, presa a fost cenzurată, instituțiile administrative au fost epurate, iar

119 Stelian Tănase, *Zvonuri despre sfârșitul lumii: București, 1944-1953* (București: Corint Istorie autori români, 2023), 96 și passim.

120 Regele Mihai apud. Tănase, *Conversații cu regele Mihai,* 114.

121 Regele Mihai apud. Tănase, *Conversații cu regele Mihai,* 115-116.

122 Hitchins, *România: 1866-1947*, 589.

123 Vezi Preda, *Rumânii fericiți...,* 211-218.

campania electorală a beneficiat de sprijin financiar de la Moscova[124]. Odată regimul legitimat – cel puțin de formă – pe plan intern, drumul era liber pentru lichidarea opoziției, simbolizată în special de PNL și PNȚ, ai căror lideri, membri și presă au fost victimele terorii. Nu a fost scăpat din vedere nici PSD, însă confruntarea cu acest partid a fost mai subtilă, iar de departe cel mai mult a avut de suferit PNȚ[125]. La 14 iulie 1947 poliția secretă a înscenat o cursă liderilor țărăniști în frunte cu Ion Mihalache, arestându-i sub pretexte de trădare, trecere frauduloasă a frontierei și fugă[126]. PNȚ a fost dizolvat de către Adunarea Deputaților la 30 iulie, în timp ce PNL s-a autodizolvat, membrii ambelor partide urmând să fie judecați și reprimați[127].

Lovitura finală a fost dată la 30 decembrie 1947, atunci când Regele Mihai a fost forțat să abdice, în aceeași zi fiind proclamată și republica. Referitor la acest moment, Regele Mihai a oferit din nou propria relatare, a dialogului avut cu Petru Groza, care ținea în buzunar un pistol[128], și Gheorghe Gheorghiu-Dej, cei care l-au forțat să abdice. Consider că este relevant a reda episodul în detaliu:

> și a sosit și Groza, dar la adus și pe Gheorghiu-Dej, neanunțat. În momentul acela a venit cu hârtia pe care a scos-o din buzunar și mi-a pus-o pe masă. [...] Și m-am dus în odaia alăturată, unde erau Ionnițiu cu Negel, care mi-au spus că toată casa e înconjurată de trupe de-ale lor, că santinelele și soldații noștri au fost arestați și scoși din clădire, telefoanele tăiate complet. În jos, când m-am uitat, era artileria adusă acolo, ca să înconjoare casa.
>
> ...Zice: „Păi dacă nu se semnează asta cât mai repede, o să fie mare bucluc în țară". Și atunci și mama, și eu am încercat să-i explicăm că nu se poate, cel puțin constituțional. Eu n-am dreptul să plec fără să întreb țara românească și poporul. Și zice: „N-avem timp pentru asemenea lucruri". [...] Actul trebuie semnat urgent. Zic: „Cum o să semnez asta?!" Și atunci mi-a spus: „Dacă nu semnați acum, într-un sfert de oră, o jumătate de oră, avem 1 000 de oameni tineri care sunt închiși și, dacă nu faceți ce vrem noi acum, trebuie

[124] *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, Raport final, președ. Vladimir Tismăneanu (București: fără editură, 2006), 130.

[125] Frunză, *Istoria stalinismului în România*, 293.

[126] Frunză, *Istoria stalinismului în România*, 300-301.

[127] Frunză, *Istoria stalinismului în România*, 303.

[128] Tănase, *Conversații cu regele Mihai...*, 153.

> să-i împușcăm pe toți!" Asta a fost. Cu sânge rece... Eu, când am auzit asta, le-am spus: „Asta e o responsabilitate pe care eu nu pot să o iau. Nici față de țară, nici față de ei". Și a trebuit să semnez.[129]

În anul următor au fost luate o serie de măsuri care au consolidat noul regim. A fost adoptată o nouă constituție, după modelul celei sovietice din 1936[130], făcându-se astfel încă un pas pe drumul deja început înspre desăvârșirea unui regim care să semene celui sovietic. În 1952 a fost adoptată o altă constituție, care prelua modelul celei din 1948, cuprinzând însă câteva completări datorate procesului de consolidare politică și economică a regimului[131]. În 1948 a fost modificat și Codul Penal, care în articolul 209 prevedea pedepse și amenzi împotriva celor care aveau scopul „de a schimba ordinea economică sau socială din România"[132].

Chiar dacă PMR avea în componența sa membri care făceau parte din două grupuri, unul autohton, în frunte cu Dej și Pătrășcanu, și altul provenit de la Moscova, în frunte cu Ana Pauker și Vasile Luca, preferința lui Stalin a fost în cele din urmă pentru Dej, care a fost ales secretar general la primul congres al PMR, din 21-23 februarie 1948[133]. Tot din 1948 s-a intensificat și lupta în interiorul partidului. Principalul rival al lui Dej la acel moment era Lucrețiu Pătrășcanu, ministru de justiție în guvernul Petru Groza[134]. La comanda Kremlinului, situația sa a trebuit să fie rezolvată rapid, pentru a preîntâmpina în România apariția unei atitudini sfidătoare, acesta fiind arestat la 27 aprilie 1948[135] și în cele din urmă executat în

---

[129] Regele Mihai apud. Tănase, *Conversații cu regele Mihai*..., 152.

[130] „Constituția Republicii Populare Române din 1948", Site oficial Camera Deputaților, accesat la 10 iunie 2024. https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=1574.

[131] „Constituția Republicii Populare Române", Asociația Pro Democrația, 1952, accesat la 13 martie 2024. http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/constitutie/constitutia-republicii-populare-romane-1952.php.

[132] „Codul Penal, 1948", în *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007), 46.

[133] Deletant, „Studiu introductiv"..., 24.

[134] Liviu Pleșa, „Gheorghe Gheorghiu-Dej și Lucrețiu Pătrășcanu", în *Spectrele lui Dej: incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, coord. Ștefan Bosomitu și Mihai Burcea, studiu introd. Dennis Deletant, 126-145 (Iași: Polirom, 2012), 126.

[135] Pleșa, „Gheorghe Gheorghiu-Dej și Lucrețiu Pătrășcanu", 139.

1954[136]. În 1952 Dej a eliminat de la conducerea PMR și grupul moscovit, care îi avea în frunte pe Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu[137], consolidându-și astfel poziția de lider absolut al PMR. Cu referire la represiunea din cadrul PMR, aș sesiza aici o asemănare cu luptele intrapartinice din cadrul PCUS de după moartea lui Lenin. Cazul lui Lucrețiu Pătrășcanu poate fi comparat cu cel al lui Troțki, opozantul principal al lui Stalin în era post-Lenin. Drumul până la arestarea sa a urmat câteva etape precum nealegerea sa ca membru CC la primul Congres PMR, atacarea publică de către Teohari Georgescu, precum și forțarea sa de a-și da demisia din fruntea Ministerului Justiției[138]. În mod similar, se poate compara epurarea grupului moscovit cu eliminarea lui Kamenev, Zinoviev sau Buharin din timpul Marii Terori staliniste. Se orchestra, practic, la o scară mai mică și sub oblăduirea lui Stalin, același proces de epurare care avusese loc în Uniunea Sovietică în anii 1920 și 1930.

O atenție specială trebuie conferită componenței sociale a partidului comunist. Dacă înainte de momentul 23 august 1944, Partidul Comunist era unul minuscul, cu sub 1000 de membri și în ilegalitate, după instalarea guvernului pro-comunist dr. Petru Groza, PCR și-a mărit treptat rândurile la 240 000 de membri în octombrie 1945, pentru ca în 1946 să ajungă la 720 000[139]. În această perioadă, pe primul loc în ceea ce privește recrutarea se aflau muncitorii, pentru ca pe locul doi să se afle țăranii, având în vedere că erau grupul social dominant din punct de vedere demografic în România, în timp ce pe locul al treilea se aflau foști membri ai Mișcării Legionare[140].

În urma evoluțiilor pe plan politic intern, precum și nevoii de a corespunde noii etape de după 30 decembrie 1947, la 28 august 1948 a fost înființată Direcția Generală a Securității Poporului (DGSP) sau, pe scurt, Securitatea, ca metodă de preîntâmpinare a unei eventuale opoziții, ca

136 Pleșa, „Gheorghe Gheorghiu-Dej și Lucrețiu Pătrășcanu", 143.

137 Dan Drăghia, „Gheorghe Gheorghiu-Dej vs «grupul moscovit»", în *Spectrele lui Dej: incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, coord. Ștefan Bosomitu și Mihai Burcea, studiu introd. Dennis Deletant, 145-175 (Iași: Polirom, 2012), 146.

138 Pleșa, „Gheorghe Gheorghiu-Dej și Lucrețiu Pătrășcanu", 139.

139 Cătălin Augustin Stoica, *România continuă: schimbare și adaptare în comunism și postcomunism* (București: Humanitas, 2018), 86.

140 Stoica, *România continuă...*, 87.

urmare a numeroaselor măsuri luate în plan economic și politic în același an[141]. Primul șef al Securității, în calitate de director general, a fost Gheorghe Pintilie (născut Pantelei Bodnarenko, de naționalitate ucraineană), comunist cu un lung istoric în ceea ce privește activitatea de informații pe teritoriul României[142]. În următoarea perioadă, Securitatea a declanșat o represiune și un regim de teroare fără precedent în România, fiind vizați foști lideri politici, foști legionari, lideri religioși etc.[143].

Procesul de creare și consolidare a instituțiilor politice românești de după 1944 este inspirat de modelul adoptat în Uniunea Sovietică, liderii de la Moscova fiind în fapt în spatele măsurilor luate în România în această direcție. A fost lichidată opoziția, s-a creat o poliție politică ce avea să declanșeze teroarea în rândurile societății românești, iar instituțiile și practicile politice au început să semene din ce în ce mai mult cu cele din Uniunea Sovietică din perioada interbelică. Având asentimentul lui Stalin, puterea a fost concentrată în mâinile unui singur om, în persoana lui Dej, care în final a ajuns să dețină puterea supremă în partid și în stat, după ce a lichidat principalii adversari politici. Mai mult, elita politică a fost una construită și impusă de hegemon, adică Uniunea Sovietică, aceasta nefiind rezultatul alegerilor poporului român, ca urmare a unui proces de selecție al partidelor locale, tradiționale, cu vechime în mediul politic românesc. De altfel, alegerile din noiembrie 1946 au fost falsificate de guvernul comunist condus de Petru Groza cu scopul de a reflecta o victorie a comuniștilor, acest lucru însemnând că cetățenii români deja nu mai puteau influența viața politică prin alegeri. Întocmai ca în cazul Uniunii Sovietice, elitele politice de la București s-au folosit de puterea politică pe care o dețineau, mai ales cu ajutor sovietic, pentru a crea în România un sistem economic după model sovietic, tot cu un caracter extractiv.

---

141 Luminița Banu și Florian Banu, „Direcția Generală a Securității Poporului (D.G.S.P.) (august 1948 – martie 1951)", în *Securitatea (1948-1989): monografie*, coord. Florian Banu și Liviu Țăranu. (Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2016), 70-71. Vezi și Marius Oprea, *Bastionul cruzimii: o istorie a Securității (1948-1964)* (Iași: Polirom, 2008), cap. II.

142 Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareș, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, *Membrii C.C. al P.C.R. 1945-1989. Dicționar*, coord. Florica Dobre, studiu introd. Nicoleta Ionescu-Gură (București: Editura Enciclopedică, 2004), 471.

143 Oprea, *Bastionul cruzimii...*, 40-46.

În mod similar cu instituțiile politice, și cele economice au evoluat tot într-o direcție care să semene cu cele sovietice, urmând chiar aceleași practici, adică reformă agrară, naționalizare și colectivizare. Elitele politice românești au construit același cadru instituțional precum făcuseră și liderii bolșevici în Uniunea Sovietică după Revoluția din Octombrie, instituțiile economice românești fiind modelate în aceeași manieră extractivă precum cele similare sovietice. A fost instituționalizată o economie planificată, controlată de stat, atât în ceea ce privește comerțul interior, cât și pe cel exterior. Precum s-a întâmplat în cazul decretului lui Lenin asupra pământului, imediat ce guvernul Petru Groza a înfăptuit reforma agrară, la 23 martie 1945 a fost publicat *Decretul-lege pentru înfăptuirea reformei agrare*, măsură care a fost prezentată ca „o necesitate națională, economică și socială”, exproprierea urmând a fi făcută fără despăgubire[144].

În 1948 s-a înființat și Comisia de Stat a Planificării, care avea rolul de a planifica la modul general economia națională „în conformitate cu directivele și obiectivele economice-politice, stabilite de guvern” [145]. Ulterior, a fost decretată și obligația agricultorilor – cu excepția celor mici - cu privire la predarea cotelor agricole către stat, contra plată, „[î]n vederea asigurării hranei populației muncitoare de la orașe și din regiunile care sunt lipsite de surse proprii de aprovizionare” [146] și s-a decis fixarea prețurilor de vânzare ale cotelor de cereale păioase, restul prețurilor rămânând „libere la producător”[147], stabilindu-se de asemenea și măsuri punitive ce prevedeau pedeapsa cu moartea a celor care atentau la securitatea statului și la dezvoltarea economiei prin *Legea nr. 16 din*

---

[144] „Decret-lege pentru înfăptuirea reformei agrare. 23 martie 1945”, în *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*,Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007), 20-21.

[145] „Decretul nr. 119 pentru înființarea Comisiei de Stat a Planificării. 1 iulie 1948”, în *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007), 62.

[146] „Decret nr. 121 pentru colectarea cerealelor. 5 iulie 1948”, în *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007), 64-65.

[147] „Decizia nr. 356. 14 iulie 1948”, în *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007), 67.

ianuarie 1949[148]. Pasul decisiv către colectivizarea agriculturii s-a făcut la 2 martie 1949, prin *Decretul de modificare a Legii nr. 187 din 1945*, trecându-se „în proprietatea Statului, ca bunuri ale întregului popor", proprietățile moșierești expropriate în 1945, fermele-model înființate după legea nr. 187, împreună „cu întreg inventarul viu, mort și clătiri aparținând sau afectate acestor exploatări", precum și instalații și produse agricole. De asemenea, erau fixate și pedepse cu muncă silnică și confiscarea averii sau închisoare și amendă împotriva celor care s-ar fi împotrivit sau ar fi încercat să împiedice exproprierea[149].

Ulterior, s-a decretat și înființarea Gospodăriilor Agricole Colective, la propunerea Ministerului Agriculturii[150]. În plin proces de colectivizare și transformări economice, principiile directoare ale economiei românești aveau să fie înscrise și în Constituția de la 1952, care prevedea în Articolul 6 faptul că economia „cuprinde trei formațiuni social-economice: formațiunea socialistă, mica producție de mărfuri și formațiunea particular-capitalistă" (ultima urmând a fi lichidată), pentru ca în articolul următor să prevadă că „fundamentul formațiunii social-economice socialiste este proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție care are să fie forma proprietății de stat (bun comun al poporului), fie forma proprietății cooperatiste-colectiviste (proprietatea gospodăriilor agricole colective sau a organizațiilor cooperatiste)"[151].

În paralel cu reformele ce au pregătit drumul către colectivizare, a început, întocmai după modelul sovietic, și procesul de naționalizare. Conform *Legii Nr. 119 din 11 iunie 1948 pentru naționalizarea întreprinderilor*

---

148 „Legea nr. 16 pentru sancționarea unor crime care primejduiesc Securitatea Statului și propășirea economiei naționale. 1949", în *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007), 83.

149 „Decret de modificare a Legii nr. 187 din 1945, referitoare la împiedicarea sabotării planului de însămânțări și producției agricole. 2 martie 1949", în *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007), 86-87.

150 „Decretul nr. 773. 30 iulie 1949", în *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007), 102.

151 „Constituția Republicii Populare Române din 1952", Site oficial Camera Deputaților, accesat la 10 iunie 2024, https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=1454.

industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi se naționalizau „toate bogățiile subsolului care nu se găseau în proprietatea Statului la data intrării în vigoare a Constituției Republicii Populare Române, precum și întreprinderile individuale, societățile de orice fel și asociațiunile particulare industriale, bancare, de asigurări, miniere, de transporturi și telecomunicații”[152]. În paralel, prin așa numitele stabilizări monetare din 1947 și 1952[153], realizate împreună cu consilieri sovietici, s-a contribuit la distrugerea economică a burgheziei, Stalin sugerând în 1952 confiscarea economiilor țăranilor în favoarea statului[154]. Tot cu concursul direct al consilierilor sovietici a fost conceput în 1949 și primul plan cincinal românesc[155].

O altă instituție care făcea parte din angrenajul instituțional al economiei românești de la începutul perioadei regimului comunist era reprezentată de sovrom, care s-a dovedit a fi o formă de exploatare a resurselor României în avantajul Uniunii Sovietice. Sovromurile au fost înființate în 1945 și reprezentau întreprinderi mixte româno-sovietice – pe baze teoretic egale - ce activau în toate ramurile economice importante. Cele mai importante sovromuri pentru Uniunea Sovietică au intrat în funcțiune imediat după semnarea tratatului de la Moscova la 8 mai 1945 și erau reprezentate de Sovrompetrol și Sovromtransport. Investițiile românești în sovromuri erau disproporționate în raport cu beneficiile și controlul de care dispuneau. Dacă partea românească participa cu întreprinderi autohtone și resurse naturale, contribuția sovietică nu consta în mijloace proprii, ci în resurse capturate din Italia și Germania, în timp ce administrarea era asigurată de sovietici. Sovromurile erau scutite de impozit și nu le erau aplicate restricții, în timp ce companiile occidentale

---

[152] „Legea Nr. 119 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi. 11 iunie 1948”, Emitent Ministerul Justiției, accesat la 14 martie 2024. http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/46.

[153] Vezi Brîndușa Costache, „Reformele monetare postbelice din România în contextul relațiilor româno-sovietice, 1947-1952”, în *Arhivele Totalitarismului,* anul XXV, nr. 94-95, 86-104 (Academia Română: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1-2/2017).

[154] *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, 125.

[155] *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, 125.

sufereau din cauza unor condiții create special pentru a le determina închiderea[156].

Folosindu-se de pârghiile oferite de instituțiile politice extractive, liderii politici de la București au inițiat, tot la influența venită de la Moscova, un sistem economic caracterizat de instituții economice extractive. Acest lucru reprezintă încă o marcă a influenței hegemonice sovietice asupra orientărilor politice și economice ale elitelor politice românești. Astfel, cetățenii români nu au mai putut să dispună liber de propriile rezultate ale muncii lor, fiind victime ale represiunii în caz că se împotriveau. S-a urmat o rețetă similară cu cea adoptată în Uniunea Sovietică după Revoluția din Octombrie. Mai întâi s-a realizat o reformă agrară care a împroprietărit țăranii, apoi s-au fixat cote de predare a produselor agricole către stat, pentru ca în final agricultura sa fie colectivizată și etatizată, prin intermediul fermelor colective sau celor de stat. Întocmai ca în Uniunea Sovietică s-a trecut și la naționalizarea industriei, serviciilor și transporturilor, fapt care a îngrădit și mai mult activitatea economică privată și a contribuit la procesul de desăvârșire a unei economii centralizate și planificate pe model sovietic, ce se ghida, în mod similar, pe un plan cincinal. Așadar, prin faptul că economia s-a transformat într-una centralizată, planificată și dirijată de stat, s-au limitat foarte mult activitatea și libertatea economică ale indivizilor.

Ca efecte pe termen lung, practicile instituționale politice și economice de origine sovietică s-au perpetuat, chiar dacă într-o formă mai puțin agresivă. După moartea lui Dej, care a avut loc în 1965, succesiunea la conducerea PMR și a țării s-a tranșat tot în stil sovietic, fără un proces care să presupună alegeri libere. În fapt, urmașul lui Dej, Nicolae Ceaușescu a ajuns liderul statului și prim secretar al PMR ca urmare a unui proces care a implicat principalele figuri ale partidului, precum și ca urmare a unor intrigi și mașinațiuni ale sale, în dauna lui Gheorghe Apostol, care ar fi fost desemnat ca urmaș de predecesor[157]. Ulterior, până în anul 1967, Ceaușescu

---

[156] Hitchins, *România: 1866-1947*, 605-606.

[157] Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu...,* 71-83. Pentru viziuni ale personajelor implicate direct în desemnarea lui Ceaușescu în fruntea conducerii de partid și de stat, vezi și Betea, *Maurer și lumea de ieri...*, cap. VIII, respectiv Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu: convorbiri*, 175-184.

și-a consolidat poziția, cumulând funcția de secretar general al CC al PCR împreună cu cea de președinte al Consiliului de Stat, concomitent cu eliminarea din guvern a vechilor cadre din perioada Dej – Alexandru Drăghici, Chivu Stoica, Gheorghe Apostol – pe care le-a înlocuit cu oameni devotați lui[158]. În ceea ce privește viața economică, lucrurile nu s-au schimbat față de perioada precedentă, forma de proprietate rămânând aceeași. Noua Constituție, adoptată în 1965, prevedea „proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție", care era de stat sau cooperatistă, comerțul extern rămânând sub monopolul statului[159].

Se observă, așadar, o tendință de inerție în ceea ce privește perpetuarea unor vechi practici instituționale, formale sau informale, inspirate din modelul sovietic. Perpetuarea acestor practici reprezintă un semn al consolidării modelului sovietic în practica instituțională românească, semnalând faptul că efectele generate de hegemonia sovietică erau de durată și capabile să treacă testul schimbării conducerii României. Aceste lucruri constituie argumente pentru hegemonia închegată, care reușește să provoace schimbări profunde în cadrul instituțional intern al statelor aflate în sfera sa de influență. La începutul perioadei, în momentele imediat următoare instalării dominației sovietice – în fapt, o ocupație militară până în 1958, apropiată ca practică de un imperiu informal, în termenii lui David Lake – liderii români au fost instalați și menținuți la putere prin intermediul puterii sovietice. În fapt, Kremlinul și-a format o nouă elită politică, fie cu oameni aduși de la Moscova, fie cu oameni proveniți din minusculul partid comunist dinainte de 23 august. Prin intermediul acestei noi elite politice, Kremlinul a eliminat-o pe cea veche interbelică, supunând-o represiunii și eliminării fizice. De asemenea, această nouă elită, care beneficia de protecția Moscovei, a reprezentat și principalul agent, o curea de transmisie, prin care liderii de la Kremlin și-au dus la îndeplinire planurile de transformare a instituțiilor politice și economice românești după chipul și asemănarea Uniunii Sovietice. Tot prin intermediul acestei noi elite, Moscova a integrat România politic și

[158] Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu...*, 116-126.
[159] „Constituția Republicii Socialiste România din 1965", Site oficial Camera Deputaților, accesat la 15 martie 2024: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=37735.

economic în cadrul sistemului creat de Uniunea Sovietică în Estul Europei, prin intermediul structurilor CAER, respectiv ale Pactului de la Varșovia.

8.6. Concluzii

Hegemonia sovietică pentru cazul României reprezintă, prin excelență, modelul de hegemonie închegată. De aici și amploarea schimbărilor din România. Pe lângă controlul strict asupra deciziilor de politică externă a României, amploarea influenței sovietice a ajuns până acolo încât a susținut, cu forța, schimbarea întregului angrenaj instituțional politic și economic din România, după modelul instituțiilor sovietice. Pentru a-și îndeplini aceste obiective, hegemonul sovietic a avut nevoie de construcția unei noi elite politice, pe care să o controleze și prin intermediul căreia să elimine opoziția din România. Instrumentul folosit în vederea eliminării vechii elite politice, precum și a oricărei alte forme de opoziție a fost represiunea, cu metode și practici transferate din Uniunea Sovietică. În fapt, sovietizarea României, împreună cu toate procesele politice și economice pe care acest fenomen le-a presupus, reprezintă o transformare în oglindă, făcută prin transferul de practici din partea hegemonului sovietic. În plan extern, hegemonului sovietic, mai ales la început, prin intermediul elitei loiale, nou construite, i-a fost mai ușor să controleze orientarea de politică externă a României, mai ales că era o țară ocupată, considerată învinsă.

În planul intern al României, hegemonul, folosindu-se de instrumentul armatei de ocupație, și-a construit propria elită politică, rezultată din membrii Partidului Comunist care fuseseră încarcerați încă din perioada interbelică și cărora în primă fază li s-au adăugat și membrii veniți de la Moscova. În cele din urmă, având aprobarea lui Stalin, Gheorghe Gheorghiu-Dej, care provenea din facțiunea autohtonă a PMR a avut câștig de cauză în luptele pentru putere și a devenit lider suprem, după ce a epurat partidul de grupul moscovit. Odată construită elita politică, s-a trecut la lichidarea opoziției și la construcția instituțiilor politice și economice de la nivel intern după modelul celor interne sovietice, precum și în integrarea României în structurile internaționale

politice și economice înființate și coordonate de Uniunea Sovietică, în conformitate cu modelul său de hegemonie extractivă. Acest model i-a permis Moscovei să includă România în cadrul unei alianțe militare (1948, ulterior 1955) sub conducere sovietică, precum și să o integreze în structura economică a CAER, căruia i se adăugau și sovromurile, ca o modalitate de a exploata resursele românești în beneficiul Uniunii Sovietice.

Aș afirma faptul că instituțiile politice și economice românești care au fost create după 1944 reprezintă niște construcții artificiale, din moment ce opoziția democratică a fost lichidată, alegerile din 1946 au fost falsificate, iar instalarea și consolidarea regimului s-au realizat sub protecția Uniunii Sovietice, care a înregimentat România cu forța în cadrul sistemului politic și economic creat de liderii de la Moscova în estul Europei în perioada postbelică. O marcă a exportului de instituții de către hegemon este dată tocmai de aceste măsuri care au fost întreprinse de elita politică de la București, cu susținere sovietică, iar efectele unor astfel de schimbări s-au resimțit pe termen lung. Un efect al influenței de durată sovietice asupra peisajului instituțional românesc, în special politic, îl constituie întoarcerea elitelor politice de la București împotriva hegemonului. Dacă în august 1968 Nicolae Ceaușescu condamna invazia Cehoslovaciei de către trupe ale Pactului de la Varșovia, odată cu accederea lui Mihail Gorbaciov la vârful conducerii de partid si de stat sovietice, dictatorul român era în totală disonanță cu hegemonul sovietic. La momentul 1968, instituțiile politice și economice românești încă se înscriau în cadrele definite de Uniunea Sovietică, neamenințând schimbarea ordinii interne a României într-una potrivnică hegemonului sovietic. După 1985, când Gorbaciov pleda în favoarea unei liberalizări, pe care Ceaușescu nu o accepta, deja nu se mai poate vorbi de o compatibilitate între hegemonul sovietic și România.

În privința orientării de politică externă a elitelor politice românești în context hegemonic, reorientarea către Uniunea Sovietică în contextul anului 1944, când războiul alături de Germania se prefigura a fi pierdut, se poate înscrie în cadrul strategiei de aliniere. Uniunea Sovietică era în ofensivă, urmând a ocupa România. Amenințarea care se prefigura era reală, având în vedere proximitatea geografică (România și Uniunea Sovietică erau vecine), istoricul participării României la războiul contra Uniunii Sovietice alături de Germania, puterea sovietică, precum și intențiile agresive

sovietice. Elita politică românească încă nu trecuse peste teama de ocupație sovietică, urmată de sovietizare, pe care au împărtășit-o la nivel larg în timpul perioadei interbelice.

Și hegemonia sovietică a fost marcată de schimbări, ca o formă de adaptare la condițiile contextuale. Inițial, a fost nevoie de exercitarea unui model hegemonic închegat, mergând până la formele de manifestare ale unui imperiu informal, unde toate deciziile de politică externă și internă de la nivelul României erau dirijate de Moscova într-o formă de hegemonie dură. Ulterior, ca urmare fie a consolidării regimului politic comunist în România, fie ca urmare a problemelor interne ale Uniunii Sovietice, hegemonia sovietică a devenit din ce în ce mai laxă în raport cu România și chiar cu celelalte țări comuniste, mai ales începând cu anii 1980 și odată cu venirea la putere a lui Gorbaciov. Chiar dacă în 1958 trupele sovietice s-au retras din România, iar liderii de la București au adoptat ulterior o poziție de distanțare față de Moscova, nu se poate spune că în acea perioadă hegemonia sovietică s-a relaxat în toată regiunea. În 1968 a fost invadată Cehoslovacia, care viza să urmeze o altă cale spre socialism, iar ca argument în sprijinul acestei invazii a fost enunțată Doctrina Brejnev, aplicabilă tuturor statelor socialiste mai mici. Chiar dacă Ceaușescu nu luase parte la invazia Cehoslovaciei, condamnând-o, și se apropiase de Occident, la nivel intern a păstrat sistemul instituțional de inspirație sovietică, în linie cu Doctrina Brejnev. Transformarea prin care a trecut hegemonia sovietică ilustrează încă o dată argumentul conform căruia hegemonia reprezintă un film pe două planuri, prin care hegemonul se adaptează la condițiile locale din statele supuse dominației.

9.
Hegemonia occidentală

9.1. Introducere

Căderea regimurilor comuniste din Europa de Est în anul 1989 a reprezentat un adevărat cutremur geopolitic, care a precedat ceea ce urma să se întâmple în anul 1991, adică destrămarea Uniunii Sovietice, împreună cu întreg sistemul hegemonic politic și economic creat de aceasta, reprezentat de Pactul de la Varșovia și de CAER. Prin destrămarea blocului sovietic dispărea astfel un pol al balanței de putere bipolare din timpul Războiului Rece, lăsând Statelor Unite locul de unică superputere pe Glob. Lumea era martoră, așa cum afirma Charles Krauthammer, la un „moment unipolar" al Statelor Unite, secondate de aliații Occidentali[1]. Având în vedere retragerea Uniunii Sovietice din statele din Europa de Est, urmată de dezintegrarea acesteia și de slăbiciunea Federației Ruse mai ales în anii 1990, ceea ce a urmat a reprezentat un proces de integrare a statelor mai mici din această zonă în structurile euro-atlantice, care a dus la mari transformări instituționale politice și economice. În cadrul noului proces de transformare, vechi instituții și practici, de inspirație sovietică, urmau a fi înlocuite de altele noi, provenite din Occident, care, după cum voi arăta mai departe în acest capitol, veneau la pachet cu unele condiționalități pentru statele care aveau ca obiectiv integrarea în NATO, respectiv Uniunea Europeană.

În cadrul acestui capitol voi avea în vedere cazul efectelor hegemoniei occidentale asupra României după Revoluția din 1989, până în

[1] Vezi Charles Krauthammer, „The Unipolar Moment", *Foreign Affairs* 70, nr. 1 (1990/1991): 23-33, https://www.jstor.org/stable/20044692.

anul 2000. Din punct de vedere metodologic, consider că nu se poate discuta disociat despre hegemonia americană și instrumentele sale, respectiv cea a Uniunii Europene, având în vedere faptul că, la nivel de interacțiune cu elitele românești, ambele entități au avansat condiționalități, precum cele legate de economie sau de statul de drept, care s-au întâlnit în anumite puncte. Așadar, în cadrul acestui studiu de caz voi avea în vedere atât interacțiunile elitelor cu Statele Unite, în special prin intermediul NATO, cât și interacțiunile în contextul negocierilor începute după ce s-a luat decizia aderării la Uniunea Europeană. În ce a constat pentru România modelul hegemonic occidental, propus în tandem de Statele Unite și de Uniunea Europeană? Care au fost efectele acestuia asupra orientărilor elitelor politice românești și care au fost schimbările instituționale pe care le-a generat? Apoi, cum s-a adaptat acest model la condițiile locale românești? Acestea sunt câteva întrebări la care acest capitol va trebui să răspundă.

Revoluția română din 1989 nu a însemnat numai eliminarea de la putere a unui dictator și sfârșitul unui regim politic totalitar, „aclimatizat" de ocupantul sovietic. Mai mult decât atât, evenimentele din decembrie 1989 au reprezentat și o piatră de hotar pentru România, în care vechea eră totalitară apunea brusc, făcând loc uneia noi, ce promitea o viață mai bună, construită pe noile principii ale democrației și economiei de piață. Bineînțeles, această schimbare de ordin intern, așa numita tranziție, care presupunea adoptarea unor instituții noi, occidentale, nu s-a putut face peste noapte și a întâmpinat multiple obstacole, mai ales că memoria vechilor practici ale regimului totalitar încă era vie și proaspătă. Dacă după căderea regimului comunist, fostele elite s-au debarasat de trecut, acestea au rămas „cu întreg patrimoniul lor de resurse, relații și rețele", forțând societatea civilă să devină parte din jocul politic, abandonând rolul de mediere[2]. Conform lui Daniel Barbu, fosta elită comunistă, nomenclatura, - figuri politice sau foști activiști (după 1989 deveniți „tehnocrați" ori „buni specialiști") - a luat în tranziție forma unei *post-nomenclaturi*, formată din foste cadre selectate de vechiul regim, care după revoluție au repudiat comunismul, fiind extrem de motivați de a-l șterge din memoria

---

2 Daniel Barbu, *Republica absentă*, ed. a 2-a rev. (București: Nemira, 2004), 23.

populației[3]. Chiar dacă, formal, regimul totalitar luase sfârșit, după cum argumenta Daniel Barbu, comunismul și-a asigurat supraviețuirea, dând naștere și societății civile. Spre deosebire de celelalte state foste comuniste, în România regimul a căzut în mod violent[4].

După căderea Uniunii Sovietice, România și-a asumat ca obiectiv strategic de politică externă „aderarea la Occident", care presupunea o suită de recalibrări de ordin intern și extern[5]. În această perioadă, România a trebuit să treacă printr-o serie de schimbări instituționale izomorfice de origine Occidentală sau de ordin mimetic, ce ar fi presupus succesul, adoptate într-un mediu foarte incert, din care a rezultat o anume rezistență, materializată în perpetuarea unor metehne vechi în context instituțional nou[6]. Aceste schimbări nu au survenit în mod brusc, imediat după căderea regimului. Silviu Brucan vedea în perioada 1990-1991 drept una de „încremenire a vechii structuri sociale" pre-1989, sub forma structurii de clasă comuniste, unde muncitorii și țăranii constituiau vechea bază socială, moștenită apoi de FSN, care inițial a abordat o cale moderată, până la reformele mai radicale, de liberalizare, propuse de guvernul Roman în 1991[7]. Principalele schimbări instituționale despre care era vorba erau, în fapt, cele politice, respectiv economice, apărute atât ca urmare a necesităților interne, cât și ca urmare a interacțiunii cu mediul extern, în pregătirea accederii la NATO și Uniunea Europeană.

9.2. Drumul către NATO și influența americană

Imediat după căderea regimului comunist și eliminarea din fruntea statului a lui Nicolae Ceaușescu, cel care patrona un regim politic rigid, opțiunile de politică externă nu se deschiseseră în mod automat. Atâta timp cât Uniunea Sovietică nu dispăruse, iar celelalte state aliate încă nu își prezentaseră opțiunea de a ieși din cadrul Pactului de la Varșovia, la momentul decembrie 1989 România încă era un membru cu drepturi

---

3 Barbu, *Republica absentă*, 28-31.
4 Barbu, *Republica absentă*, 20-21.
5 Ionescu, *Romania orientală: 160 de ani (1848-2009)*, 78.
6 Stoica, *România continuă...*, 171-172.
7 Silviu Brucan, *Stâlpii noii puteri în România* (București: Nemira, 1996), 63-65.

depline al acestei alianțe. Astfel, după preluarea puterii de către Frontul Salvării Naționale, în comunicatul către țară transmis de Ion Iliescu pe 22 decembrie 1989, la articolul al nouălea se prevedea faptul că „[v]om respecta angajamentele internaționale ale României și, în primul rând, cele privitoare la Tratatul de la Varșovia”[8]. În ceea ce privește aspectele de ordin intern, comunicatul mai prevedea abandonarea unipartidismului și crearea unui sistem democratic, alegeri libere, adoptarea principiului separării puterilor în stat și alegerea liderilor pe bază de mandat, precum și reformarea sistemului economic prin abandonarea conducerii cu caracter centralizat în industrie și agricultură[9]. Dacă pe plan extern România încă era legată de anumite obligații provenite din statutul de membru al Tratatului de la Varșovia, pe plan intern se observă opțiunea către un stil de guvernare inspirat din principiile statornicite în Occident. Nu după mult timp, însă, la 1 iulie 1991, în cadrul întâlnirii de la Praga a statelor membre ale Tratatului de la Varșovia, acestea au decis desființarea acestei alianțe[10].

Având în vedere ieșirea de sub sfera de influență sovietică și în ideea de a obține noi garanții de securitate, țările foste comuniste și-au exprimat dorința, de la sine, de a fi integrate în structurile NATO[11]. Pe acest drum se înscria și România, al cărei premier, Petre Roman, trimisese la data de 24 iulie 1990 o scrisoare Secretarului General al NATO, Manfred Wörner, prin intermediul căreia îl invita să efectueze o vizită oficială în țară. Întrevederea urma să abordeze subiecte precum cooperarea între România și Alianță, dar și dorința părții române de a acredita un ambasador la NATO[12]. După cum relata Adrian Năstase în 2015 pentru platforma media Calea Europeană, între 1990 și 1992, când acesta ocupa portofoliul Externelor,

---

[8] „Comunicatul în zece puncte Consiliului F.S.N. (22 decembrie 1989)”, în *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu (București: Corint, 2001), 398.

[9] „Comunicatul în zece puncte Consiliului F.S.N. (22 decembrie 1989)”, 397.

[10] Pentru o viziune din interior, a unui om implicat în acest proces, asupra întâlnirii de la Praga, vezi Ioan Mircea Pașcu, *Jurnal de... „Front”: 1990-1992* (București: Rao, 2010), cap. 6. De asemenea, vezi și viziunea premierului de la acel moment: Petre Roman, *Despre pasiune în vremuri de libertate* (București: Cartea Românească, 2017), 236-238.

[11] Ioan Mircea Pașcu, *Bătălia pentru NATO: raport personal, ed. a II-a*, cuv. înainte Lord Robertson, introd. la ed. a II-a George Cristian Maior (București: Rao, f.a.), 37.

[12] „Scrisoare adresată de prim-ministrul României, Petre Roman, secretarului general al NATO, Manfred Wörner, la 24 iulie 1990”, în Petre Roman, *Despre pasiune în vremuri de libertate*, 256-257.

liderii de la București au urmărit stabilirea unei relații foarte apropiate cu Statele Unite, în ideea de a fi de ajutor pentru ca României să nu-i fie rezervat rolul de zonă tampon în contextul în care atunci Occidentul viza doar integrarea grupului de la Vișegrad, relații folosite ulterior și pentru aderarea la NATO[13].

Reorientarea către Occident a fost înlesnită și de fereastra de oportunitate oferită de retragerea spre interior a Federației Ruse, pentru care anii 1990 au reprezentat o perioadă de crize politice și economice, aceasta regăsindu-se într-o oarecare derivă, care a durat până la primul mandat de președinte al lui Vladimir Putin. Predecesorul lui Vladimir Putin, Boris Elțîn, ca primul președinte al Federației Ruse, s-a lansat într-o reformă a sistemului politic rus, în vederea democratizării acestuia și detașării de moștenirea sovietică[14]. Democrația în Rusia a rezistat până în septembrie 1993, când Boris Elțîn a dizolvat prin decret parlamentul rus, în contra constituției existente atunci. Motivul pentru care Elțîn a acționat în acest sens ținea de opoziția pe care parlamentarii o manifestau împotriva reformelor economice - „terapia de șoc” - începute în ianuarie 1992, care au dus la falimente, venituri scăzute, prețuri crescute, precum și o sărăcire a aproximativ 50% din populația Rusiei[15]. În fapt, de-a lungul anilor 1990, elita politică de la Kremlin a lansat Federația Rusă într-un proces de tranziție postsovietică, fenomen întâlnit de altfel la toate statele care au făcut parte din Uniunea Sovietică sau din sfera de influență a acesteia. Acest proces de reformă internă a Federației Ruse reprezintă o continuare a procesului de liberalizare a sistemului sovietic, început în a doua jumătate a anilor 1980 de către o parte a elitei politice sovietice, în frunte cu Mihail Gorbaciov[16].

---

13 „Exclusiv Adrian Năstase: Cum a intrat România în NATO și UE fără să supere Rusia. Ce avantaje am ratat la zece ani de la Tratatul de Aderare la UE?”, *Calea Europeană*, ultima modificare 28 aprilie 2015, https://www.caleaeuropeana.ro/exclusiv-adrian-nastase-cum-a-intrat-romania-in-nato-si-ue-fara-sa-supere-rusia-ce-avantaje-am-ratat-la-zece-ani-de-la-tratatul-de-aderare-la-ue/.

14 Graeme Gill, „The Yeltsin Era”, în *Routledge Handbook of Russian Politics and Society*, ed. Graeme Gill și James Yung (Routledge: New York, 2012), 3-6.

15 Serhii Plokhy, *Războiul ruso-ucrainean: Întoarcerea istoriei,* trad. Gabriel Tudor (București: Editura Trei, 2023).

16 Archie Brown, „The Russian Transition in Comparative and Russian Perspective”, *Social Research* 63, nr. 2 (vara 1996): 403-404, https://www.jstor.org/stable/40971143.

Elitele de la București au făcut pași importanți în vederea apropierii de NATO, precum și de comunitatea euro-atlantică în general. Astfel că, în august 1991, în urma Deciziei Nr. 555 a Guvernului României s-a deschis la București Centrul Euro-Atlantic, care era un organism ce avea ca obiectiv organizarea unor reuniuni și schimburi de vederi, pe domenii ce țineau de securitate, economie, ecologie sau chestiuni științifice, naționale sau internaționale, aducând laolaltă specialiști din mai multe domenii relevante[17]. Alți pași importanți veniți din direcția României în vederea aderării la NATO au fost făcuți în septembrie 1993, când Bucureștiul a cerut oficial aderarea la Alianță, urmând ca în ianuarie 1994 România să fie prima țară care a aderat la Parteneriatul pentru Pace (PfP), propus de partea americană ca un cadru de cooperare în vederea compensării neextinderii Alianței[18]. În vederea consolidării cooperării cu Alianța, armata română a trimis un pluton la exercițiul NATO/PfP, „Cooperative Bridge 94", pentru ca Bucureștiul să înceapă derularea unui Program Individual de Parteneriat cu NATO, urmând ca între 1994 și 1997 România să fie al doilea stat participant din zonă, după Polonia, la exercițiile Alianței[19]. Mai mult decât atât, România a participat cu trupe la misiunea IFOR/SFOR a NATO în Bosnia-Herțegovina (1995), iar în 1997 a trimis trupe în Albania, pentru ca în 1996 să înainteze Alianței „Dialogul individual România-NATO", vizând intensificarea dialogului cu Alianța[20].

Revenind la Parteneriatul pentru Pace, acesta a reprezentat un eveniment important în ceea ce privea viitorul gestionării relațiilor dintre NATO și statele doritoare să adere la Alianță, lansarea oficială având loc în cadrul Summitului de la Bruxelles din ianuarie 1994. Fiind creat ca un cadru de relaționare între NATO și statele candidate, PfP reprezenta, în fapt, soluția administrației americane pentru două probleme, care

---

17 „Decision no. 555 / 1991 of the Romanian Government concerning the establishment and functioning of the Euro-Atlantic Center, Bucharest, August 29th 1991", în *Romania – NATO, Chronology, 1989-2004*, coord. Major General (ret) Mihail E. Ionescu, Ph.D. (Military Publishing House: Bucharest, 2004), 472.

18 Șerban Filip Cioculescu, „1990-1999: În căutarea garanțiilor de securitate. Alianță, parteneriat strategic, securitate colectivă sau neutralitate?", în *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018*, Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu (Iași: Polirom, 2018), 349-350.

19 Cioculescu, „1990-1999: În căutarea garanțiilor de securitate...", 350.

20 Cioculescu, „1990-1999: În căutarea garanțiilor de securitate...", 350.

prevedeau evitarea adâncirii vidului de putere în Europa Centrală și de Est, precum și menținerea sub control a evenimentelor din această zonă[21]. Conform Documentului de Invitație al PfP, statele partenere erau invitate să coopereze într-un cadru mai consolidat, unde participarea activă avea să reprezinte un element cheie în perspectiva aderării la NATO. Pe lângă chestiunile ce țineau de cooperarea politico-militară în vederea menținerii stabilității și păcii în Europa sau controlul civil asupra forțelor armate, documentul mai prevedea și „angajamentul pentru principiile democratice" care fundamentează NATO[22]. În cadrul aceluiași Summit de la Bruxelles, s-a adoptat și un Document Cadru cu privire la Parteneriatul pentru Pace, care accentua și mai mult ideea respectării principiilor democratice pe care se bazează Alianța. În acest sens, în cadrul punctului 2 al Documentului Cadru se menționa:

> Acest Parteneriat este stabilit ca o expresie a convingerii comune că stabilitatea și securitatea în zona Euro-Atlantică poate fi obținută numai prin cooperare și acțiune comună. Protecția și promovarea libertăților fundamentale și drepturilor omului și salvgardarea libertății, justiției și păcii prin democrație sunt valori comune fundamentale Parteneriatului. Alăturându-se Parteneriatului, statele membre ale Alianței Nord-Atlantice și celelalte state care subscriu acestui Document amintesc faptul că sunt angajate conservării societăților democratice, libertății lor față de coerciție și intimidare și menținerii principiilor dreptului internațional. Ele își reafirmă angajamentul de a îndeplini cu bună credință obligațiile Cartei Națiunilor Unite și principiile Declarației Universale ale Drepturilor Omului; specific, de a se abține de la amenințarea sau folosirea forței împotriva integrității teritoriale și independenței politice a oricărui stat, să respecte granițele existente și să rezolve disputele prin mijloace pașnice. [trad. proprie][23]

---

21 Pașcu, *Bătălia pentru NATO: raport personal*, 66.

22 „Partnership for Peace: Invitation Document", issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, North Atlantic Treaty Organization, 11 ianuarie 1994, ultima modificare 30 octombrie 2009, 15:52, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24468.htm?mode=pressrelease.

23 „Partnership for Peace: Framework Document", Issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, North Atlantic Treaty Organization, 11 ianuarie 1994, ultima modificare 30 octombrie 2009, 15:17, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24469.htm.

Așadar, prin intermediul Parteneriatului pentru Pace, NATO stabilea standarde clare, care se înscriau în cadrele generale ale principiilor democratice și de stat de drept, pe care statele aspirante la statutul de membru al Alianței trebuiau să le pună în practică. Pe lângă standardele de ordin intern, statele aspirante, printre care și România, dacă voiau să spere la statutul de membru în cadrul NATO trebuiau să stabilească relații bune și cu vecinii. În cazul României, disputele cu Ungaria privind Tratatul de la Trianon, precum și controversele cu Ucraina privind teritoriile României ocupate de către Uniunea Sovietică în 1940 (în anii 1990 era vorba de o parte din Bucovina și teritoriul cuprins între sudul Republicii Moldova și Dobrogea, rămase la Ucraina) încă trezeau ecouri care nu erau tranșate. Astfel, în 1996 s-a semnat la Timișoara *Tratatul de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară*, prin care cele două părți se angajau în vederea respectării drepturilor minorităților naționale, precum și în ceea ce privește abținerea de la amenințarea cu forța sau folosirea acesteia în relațiile bilaterale, urmate de respectarea inviolabilității frontierelor dintre cele două state[24]. Ulterior, un an mai târziu, România a semnat și *Tratatul cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare între România și Ucraina*, prin intermediul căruia cele două state declarau inviolabilă frontiera dintre acestea, abținerea de la folosirea forței, precum și soluționarea pașnică a diferendelor dintre ele, împreună cu respectul pentru minoritățile naționale[25].

Eforturile făcute de elitele de la București în vederea apropierii de NATO au fost întreprinse în perspectiva includerii României în primul val de aderare la Alianță, alături de Cehia, Polonia și Ungaria. Momentul de cumpănă a venit odată cu Summitul NATO de la Madrid, din 1997, când România nu a fost inclusă în primul val de extindere, ca urmare a neajunsurilor care se refereau la progresele cu privire la democratizare și economie de piață, aspecte de care reprezentanții Statelor Unite au ținut

[24] „Tratat de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară (Timișoara, 16 septembrie, 1996)", în *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu, 405-407 (București: Corint, 2001).

[25] „Tratat cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare între România și Ucraina (Constanța, 2 iunie 1997)", în *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu, 407-409 (București: Corint, 2001).

cont. Cu toate acestea, Alianța lăsa ușa deschisă pentru o eventuală extindere, problemă ce avea să fie reluată în 1999, în funcție de progresele în materie de democratizare și economie de piață pe care le făceau statele încă aspirante, printre care și România[26].

După ratarea accederii în NATO în primul val și eșecul de la Madrid, România a încheiat cu Statele Unite, la 11 iulie 1997, Parteneriatul Strategic, menit să întărească relațiile bilaterale româno-americane, dar și să ajute România în eforturile de democratizare și integrare euro-atlantică. Continuând pe aceeași linie referitoare la condițiile politice și economice necesare aderării la NATO, Parteneriatul Strategic sublinia importanța democrației, respectării drepturilor omului, a statului de drept și a pieței libere[27]. Chiar dacă semnarea Parteneriatului Strategic nu deschidea calea României de accedere la NATO, acesta poate fi privit ca o inițiativă americană de apropiere față de România. Având în vedere că Parteneriatul Strategic prevedea cooperarea în domeniul democratizării și reformei economice, acesta se plia pe condițiile pe care le avea de îndeplinit România în vederea integrării euro-atlantice. Pe lângă o inițiativă de adaptare a hegemonului față de condițiile locale, Parteneriatul Strategic poate fi văzut și ca o formă de condiționalitate, pliabilă pe condiționalitatea avansată de NATO, respectiv Uniunea Europeană. În această privință, hegemonia se implica având drept scop oferirea de ajutor României în vederea îndeplinirii standardelor necesare aderării la NATO.

Campania NATO din Iugoslavia a dat ocazia elitelor politice de la București să arate încă o dată atașamentul față de Statele Unite. Astfel că, prin Decizia nr. 30 din 14 octombrie 1998 a Parlamentului României, Bucureștiul deschidea spațiul aerian avioanelor NATO care operau în Iugoslavia. De asemenea, aceeași decizie a Parlamentului prevedea și participarea la eventualele operațiuni umanitare și de menținere a păcii[28].

---

26 Vezi Pașcu, *Bătălia pentru NATO: raport personal,* 170-173.

27 „The 20th Anniversary of the United States – Romania Strategic Partnership". *U.S. Embassy in Romania,* ultima modificare 12 iulie 2017, https://ro.usembassy.gov/20-years-strategic-partnership/.

28 „Decision no. 39 of the Parliament of Romania concerning the approval of NATO aircrafts' access within the national air space, Bucharest, October 14th 1998", în *Romania –*

Apropierea României față de NATO a continuat prin participarea începând cu 1999 în cadrul Membership Action Plan (MAP), lansat în același an în cadrul Summitului de la Washington, care era un program menit să asiste statele candidate în vederea aderării la Alianță. Mecanismul MAP era conceput să evalueze eforturile individuale ale statelor aspirante, printre care și România, în domenii precum politic, economic, de securitate sau legal, cu un compartiment cheie în ceea ce privea planificarea în comun a apărării[29]. Tot în 1999, în cadrul Summitului NATO de la Washington, se recunoșteau progresele și eforturile făcute de România, în materie de reformă politică, economică și militară, în vederea aderării la Alianță, care rămânea fidelă principiilor democratice și de economie de piață, vizând să contribuie la construcția unei societăți democratice și prospere în Europa[30]. În cele din urmă, în cadrul Summitului NATO de la Praga din 2002, România - împreună cu Bulgaria și statele baltice - a fost invitată să înceapă negocierile de aderare, reiterându-se faptul că Alianța era deschisă în continuare la aderarea unor state democratice[31].

În urma examinării parcursului României în vederea aderării la NATO, nu se poate trece cu vederea repetiția cu fiecare ocazie importantă a principiilor pe baza cărora trebuia să se realizeze aderarea. Democrația, statul de drept, respectul pentru drepturile omului, reforma armatei, precum și reformele în vederea consolidării unei economii de piață funcționale sunt de fapt valorile devenite dominante după competiția bipolară din timpul Războiului Rece, valori care stau la baza construcției instituționale de la nivelul intern al marii puteri hegemonice, Statele Unite ale Americii, care și-a asumat răspândirea acestor principii și valori la nivel

---

NATO, Chronology, 1989-2004, coord. Major General (ret) Mihail E. Ionescu, Ph.D., 511 (Military Publishing House, Bucharest, 2004).

29 „Membership Action Plan (MAP)", *North Atlantic Treaty Organization*, ultima modificare 23 martie 2020, 14:41, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37356.htm.

30 „Washington Summit Communique," issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. on 24th April 1999, North Atlantic Treaty Organization, ultima modificare 24 aprilie 1999, https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm.

31 „Prague Summit Declaration," issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague, Czech Republic, North Atlantic Treaty Organization, 21 noiembrie 2002, ultima modificare 06 mai 2014, 15:31, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19552.htm.

internațional. Diferența față de Uniunea Sovietică o face însă modalitatea de a determina statele aspirante la NATO să treacă prin transformări instituționale interne. Hegemonul american nu a făcut uz de forță pentru a determina transformarea instituțiilor interne ale unor state foste comuniste precum România, ci s-a folosit de elementul condiționalității. Dacă un stat precum România dorea accederea la NATO, avea de îndeplinit o serie de condiții cu privire la democratizare și reformă economică, elemente care se refereau la construirea unor instituții politice și economice mai incluzive, întocmai precum cele promovate de hegemonul american.

Programele avansate de Statele Unite, respectiv NATO, cu privire la statele aspirante din Europa Centrală și de Est, menite să le asiste în parcursul integrării euro-atlantice, pot fi privite și din prisma politicilor hegemonice de adaptare la condițiile locale. Statele foste comuniste aveau de trecut prin drumul reformelor politice și economice, drum marcat, cum s-a văzut și în România, de efectele instituționale, menținute la nivel informal din perioada precedentă, precum corupția sau rezistența la reforma politică și economică. Dintr-o altă perspectivă, având în vedere amploarea schimbărilor instituționale apărute după 1989, survenite după ruptura bruscă de regimul comunist, se poate afirma și că NATO a reprezentat un vector care a acționat în direcția modernizării României, fenomen ce se încadrează în procesele de occidentalizare din ultimii două sute de ani[32]. Având în vedere faptul că aderarea la Uniunea Europeană – subiect tratat în secțiunea următoare – cerea la rândul său aceleași eforturi consistente în privința schimbării instituțiilor interne – instituții politice democratice și economie funcțională de piață –, venind să completeze NATO, se poate afirma că și aceasta reprezintă un vector de modernizare al României, în acord cu normele și principiile Occidentale[33].

Este vorba aici de realizarea unei compatibilități instituționale, cel puțin formal, între puterea mai mică și hegemonie, care și-a asumat sarcina de a depune eforturi în privința realizării unei astfel de interconectări. De asemenea, compatibilitatea instituțională între hegemonie și puterea mai mică a avut mai întâi nevoie de o compatibilitate ideologică, cel puțin la

[32] Ionescu, *Romania orientală: 160 de ani (1848-2009)*, 78-81.
[33] Ionescu, *Romania orientală: 160 de ani (1848-2009)*, 89.

nivel minimal, construită pe măsură ce România depunea eforturi de construcție instituțională în perioada tranziției. Este vorba, în esență, de o adaptare hegemonie-putere mică. Hegemonia își adapta dominația la condițiile locale, dezvoltând instrumente specifice (Parteneriatul pentru Pace, Parteneriatul Strategic, condițiile de aderare la NATO), prin intermediul cărora erau avansate o serie de condiționalități, iar puterea mai mică trebuia să le îndeplinească pentru a accede în structurile girate hegemonic.

9.3. Influența Uniunii Europene

Căderea blocului comunist a reprezentat un drum deschis țărilor din Europa Centrală și de Est și în direcția aderării la Uniunea Europeană. După cum era de așteptat, aceste state veneau cu anumite probleme structurale, cu origini în practicile și instituțiile de inspirație sovietică. Având în vedere dorința de aderare la blocul comunitar din partea statelor foste comuniste, liderii europeni au realizat faptul că integrarea unor astfel de state, cu un trecut totalitar, care până nu demult experimentaseră cu totul alte tipuri de instituții politice și economice, ar fi fost anevoioasă. Așadar, în vederea aderării statelor din Europa Centrală și de Est, Uniunea Europeană a trebuit să-și adapteze abordarea, adoptând un mod de relaționare care presupunea elementul condiționalității[34].

Pentru statele aspirante la statutul de membru al Uniunii Europene, condițiile presupuneau existența unui regim democratic stabil, a unei economii de piață competitive, împreună cu disponibilitatea de a aplica politicile UE. Pe de altă parte, aceste condiții erau statuate destul de vag, fără a defini cu exactitate termenii de democrație stabilă sau economie de

[34] Pentru abordarea condițională a Uniunii Europene în relațiile cu statele din Europa Centrală și de Est în perioada de pre-aderare, vezi: Frank Schimmelfennig și Ulrich Sedelmeier, „Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe”, *Journal of European Public Policy* 11:4 (August 2004): 669–687, Heather Grabbe, „European Union Conditionality and the «Acquis Communautaire»”, în *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*: 23, nr. 3, (iulie 2002), *Enlarging the European Union: Challenges to and from Central and Eastern Europe. L'élargissement de l'Union européenne* (iulie 2002): 249-268, https://www.jstor.org/stable/1601310.

piață. Această inexactitate avea un dublu tăiș, mărind pe de o parte puterea de negociere a UE, în timp ce îi scădea capacitatea de influență instituțională asupra statelor aspirante[35]. Rațiunea din spatele elementului de condiționalitate a constat într-o strategie ce îngloba elementele negocierii și recompensei, prin intermediul cărora UE oferea stimulente în vederea îndeplinirii condițiilor avansate de aceasta[36]. În ceea ce privește condiționalitățile legate de guvernanța internă, Frank Schimmelfennig și Ulrich Sedelmeier au identificat două tipuri: „condiționalitatea democratică” (*democratic conditionality*), referitoare la respectul pentru drepturile omului și democrației liberale, respectiv „condiționalitatea accquis-ului” (*acquis conditionality*), cu referire la adoptarea acquis-ului comunitar, necesar pașilor pregătitori pentru aderare[37].

Astfel, criteriile de aderare la Uniunea Europeană au fost definite și statuate în 1993 de către Consiliul European de la Copenhaga. Acestea mai sunt recunoscute și sub numele de „Criteriile de la Copenhaga” și reprezintă condiții esențiale de îndeplinit de către toate statele candidate la aderarea la Uniunea Europeană, urmând ca aceasta să-și rezerve dreptul de a decide momentul când un candidat a îndeplinit criteriile și poate fi primit ca membru[38]. Potrivit site-ului oficial al Comisiei Europene, aceste criterii, în număr de trei, se prezintă astfel:

- criterii politice: stabilitatea instituțiilor garantând democrația, statul de drept, drepturile omului și respectul pentru și protecția minorităților;
- criterii economice: o economie de piață funcțională și capacitatea de a face față la competiție și forțele pieței;
- capacitate administrativă și instituțională de a implementa eficient acquis-ul și abilitatea de a-și asuma obligațiile de membru.[39] [trad. proprie]

În acest sens, statele foste comuniste, din Centrul și Estul Europei, care veneau cu un bagaj de practici instituționale politice de origine

35 Grabbe, „European Union Conditionality...”, 249-250.
36 Schimmelfennig și Sedelmeier, „Governance by conditionality...”, 670.
37 Schimmelfennig și Sedelmeier, „Governance by conditionality...”, 677.
38 „Accession criteria”, *European Commission*, ultima modificare 11 mai 2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en.
39 „Accession criteria”, *European Commission*.

sovietică, totalitară, și cu un sistem economic ce înainte de 1989 era organizat în mod centralizat și planificat, aveau de parcurs un lung drum de transformare instituțională. Așadar, în vederea obținerii perspectivei de aderare, aceste state, printre care și România, aveau de trecut proba democratizării, precum și pe cea a construirii unei economii funcționale de piață, proces care în România s-a dovedit a fi unul anevoios în ambele privințe. Probleme precum corupția, inflația sau sărăcia au planat de-a lungul anilor 1990 în România, acestea trebuind a fi rezolvate în perspectiva accederii la Uniunea Europeană.

Un moment definitoriu pentru orientarea asumată de clasa politică românească în raport cu integrarea în Uniunea Europeană îl reprezintă Declarația de la Snagov, din 21 iunie 1995. Această declarație reprezenta rodul unui consens larg în rândul partidelor politice și afirma aderarea la Uniunea Europeană drept „[o]biectivul strategic național" al țării, prin intermediul căruia România, să realizeze prin eforturi proprii și cooperare internațională, eliminarea decalajelor față de țările dezvoltate, contribuind astfel la modernizarea României[40]. Semnatarii Declarației de la Snagov exprimau „orientarea fermă a României de a-și axa dezvoltarea pe promovarea atributelor unei societăți democratice - statul de drept, pluralismul politic, separarea puterilor, alegeri libere, respectarea drepturilor omului, inclusiv ale persoanelor aparținând minorităților naționale, crearea unei economii de piață eficiente și durabile, compatibile cu principiile, normele, mecanismele, instituțiile și politicile Uniunii Europene"[41]. Vizând, ca orizont de timp, obținerea unei capacități de satisfacere a condițiilor necesare aderării până în anul 2000, semnatarii se raportau la acest moment drept unul decisiv în vederea renașterii României[42].

De remarcat în Declarația de la Snagov este tonul care sublinia hotărârea factorilor de decizie români, precum și al mai multor partide, de a urma un drum compatibil cu valorile Uniunii Europene, atât din punct de

[40] „Declarația de la Snagov", *Președintele României (site oficial)*, accesat la 03 iunie 2021, http://old.presidency.ro/index.php?_RID=det&tb=date_arhiva&id=370&_PRID=arh.

[41] „Declarația de la Snagov", *Președintele României (site oficial).*

[42] „Declarația de la Snagov", *Președintele României (site oficial).*

vedere politic, cât și din punct de vedere economic. La o zi după momentul Declarației de la Snagov, Teodor Meleșcanu, în calitate de ministru de Externe, a depus oficial cererea de aderare la Uniunea Europeană, România fiind al treilea stat din zonă care făcea un astfel de demers[43]. Între timp, la 1 februarie 1995, România a devenit stat asociat al Uniunii Europene, în urma semnării Acordului de asociere, care cuprindea prevederi economice, precum libertatea comercializării sau eliminarea taxelor vamale pentru produse industriale sau agricole, tratament egal pentru firmele și muncitorii din România pe teritoriul Uniunii, precum și suplimentarea fondurilor PHARE[44]. Ulterior, pe 16 decembrie 1995, a avut loc Summitul UE de la Madrid, unde au fost invitați și liderii țărilor asociate, în urma căruia se puneau bazele deciziei de a da startul negocierilor de aderare, pentru ca de la 1 ianuarie 1996 Uniunea Europeană să decidă unilateral liberalizarea comerțului cu România[45].

În 1997, în cadrul Consiliului European de la Luxembourg, s-a luat decizia care prevedea începerea negocierilor de aderare (din 1998) cu Cipru, Ungaria, Polonia, Estonia, Cehia și Slovenia, urmând ca pregătirile pentru negocieri cu alte state, printre care și România, să fie accelerate. În ceea ce privește principiile directoare ale Uniunii Europene, în cadrul acestui Consiliu se reitera importanța Criteriilor de la Copenhaga în vederea începerii negocierilor de aderare. Mai mult, Consiliul anunța și o majorare a fondurilor destinate preaderării, care vizau asistență în vederea îmbunătățirii capacității juridico-administrative, adoptării și adaptării *acquis*-ului sau asistență în ceea ce privește cercetarea și educația, precum și în domeniul agricol[46]. La 11 decembrie 1999, în cadrul Consiliului European de la Helsinki, Uniunea Europeană a luat decizia inițierii negocierilor de aderare cu România începând cu anul următor. În documentul dat publicității se menționa faptul că progresul negocierilor trebuia să fie

---

[43] Adrian Năstase, *România europeană: un proiect politic social-democrat*, pref. Christoph Zöpel (București: MondoMedia, 2007), 100.

[44] Năstase, *România europeană...*, 98-99.

[45] Năstase, *România europeană...*, 100-101.

[46] „Luxembourg European Council, 12 and 13 December 1997, Presidency Conclusions”, European Parliament, accesat la 03 iunie 2021, https://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm#enlarge.

dublat și de unul referitor la progresele înregistrate în aplicarea *acquis*-ului comunitar. Încă o dată, Consiliul reitera importanța Criteriilor de la Copenhaga pentru începerea negocierilor de aderare[47].

În ceea ce privește strategia de preaderare a statelor din Europa Centrală și de Est, aceasta a reprezentat, atât pentru Uniunea Europeană, care urma să ia calea reformei, cât și pentru statele din această zonă, care trebuiau să se reformeze din punct de vedere politic și economic, o formă care a ajutat la un proces de potențare bidimensională[48]. Un punct de vedere exprimat de Iordan Gheorghe Bărbulescu susține inexistența unei cauzalități între transformările UE de la cumpăna anilor 1980-1990 și schimbările survenite în statele din această zonă[49]. Strategia de preaderare, ca procedeu adoptat de Uniunea Europeană, reprezenta un prim pas al aderării statelor din ECE și funcționa pe două niveluri. Mai întâi, strategia viza pregătirea statelor candidate, precum și a Uniunii, în vederea aderării acestora, urmărind îndeplinirea criteriilor de la Copenhaga. În al doilea rând, se urmărea realizarea cât mai rapidă a aderării *de facto*, prin asumarea obligatorie a unor principii ce țineau de reforme politice și economice, care să înlesnească aderarea *de jure*[50].

În acest sens, strategia de preaderare propusă din partea Uniunii Europene, pe lângă cerințele legate de reforma politico-economică pe care le includea, reprezintă și o formă de adaptare a UE cu privire la noile provocări ce se prefigurau la orizont, în urma încorporării statelor din Europa Centrală și de Est. Privind mai abstract, este vorba de o adaptare hegemonică a UE la condițiile locale din zona unde urma să aibă loc extinderea. În comparație cu UE, statele foste comuniste veneau cu o altă experiență instituțională cu origini în vechiul regim și încă proaspătă, precum și cu alte probleme de ordin intern, de pildă regimuri politice și

---

47 „Helsinki European Council, 10 And 11 December 1999, Presidency Conclusions", European Parliament, accesat la 03 iunie 2021, https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm.

48 Iordan Gheorghe Bărbulescu, „Preaderarea statelor Europei Centrale și de Est la UE, element esențial al unificării europene. Cazul României (1989-1996)", în *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018,* Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu (Iași: Polirom, 2018), 363.

49 Bărbulescu, „Preaderarea statelor Europei Centrale și de Est la UE...", 363.

50 Bărbulescu, „Preaderarea statelor Europei Centrale și de Est la UE...", 364-365.

economii post-totalitare, ce trebuiau să treacă într-un proces de tranziție spre democrații și economii de piață funcționale.

9.4. Schimbări instituționale politice și economice

Deși, inițial, Ion Iliescu fusese refractar la ideile de democrație și pluralism politic înțelese în sens occidental, a renunțat repede la această viziune. Chiar dacă a avansat ideea unei așa numite „democrații originale", cu FSN ca partid cu rol conducător, în contextul unui sistem politic pluralist, nu pluripartidist, după întâlnirea avută la 27 decembrie 1989 cu ambasadorul sovietic la București, Iliescu a trebuit să permită apariția și a altor partide politice [51]. Conceptul de „democrație originală" avansat de Iliescu presupunea controlul exercitat de un partid asupra unei multitudini de partide, sindicate și asociații[52]. Chiar dacă regimul totalitar fusese abolit, noua putere, devenită Consiliul Frontului Salvării Naționale (CFSN) a adoptat o parte din vechile mecanisme, ce se găseau în Decretul-lege din 27 decembrie 1989, care reglementa activitatea noului organism, combinând astfel o serie de atribute de ordin executiv și legislativ (reglementarea sistemului electoral, aprobarea bugetului, puterea de a emite legi și decrete, reprezentanță internațională etc.)[53]. Cu toate acestea, la 31 decembrie 1989 CFSN a emis Decretul nr. 8, prin intermediul căruia se legaliza activitatea tuturor partidelor politice[54]. Stabilind criterii minimale de înființare a partidelor politice – 251 de membri, statut înaintat la Tribunal, respectiv un sediu – Decretul nr. 8 a avut ca efect înființarea a nu mai puțin de 30 de partide până la finalul lunii ianuarie 1990[55].

Ca urmare a emiterii Decretului nr. 8, în peisajul politic românesc au apărut imediat partidele istorice, respectiv Partidul Național Liberal (PNL)

---

51 Catherine Durandin și Zoe Petre, *România post 1989*, trad. Zoe Petre și Marina Mureșanu Ionescu, cuv. înainte Zoe Petre (Iași: Institutul European, 2010), 147.

52 Durandin și Petre, *România post 1989*, 148.

53 Dan Pavel și Iulia Huiu, *„Nu putem reuși decît împreună": o istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000* (Iași: Polirom 2003), 15.

54 „Decretul-lege privind funcționarea partidelor politice (31 decembrie 1989)", în *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu, 398.

55 Preda, *Rumânii fericiți...* 285-286.

și Partidul Național Țărănesc – Creștin Democrat (PNȚ-CD)[56], însă, pe 6 februarie 1990 FSN s-a transformat în partid politic, în ideea de a participa la alegerile generale, programate să aibă loc în acel an. Ulterior, FSN a câștigat cu scoruri zdrobitoare, atât alegerile parlamentare (peste 66%), cât și pe cele prezidențiale (puțin peste 85%) din 1990, Iliescu devenind primul președinte al României postcomuniste[57]. În fapt, noua conducere românească, în ciuda instituirii unei forme de pluralism politic, preluase vechea adversitate comunistă cu privire la partidele istorice[58]. La acea vreme, primele alegeri postcomuniste erau văzute drept „renașterea unei democrații", după cum o arată și titlul unei astfel de cărți de sociologie, privind alegerile din mai 1990[59]. Unul din editorii acelei cărți încadra alegerile parlamentare din 1990 într-o categorie largă de alegeri postdictatoriale din secolul XX, fiind cu precădere un fenomen postbelic. Printre exemple, autorul menționa Italia (1946), RFG (1949), Spania (1977), terminând cu cele din fostul bloc comunist, unde era încadrată și România[60]. Pe lângă reformele anterioare, referitoare la construirea unui climat caracterizat de pluralism politic în România, în 1991, cel puțin formal, se realiza încă un pas important care marca despărțirea de vechiul regim - adoptarea unei noi Constituții. Articolul 3 al Constituției din 1991 prevedea faptul că „România este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român și idealurilor Revoluției din decembrie 1989, și sunt garantate"[61].

---

[56] Încă din zilele revoluției, liderii feseniști au refuzat să colaboreze cu reprezentanții partidelor istorice, ilustrativ fiind, în mărturia oferită ulterior de Petre Roman, exemplul izgonirii lui Corneliu Coposu din sediul televiziunii în decembrie 1989 - Pavel și Huiu, *„Nu putem reuși decît impreună"*..., 19.

[57] Cristian Preda, *25 de ani și câteva sute de partide*, cuv. înainte Cristian Preda (București: Baroque Books & Arts, 2015), 46.

[58] Pavel și Huiu, *„Nu putem reuși decît impreună"*..., 21.

[59] Petre Datculescu și Klaus Liepelt. ed., *Renașterea unei democrații: alegerile din România de la 20 mai 1990* (București: IRSOP, 1991).

[60] Petre Datculescu, „Alegerile postdictatoriale în perspectivă sociologică internațională, cu referire specială la România", în *Renașterea unei democrații: alegerile din România de la 20 mai 1990*, ed. Petre Datculescu și Klaus Liepelt (București: IRSOP, 1991),13-15.

[61] „Constituția României", Camera Deputaților, accesat la 07 aprilie 2024, http://www.cdep.ro/pls/dic/site2015.page?den=act2_1&par1=1#t1c0s0sba1.

Cu toate că s-au înregistrat anumite progrese instituționale care aduceau modificări cadrului instituțional românesc raportat la regimul politic comunist, instituțiile politice devenind, în termenii lui Acemoglu și Robinson, mai incluzive, cel puțin de fațadă, în perioada imediat următoare instaurării noului regim politic, România nu a fost ocolită de probleme interne. La câteva luni după preluarea puterii de către Iliescu au apărut și primele acțiuni contestatare la adresa sa și a fostei nomenclaturi comuniste care intrase în noul aparat de stat postrevolutionar. Unul dintre exemple ar fi Fenomenul Piața Universității din 1990, evaluat de către Ruxandra Cesereanu drept „cel mai radical si moral discurs anticomunist al societății civile după căderea dictaturii ceaușiste in Romania", în cadrul căruia manifestațiile au fost reprimate de către noua conducere, după ce manifestanții fuseseră catalogați drept „golani" de către Iliescu[62], semn că era încă prea devreme de a se vorbi de o democratizare reală a României. Fenomenul Piața Universității a avut ecouri internaționale, care au afectat imaginea noii puteri[63].

Nu trebuie pierdute din vedere nici evenimentele de la Târgu Mureș, din martie 1990. Aceste evenimente, cu un caracter extremist și antimaghiar, au constat într-o serie de ciocniri sângeroase româno-maghiare, declanșate de asociația antimaghiară Vatra Românească, soldate cu cinci morți și sute de răniți[64]. Discursul imediat (oficial sau diverse analize), dar și la câțiva ani după producerea evenimentelor de la Târgu Mureș, a fost unul partizan (pro-român sau pro-maghiar), în cheie naționalist-populistă, cu priză la public, pe fondul unei pasivități a poliției și armatei, cu scenarii de proveniență fesenistă care vizau intervenția externă, legitimând astfel „nevoia" de un nou eșafodaj instituțional. Per total evenimentele de la Târgu Mureș au contribuit la deteriorarea drastică a relațiilor româno-maghiare[65]. În jurul acestor evenimente mai planează câteva controverse, precum consecința directă a înființării Serviciului

[62] „Fenomenul Piata Universitatii 1990", Ruxandra Cesereanu, *Revista 22*, ultima modificare 12 mai 2003, https://revista22.ro/dosar/fenomenul-piata-universitatii-1990.

[63] Cesereanu, „Fenomenul Piata Universitatii 1990."

[64] Gabriel Andreescu, *Extremismul de dreapta în România* (Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2003), 29-30.

[65] Pavel și Huiu, *„Nu putem reuși decît impreună"*..., 47-49.

Român de Informații[66], problema revizionismului și iredentismului maghiar care s-ar fi manifestat atunci, dar și o posibilă soartă a României, similară cu cea a Iugoslaviei[67], care s-a dezintegrat în anii 1990 și a suferit de pe urma războaielor interetnice.

Nici confruntările intrapartinice nu au ocolit puterea. Măcinat de conflicte interne, mai ales în jurul lui Ion Iliescu și Petre Roman, FSN s-a scindat în 1992, Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN) coagulându-se în jurul primului personaj, cea dea doua formațiune rămânând cu același nume, dar grupată în jurul celui de-al doilea. Cele două tabere au ajuns în situația de confruntare politică, FDSN, urmând să câștige alegerile din 1992, ceea ce însemna că Iliescu rămânea președintele României pentru încă un mandat[68], până la alegerile din 1996. Marea schimbare în spațiul politic românesc a fost prilejuită de alegerile locale, parlamentare și prezidențiale din 1996. Aceste alegeri au fost câștigate de Convenția Democrată Română (CDR), o coaliție de dreapta care grupa principalele partide de opoziție ale PDSR (fostul FDSN), care îl susținea pe Ion Iliescu[69]. În turul al doilea, candidatul CDR, Emil Constantinescu, s-a impus în fața lui Ion Iliescu, câștigând alegerile cu scorul de 54,40%[70]. Tranziția pașnică de putere era semnul că instituțiile politice românești erau cu adevărat pe drumul democratizării, al unei competiții deschise. Cu

---

[66] Conform lui Virgil Măgureanu, primul director al SRI, noua instituție, care înlocuia Securitatea, a apărut având ca misiune asigurarea securității naționale, discuțiile cu privire la înființare - conform lui Măgureanu – demarând cu două luni înainte de a se întâmpla acest lucru. Conform lui Măgureanu, SRI se fundamenta pe Constituția din 1923, urmând ca legea de funcționare a SRI, împreună cu cea a siguranței naționale să fie discutate cu toate partidele reprezentate în Parlamentul din 1990. SRI era inspirat din SSI interbelic, se voia o întoarcere la tradițiile activității de intelligence românești, urmând ca informațiile să fie oferite, inițial, către președinte, zilnic, și parlament, spre diseminare, prin rapoarte anuale - Lavinia Betea și Virgil Măgureanu, *Ce s-a întâmplat de fapt: Un dialog despre perioada postdecembristă* (București: RAO Distribuție, 2022), 185-190.

[67] Marcel Gascón Barberá, „When Romania Flirted with a Fate like Yugoslavia's", *Reporting Democracy*, București, ultima modificare 20 martie 2021, 13:14, https://balkaninsight.com/2020/03/20/when-romania-flirted-with-a-fate-like-yugoslavias/.

[68] Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor* (București: Editura Nemira, 1995), 199-216.

[69] Vezi, pe larg, Pavel și Huiu, *„Nu putem reuși decît impreună"*..., cap. 5.

[70] „Alegeri Președintele României 1996", Autoritatea Electorală Permanentă, accesat 06 iunie 2021, http://alegeri.roaep.ro/?alegeri=prezidentiale-1996.

toate acestea, schimbarea în interiorul puterii se prezenta doar ca un vârf al aisbergului, țara fiind, în fapt, măcinată de probleme politice interne până la momentul alegerilor prezidențiale din 1996. La șapte ani de la Revoluție, partidele românești – apariția lor fiind un real progres față de perioada regimului comunist – încă nu îndeplineau misiunea lor de bază, de reprezentare, programatică, de dezbatere publică și comunicațională în spațiul politic, acestea fiind mai degrabă un vector către obținerea puterii[71]. Sistemul politic românesc, deși pornit pe calea democrației, era definit de o așa numită „democrație de vitrină" instabilă și marcată de „caracterul colectivist al democrației politice, minimalismul civic, nestructurarea vieții publice"[72].

O altă problemă specifică mediului politic românesc de la jumătatea deceniului al zecelea era dată de alegerile libere „insuficient de concurențiale", caracterizate de o ofertă variată de lideri care gravitau în jurul unor teme și soluții asemănătoare, precum și de o concurență acerbă între aceștia[73]. În mod similar, în ceea ce privește contribuția la democrația de vitrină, nu trebuie trecut cu vederea nici aportul electoratului care, deși în mare parte se declara pentru reformă și integrare, în mod real aborda o atitudine conservatoare, fiind deziluzionat și dezamăgit de politicile guvernului[74]. În fapt, la mijlocul anilor 1990 România se confrunta cu un „deficit de guvernare", care a venit la pachet cu mai multe disfuncționalități[75]. În primul rând, inegalitățile sociale s-au adâncit, ca urmare a redistribuirii averii statului unui grup restrâns de oameni, în dauna majorității populației, care a sărăcit. În al doilea rând, mediul politic se confrunta și cu efectele unei mentalități etatiste, folosite ca formulă de alocare arbitrară a resurselor statului, în dauna reformelor socio-economice[76].

---

71 Vladimir Pasti, Mihaela Miroiu, Cornel Codiță, *România – starea de fapt, Volumul I, Societatea* (București: Nemira, 1996), 130.

72 Pasti, Miroiu, Codiță, *România – starea de fapt...*, 129.

73 Pasti, Miroiu, Codiță, *România – starea de fapt...*, 140-141.

74 Pasti, Miroiu, Codiță„ *România – starea de fapt...*, 141.

75 Pasti, Miroiu, Codiță„ *România – starea de fapt...*,141-150.

76 Pasti, Miroiu, Codiță„ *România – starea de fapt...*, 142. Una din cele mai afectate categorii sociale în perioada tranziției, ca urmare a măsurilor de reformă economică adoptate de guvern a fost clasa muncitoare (în special cei care lucrau în industrie), care se bucurase de

Disfuncționalitățile sistemului politic au fost exploatate de noile elite politice și economice ale României, care au profitat de un statut privilegiat pentru a obține avantaje economice. Cătălin Augustin Stoica denumește acest fenomen „capitalism politic”, care a deschis calea unui altuia, de drenare a resurselor statului, prin intermediul unor privatizări controversate[77]. România făcea parte din grupul țărilor în care foștii comuniști au venit la putere în urma alegerilor, lucru care a scăzut amploarea reformelor economice. Noile elite au profitat politic și economic de pe urma menținerii vechilor companii de stat, avantajele fiind rezervate unei categorii restrânse de indivizi, care le căpușau prin intermediul unor întreprinderi private până când le secătuiau de resurse, urmând falimentul[78]. După căderea guvernului Roman și venirea la putere a cabinetului Văcăroiu în 1992, economia românească a scăzut constant până în 1996, când nivelul de trai era mai mic cu 35% față de 1989, iar 42% din români aveau dificultăți în a-și asigura subzistența. În acest context, de sărăcire rapidă a populației, corupția era endemică, apăreau noi îmbogățiți corupți prin mijloace ilegale, iar diferențele sociale se măreau. Astfel, puterea și corupția se găseau într-o relație simbiotică, susținându-se reciproc, accesul la resurse fiind astfel definit de accederea la putere[79].

Încă din primele zile după revoluție, în peisajul economic românesc au apărut o mulțime de mici întreprinzători, care au profitat în primii ani de prăbușirea autorității statului, fiecare fiind liber să procedeze după cum considera, în cadrul unei piețe nereglementate sau unde reglementările existente nu se aplicau. După stabilizarea politică a României, numărul micilor întreprinzători a crescut, aceștia concentrându-se pe vânzările cu amănuntul, fapt care reprezintă baza pentru noua economie de piață

un statut privilegiat din partea regimului comunist. După 1989, în contextul apariției unor noi categorii sociale, clasa muncitoare a devenit una marginalizată, sărăcită, confruntată cu șomaj sau perspectiva acestuia, situație care s-a reflectat în sănătatea psihică și fizică a muncitorilor. Vezi, în acest sens, pe larg, David A. Kideckel, *România postsocialistă: munca, trupul și cultura clasei muncitoare*, trad. Șerban Văetiși (Iași: Polirom, 2010).

77 Stoica, *România continuă...*, 181-189.

78 Stoica, *România continuă...*, 183.

79 Pavel și Huiu, *„Nu putem reuși decît impreună”...*, 244-245.

autohtonă[80]. Slaba centralizare a statului în primii ani după revoluție comportă un aspect de ordin teoretic, din perspectiva teoriei lui Acemoglu și Robinson. Conform acestor autori, un stat puternic este definit în sens weberian, ca depozitar al monopolului violenței legitime. Statul trebuie să poată impune legea și ordinea în societate, să ofere servicii publice, să susțină și să reglementeze economia. Mai mult, statul trebuie să poată centraliza societatea pe care o guvernează, concentrând puterea. Atunci când statul eșuează în a-și asigura monopolul asupra violenței în eforturile de centralizare politică, instituțiile politice, chiar dacă dețin atributul pluralității, sunt extractive[81]. În acest sens, peisajul instituțional politico-economic românesc în primii ani de după revoluție era unul extractiv. Statul român nu era capabil să ofere cadrul necesar impunerii legii, ceea ce dădea o libertate crescută în special actorilor economici privați, care profitau de deficitul de centralizare politică pentru a acumula averi și resurse, eludând controlul statului.

Chiar dacă în ceea ce privește transformarea instituțională politică și economică reformele s-au făcut greoi, nu se poate trece cu vederea progresul făcut după Revoluție. România a trecut de la un regim politic totalitar, extractiv instituțional, la unul democratic, multipartidist, chiar dacă marcat de multe disfuncționalități. România a trecut de la o economie dirijată, după model sovietic, în stil extractiv, cu companii de stat și agricultură colectivizată, la una în care începeau să apară germenii unei economii de tip capitalist, în care inițiativa privată și concurența ar fi trebuit să prevaleze. Progresul formal a fost însă umbrit de moștenirea vechiului regim, încetățenită în praxisul instituțional, care, de altfel, a îngreunat reformele politice și economice. Dacă instituțiile politice au trecut testul alternanței la putere în urma alegerilor prezidențiale din 1996, nu se poate vorbi de o deschidere instituțională largă, care să presupună un real control democratic al cetățenilor asupra elitelor politice și economice sau chiar politico-economice.

În final, elitele s-au folosit de instituțiile politice pentru a ajunge la putere, dar și pentru a obține avantaje economice în dauna populației

[80] Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc* (Iași: Polirom, 2006), 308-311.
[81] Acemoglu și Robinson, *De ce eșuează națiunile...*, 115-116.

sărăcite. Coroborat și cu faptul că un grup restrâns de oameni cu legături în mediul politic au beneficiat de pe urma privatizării, se poate afirma faptul că instituțiile politice și economice încă mai puteau fi caracterizate de un grad înalt de extractivitate, chiar dacă, formal, condițiile unor instituții incluzive erau întrunite. Spre deosebire de perioada regimului comunist, în special din prima parte a acestuia, impactul hegemonic nu a fost atât de ridicat, reformele fiind făcute greoi, într-un stil propriu, afectat de moștenirea comunistă și de practicile extractive informale. În mod evident, condiționalitatea venită dinspre NATO sau Uniunea Europeană nu se poate compara cu politica de impunere efectivă, cu forța, și transformare instituțională radicală de inspirație sovietică.

Într-o analiză din anul 1999, Janusz Bugajski aprecia faptul că procesul de reformă economică și politică a fost încetinit de guvernarea lui Ion Iliescu, până la venirea la putere a președintelui Emil Constantinescu și a unui nou guvern (CDR) în 1996, care a reluat reformele privind democratizarea și economia de piață[82]. Noul guvern, condus de Victor Ciorbea dădea speranțele relansării procesului de democratizare, însă, dat fiind faptul că era unul de coaliție, cuprinzând și un partid maghiar, UDMR, era frământat de dispute între partide, care au deviat atenția acestora de la reforme[83]. În acest sens, procesul de reformă economică a stagnat, conducând la creșterea inflației până la o proporție de 140%, dăunând relațiilor cu Fondul Monetar Internațional, care nu a mai aprobat și o a treia tranșă din împrumutul de peste 430 milioane de dolari și și-a exprimat nemulțumirile cu privire la mersul reformelor economice și al privatizării în general. Până la finele lui octombrie 1997 guvernul privatizase numai 1260 de întreprinderi, doar mici și mijlocii, în loc de 2750, cât anunțase la început. Principala cauză a acestui fenomen se referea la lipsa unui program unitar de reformă, care să țină locul unor mai multe programe avansate de partidele de coaliție (fără UDMR), care ajunseseră să

[82] Janusz Bugajski, „Key Elements of Romania's Security Strategy", în *Romania and Euro-Atlantic Integration*, ed. Kurt W. Treptow și Mihail E. Ionescu (Iași, Oxford, Portland: The Center for Romanian Studies, 1999), 49.

[83] Michael Shafir, „The Ciorbea Government and Democratization: a Preliminary Assessment", în *Post-Communist Romania: Coming to Terms with Transition*, ed. Duncan Light și David Phinnemore (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2001), 86.

se blocheze reciproc[84]. Aș îndrăzni să afirm faptul că o transformare a politicului într-o direcție incluzivă, materializată de multitudinea de partide din guvernul de coaliție, bloca un proces de reformă în direcția unor instituții economice incluzive. Pe lângă problemele economice cu care se confrunta țara, mai rămânea și problema corupției, rămasă nerezolvată de către vechea conducere. Prin înființarea Consiliului Național de Acțiune Împotriva Corupției și Criminalității Organizate de către președintele Emil Constantinescu, se recunoștea astfel incapacitatea juridică și polițienească de a lupta contra corupției[85].

Chiar dacă elitele postcomuniste românești au avut de trecut numeroase teste în ceea ce privește reformele politice și economice, ca urmare mai ales a condițiilor avansate de NATO și UE, iar unele progrese s-au făcut, la momentul anului 2000 societatea românească încă mai avea nevoie de multe schimbări. Mai mult decât atât, corupția a devenit un fenomen care a planat de-a lungul perioadei (problemă care persistă și în prezent) și care și-a spus cuvântul în special în ceea ce privește aspectele de ordin economic, precum privatizarea. Dacă la nivel formal instituțiile politice și economice deveniseră mai incluzive, cu o constituție adoptată în 1991 prin care se asumau o sumă de principii ale democrației liberale, precum și o economie liberalizată, la nivel informal încă planau practici extractive. La nivel politic elitele postrevoluționare urmăreau să controleze spațiul politic, iar problema respectării drepturilor minorităților a persistat cel puțin până la instituirea guvernării CDR, când UDMR a intrat în guvern. Practicile extractive de la nivel politic au avut corespondent și la nivel economic, servind astfel intereselor anumitor grupuri care au drenat resursele din societate în propriul beneficiu. Cu toate aceste neajunsuri, raportat la situația de dinainte de 1989, s-au realizat o serie de progrese în direcția adoptării unor instituții politice și economice mai incluzive, proces asistat și impulsionat de NATO și UE.

---

[84] Shafir, „The Ciorbea Government...", 87.
[85] Shafir, „The Ciorbea Government..., 89.

9.5. Concluzii

Hegemonia occidentală nu s-a manifestat prin exercițiul forței, ci prin condițiile avansate către statele foste comuniste, care aveau ca obiectiv aderarea la structurile euro-atlantice. În acest studiu de caz am tratat împreună hegemonia americană, evidențiată în special prin intermediul NATO, cât și pe cea europeană, manifestată nu prin exercițiul forței, ci prin puterea condiționalității Uniunii Europene. În procesul de aderare la structurile euro-atlantice, NATO și Uniunea Europeană s-au folosit de instrumentele pregătitoare aderării, completându-se reciproc, prin promovarea unor norme care țineau de stat de drept și economie de piață funcțională. Până la urmă, condițiile avansate de cele două organizații internaționale - la care s-a adăugat și asistența americană -, care vizau transformarea internă a statelor din Europa Centrală și de Est în direcția democratizării și liberalizării economice, au funcționat în tandem și s-au potențat reciproc. În sensul teoriei neoinstituționale a lui Acemoglu și Robinson, atât NATO, cât și Uniunea Europeană au avansat un pachet de condiții care vizau transformarea instituțiilor interne politice și economice ale statelor foste comuniste din instituții extractive, tributare unui model instituțional sovietic, în instituții incluzive, în conformitate cu principiile liberalismului. Hegemonia occidentală se plasează între hegemonia laxă și hegemonia închegată. Aceasta nu prezintă slăbiciunea și atitudinea de implicare redusă caracteristice hegemoniei de tip lax, însă nu prezintă nici elementele de control al deciziei interne și externe, aplicate prin exercitarea forței, caracteristice hegemoniei închegate. Elementul principal al hegemoniei occidentale este dat tocmai de condiționalitatea de care aceasta a dat dovadă în gestionarea relației cu puterile mai mici, printre care și România.

Prin intermediul mecanismelor de condiționalitate avansate de NATO și Uniunea Europeană, efectele care s-au propagat la nivelul statelor din Europa Centrală și de Est au ținut de tărâmul schimbării instituționale. Elitele central și est-europene, imediat după căderea regimurilor comuniste, au preluat ideile liberale și au inițiat reforme politice și economice interne, sub imboldul NATO și UE. În termenii lui Acemoglu și Robinson, influența hegemonică occidentală, prin intermediul condiționalității,

s-a manifestat în privința transformării instituționale de la instituții politice și economice extractive spre unele incluzive. Pe de altă parte, în România anilor 1990 se poate vorbi de persistența unor practici instituționale informale, în condițiile adoptării la nivel formal a unor instituții incluzive. Un element de coeziune care caracterizează acest model hegemonic l-a constituit și compatibilitatea în ceea ce privește ideile promovate de hegemon cu cele adoptate de noile elite politice postcomuniste. Statele Unite, prin intermediul NATO sau alte parteneriate, precum și Uniunea Europeană, au promovat la nivel internațional ideile specifice liberalismului, în speță democrația liberală și piața liberă. Era o schimbare la 180 de grade față de modelul hegemonic precedent, practicat de Uniunea Sovietică. Dacă hegemonia occidentală era partizana unor instituții politice și economice incluzive, promovate prin intermediul condiționalității, hegemonia sovietică a vizat impunerea cu forța a unor instituții extractive.

Spre deosebire de cazul Franței interbelice, modelului hegemonic occidental nu-i lipsește capacitatea de proiectare a forței, asigurată prin puterea militară americană sau a NATO. De altfel, NATO chiar a făcut uz de forță în anii 1990, numai intervenția din Iugoslavia fiind un exemplu în acest sens. În relație cu state precum România, aspirantă la statutul de membru NATO și UE, elementul central este condiționalitatea. Ulterior, după atentatele de la 11 septembrie 2001, forța armatei americane și a aliaților occidentali s-a văzut în Afganistan, precum și în Irak, unde în urma intervențiilor militare au eliminat regimurile politice din acele țări, urmând un lung proces de încercare de democratizare a acestor state. Însă aceste intervenții, precum și cele din Balcani din anii 1990 nu se pot compara cu relația avută cu statele din Europa Centrală și de Est, unde elitele acestor țări care au importat ideile hegemonice de democrație, stat de drept și economie de piață, s-au angajat pe drumul spre reformă și au fost asistate de Statele Unite, NATO și UE în acest sens. În cazul hegemoniei occidentale, ideile au avut un rol mult mai important decât exercitarea forței, aducându-și contribuția importantă la transformarea instituțională a statelor din Europa Centrală și de Est, constituind și un element de coeziune între modelul hegemonic și elitele politice locale.

Pentru cazul României, marile efecte ale modelului hegemonic occidental țin de procesul de schimbare al instituțiilor politice și economice. Chiar dacă imediat după Revoluția din 1989 noua elită conducătoare românească a pornit pe calea liberalizării politice și economice, eforturile în acest sens erau firave. Imediat după căderea regimului comunist a fost permisă apariția partidelor politice, iar o pleiadă de noi formațiuni au umplut spectrul politic. Instituțiile politice luaseră calea către incluzivitate. Nu mai exista monopolul unui singur partid, cel comunist, însă elitele din FSN, în frunte cu Iliescu, au urmărit și au obținut puterea politică, menținută până în 1996, când regimul politic românesc a trecut testul tranziției politice în mod pașnic. În ceea ce privește instituțiile economice, se poate observa o liberalizare după Revoluție, însă reformele au fost firave, iar resursele au fost direcționate către o rețea de oameni favoriți ai regimului, cu origini în fosta ordine comunistă. La nivel informal, chiar dacă se observa un oarecare progres, instituțiile economice rămâneau la un grad înalt de extractivitate. Instituțiile politice și economice au virat către o variantă mai incluzivă, însă nu în mod decisiv. O posibilă explicație a fenomenului de transformare instituțională înceată o poate constitui persistența unor practici instituționale informale, cu caracter extractiv, din perioada hegemoniei sovietice. În ultimă instanță, leadership-ul politic a fost asumat de elitele de rangul al doilea ale regimului comunist și nu din alte medii, precum cel muncitoresc, de pildă. Așadar, hegemonia închegată sovietică lăsase urme adânci la nivel de practică instituțională.

Condițiile presupuse de integrarea în structurile euro-atlantice au avut ca efect o accelerare a procesului de transformare instituțională a României, în direcția unor instituții politice și economice incluzive, apropiate de idealul promovat de hegemonia occidentală. Așa cum era construit, modelul hegemonic occidental ajuta statele aspirante la integrarea euro-atlantică să se reformeze intern prin asistență și fonduri disponibile. În vederea satisfacerii condițiilor necesare integrării euro-atlantice, elitele politice românești au trebuit să își asume marele proiect al transformării instituționale politice și economice. În acest sens, sub influență hegemonică, instituțiile politice românești au devenit mai incluzive.

Ceea ce merită remarcat referitor la modelul hegemonic occidental ține de felul în care acesta se manifestă în raport cu elitele politice locale. Influența modelului hegemonic occidental la nivel local nu s-a manifestat direct, prin elite existente și anexate, precum viza Germania în perioada interbelică, sau prin o elită nou construită cu forța, prin eliminarea celorlalte, precum în cazul hegemoniei sovietice. Influența hegemonică occidentală a fost facilitată după 1989 de existența unei elite favorabile la nivel local, al cărei comportament a fost influențat prin condițiile presupuse de integrarea euro-atlantică. În acest caz, ideile avansate de modelul hegemonic – democrație liberală, economie de piață, respectul pentru drepturile omului, stat de drept – s-au statornicit la nivel local, fiind adoptate de elitele locale, fără a fi nevoie de uzul forței pentru a impune modele instituționale inspirate din aceste idei. Îndrăznesc să afirm că în cazul modelului hegemonic occidental efectele s-au resimțit în urma combinației de idei atractive pentru elitele politice locale, împreună cu implicarea activă a hegemonului în răspândirea acestora, prin condițiile avansate și asistența acordată în vederea satisfacerii noilor condiții. Modelul hegemonic occidental nu s-a retras precum în cazul Franței în perioada interbelică, ci și-a adus contribuția activă la schimbările interne ce aveau să aibă loc în România și în celelalte state din zonă.

În ceea ce privește orientările de politică externă ale elitelor politice românești în raport cu hegemonia occidentală, argumentul meu este că acestea se pot încadra și pot fi explicate de conceptul de aliniere futuristă. Pentru alinierea futuristă în cazul orientărilor elitelor românești postcomuniste am în vedere următoarele argumente. În primul rând, România a rămas după Războiul Rece tot o putere mică. Ba chiar frământările interne ulterioare, etnice, politice și mai ales economice au slăbit statul român. Ulterior, degradarea nivelului de trai și rata ridicată a inflației au slăbit și mai mult România. Argumentele pentru aliniere futuristă pot îmbrăca mai multe forme. De pildă, elitele politice românești au înscris țara într-un trend post-Război Rece, care prevedea o dorință în bloc de integrare euro-atlantică. Statele Unite erau unica superputere rămasă după prăbușirea Uniunii Sovietice, câștigaseră Războiul Rece și reprezentau puterea al cărei model politic și economic ieșise victorios. Mai

mult, NATO reprezenta o alianță care promitea a oferi garanții de securitate statelor foste comuniste, precum și prezența într-un club select al statelor bogate occidentale. Mai mult decât atât, integrarea în Uniunea Europeană promitea să aducă cu sine prosperitatea întâlnită în Vest. Așadar, integrarea în structurile euro-atlantice promitea un viitor prosper și cu garanții de securitate.

În acest angrenaj, un rol important îl are ideologia liberală, victorioasă în urma confruntării la nivel mondial cu ideologia comunistă. Dacă după 1945 comunismul, atât la nivel ideologic, cât și ca regim politic, a fost practic impus cu forța de către hegemonul sovietic, după 1989, ideile liberale, hegemonice după căderea blocului comunist, au fost preluate – mai mult sau mai puțin formal – de către elitele politice din Europa Centrală și de Est. Îndrăznesc să afirm faptul că un element de coeziune în cazul modelului hegemonic occidental îl reprezintă ideologia liberală, care a rămas dominantă după Războiul Rece, ca model de succes și prevedea un viitor promițător, caracterizat de securitatea și prosperitatea oferită de structurile euro-atlantice. Superioritatea ideologică și în termeni materiali a modelului hegemonic occidental a reprezentat astfel un argument în vederea alinierii futuriste.

***

În prezent, ca membră a NATO România beneficiază de un nivel de securitate sporit, mai ales în contextul războiului din Ucraina, iar alianța cu Statele Unite presupune o prezență militară americană pe teritoriul României, spre a descuraja o eventuală agresiune externă. Pe teritoriul României se află trei baze militare americane, la Mihail Kogălniceanu, Deveselu și Câmpia Turzii, ultima fiind beneficiara unei investiții demarate în 2021 în proiecte de modernizare din partea Statelor Unite de 152 milioane de dolari[86]. După invadarea Ucrainei în februarie 2022, prezența

[86] Robert Lupițu, „SUA investesc 152 de milioane de euro în modernizarea Bazei de la Câmpia Turzii. Este cea mai mare investiție militară americană în Europa în 2021", *Calea Europeană*, 18 mai 2021, https://www.caleaeuropeana.ro/sua-investesc-152-de-milioane-de-euro-in-modernizarea-bazei-de-la-campia-turzii-este-cea-mai-mare-investitie-militara-americana-in-europa-in-2021/.

NATO a crescut în regiune, România fiind beneficiara unui proiect în valoare de 2,5 miliarde de dolari, o bază militară în jurul celei aeriene de la Mihail Kogălniceanu, cu o capacitate de 10 000 de soldați, planificată a fi cea mai mare din Europa[87]. Tot după momentul februarie 2022, la Cincu s-a înființat un grup de luptă multinațional NATO, sub conducere franceză, ce urmează ca în 2025 să fie ridicat la nivelul de brigadă, urmând ca efectivele să crească de la 1 500 la 4 000, alături de o suplimentare a tehnicii de luptă cu tancuri și obuziere[88].

În termeni economici, conform datelor oferite de Ministerul Finanțelor, de când este membră a Uniunii Europene, România a beneficiat de fonduri europene – în perioada 1 ianuarie 2007 – 31 martie 2024 – de 95,4 miliarde de euro, contribuind cu 30,3 miliarde euro la bugetul comun. Ceea ce înseamnă că, în perioada 2007-2024 România, ca membră a UE, se află pe un sold pozitiv de 65 miliarde de euro[89]. Tot de la momentul aderării la Uniunea Europeană, produsul intern brut al României a crescut, conform datelor oferite de Banca Mondială, de la 174,59 miliarde de dolari în 2007 la 300,69 miliarde de dolari în 2022[90]. Pe lângă fondurile europene se pot menționa și beneficiile economice datorate liberei circulații promovate de Uniunea Europeană. Așadar, în prezent, ca urmare a deciziilor asumate de elitele politice în anii 1990 România este încorporată într-un spațiu de securitate și prosperitate, îndrăznesc să spun, fără precedent.

---

87 Florin Jipa, „Euronews: România construiește cea mai mare bază militară din Europa de Sud-Est. Ce știm până acum despre Baza de la Mihail Kogălniceanu", *Monitorul Apărării și Securității*, 18 martie 2024, https://monitorulapararii.ro/euronews-romania-construieste-cea-mai-mare-baza-militara-din-europa-de-sud-est-ce-stim-pana-acum-despre-baza-de-la-mihail-kogalniceanu-1-54400.

88 Robert Lupițu, „Grupul de luptă NATO din România condus de Franța va fi ridicat, în 2025, la nivel de brigadă, de la 1.500 la 4.000 de militari aliați", *Calea Europeană*, 29 februarie 2024, https://www.caleaeuropeana.ro/grupul-de-lupta-nato-din-romania-condus-de-franta-va-fi-ridicat-in-2025-la-nivel-de-brigada-de-la-1-500-la-4-000-de-militari-aliati/.

89 „Evoluția fluxurilor financiare dintre România și Uniunea Europeană (BALANȚA FINANCIARĂ NETĂ)", Ministerul Finanțelor, accesat la 7 iunie 2024, https://mfinante.gov.ro/documents/35673/920747/BFN_2024_03_31.pdf.

90 „România", World Bank Group, accesat la 27 iunie 2024. https://data.worldbank.org/country/romania?locale=ro.

România este membră a spațiului euro-atlantic, în care se pune mare preț pe principiile liberale de organizare a politicii și a economiei. În speță, recentele politici antiliberale venite în trecut dinspre Ungaria sau Polonia au fost taxate de Uniunea Europeană, aceste două state fiind amenințate cu tăierea fondurilor dinspre Comisia Europeană, deoarece au fost acuzate că puneau în pericol statul de drept[91]. De pildă, în Ungaria a fost adoptată în 2021 o lege împotriva pedofiliei și promovării homosexualității, care a fost condamnată de majoritatea liderilor statelor Uniunii Europene, pe motiv că acesta ar încălca drepturile omului, propunând astfel sancțiuni economice, precum condiționarea acordării fondurilor europene de verificarea situației statului de drept[92]. Un alt caz a fost cel al legii care interzicea avortul în Polonia (adoptată de vechea putere conservatoare), care a generat critici din partea Uniunii Europene, tot pe motiv că ar fi reprezentat o îngrădire a drepturilor omului[93].

Deși astăzi România face parte din spațiul liberal euro-atlantic, în cazul în care situația geopolitică la nivel mondial și regional ar lua o altă turnură, pentru România există situații precedente. Se poate aminti, în acest caz, de reorientarea interbelică înspre Germania nazistă, după ce alianța cu marile puteri occidentale nu și-a atins scopul, acela de a păstra integritatea teritorială a României în fața revizionismului statelor vecine. Nu se poate ignora, în contextul reorientărilor externe ale elitelor politice românești, nici reorientarea din 1914-1916, când mult invocatul „ideal național" al reîntregirii a reprezentat una din justificările intrării în război de partea Antantei contra Puterilor Centrale, foștii aliați. De asemenea, un alt precedent îl poate constitui și situația de după căderea regimurilor comuniste în Europa de Est, și mai ales disoluția Uniunii Sovietice în 1991,

---

[91] Bernd Riegert, „UE: Disputa cu Polonia și Ungaria se amplifică", *Deutsche Welle*, 19 iulie 2021, https://www.dw.com/ro/ue-disputa-cu-polonia-%C5%9Fi-ungaria-se-amplific%C4%83/a-58306521.

[92] Bernd Riegert, „Summit UE: Majoritatea împotriva lui Viktor Orban", *Deutsche Welle*, 26 iunie 2021, https://www.dw.com/ro/summit-ue-majoritatea-%C3%AEmpotriva-lui-viktor-orban/a-58044721.

[93] „EU criticises Poland's abortion ban as it reminds member states to 'respect fundamental rights", Euronews, ultima modificare 25 februarie 2021. https://www.euronews.com/2021/02/24/eu-criticises-poland-s-abortion-ban-as-it-reminds-member-states-to-respect-fundamental-rig.

fapte care au reprezentat parte din contextul post-Război Rece, care a generat reorientarea externă a României.

Partidele politice din România, conform documentelor statutare, manifestă o tendință generală spre o atitudine pro-euro-atlantică. Conform site-ului oficial, Partidul Social Democrat, aflat în prezent la guvernare, se revendică drept „cel mai pro-european partid din România", „susținând creșterea profilului României la nivelul NATO, dar și dezvoltarea parteneriatului strategic cu Statele Unite"[94], în timp ce în documentele Partidului Național Liberal stă menționat faptul că „[t]rebuie respectate cu fermitate angajamentele naționale privind statutul de membru al Uniunii Europene și NATO, precum și parteneriatul strategic cu Statele Unite ale Americii"[95]. În ceea ce privește Uniunea Salvați România, pe site-ul oficial este menționat faptul că „[a]partenența României la NATO și parteneriatul strategic cu SUA sunt esențiale pentru securitatea națională"[96]. Din zona revendicată drept polul suveranist, se remarcă Alianța pentru Unirea Românilor și partidul S.O.S. România. Programul de guvernare al AUR subliniază o orientare euro-atlantică, dar cu „recunoașterea rolului României ca aliat și stat membru cu drepturi egale" al comunității euro-atlantice, urmând ca „[i]nteresul național trebuie să fie axul central al politicii externe a României", respingând totodată și „tendințele de centralizare a deciziilor la nivelul Uniunii Europene"[97]. Partidul S.O.S. România menționează în programul politic un nivel mediocru al politicii externe, care, cu multe ocazii, ar afecta grav percepția partenerilor strategici. În continuare, România trebuie să stea alături de statele democratice, nu „de partea dictaturilor ruse și chineze", aceasta trebuind să se alăture celor care vizează reforma integrării europene[98].

---

[94] „Direcția noastră politică", *Site oficial PSD*, accesat la 5 iunie 2024, https://www.psd.ro/directia-noastra-politica/.

[95] „Valori Liberale", Site oficial PNL, accesat la 5 iunie 2024, https://pnl.ro/principii-si-valori/.

[96] „NATO și apărarea națională", Site oficial USR, accesat la 5 iunie 2024, https://usr.ro/program/nato-si-apararea-nationala/#more-3620.

[97] „Românii - demni în Europa și în lume", Reconstruim România, accesat la 5 iunie 2024, https://programaur.ro/1-romanii-demni-in-europa-si-in-lume/.

[98] „Program politic S.O.S. România", Site oficial S.O.S. România, accesat la 5 iunie 2024, https://sosro.ro/program/.

Dacă în documentele programatice AUR și S.O.S. România prezintă o viziune moderat pro-occidentală, mai vagă în cadrul celui de-al doilea partid, aceste partide, împreună cu liderii acestora, sunt bănuite a avea legături cu Rusia. În iunie 2023, ambasadorul rus la București de atunci, Valeri Kuzmin declara că AUR reprezintă singurul partid care avansează interesele naționale, în condițiile în care - după spusele ambasadorului - România este dominată de un sentiment rusofob transpartinic și dependentă de Statele Unite[99]. La rândul său, lidera S.O.S., Diana Iovanovici-Șoșoacă, a făcut parte în 2022 dintr-un grup de parlamentari români, care, în cadrul unei audiențe, i-au avansat ambasadorului Kuzmin o propunere privind neutralitatea României referitoare la războiul din Ucraina[100].

Încă din 2008 Federația Rusă își semnala tentativa de revenire ca actor relevant pe scena internațională sub președinția lui Vladimir Putin și dădea semne că intenționează să-și recupereze statutul de mare putere, odată cu războiul din Georgia, văzut astăzi ca o bornă în relațiile ruso-occidentale[101]. Începând cu 2014, odată cu anexarea Crimeii, comunitatea internațională este martoră la o revenire a Rusiei ca actor relevant la nivel global[102], o Rusie care pledează pentru o ordine internațională multipolară, opusă unipolarismului american[103]. Din 22 februarie 2022, odată cu invazia pe scară largă a Ucrainei de către Federația Rusă, Europa este martora celei mai mari confruntări militare de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război

[99] „Kuzmin evidențiază partidul AUR ca o excepție a consensului proatlantic din politica românească", Euractiv, ultima actualizare 22 iunie 2023, https://www.euractiv.ro/politic-intern/kuzmin-evidentiaza-partidul-aur-ca-o-exceptie-a-consensului-proatlantic-din-politica-romaneasca-62423.

[100] Sabina Fati, „Ambasada Rusiei și «idioții ei utili» din România", *Deutsche Welle*, 1 aprilie 2022, https://www.dw.com/ro/ambasada-rusiei-și-idioții-ei-utili-din-românia/a-61325427.

[101] Peter Dickinson, „The 2008 Russo-Georgian War: Putin's green light", *Atlantic Council*, 7 august 2021, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-2008-russo-georgian-war-putins-green-light/.

[102] Julia Gurganus, Eugene Rumer, „Russia's Global Ambitions", *Carnegie Endowment for International Peace*, 20 februarie 2019. https://carnegieendowment.org/2019/02/20/russia-s-global-ambitions-in-perspective-pub-78067.

[103] Elizabeth Buchanan, „What Russia wants in a multipolar world", *The Interpreter*, 31 octombrie 2019, https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/what-russia-wants-multipolar-world.

Mondial încoace, iar România împarte cea mai mare frontieră cu Ucraina și este un stat riveran la Marea Neagră, unde se găsește și Rusia, la extremitatea nord-estică.

Elitele politice românești de la conducere au manifestat și încă manifestă o atitudine de solidaritate cu Ucraina, atât la nivel discursiv, cât și în fapte. Solidar cu cauza ucraineană încă de la început, pentru președintele Klaus Iohannis, ajutorul dat mai departe Ucrainei ar trebui să fie prioritar pentru Uniunea Europeană, în eforturile de apărare a prezentei ordini internaționale[104]. În ianuarie 2023, pe vremea când încă era prim-ministru, Nicolae Ciucă (actualmente președinte al PNL) sublinia, în cadrul unei ședințe de guvern, angajamentul României de a sprijini în continuare Ucraina[105]. Premierul actual, Marcel Ciolacu (președinte al PSD) sublinia în același an, într-o întrevedere cu omologul ucrainean, susținerea din partea României, oricât este necesar, până la victoria ucraineană finală, urmată de restabilirea granițelor sale, precum și în efortul de reconstrucție a Ucrainei[106].

Dacă liderii României și-au manifestat în repetate rânduri solidaritatea față de Ucraina, au fost luate și măsuri concrete. Pentru a menționa câteva din măsuri, încă de la început, Guvernul României a acționat pe două paliere - asistență de urgență, respectiv protecție. Încă din prima zi a războiului s-a constituit un *Task-Force decizional la nivel înalt*, coordonat de prim-ministru, urmat de unul operațional, „Comisia

---

104 „Președintele Iohannis: «Trebuie să fim în continuare alături de Ucraina și de poporul ucrainean»„, Parlamentul European, ultima modificare 07 februarie 2024, https://www.europarl.europa.eu/topics/ro/article/20240201STO17291/presedintele-iohannis-trebuie-sa-fim-in-continuare-alaturi-de-ucraina.

105 „Nicolae Ciucă anunță sprijin în continuare pentru Ucraina, remarcând eforturile deosebite făcute de România în 2022: «Războiul nu s-a încheiat, iar noi vom continua să oferim sprijinul nostru Ucrainei și refugiaților»„, TVR Info, accesat la 5 iunie 2024, https://tvrinfo.ro/nicolae-ciuca-anun-a-sprijin-in-continuare-pentru-ucraina-remarcand-eforturile-deosebite-facute-de_922644/.

106 Ana Petrescu, „Ciolacu: Vom fi alături de Ucraina atât timp cât va fi nevoie, până la victoria Ucrainei și restaurarea integrității teritoriale a acesteia, dar și mai departe, în procesul de reconstrucție", *News.ro*, ultima modificare 18 august 2023, https://www.news.ro/politic-intern/ciolacu-vom-fi-alaturi-de-ucraina-atat-timp-cat-va-fi-nevoie-pana-la-victoria-ucrainei-si-restaurarea-integritatii-teritoriale-a-acesteia-dar-si-mai-departe-in-procesul-de-reconstructie-video-1922403318002023081421288231.

Ucrainei", cu scopul de a gestiona activitatea în ceea ce privește criza refugiaților. La rândul său, *Grupul de Coordonare Strategică a Asistenței Umanitare* a fost creat în scop umanitar, precum și de a înlesni cooperarea între entitățile de la nivel național sau internațional[107]. Deși liderii politici români au evitat să dea detalii despre amploarea ajutorului militar, România a trimis în Ucraina armament, muniție, blindate, lansatoare de rachete ș.a.m.d. S-au întreprins și demersuri ca România să trimită un sistem Patriot în Ucraina, cu scopul de a contribui la apărarea antiaeriană a Ucrainei. Nu în ultimul rând, România a fost desemnată să antreneze piloți ucraineni în primul centru pentru avioanele F-16 din Europa[108].

La rândul său, China se prefigurează a fi un actor contestatar direct la adresa hegemoniei mondiale americane. În anul 2014 economia Chinei a depășit-o pe cea americană în termeni de paritate a puterii de cumpărare, începând să se discute despre un așa numit „secol chinezesc"[109]. Pe lângă progresul economic, China a demarat și un proces de modernizare și reformare a armatei, care ar trebui să domine regiunea Asia-Pacific și să poată câștiga războaie globale până în 2049, investind peste la 200 miliarde de dolari anual[110]. Mai mult decât atât, China alocă resurse însemnate pentru proiectul One Belt One Road (OBOR), care reprezintă un efort inițiat de conducătorul chinez Xi Jingping în 2013 și care vizează conectarea economică și infrastructurală cu statele din regiunea eurasiatică[111]. În

---

[107] „RĂSPUNSUL ROMÂNIEI LA CRIZA UMANITARĂ A REFUGIAȚILOR", Guvernul României, ultima modificare 21 aprilie 2022. https://www.gov.ro/ro/ucraina-impreuna-ajutam-mai-mult#null.

[108] Darius Mureșan, „Primul înalt oficial român care admite sprijinul militar către Ucraina. Iar Patriot se alătură unei liste lungi care conține lansatoare APRA-40 sau blindate TAB-71", *Defense Romania*, ultima modificare 08 mai 2024, https://www.defenseromania.ro/primul-inalt-oficial-roman-care-admite-sprijinul-militar-catre-ucraina-iar-patriot-se-alatura-unei-liste-lungi-care-contine-lansatoare-apra-40-sau-blindate-tab-71_628198.html.

[109] Joseph E. Stiglitz, „The Chinese Century", *Vanity Fair*, 4 decembrie 2014. https://www.vanityfair.com/news/2015/01/china-worlds-largest-economy. Cu referire la presupusul secol chinezesc, vezi și Hal Brands, „The Chinese Century?", *The National Interest*, 19 februarie 2018. https://nationalinterest.org/feature/the-chinese-century-24557.

[110] Lindsay Maizland, „China's Modernizing Military", *Council on Foreign Relations*, 5 februarie 2020. https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-modernizing-military.

[111] Vezi Nadège Rolland, „A Concise Guide to the Belt and Road Initiative", The National Bureau of Asian Research, 11 aprilie 2019, https://www.nbr.org/publication/a-guide-to-the-belt-and-road-initiative/.

eforturile de creare a unei noi ordini chineze, de natură multipolară, ca alternativă la cea americană, încă trei programe completează OBOR, anume Inițiativa de Dezvoltare Globală, Inițiativa de Securitate Globală și Inițiativa de Civilizație Globală, menite realiza o nouă ordine internațională[112]. Având în vedere ascensiunea chineză, în dezbaterile din domeniul Relațiilor Internaționale se ia în calcul o posibilă confruntare hegemonică, la nivel sistemic, între Statele Unite și China, în viitorul apropiat sau îndepărtat[113]. Din nou, în ce măsură o competiție la nivel global între Statele Unite și China, care crește în influență, va afecta dinamica orientărilor elitelor românești pe viitor rămâne încă sub semnul întrebării.

---

[112] Elizabeth Economy, „China's Alternative Order. And What America Should Learn From It", *Foreign Affairs*, 103, nr. 3 (2024): 8-10.

[113] Vezi și interviul cu John J. Mearsheimer, Jean-Frédéric Légaré-Tremblay, „China Will Not Rise Peacefully", *Open Canada*, 12 februarie 2014, https://opencanada.org/why-china-will-not-rise-peacefully/, Allison, *Capcana lui Tucidide...* sau Joseph S. Nye, Jr., „What Could Cause a US-China War?", *Project Syndicate*, 2 martie 2021, https://www.project-syndicate.org/commentary/what-could-cause-us-china-war-by-joseph-s-nye-2021-03.

Discuții și concluzii generale

Discuții cu caracter general

Această cercetare a avut în vedere studierea efectelor hegemoniei exercitate de marile puteri din perspectiva unei puteri mici, România între 1913 și 2000, cu referențialul principal pe orientările elitelor politice românești. Cercetarea a vizat efectele hegemoniei asupra compartimentului de orientare de politică externă a elitelor politice românești, cât și de construcție instituțională internă, în termenii efectelor hegemoniei asupra instituțiilor politice și economice ale României. Totodată, cercetarea a urmărit și modul cum s-au adaptat marile puteri hegemonice la condițiile locale, în urma interacțiunii cu elitele politice românești. Această cercetare reprezintă un demers de studiu al hegemoniei dintr-o perspectivă inversată, pornind de la situația unui stat mic, precum România, trecut prin cinci studii de caz, corespondente a cinci modele hegemonice aplicabile pe cazul României: hegemonia germană antebelică, hegemonia franceză interbelică, hegemonia germană interbelică, hegemonia sovietică și hegemonia occidentală. Fiecare din aceste cinci modele hegemonice își găsește locul pe o axă, între extremele care presupun două ideal tipuri de hegemonie, hegemonia laxă, respectiv hegemonia închegată.

În cadrul cercetării am propus spre testare patru ipoteze, pe care le voi discuta pe scurt mai jos.

În cazul în care se sesizează o compatibilitate mai mare la nivel de idei între hegemon și elitele locale, cele din urmă tind să fie mai loiale hegemonului. Această ipoteză este validă și se susține în cazul în care dinspre hegemon se propagă idei compatibile cu cele împărtășite de elitele politice locale. După cum am arătat în cazul Franței, elitele politice românești de factură pro-franceză, care în general au deținut puterea de decizie în stat și au menținut

orientarea României înspre aceasta, au rămas loiale hegemonului francez până în apropiere de izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial. De altfel, elitele românești pro-franceze au făcut eforturi intense de a face parte integrantă din sistemul de alianțe susținut de Franța, cât și de a semna un tratat de alianță cu aceasta. În epocă, Franța era văzută ca un etalon în ceea ce privește exercitarea democrației. În cazul hegemoniei occidentale, elitele politice românești au îmbrățișat ideile propagate de aceasta și au făcut eforturi de a satisface cerințele prevăzute de integrarea euro-atlantică. Integrarea euro-atlantică necesita asumarea de către elitele românești a unor idei și valori desprinse din ideologia liberală și care presupuneau democrația liberală, statul de drept, respectarea drepturilor omului și ale minorităților, precum și construirea unei economii libere de piață.

Comportamentul dominant de alianță al elitelor politice românești este caracterizat de aliniere. Această ipoteză este validă, deoarece, între 1913 și 2000 puține au fost cazurile în care elitele politice românești au recurs la o strategie de balansare. Elitele politice românești au recurs la balansare atunci când au avut în vedere păstrarea unui *status quo*, precum la momentul intrării României în cel de-Al Doilea Război Balcanic, pentru a preveni ascensiunea unei Bulgarii mari la nivel regional. Mai târziu, în contextul alianței cu Franța, elitele politice românești s-au implicat într-o politică de construcție de alianțe la nivel regional, susținute de hegemonul francez, în speță alianța cu Polonia, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, aranjamente regionale îndreptate împotriva revizionismului. În celelalte cazuri, comportamentul elitelor a fost determinat de aliniere, fie că era vorba de aliniere cu sursa pericolului, precum în cazul alianței cu Uniunea Sovietică, sau aliniere futuristă în cazul alianțelor cu Antanta, respectiv NATO/Statele Unite.

Cu cât modelul hegemonic este mai lax, cu atât impactul asupra instituțiilor interne (politice și economice) asupra micii puteri este mai redus. Această ipoteză este validă în cazurile în care modelul hegemonic se apropie de o formă de tip lax, precum modelul francez sau german antebelic. Atât Franța, cât și Germania Imperială sau Austro-Ungaria (cu mici excepții prezentate în cadrul studiului de caz) nu au vizat schimbarea instituțiilor interne politice

și economice românești. Din contră, elitele politice românești au găsit inspirație în modelele instituționale franceze sau germane. În cazul hegemoniei franceze, atunci când instituțiile politice românești au devenit mai extractive (instaurarea dictaturii carliste), hegemonul francez nu a încercat schimbarea instituțiilor românești într-o direcție favorabilă. O mențiune aici merită și cazul hegemoniei germane interbelice, care nu a avut un impact direct asupra instituțiilor politice și economice românești. De altfel, atunci când Regele Carol al II-lea a dispus asasinarea liderilor Gărzii de Fier, Berlinul s-a limitat la acțiuni de protest. Acest lucru nu înseamnă însă că liderii Germaniei Naziste nu au încercat să coaguleze la nivelul elitelor politice românești un grup favorabil intereselor germane. În cazul hegemoniei germane interbelice, instituțiile devenite extractive au fost mai degrabă rezultatul unor procese interne, de subminare a ordinii politice existente, întreprinse de Regele Carol al II-lea.

Cu cât modelul hegemonic este mai închegat, cu atât impactul asupra instituțiilor interne (politice și economice) asupra micii puteri este mai ridicat, vizând schimbarea acestora după chipul și asemănarea celor din interiorul marii puteri hegemonice. Această ipoteză este validă în cazul hegemoniei sovietice, având în vedere că reprezintă modelul cel mai apropiat de o hegemonie închegată. Hegemonul sovietic și-a construit propria elită politică în România, pe care și-a subordonat-o și a folosit-o drept intermediar în vederea schimbării instituțiilor politice și economice românești, în direcția unora extractive, după model sovietic. După cum am arătat, amploarea efectelor generate de hegemonia sovietică la nivel instituțional a fost atât de mare, încât o serie de practici informale cu caracter extractiv s-au păstrat și în perioada postcomunistă. Pe de altă parte, și modelul hegemonic occidental a avut un impact semnificativ asupra transformării instituționale a României postcomuniste, însă elementul central a fost dat de condiționalitate, nu de forță precum în cazul modelului sovietic, iar schimbarea s-a făcut din voința elitelor, fără implicarea brutală din partea hegemonului, ca în cazul hegemoniei sovietice.

În ceea ce privește hegemonia, discuția cu privire la acest aspect poate căpăta mai multe valențe. În primul rând, hegemonia nu reprezintă un fenomen static. Hegemonia reprezintă mai degrabă un fenomen

dinamic, reactiv, care variază în intensitate, ca urmare a caracterului intern al instituțiilor marilor puteri hegemonice, a naturii intereselor acestora, care intră în contact cu elementele care țin de interesele formulate de elitele politice ale unei puteri mici. În egală măsură, interesele elitelor politice locale pot fi compatibile într-un grad mai mare sau mai mic cu cele ale hegemonului, care trebuie să-și adapteze practicile și abordările în raport cu ceea ce întâlnește la nivel local. Pe lângă presiunile pe care marile puteri hegemonice le resimt din partea altor competitori în arena internațională, acestea trebuie să facă față și unor presiuni care își găsesc sursa în condițiile locale ale unei puteri mici. Așadar, hegemonia este un film pe mai multe planuri, care se desfășoară atât în ceea ce privește planul influențării în diferite grade a statelor mai mici, dar și în direcție inversă, înspre hegemon, ca urmare a feedback-ului provenit dinspre elitele locale, precum și în ceea ce privește presiunile venite dinspre alte mari puteri.

Rezultatele cercetării

În cadrul acestei cercetări am urmărit studierea efectelor hegemoniei exercitate de către marile puteri hegemonice, având ca obiect de studiu orientările elitelor politice ale unei puteri mici, România între 1913 și 2000. Având în vedere abundența de studii din literatura de specialitate care abordează problema hegemoniei în relațiile internaționale din perspectiva marilor puteri hegemonice, un studiu al efectelor acesteia dintr-o perspectivă inversă era necesar. Mai exact, hegemonia a fost studiată având ca punct central o putere mică, un stat dominat, care, în perioada de referință a studiului a experimentat cinci forme de dominație hegemonică. De aceea, această cercetare presupune și o componentă comparativă, între cinci modele hegemonice succesive, aplicabile pentru cazul României. Cele cinci modele hegemonice pe care le-am avut în vedere în cadrul acestei cercetări au fost hegemonia germană antebelică, hegemonia franceză, hegemonia germană nazistă, hegemonia sovietică și hegemonia occidentală.

Vizând studierea celor cinci modele hegemonice în raport cu România, prin apelul făcut la orientările elitelor politice românești, am avut

în vedere demonstrarea tezei care susține că marile puteri hegemonice își adaptează modelele hegemonice în funcție de condițiile locale, ca urmare a interacțiunii cu elitele politice ale unui stat aflat sub dominație hegemonică. Hegemonia este, așadar, un proces de adaptare și redefinire la condițiile locale, ca urmare a interacțiunii hegemonului cu elitele politice ale statelor aflate sub dominație hegemonică. Pe lângă politicile care produc efecte de o anvergură variabilă în ceea ce privește mediul intern al statelor mai mici și orientările de politică externă asumate de către elitele politice locale, efectele hegemoniei au și un efect invers, dinspre elite locale spre hegemon. Așa cum efectele hegemoniei care emană din acțiunile întreprinse de marile puteri se răsfrâng asupra celor mici, există și un efect invers, materializat într-un efect de bumerang, dinspre elitele locale spre hegemon, în măsura în care cel din urmă o permite.

Dată fiind complexitatea demersului de cercetare, am avut în vedere mai multe perspective teoretice. Am pornit inițial de la literatura cu privire la hegemonie în relațiile internaționale, ca abordare teoretică de bază în vederea analizării efectelor hegemoniei din perspectiva României. Cu privire la hegemonie, am avut în vedere o definiție combinată a acesteia. În primă instanță, am luat în calcul aspectul puterii brute al hegemoniei, materializat prin componenta economică și militară, ca bază pentru exercitarea puterii. Dar dominația marilor puteri hegemonice nu se poate reduce doar la caracteristicile unei hegemonii pure și dure, în care hegemonul face întotdeauna uz de forță sau amenință cu folosirea acesteia în vederea atingerii obiectivelor sale. Din acest motiv, am avut în vedere și o componentă non-materială a hegemoniei, care cuprinde elementul de atracție al ideilor avansate de hegemon. În acest sens, am formulat două ideal-tipuri de hegemonie, hegemonie laxă, respectiv hegemonie închegată, fiecare reprezentând un caz extrem corespondent variațiilor hegemoniei. Cu alte cuvinte, intensitatea hegemoniei se întinde pe un continuum, care variază de la hegemonia laxă la hegemonia închegată. Trebuie insistat pe faptul că hegemonia laxă și hegemonia închegată presupun două tipuri ideale de modele hegemonice, utile în a aproxima și analiza realitatea redată de cele cinci modele hegemonice aplicabile pe cazul României.

Hegemonia laxă presupune un control mai scăzut al hegemonului în ceea ce privește gestionarea relațiilor cu statele mai mici, fie din lipsa capabilităților, fie din lipsa interesului, în timp ce poate manifesta o predispoziție scăzută în gestionarea relațiilor internaționale. Hegemonia laxă nu presupune un control larg asupra segmentelor de decizie în orientarea externă a elitelor locale, care sunt atașate de alianța cu hegemonul mai degrabă ca urmare a unei compatibilități de pe tărâmul ideilor. În ceea ce privește mediul instituțional intern, hegemonia laxă nu vizează interferența în dinamica instituțiilor interne ale puterii mai mici. Prin exercitarea hegemoniei laxe, hegemonul nu urmărește schimbarea caracterul instituțiilor politice și economice într-o direcție incluzivă sau extractivă. Spre exemplu, în cazul Franței, la care elitele politice românești se raportau precum la un model de democrație și un garant al ordinii instituite după Primul Război Mondial, atunci când instituțiile politice românești au virat către o formă autoritară, apoi dictatorială, sub Carol al II-lea, în termeni de extractivitate, Franța nu a intervenit in direcția unei reglări favorabile a instituțiilor. Mai mult, hegemonia franceză a permis existența unui pluralism în mediul politic românesc, chiar și atunci când au apărut formațiuni politice contestatare, care vizau o reorientare a României înspre Germania. De altfel, hegemonul francez nu s-a implicat nici în ceea ce privește gestionarea situației membrilor Partidului Comunist din România, care vizau dezmembrarea României Mari și comunizarea acesteia, această afacere rămânând una gestionată de guvernul român.

Hegemonia închegată se află în antiteză cu cea laxă. Aceasta presupune un control larg al hegemonului asupra politicii interne și externe a statelor aflate sub dominația sa. Hegemonia închegată presupune deținerea unor capabilități militare și economice însemnate din partea marii puteri hegemonice, precum și un rol activ al acesteia în gestionarea relației cu elitele locale. Hegemonia închegată presupune un grad ridicat de control al hegemonului în ceea ce privește orientarea elitelor politice locale, pe care le poate controla prin intermediul exercitării forței. De pildă, dacă în interiorul statelor mai mici din sfera de influență a hegemoniei închegate au loc transformări instituționale, pe care hegemonul le consideră amenințătoare, acesta poate interveni cu forța în vederea restabilirii ordinii

de dinainte. În acest sens, se pot explica și intervențiile sovietice din Ungaria în 1956 sau Cehoslovacia în 1968. De altfel, pentru hegemonul care avansează un model hegemonic închegat, practica instituțională internă, politică și economică, are în vedere modele instituționale extractive, pe care caută să le impună în mediul intern al puterilor mai mici, cu obiectivul de a le transforma după chipul și asemănarea acestuia. După cel de-Al Doilea Război Mondial, Uniunea Sovietică, un stat cu instituții politico-economice extractive, materializate printr-un regim totalitar și o economie dirijată și centralizată, a urmărit și a reușit transformarea instituțională a statelor satelit, în conformitate cu propriile modele instituționale interne. Așa a urmat transformarea instituțională a statelor satelit, care au ajuns, prin intermediul unei elite politice formate de hegemonul sovietic, să implementeze modele instituționale extractive, concretizate în naționalizarea industriei și colectivizarea agriculturii, precum și în eliminarea opoziției politice, pentru a asigura primatul politic al partidelor comuniste. După cum am arătat, România nu a fost ocolită de astfel de practici.

Această cercetare s-a raportat la elitele politice drept principalii intermediari în relația cu puterile hegemonice. Din această rațiune, a fost nevoie și de o discuție referitoare la principalele perspective teoretice din literatură cu privire la elitele politice. Scopul discuției cu privire la elitele politice a fost dat de nevoia de a fixa înțelesul cu privire la ceea ce înseamnă acești actori, cine sunt, ce le conferă un astfel de statut, care este rolul acestora în societate și, mai ales, în cadrul statului, având în vedere că dețin funcții cu privire la procesul decizional extern și intern. Am pornit de la autorii clasici cu privire la elite politice, precum Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca, Robert Michels, Max Weber sau José Ortega y Gasset. Am continuat cu prezentarea perspectivei oferită de Daron Acemoglu și James A. Robinson în cadrul noului instituționalism economic. Cei doi autori se raportează la elitele politice drept indivizi de la vârful puterii care pot influența transformarea instituțională a unui stat, în direcția unor instituții politice incluzive sau extractive, precum și a unor instituții economice incluzive sau extractive. Ulterior, am avut în vedere și o discuție referitoare la perspectiva oferită de Milovan Djilas, cu privire *noua clasă*, apărută în cadrul regimurilor comuniste și care a înlocuit funcțiile clasei precedente,

exploatatoare, pe care se presupunea că a eliminat-o. În cadrul acestei cercetări am avut în vedere faptul că elitele politice reprezintă indivizi cu putere de decizie de la vârful societății, însă am asumat și perspectiva lui Acemoglu și Robinson, cu privire la funcția acestora de creare de instituții. Astfel, elitele politice au un dublu rol. La nivel de politică externă, elitele politice au rolul de a decide cu privire la orientarea pe care și-o asumă statul la nivel extern, fiind astfel principalii intermediari în relația cu hegemonul. La nivel intern, ca urmare a diferitelor grade de presiune hegemonică, sau ca urmare a unor procese interne, elitele politice reprezintă entități creatoare de instituții, care le ajută să-și avanseze propriile interese (de a rămâne la putere sau de a acumula resurse) sau să servească interesele puterii hegemonice.

Din discuția de mai sus, cu privire la elitele politice și rolul acestora, decurge și nevoia de a adopta o perspectivă cu privire la instituțiile politice și economice. Din perspectiva teoriilor instituționale, instituțiile reprezintă reguli sau norme care reglementează activitățile sociale, politice și economice, fiind astfel creații umane. Dat fiind faptul că în cadrul acestei cercetări am adoptat perspectiva noului instituționalism economic, în varianta avansată de Acemoglu și Robinson, am insistat asupra conceptualizării acestora cu privire la instituțiile politice și economice. Instituțiile politice se pot concretiza în două tipuri, incluzive sau extractive. Instituțiile politice incluzive sunt corespondente celor democratice, care presupun existența unui pluralism politic, separarea puterilor în stat, alegeri libere și corecte, respectarea drepturilor omului și metode de limitare a puterii elitelor. Această categorie de instituții este caracteristică regimurilor politice democratice, de democrație liberală. În cazul instituțiilor politice extractive, cetățenii unui stat au puține pârghii de control asupra puterii, care, în general este concentrată în cadrul unui grup restrâns sau chiar în mâinile unui singur individ. Drepturile omului sunt frecvent încălcate, alegerile nu sunt libere și corecte, iar pluralismul politic, precum și separarea puterilor în stat nu funcționează. Elitele se pot folosi de instituțiile politice extractive pentru a se menține la putere prin alterarea rezultatelor alegerilor sau eliminarea opoziției politice, precum și pentru a

avansa instituții economice extractive, prin intermediul cărora să extragă resurse, în detrimentul marii mase a populației.

Instituțiile politice reprezintă platforma prin care elitele politice avansează instituții economice incluzive sau extractive. Instituțiile economice incluzive sunt caracteristice economiilor capitaliste, în care distribuția resurselor în societate este mai largă, iar marea masă a populației are libertatea de a se angaja în activități economice, în funcție de interesele și abilitățile fiecărui individ. Un element definitoriu pentru instituțiile economice incluzive este garantarea proprietății private, ca stimulent de natură economică pentru indivizi și factor favorizant al productivității. În cadrul instituțiilor economice extractive controlul statului este mai ridicat și acesta nu garantează dreptul la proprietate privată. Nivelul de coerciție din partea statului fiind crescut, se îngrădește astfel activitatea economică a indivizilor și întreprinderilor. De regulă, instituțiile economice extractive sunt construite în avantajul unui grup politic restrâns, care extrage resurse din societate pentru propriul interes, spre a acumula resurse și a se menține la putere.

Utilitatea perspectivei neoinstituționale a lui Acemoglu și Robinson ține de nevoia de a o integra în studiul asupra efectelor hegemoniei la nivel local, de a evalua mai precis măsura în care marile puteri hegemonice au putut influența elitele politice românești în vederea modificării sau nu a instituțiilor politice și economice. După cum am arătat, marea putere hegemonică, în măsura în care își propune și în funcție de tipul de hegemonie pe care-l practică, poate interfera într-o măsură mai mare sau mai mică în mediul instituțional intern al unei puteri mai mici. Marea putere hegemonică poate să nu modifice structura instituțională a unei puteri mai mici sau poate să o facă fie în direcția extractivității, fie în direcția incluzivității. Hegemonul poate fie să impună violent construcția unor instituții extractive, politice și economice, prin intermediul elitei politice locale, precum este cazul Uniunii Sovietice, fie poate să condiționeze construcția unor instituții incluzive, precum este în cazul Statelor Unite și a Uniunii Europene.

Pe lângă schimbările pe care le poate determina la nivelul instituțiilor interne, efectele hegemoniei se manifestă și în compartimentul orientărilor

externe ale elitelor politice locale, la nivelul comportamentelor de alianță pe care le pot avea acestea. În cadrul secțiunii rezervate comportamentelor cu privire la alianță, am avut în vedere discuția acestora în relație cu elitele politice locale, care, în relația cu hegemonul au la îndemână comportamente precum balansare sau aliniere. De menționat faptul că acest comportament de politică externă al elitelor politice locale se manifestă în context hegemonic. Astfel, în funcție de modelul hegemonic, elitele politice locale pot opta pentru balansare sau aliniere. În relația cu marile puteri hegemonice, aceste opțiuni de alianță adoptate de elitele locale au o valoare instrumentală, în funcție de interesele avute în vedere, precum asigurarea securității, păstrarea *status quo*-ului sau obținerea unor câștiguri.

În ceea ce privește literatura teoretică, am mai avut în vedere o secțiune privitoare la o discuție despre puterile mici. În angrenajul cercetării, această secțiune a avut rolul de a discuta principalele perspective cu privire la puterile mici din literatura de specialitate, pentru a fixa un înțeles al acestora aplicabil pentru contextul României. Diferiți autori au avansat o multitudine de perspective cu privire la clasificarea puterilor mici în literatura de specialitate. În cadrul literaturii de specialitate încă nu s-a ajuns la un consens cu privire la o terminologie legată de această clasă de state. Unii autori le numesc puteri mici (*small powers*), state slabe (*weak states*), alții, conceptualizând puterile minore, includ mai multe tipuri de state, de la cele de mărimea Luxemburgului, Islandei sau chiar a unora de mărime mai mare, comparabile cu dimensiunea României. Am considerat că România nu poate fi inclusă în aceeași clasă cu puteri minore precum Luxemburg și, din acest motiv, am optat, din punct de vedere terminologic, pentru conceptul de *putere mică*. Această clasă de state este lipsită de capabilități sau le deține într-o cantitate redusă în vederea asigurării securității proprii. De aceea, puterile mici trebuie să vizeze obținerea unui ajutor extern, căutând protecția marilor puteri, alianța cu puteri de rang apropiat sau implicându-se în organizații internaționale.

În urma îmbinării multiplelor perspective teoretice menționate mai sus, pornind însă de la teoriile cu privire la hegemonie, am analizat efectele hegemoniei din perspectiva unei puteri mici precum România prin intermediul a cinci studii de caz, corespondente cu cinci modele

hegemonice avansate de marile puteri între 1913 și 2000, cu focus principal pe comportamentul elitelor politice românești, ca principali actori intermediari în relația cu hegemonul. Cele cinci modele hegemonice au făcut subiectul a cinci capitole distincte și au avut în vedere hegemonia germană antebelică, hegemonia franceză din perioada interbelică, hegemonia germană din perioada interbelică, hegemonia sovietică, pentru ca ultimul studiu de caz să fie rezervat hegemoniei occidentale post-Război Rece. Prin intermediul acestor studii de caz am urmărit demonstrarea tezei referitoare la adaptarea hegemonică la condițiile locale, precum și testarea ipotezelor avansate în cadrul acestei cercetări.

După cum am arătat în cadrul acestei cercetări, în raport cu România, marile puteri au avansat diverse modele hegemonice, ca modalitate de adaptare la condițiile locale, constituite pe baza unui cumul de factori. Acești factori țin de capabilitățile hegemonului, voința de a exercita dominația hegemonică, ideile pe care le propagă la nivel internațional, gradul de implicare în gestionarea relațiilor cu puterile mai mici, modul cum își construiește relațiile cu elitele politice locale, precum și modalitatea de adaptare hegemonică la condițiile din teren. Cele cinci modele hegemonice se înscriu pe o axă care variază între hegemonia laxă la o extremă și hegemonia închegată la o alta, ca ideal-tipuri utilizate pentru evaluarea acestora. Diferențierea modelelor hegemonice pe această axă a avut în vedere efectele generate de hegemonie, în termeni de dinamică a elitelor locale (dacă hegemonul le schimbă sau nu), permisivitatea acțiunii elitelor politice locale în mediul internațional, precum și gradul în care marile puteri hegemonice s-au implicat în vederea schimbării instituțiilor politice și economice ale României. Unele puteri hegemonice, precum Franța, nu au reușit să ofere protecție României în fața amenințărilor și nici nu au vizat schimbarea mediului instituțional intern românesc. Pe de altă parte, la cealaltă extremă, Uniunea Sovietică a schimbat total instituțiile politice românești, după chipul și asemănarea celor sovietice, și a vizat instituirea unui control strict în ceea ce privește afacerile interne și externe ale României. De aceea Franța se apropie cel mai mult de ideal tipul unei hegemonii laxe, pe când Uniunea Sovietică se apropie cel mai mult de ideal tipul unei hegemonii închegate.

Aceste modele hegemonice au variat și intern, transformându-se, în funcție de anumite fenomene ce țineau de problemele interne ale hegemonului sau alte presiuni internaționale. Așadar, dacă hegemonia Franceză prezenta imediat după Primul Război Mondial elemente care o apropiau mai mult de o hegemonie închegată, dar fără a genera schimbări instituționale la nivelul puterilor mici, ulterior, în urma unor probleme interne (economice și politice), precum și în urma ascensiunii Germaniei după 1933, hegemonia franceză a scăzut în intensitate. Același lucru se poate spune și despre hegemonia sovietică. La început, hegemonia sovietică a presupus un control strict asupra segmentelor de decizie internă și externă, permițând un spațiu de manevră îngust. Ulterior, hegemonia sovietică s-a apropiat de o variantă mai laxă, permițând defectarea aliaților și neintervenind în probleme de ordin intern ale acestora, care amenințau să schimbe fața regimurilor comuniste.

Limitele cercetării

Aplicarea celor cinci studii de caz pe situația României reprezintă un punct tare al cercetării, având în vedere că subiectul supus studiului a fost trecut prin mai multe contexte de natură hegemonică, fiecare cu propriile particularități și efecte. Trecerea situației României prin cele cinci modele hegemonice a permis un studiu în amănunțime a unor modele de comportament ale elitelor politice românești în context hegemonic, de-a lungul unei perioade de timp îndelungate. Pe de altă parte, limitarea doar la situația României poate să reprezinte și o slăbiciune, în sensul cadrului teoretic ales și metodelor aplicate, deoarece pentru alte cazuri aceleași instrumente și concluzii ar putea să nu aibă aceeași valabilitate și să se dovedească inadecvate. Din acest motiv, consider că studierea doar a situației României poate constitui o limită a cercetării și este nevoie de testarea modelului teoretic și a metodelor de cercetare pe alte cazuri de puteri comparabile, în diverse contexte hegemonice.

Un alt tip de limite ale cercetării ține de aspecte contextuale. Cercetarea ar fi putut beneficia de aportul unor surse mai variate de date dacă aș fi cunoscut mai multe limbi străine. Având în vedere că am studiat

raporturile elitelor politice românești în context hegemonic în relație cu mari puteri precum Germania, Austro-Ungaria sau Rusia, cunoașterea limbii germane, precum și a limbii ruse ar fi putut aduce un aport semnificativ cercetării, din perspectiva varietății surselor. Din acest motiv, reluarea subiectului de către alți cercetători care cunosc limba germană sau rusă s-ar putea dovedi a fi necesară.

Viitoarea agendă de cercetare

Având în vedere faptul că cercetarea s-a concentrat pe studiul unei singure puteri mici, România, consider că ar fi nevoie de extinderea cercetărilor asupra altor cazuri de puteri similare României, care au operat în context hegemonic. Astfel de cercetări ar permite comparația cu România, ar oferi alte câmpuri de testare a ipotezelor și ar putea aduce un aport pozitiv în ceea ce privește rafinarea cadrului teoretic, a conceptelor de hegemonie laxă și hegemonie închegată, precum și în privința adecvării metodelor de cercetare folosite. O altă direcție de cercetare ar putea fi constituită de studiul comportamentelor elitelor politice românești în relație cu proiectele revizioniste avansate în direcția României de mari puteri și puteri mici deopotrivă, proiecte care își găsesc reverberații din perioada interbelică până în ziua de astăzi. O a treia direcție de cercetare ar putea porni dinspre instituțiile interne ale României, politice și economice, în vederea studierii influenței acestora cu privire la comportamentul de politică externă al elitelor politice.

Bibliografie

Cărți

Acemoglu, Daron și James A. Robinson. *Coridorul îngust: state, societăți și soarta libertății*. București: Publica, 2020.

Acemoglu, Daron și James A. Robinson. *De ce eșuează națiunile: originile puterii, ale prosperității și ale sărăciei*, trad. Anca Simitopol, București: Litera, 2020.

Acemoglu, Daron și James A. Robinson. *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Alimăneștianu, Pia. *Însemnări din timpul ocupației germane*, pref. Dinu Zamfirescu, ed. a 2-a, rev. București: Corint Books, 2017.

Allison, Graham. *Capcana lui Tucidide: mai pot evita Statele Unite și China războiul,* trad. Anca Irina Ionescu, pref. Mihail E. Ionescu. București: Corint Istorie, 2022.

Andreescu, Gabriel. *Extremismul de dreapta în România*. Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2003.

Argetoianu, Constantin. *Însemnări zilnice*, volumul III, 1 iulie – 31 decembrie 1937, ediție Stelian Neagoe. București: Editura Machiavelli, 2001.

Argetoianu, Constantin. *Însemnări zilnice,* volumul VII, 1 iulie – 22 noiembrie 1939, ediție Stelian Neagoe. Addenda 17-23 decembrie 1936. București: Editura Machiavelli, 2003.

Argetoianu, Constantin. *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. al. IX-lea, partea a VIII-a (1930-1931), ediție și indice Stelian Neagoe. București: Editura Machiavelli, 1997.

Bărbulescu, Iordan Gheorghe. *Noua Europă, Vol. 1.: Identitate și model european*. Iași: Polirom, 2015.

Bărbulescu, Mihai, Dennis Deletant, Keith Hitchins. Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, ediție revăzută și adăugită, Corint: București, 2007.

Baker Fox, Annette. *The Power of Small States. Diplomacy in World War II*. Chicago: The University of Chicago Press, 1959.

Barbu, Daniel. *Republica absentă*, ed. a 2-a rev. București: Nemira, 2004.

Berindei, Dan. *Cucerirea independenței României (1877-1878).* București: Editura Științifică, 1967.

Berthelot, Henri-Mathias. *Memorii și corespondență: 1916-1919*, ed. stabilită și introd. Glenn Torrey, trad. Mona Iosif. București: Editura Militară, 2018.

Best, Nicholas. *Cea mai mare zi din istorie: cum a luat sfârșit, cu adevărat, Marele Război*, trad., cuv. înainte și note Mihai Manea. București: Meteor Press, 2018.

Betea, Lavinia și Virgil Măgureanu. *Ce s-a întâmplat de fapt: Un dialog despre perioada postdecembristă.* București: RAO Distribuție, 2022.

Betea, Lavinia. *I se spunea Machiavelli: Ștefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea*, ed. a II-a. București: Corint Istorie autori români, 2023.

Betea, Lavinia. *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu: convorbiri*. București: Editura Evenimentul Românesc, 1997.

Betea, Lavinia. *Convorbiri neterminate: Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*. Iași: Polirom, 2001.

Betea, Lavinia. *Maurer și lumea de ieri: mărturii despre stalinizarea României*. Cluj Napoca: Dacia, 2001.

Bishop, Robert și E.S. Crayfield. *Moscova înhață România: o mărturie occidentală din anii 1944-1947*, pref. Matei Cazacu, trad. Dan Criste. București: Corint Istorie, 2022.

Boia, Lucian. *„Germanofilii". Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial,* ed. a IV-a. București: Humanitas, 2017.

Boia, Lucian. *Franța: hegemonie sau declin?* trad. Emanoil Marcu. București: Humanitas, 2010.

Brătianu, Gheorghe I. *File rupte din cartea războiului.* București: Paul Editions, 2018.

Brucan, Silviu. *Stâlpii noii puteri în România.* București: Nemira, 1996.

Bușă, Daniela. *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și primul război mondial (1878-1914).* București: Paideia, 2003.

Buchanan, James și Gordon Tullock. *The Collected Works of James Buchanan, vol. 3: The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Indianapolis: Liberty Fund, 1999.

Bucur, Bogdan. *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*, cuv. înainte Ioan-Aurel Pop, cuv. înapoi Hans-Christian Maner. București: RAO Distribuție, 2019.

Bulei, Ion. *O istorie a românilor*, ediția a III-a revăzută. București: Meronia, 2007.

Burakowski, Adam. *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu (1965-1989). Geniul Carpaților*, trad. Vasile Moga, pref. Stejărel Olaru, ed. a II-a revăzută și adăugită. Iași: Polirom, 2016.

Burns, Arthur F. și Wesley C. Mitchell. *Measuring Business Cycles*. New York: National Bureau of Economic Research, 1946.

Călinescu, Armand. *Însemnări politice. 1916-1939*, ed. îngrijită și pref. Dr. Al. Gh. Savu. București: Humanitas, 1990.

Căzan, Gheorghe Nicolae și Șerban Rădulescu-Zoner. *România și Tripla Alianță, 1878-1914*, Editura Științifică și Enciclopedică: București, 1979.

Campus, Eliza. *Din politica externă a României, 1913-1947*, Academia de Științe Sociale și Politice, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga". București: Editura Politică, 1980.

Carol al II-lea. *În zodia satanei. Reflexiuni asupra politicii internaționale*, ed. I., îngrijită Jipa Rotaru (partea a III-a), Tiberiu Velter (partea I) și Horia Șerbănescu (partea a II-a), copyright Prințul Paul de România. București: Universitaria, 1994.

Carr, E. H. *Criza celor douăzeci de ani (1919-1939): o introducere în studiul relațiilor internaționale*, trad. Cătălin Drăcșineanu. Iași: Polirom, 2011.

Churchill, Winston. *Triumph and Tragedy.* New York: RosettaBooks, 2002.

Ciuev, Feliks. *Conversații cu Molotov: în cercul puterii comuniste* / Feliks Ciuev, Viaceslav Molotov; cuv. înainte Armand Goșu, trad. Antoaneta Olteanu, postf. Serghei Kuleșov. București: Corint Books, 2017.

Clark, Roland. *Sfîntă tinerețe legionară: activismul fascist în România interbelică*, trad. Marius-Adrian Hazaparu, ed. a 2-a rev. și adăug. Iași: Polirom, 2024.

Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, Raport final, președ. Vladimir Tismăneanu. București: fără editură, 2006.

Copilaș, Emanuel. *Integrarea României în sfera de influență sovietică: (1944-1947): perspective internaționale și locale.* București: Corint Istorie autori români, 2023.

Coposu, Corneliu. *Dialoguri cu Vartan Arachelian*. F.l.: Anastasia, f.a.

Courtois, Stéphane. *Dicționarul comunismului*, trad. Mihai Ungurean, Aliza Ardeleanu, Gabriela Ciubuc. Iași: Polirom, 2008.

Cristescu, Sorin, ed. *Misiunea contelui Czernin în România: 10 octombrie 1914-27 august 1916*, studiu introd., stabilirea textului, trad. și note Sorin Cristescu. București: Editura Militară, 2016.

Czernin, Count Ottokar. *In the World War.* Londra et. al.: Cassel and Company, Ltd., 1919.

Dabija, Gheorghe A. *Pregătirea diplomatică a războiului României: (1914-1916),* ed. îngrij., stud. introd. și note Vasile Popa și Petre Otu. București: Editura Militară, 2019.

Dabija, Gheorghe A. *Amintiri din cariera militară - 1893-1920: oameni, tipuri, obiceiuri, moravuri și sisteme de altădată,* ed. îngij., studiu introd., note și indice Petre Otu și Vasile Popa. București: Editura Militară, 2020.

Datculescu, Petre și Klaus Liepelt, ed. *Renașterea unei democrații: alegerile din România de la 20 mai 1990.* București: IRSOP, 1991.

Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964. București: Editura Politică, 1964.

Deletant, Dennis. *Activități clandestine în România în timpul celui de-al Doilea Război Mondial,* trad. Adina Avramescu. București: Humanitas, 2019.

Deletant, Dennis. *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său. 1940-1944,* trad. Delia Răzdolescu. București: Humanitas, 2010.

Deletant, Dennis. *Hitler's forgotten ally: Ion Antonescu and his regime, Romania 1940–44*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2006.

Deletant, Dennis. *Romania under Communism: Paradox and Degeneration.* Londra și New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2019.

Djilas, Milovan. *The New Class: An Analysis of the Communist System*. Londra: Thames and Hudson, 1957.

Djuvara, Mircea. *Războiul românesc de eliberare și întregire națională 1916-1918,* pref. Emile Botroux, trad. st. introd și note prof. univ. dr. Ioan Vlad. București: Editura Militară, 2022.

Doughty, Robert Allan. *The Seeds of Disaster: The Development of French Army Doctrine 1919-1939*. Hamden: Archon Books, 1985.

Doyle, Michael W. *Empires*. Ithaca și Londra: Cornell University Press, 1986.

Duca, I. G. *Amintiri politice*, vol. I. München: Jon Dumitru-Verlag, 1981.

Duca, I.G. *Portrete și amintiri*, ediția a V-a. București: Humanitas, 1990.

Dumitrescu, Doru. *Ideea națională în activitatea lui Nicolae Filipescu.* Pitești: Nomina, 2009.

Durandin, Catherine și Zoe Petre. *România post 1989*, trad. Zoe Petre și Marina Mureșanu Ionescu, cuv. înainte Zoe Petre. Iași: Institutul European, 2010.

Ecobescu, Nicolae și Sergiu Celac. *Politica externă a României socialiste.* Editura Politică: București, 1975.

Falkenhayn, Erich von. *Campania armatei a 9-a împotriva românilor și rușilor: 1916/17*, trad. Al. Budiș și C. Franc. București: Saeculum I.O., 2017.

Ferguson, Niall. *Marele Război: 1914-1918*, trad. Ioana Aneci. Iași: Polirom, 2021.

Filip-Afloarei, Daniel. *Un deceniu zbuciumat: România și criza regimului comunist din Polonia în anii '80.* Cluj-Napoca: Mega, 2023.

Fitzpatrick, Sheila. *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Fitzpatrick, Sheila. *Stalinismul de fiecare zi: viața cotidiană în Rusia Sovietică a anilor 1930*, trad. Alina Popescu, pref. Sorin Antohi. București: Corint, 2016.

Fitzpatrick, Sheila. *The Russian Revolution*, Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Fontaine, Marcel. *Jurnal de război: misiune în România: noiembrie 1916 - aprilie 1918*, cuv. înainte Alain Legoux, introd. Daniel Cain, trad. din franceză și postf. Micaela Ghițescu. București: Humanitas, 2016.

Frunză, Victor. *Istoria stalinismului în România*. Humanitas: București, 1990.

Gaddis, John Lewis. *Războiul Rece*, trad. Diana Pușcașu Țuțuianu. București: RAO International Publishing Compay, 2009.

Gafencu, Grigore. *Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică întreprinsă în anul 1939*, trad. Rodica Mihaela Scafeș, pref. și note Cornel I. Scafeș. București: Editura Militară, 1992.

Galeotti, Mark. *Războaiele lui Putin – De la Războiul din Cecenia la invazia din Ucraina,* trad. George Arion jr. și Lia Decei. București: Humanitas, 2023

Gerwarth, Robert. *Noiembrie 1918: Revoluția germană. Crearea lumii moderne,* trad. din lb. engleză Cora Radulian. București: Litera, 2023.

Gilpin, Robert și Gilpin, Jean. *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Princeton: Princeton University Press, 2001.

Gilpin, Robert. *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press, 1987.

Gilpin, Robert. *War and Change in World Politics*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi: Cambridge University Press, 1981.

Goddard, Stacie E. *When Right Makes Might: Rising Powers and World Order*. Ithaca și Londra: Cornell University Press, 2018.

Gorbaciov, Mihail Sergheevici. *Amintiri. Viața mea înainte și după perestroika*, trad. Justina Bandol. București: Litera, 2013.

Gorun, Hadrian. *România și Marele Război. Introducere la o istorie și teorie a relațiilor internaționale*, Cluj-Napoca: Argonaut și Mega, 2021.

Gräf, Rudolf, coord. *Monarhia Habsburgică: (1848-1918), vol. 6: Relații politice și comerciale*, trad. Sandra Hirsch, Loránd Mádly și Nicolae Teșculă, postf. Rudolf Gräf. Cluj Napoca și Iași: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane și Polirom, 2024.

Gramsci, Antonio. *Prison Notebooks*. vol. 1, ed. și cu introd. Joseph A. Buttigieg, trad. Joseph A. Buttigieg și Antonio Callari. New York : Columbia University Press, 2011.

Grandhomme, Jean-Noël. *România de la Tripla Alianță la Antanta: (1914-1919),* pref. la ed. în lb. franceză Frédéric Guelton, pref. la ed. în lb. română Florin Țurcanu, trad. Ionela-Felicia Moscovici, Georgiana Medrea Estienne și Valentin Trifescu. Iași: Editura Universității „A.I. Cuza”, 2018.

Gray, Colin S. *Războiul, pacea și relațiile internaționale*, trad. Ramona Lupu. Iași: Polirom, 2010.

Gray, Colin S. *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*. Londra și New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2007.

Guzun,Vadim. *Intrarea României în Primul Război Mondial: negocierile diplomatice în documente din arhivele ruse*, 1914-1916, ed. Vadim Guzun, pref. Ioan Bolovan. Cluj Napoca: Argonaut, 2016.

Hall, Richard C. *The Balkan Wars, 1912-1913. Prelude to the First World War*. Londra și New York: Routledge, 2000.

Hamlin, David. *Germany's Empire in the East: Germans and Romania in the Era of Globalization and Total War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

Handel, Michael I. *Weak States in the International System*. II. Londra și New York: Routledge, 2016.

Hanson, Philip. *The Rise and Fall of the Soviet Economy and Economic History of the USSR from 1945*. Londra: Routledge, 2003.

Hardt, Michael, Negri, Antonio. *Empire*. Cambridge și Londra: Harvard University Press, 2000.

Harward, Grant T. *Războiul Sfânt al României: militarii, motivația și Holocaustul,* trad. din lb. engleză Alina Pavelescu, pref. Mioara Anton. București: Corint Istorie, 2024.

Haynes, Rebecca. *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, trad. Cristina Aboboaie. Iași: Polirom, 2003.

Haynes, Rebecca. *Romanian policy towards Germany,* 1936–40. Londra: Palgrave Macmillan, 2000.

Hillgruber, Andreas. *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)*, ediție si studiu bio-bibliografic Stelian Neagoe. București: Humanitas, 1994.

Hitchins, Keith. *România: 1866-1947*, trad.:George G. Potra, Delia Răzdolescu, ed. a 4-a, București: Humanitas, 2013.

Hobson, John Atkinson. *Imperialism: A Study*. *Imperialism: A Study*. New York: Cosimo, Inc., 2005.

Hojer, Katja. *Fier și sânge. Creșterea și decăderea Imperiului German 1871-1918*, trad. Cristian Nica. F.l.: Meteor Press, 2021.

Hollis, Martin. *Introducere în filosofia științelor sociale,* trad. Carmen Dumitrescu și Dragan Stoianovici. București: Trei, 2001.

Iacob, Gheorghe. *România de la 1859 la 1939: împliniri și limite al modernizării*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020.

Ikenberry, G. John. *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order*. New Heaven și Londra: Yale University Press, 2020.

Ionescu, Mihail E. *Romania orientală: 160 de ani (1848-2009).* București: Editura Militară, 2009.

Iordache, Anastasie. *Parlamentul României în anii reformelor și ai primului război mondial (1907-1918)*. București: Paideia, 2000.

Iorga, N. *Memorii. Încercarea guvernării peste partide (1931-2),* vol. VI. Vălenii-de-Munte: Așezământul Tipografic „DATINA ROMÂNEASCĂ”, 1939.

Isar, Nicolae. *Istoria modernă a românilor*, partea a II-a: 1848-1878, ed. a 2-a, București: Editura Fundației România de Mâine, 2005.

Isar, Nicolae. *Istoria modernă a românilor*, partea I: 1774-1848, ed. a 2-a, București: Editura Fundației România de Mâine, 2005.

Kennedy, Paul. *Ascensiunea și decăderea marilor puteri: transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, trad. Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos și Ramona Lupu, Iași: Polirom, 2011.

Keohane, Robert O. și Joseph S. Nye. *Putere și interdependență,* trad. Adriana Straub, studiu introd. Olivia Toderean. Iași: Polirom, 2009.

Keohane, Robert O. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. New Jersey: Princeton University Press, 1984.

Kideckel, David A. *România postsocialistă: munca, trupul și cultura clasei muncitoare*, trad. Șerban Văetiși. Iași: Polirom, 2010

Kindleberger, Charles P. *World in Depression, 1929-1939*. University of California Press, Londra, 1986.

Kissinger, Henry. *Diplomația*, trad. Mircea Ștefancu, Radu Paraschivescu, ed. a II-a. București: All, 2007.

Kitchen, Martin. *O istorie a Germaniei moderne de la 1800 până în prezent*, trad. din engleză și note Mugur Butuza, București: Humanitas, 2021.

Kostaki, Lupu C. *Memoriile unui trădător: un înalt funcționar român sub guvernământul militar german: 1916-1918*, ed. îngrij., st. introd. și note Alexandru Istrate și Claudiu-Lucian Topor. București: Humanitas, 2020.

Kupchan, Charles A. *No One's World. The West, The Rising Rest, and the Coming Global Turn*. New York: Oxford University Press, Inc., 2012.

Lake, David A. *Hierarchy in International Relations*. Ithaca și Londra: Cornell University Press, 2009.

Layne, Christopher. *Pacea Iluziilor: marea strategie americană din 1940 până în prezent*, trad. și studiu introd. Simona Soare. Iași: Polirom, 2011.

Lazăr, Dan. *România și Iugoslavia în primul deceniu interbelic: relații politico-diplomatice: 1919-1929.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.

Lenin, V. I. *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului.* F.l.: Editura Partidului Comunist din România, 1945.

Lenin, V. I. *Statul și revoluția. Teoria marxistă a statului și sarcinile proletariatului în decursul revoluției*, ediția a treia. Moscova: Editura în Limbi Străine, 1947.

Leuștean, Lucian. *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe”: (1920-1923).* Iași: Polirom, 2003.

Lovinescu, E. *T. Maiorescu.* București: Editura Minerva, 1972.

Mărdărescu, Gheorghe. *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei.* București: Paul Editions, 2019.

Mâță, Dan Constantin. *Relațiile franco-române în perioada 1964-1968.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza": 2011.

MacMillan, Margaret. *Făuritorii Păcii: șase luni care au schimbat lumea,* trad. Smaranda Câmpeanu. București: Editura Trei, 2018.

Maior, Liviu. *Alexandru Vaida Voevod. Putere și defăimare (Studii).* București: Rao, 2010.

Maiorescu, Titu. *Opere I. Critice*, ed. îngr., cronologie, note și comentarii D. Vatamaniuc, stud. introd. Eugen Simion. București: Editura Fundației Naționale Univers Enciclopedic pentru Știință și Artă, 2005.

Mamina, Ion. *Consilii de Coroană*. București: Editura Enciclopedică, 1997.

Manoilescu, Mihail. *Dictatul de la Viena. Memorii iulie-august 1940.* București: Paul Editions, 2020.

Marghiloman, Alexandru. *Note politice,* vol. II. București: Paul Editions, 2023.

Maria, Regina României. *Jurnal de război: 1916-1917 (precedat de însemnări din 1910-1916)*, trad. Anca Bărbulescu îngrijire ed., pref. Lucian Boia, vol. 1. București: Humanitas, 2014.

Marx, K. *Însemnări despre români (manuscrise inedite),* publicate de acad. A. Oțetea și S. Schwann. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964.

Marx, Karl, Friedrich Engels. *Manifestul Partidului Comunist*. F.l.: Vicovia, 2014.

McCauley, Martin. *Stalin și stalinismul,* trad. Ioana Bârzeanu. București: Meteor Press: 2012.

Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, Londra: W. W. Norton & Company, 2001.

Mearsheimer, John, J. *The Great Delusion. Liberal Dreams and International Reality*. New Heaven și Londra: Yale University Press, 2018.

Memoirs of Nikita Khruschev, Volume 3. Statesman (1953-1964), ed. Serghey Khruschev, trans. George Shriver, supplementary material translated by Stephen Shenfield. Providence: The Pennsylvania State University Press, 2007.

Michels, Robert. *Partidele Politice: Studiu Sociologic Al Tendințelor Oligarhice Din Democrația Modernă,* trad. Andreea Năstase. F.l. Antet XX Press, 2011.

Mihail E. Ionescu. *România și revoluția din Rusia (1916-1919), I. vara 1916 – primăvara 1917*. București: Editura Militară, 2018.

Milea, Vasile et al. coord.. *Istoria militară a poporului român, vol. IV: Epoca revoluțiilor de eliberare națională și socială. De la Revoluția populară din 1784 la cucerirea independenței depline, 1877-1878.* București: Editura Militară, 1987.

Miroiu, Adrian. *Fuga de Competiție: O Perspectivă Instituțională Asupra Societății Românești*. Iași: Polirom, 2016.

Miroiu, Adrian. *Fundamentele politicii: vol. I: preferințe și alegeri colective*. Iași: Polirom, 2006.

Miroiu, Adrian. *O introducere în știința politică*. București: Tritonic, 2017.

Miroiu, Andrei. *Balanță și hegemonie: România în politica mondială, 1913-1989*, pref. Mihail E. Ionescu, București: Tritonic, 2005.

Modelski, George, William R Thompson. *Seapower in Global Politics,1494-1993*. Houndmills: MacMillan Press, 1988.

Modelski, George. *Long Cycles in World Politics*. *International Affairs*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: The Macmillan Press Ltd, 1987.

Monkevitz, Nikolai A. și Aleksandr N. Vinogradski, *Aliatul-inamic: descompunerea armatei ruse și pericolul bolșevizării României în 1917,* selecție de texte, pref. și note Șerban-Liviu Pavelescu, trad. din franceză Alina Pavelescu. București: Humanitas, 2019.

Montefiore, Simon Sebag. *Stalin: curtea țarului roșu,* trad. Cătălin Drăcșineanu. Iași: Polirom, 2014.

Morgenthau, Hans J. *Politica între națiuni: lupta pentru putere și lupta pentru pace,* trad. Oana Andreea Bosoi, Alina Andreea Dragolea, Mihai Vladimir Zodian, pref. Andrei Miroiu Iași: Polirom, 2013.

Mosca, Gaetano. *The Ruling Class*. New York, Londra: McGraw-Hill Book Company, Inc., 1939.

Murgescu, Bogdan. *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010).* Iași: Polirom, 2010.

Năstase, Adrian. *România europeană: un proiect politic social-democrat*, pref. Christoph Zöpel. București: MondoMedia, 2007.

Nagy, Imre, *Însemnări de la Snagov: corespondență, rapoarte, convorbiri,* ed. îngr., selecție doc., note și studiu introd. Ileana Ioanid. Iași: Polirom, 2004.

Nanu, Frederic C. *Politica externă a României 1918-1933*, trad. Liliana Roșca și Emanuela Ungureanu. Iași: Institutul European, 1993.

Nay, Olivier. *Istoria Ideilor Politice*, trad. Vasile Savin. Iași: Polirom, 2008.

Nedelea, Marin. *Prim-miniștrii României Mari. Ideile politice.* F.l.: Casa de Editură și Presă „Viața Românească", 1991.

Nicolescu, Nicolae C. *Enciclopedia șefilor de guvern ai României 1862-2006.* București: Meronia, 2006.

North, Douglass C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Nye Jr., Joseph S. *Viitorul puterii*, trad. Ramona Lupu, Iași: Polirom, 2012.

Nye, Joseph S. Jr., *Puterea blândă: calea către succes în politica mondială*, trad. Daniela Oana Ioan. Iași: Institutul European, 2009.

Oprea, Marius. *Bastionul cruzimii: o istorie a Securității (1948-1964)*, Iași: Polirom, 2008.

Organski, A.F.K. *World Politics*. II. New York: Alfred A. Knopf, Inc., 1968.

Ortega y Gasset, José. *Revolta maselor*, trad. Coman Lupu. București: Humanitas, 1994.

Ostrom, Elinor. *Guvernarea bunurilor comune: evoluția instituțiilor pentru acțiunea colectivă*, trad. Doina Tonner. Iași: Polirom, 2007.

Otu, Petre. *Mareșalul Alexandru Averescu: militarul, omul politic, legenda*. București: Editura Militară, 2005.

Ouimet, Matthew J. *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, Chapel Hill și Londra: The University of North Carolina Press, 2003.

Pătrășcanu, Lucrețiu. *Sub trei dictaturi*, ed. a patra. București: Forum, 1946.

Pașcu, Ioan Mircea. *Bătălia pentru NATO: raport personal, ed. a II-a*, cuv. înainte Lord Robertson, introd. la ed. a II-a George Cristian Maior. București: Rao, f.a.

Pașcu, Ioan Mircea. *Jurnal de... „Front": 1990-1992*. București: Rao, 2010.

Pareto, Vilfredo. *The Mind and Society [Tratato Di Sociologia Generale], Vol. III,* ed. Arthur Livingston. Londra: Jonathan Cape Ltd., 1935.

Pasti, Vladimir, Mihaela Miroiu, Cornel Codiță. *România – starea de fapt, Volumul I, Societatea*. București: Nemira, 1996.

Pasti, Vladimir. *Noul capitalism românesc.* Iași: Polirom, 2006.

Pasti, Vladimir. *România în tranziție. Căderea în viitor*. București: Editura Nemira, 1995.

Paul, T. V. *Asymmetric conflicts: War Initiation by Weaker Powers*. Cambridge, New York et al.: Cambridge University Press, 1994.

Pavel, Dan și Iulia Huiu. *„Nu putem reuși decît împreună": o istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000.* Iași: Polirom 2003.

Pevehouse, Jon C. W. și Joshua S. Goldstein. *International Relations*, ed. a 11-a. Boston: Pearson, 2017.

Plokhy, Serhii. *Imperiul pierdut: o istorie a naționalismului rus de la Ivan cel Groaznic la Vladimir Putin,* trad. Vlad Palcu. București: Litera, 2022.

Plokhy, Serhii. *Războiul ruso-ucrainean: Întoarcerea istoriei,* trad. Gabriel Tudor. București: Editura Trei, 2023.

Preda, Cristian. *25 de ani și câteva sute de partide,* cuv. înainte Cristian Preda. București: Baroque Books & Arts, 2015.

Preda, Cristian. *Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent.* Iași: Polirom, 2011.

Preda, Dumitru, ed. *România în timpul Primului Război Mondial: mărturii contemporane*, vol. 2. București: Editura Militară, 2020.

Preda, Dumitru, ed. *România în timpul Primului Război Mondial: mărturii contemporane*, vol. 1. București: Editura Militară, 2020.

Rădulescu-Zoner, Șerban. *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea, 1900-1914*. București: Editura Litera, 1977.

Rawls, John. *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts, Londra: The Belknap Press of Harvard University Press, 1971.

Regele Carol al II-lea al României. *Însemnări zilnice. 1937-1951, volumul I, 11 martie 1937 - 4 septembrie 1938 (Caietele 1- 6),* ediție îngrijită, note, glosar și indice Viorica Moisuc, Nicolae Rauș, cuvânt înainte Ioan Scurtu. București: Scripta, 2001.

Roberts, J. M. și Odd Arne Westad. *Istoria lumii din preistorie până în prezent,* trad. Cătălin Drăcșineanu. Iași: Polirom, 2018.

Roman, Petre. *Despre pasiune în vremuri de libertate*. București: Cartea Românească, 2017.

Rudeanu, Vasile. *Memorii din timp de pace și război*, ed. îngr., studiu introd. și note Dumitru Preda și dr. Vasile Alexandrescu. Editura Militară: București, 1989.

Sandu, Traian. *Istoria Gărzii de Fier: Un fascism românesc*, trad. din fr. Simona Modreanu. Chișinău: Cartier, 2019.

Schmitt, Oliver Jens. *Corneliu Zelea Codreanu: ascensiunea și căderea „Căpitanului"*, trad. Wilhelm Tauwinkl (București: Humanitas, 2017).

Schumpeter, Joseph. *Imperialism and Social Classes,* introd. Bert Hoselitz, trad. în engleză Heinz Norden. Cleveland și New York: Meridian Books, 1966.

Schweller, Randall L. *Amenințări fără răspuns: constrângeri politice asupra balanței de putere*, trad. Adina-Maria Simion. Iași: Polirom, 2023.

Schweller, Randall L. *Deadly Imbalaces: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest.* New York: Columbia University Press, 1998.

Schweller, Randall L. *Unanswered Threats. Political Constraints of the Balance of Power*. Princeton și Oxford: Princeton University Press, 2006.

Scurtu, Ioan. *Istoria contemporană a României.* București: Editura Fundației Europa de Mâine, 2007.

Scurtu, Ioan. *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, ed. a II-a revăzută și adăugită, vol. II, Ferdinand. București: Editura Enciclopedică, 2004.

Scurtu, Ioan. *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, vol. I, Carol I, București: Editura Enciclopedică, 2004.

Snyder, Glenn H. *Alliance Politics*. Ithaca și Londra: Cornell University Press, 1997.

Soare, Simona. *Sub povara a 90.000 de tone de diplomație? Statele Unite ale Americii, strategia hegemonică și declinul relativ de putere.* București: Editura Militară, 2013.

Solonari, Vladimir. *Imperiul-satelit: Guvernarea românească în Transnistria*, 1941-1944, trad. din engleză Andrei Pogăciaș. București: Humanitas, 2021.

Soulet, Jean-François, *Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial până în prezent,* trad. Marius Roman, Iași: Polirom, 2008.

Stoica, Cătălin Augustin. *România continuă: schimbare și adaptare în comunism și postcomunism*. București, Humanitas, 2018.

Stone, Norman. *Primul Război Mondial: o scurtă poveste*, trad. Cora Radulian. București: Litera, 2023.

Strachan, Hew. *European Armies and the Conduct of War*. Londra și New York: Routledge Taylor & Francis Group. 1988.

Știrbu, Gigel Sorinel. *Liberalismul românesc în anii 1930-1940*. București: Editura Enciclopedică, 2011.

Taubman, William. *Hrușciov. Omul și epoca sa,* trad. Dan Criste. F.l.: Meteor Publishing, 2019.

Taylor, A.J.P. *Originile celui de-al doilea război mondial*, trad. din lb. engleză și note Lucian Leuștean, ed. a 2-a. Iași: Polirom, 2022.

Taylor, A.J.P. *The Habsburg Monarchy 1809-1918. The History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*. Londra: Hamish Hamilton, 1948.

Tănase, Stelian. *Conversații cu regele Mihai,* ed. îngrij. Elena Vijulie. București: Corint Books, 2018.

Tănase, Stelian. *Zvonuri despre sfârșitul lumii: București, 1944-1953.* București: Corint Istorie autori români, 2023.

Topor, Claudiu Lucian. *„Auf nach Rumänien!": Beligeranța germano-română 1916-1918*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza", 2020.

Topor, Claudiu-Lucian. *Germania și neutralitatea României (1914-1916): studii istorice*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza", 2017.

Topor, Claudiu-Lucian. *Germania, România și războaiele balcanice (1912-1913),* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2008.

Torrey, Glenn E. *România în Primul Război Mondial*, trad. Dan Criste, red. Ioana Bârzeanu. București: Meteor Publishing, 2018.

Torrey, Glenn E. *Romania and World War I: A Collection of Studies.* Iași, Oxford, Portland: The Center for Romanian Studies, 1999.

Țiu, Ilarion. *Mișcarea Legionară după Corneliu Codreanu, vol. II, Regimul Antonescu (ianuarie 1941-august 1944)*. București: Editura Vremea, 2007.

Ungureanu, Radu-Sebastian. *Securitate, suveranitate și instituții internaționale: crizele din Europa de Sud-Est în anii '90*, pref. Andrei Miroiu. Iași: Polirom, 2010.

Vătăman, Dan. *Politica externă a României de la Armistițiu până la semnarea Tratatului de pace: (1944-1947).* București: Pro Universitaria, 2009.

Veblen, Thorstein. *The Theory of the Leisure Class,* ed. Martha Banta. New York: Oxford University Press Inc., 2007.

Velburg, Gerhard. *În spatele frontului: Marele Război, așa cum l-am văzut eu: decembrie 1916 - iunie 1918: însemnările unui soldat german în România ocupată*, trad. din germană, introd. și note Ștefan Colceriu. București: Humanitas, 2018.

Vesa, Vasile. *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900-1916).* Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1975.

Wallerstein, Immanuel. *Pentru a înțelege lumea. O introducere în analiza sistemelor-lume*, trad. și notă terminologică Ovidiu Țichindeleanu. Cluj-Napoca: Idea Design & Print, Editură, 2013.

Wallerstein, Immanuel. *Sistemul mondial modern: agricultura capitalistă și originile economiei mondiale europene în secolul al xvi-lea,* Volumul II, trad. Dorel Abraham, Ilie Bădescu și Marcel Ghibernea. București: Meridiane, 1992.

Walt, Stephen M. *Originile Alianțelor,* trad. Camelia Boca, stud. introd. Șerban Cioculescu. Iași: Institutul European, 2008.

Waltz, Kenneth N. *Teoria politicii internaționale*, trad. Nicoleta Mihăilescu, studiu introd. Lucian-Dumitru Dîrdală. Iași : Polirom, 2006.

Watts, Larry L. *Aliați incompatibili. România, Finlanda Ungaria și al Treilea Reich*, trad. Graal Soft, București: Rao, 2014.

Wight, Martin. *Politica de Putere,* trad. Tudor Florin. Chișinău: Arc, 1998.

Williams, Kristen P., Steven E. Lobell și Neal G. Jesse, ed. *Beyond great powers and hegemons : why secondary states support, follow or challenge*. Stanford: Stanford University Press, 2012.

Wright, Quincy. *A Study of War, Vol. II*. Chicago: The University of Chicago Press, 1942.

Zakaria, Fareed, *Lumea postamericană,* trad. Crisia Miroiu, Iași: Polirom, 2009.

Zeletin, Ștefan. *Retragerea: povestea unui dezastru: octombrie-decembrie 1916*, ed. îngrijită, studiu introd. și note Sorin Cristescu, postf. Cezar Papacostea. București: Humanitas, 2023.

Zubok, Vladislav. *Colapsul Uniunii Sovietice*, trad. Gabriel Tudor. București: Litera, 2024.

Articole și capitole de cărți

Acemoglu, Daron și James A. Robinson. „Persistence of Power, Elites, and Institutions". *American Economic Review* 98, nr. 1 (2008): 267-293. https://scholar.harvard.edu/files/jrobinson/files/jr_persistence_pub.pdf.

Acemoglu, Daron, Johnson, Simon, Robinson, James A. „Institutions as a Fundamental Cause for Long-Run Growth". *Handbook of Economic Growth* 1A (2005): 388-472.

Acemoglu, Daron, Simon Johnson, James A. Robinson. „The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation". *The American Economic Review* 91, no. 5 (2001): 1369–1401. https://www.jstor.org/stable/pdf/2677930.pdf.

Acemoglu, Daron. „Oligarchic versus Democratic Societies". *Journal of the European Economic Association* 6, nr. 1 (2008): 1–44. https://pdfs.semanticscholar.org/118d/93e80ec39ff7aee7ce92872766581612b2f6.pdf.

Alpert, Eugene J. „Capabilities, Perceptions, and Risks: A Bayesian Model of International Behavior", *International Studies Quarterly* 20, vol. 3, (septembrie 1976): 415-440. https://www.jstor.org/stable/2600093;

Amsden, Alice H. „Elites and Property Rights". În *The Role of Elites in Economic Development*, ed. James A. Amsden, Alice H., DiCaprio, Alisa, Robinson, 19–28. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Amsden, Alice H., DiCaprio, Alisa. „Understanding the Dynamics of Elite Behaviour in a Development Context". *The Role of Elites in Economic Development*, ed. James A. Amsden, Alice H., DiCaprio, Alisa, Robinson, 351–361. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Ayres, Clarence E. „The Role of Technology in Economic Theory". În *Papers and Proceedings of the Sixty-Fifth Annual Meeting of the American Economic Association*, 279–287, 1953. http://www.jstor.org/stable/pdf/1831490.pdf?refreqid=excelsior%3A639ebfed749647b21b9f5986aed3eff5.

Bărbănțan, Gheorghe. „Unele aspecte privind relațiile comerciale româno-austro-ungare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea" *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu" din Cluj-Napoca*", tom XLIX (2010): 299-308.

Bărbulescu, Ana. „Nicolae Iorga și evreii: despre cum balaurul a devenit frate și apoi din nou balaur". În *Elita culturală și discursul antisemit interbelic*, ed. Alexandru Florian, Ana Bărbulescu, pref. Armin Heinen. București: Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel"; Iași: Polirom: 2022.

Bărbulescu, Ana. „Octavian Goga: același sânge, același suflet și același dușman". În *Elita culturală și discursul antisemit interbelic*, ed. Alexandru Florian, Ana Bărbulescu, pref. Armin Heinen. București: Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel"; Iași: Polirom: 2022.

Bărbulescu, Iordan Gheorghe. „Preaderarea statelor Europei Centrale și de Est la UE, element esențial al unificării europene. Cazul României (1989-1996)". În *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018,* Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu, 363-376. Iași: Polirom, 2018.

Banu, Luminița și Florian Banu. „Direcția Generală a Securității Poporului (D.G.S.P.) (august 1948 – martie 1951)". În *Securitatea (1948-1989): monografie,*

coord. Florian Banu și Liviu Țăranu, 70-76. Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2016.

Betea, Lavinia, „Primăvara de la Praga, vara de la București”. În *21 august 1968 – Apoteoza lui Ceaușescu*, Lavinia Betea (coord.), Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, 9-64. Iași: Polirom, 2009.

Boia, Lucian. „Prefață”. În *Jurnal de război: 1916-1917 (precedat de însemnări din 1910-1916)*, Maria, Regina României, trad. Anca Bărbulescu, îngrijire de ed., pref. Lucian Boia, vol. 1. 5-14. București: Humanitas, 2014.

Bokoff, Michael S. „The Framework of Trade in the Council for Mutual Economic Assistance." *Honors Scholar Theses* (2010): 129. http://digitalcommons.uconn.edu/srhonors_theses/129.

Brady, Anne-Marie, Thorhallsson, Baldur. „Small States and the Turning Point in Global Politics”. În *Small States and the New Security Environment*, ed. Baldur Brady, Anne-Marie, Thorhallsson. Cham: Springer, 2021.

Brown, Archie. „The Russian Transition in Comparative and Russian Perspective”. În *Social Research*, Vol. 63, No. 2, GAINS AND LOSSES OF THE TRANSITION TO DEMOCRACY (vara 1996), The Johns Hopkins University Press, 403-415. https://www.jstor.org/stable/40971143.

Bugajski, Janusz. „Key Elements of Romania’s Security Strategy”. În *Romania and Euro-Atlantic Integration*, ed. Kurt W. Treptow și Mihail E. Ionescu, 47-64. Iași, Oxford, Portland: The Center for Romanian Studies, 1999.

Chase-Dunn, Christopher, Peter Taylor, Giovanni Arrighi, Robert Cox, Henk Overbeek, Barry Gills, Andre Gunder Frank, George Modelski și David Wilkinson. „Hegemony and Social Change”. *Mershon International Studies Review* 38, no. 2 (1994): 361–376. https://www.jstor.org/stable/222747.

Christensen, Thomas J., Jack Snyder. „Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity”. *International Organization* 44, no. 2 (primăvara 1990): 137–168. https://www.jstor.org/stable/2706792.

Cioculescu, Șerban F. „România și decizia de a intra în război în august 1916. Balansare, sub-balansare, aliniere”, *Revista de Istorie Militară* (2016): 43-50.

Cioculescu, Șerban Filip. „1990-1999: În căutarea garanțiilor de securitate. Alianță, parteneriat strategic, securitate colectivă sau neutralitate?”, în *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018,* Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu, 49-68. Iași: Polirom, 2018.

Clark, Ian. „Bringing hegemony back in: The United States and international order”. *International Affairs* 85, nr. 1 (Ianuarie 2009): 23-36. DOI 10.1111/j.1468-2346.2009.00778.x.

Coase, R. H. „The Nature of the Firm”. *Economica* 4, nr. 6 (1937): 386–405. DOI: 10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x.

Coase, R. H. „The Problem of Social Cost”. *Journal of Law and Economics* 3 (1960): 1–44. http://www.jstor.com/stable/724810.

Commons, J. R. „Institutional Economics”. *American Economic Review* 21 (1931): 648–657. https://www.jstor.org/stable/pdf/1885296.pdf?refreqid=excelsior%3A5aa858072ebcb7ffbbc60bbc5f8890ae.

Costache, Brîndușa. „Reformele monetare postbelice din România în contextul relațiilor româno-sovietice, 1947-1952”. În *Arhivele Totalitarismului,* anul XXV, nr. 94-95, 86-104. Academia Română: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1-2/2017.

Cox, Robert W. „Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method”. *Millenium: Journal of International Studies* 12, no. 2 (1983): 162–175. DOI: 10.1017/CBO9780511607905.008.

Cox, Robert W. „Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”. În *Neorealism and Its Critics*, ed. Robert O. Keohane, 204–254. New York: Columbia University Press, 1986.

Datculescu, Petre. „Alegerile postdictatoriale în perspectivă sociologică internațională, cu referire specială la România”. În *Renașterea unei democrații: alegerile din România de la 20 mai 1990*, ed. Petre Datculescu și Klaus Liepelt, 13-40. București: IRSOP, 1991.

Deletant, Dennis. „Studiu introductiv”. În *Spectrele lui Dej: incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, coord. Ștefan Bosomitu și Mihai Burcea, studiu introd. Dennis Deletant, 15-31. Iași: Polirom. 2012.

Deletant, Dennis. „Rezistența împotriva valului dominației sovietice: preludiu la abdicarea regelui Mihai”. În *Regele, comuniștii și Coroana: adevărata istorie a abdicării lui Mihai I*, Alexandru Muraru, Andrei Muraru (coord.). Iași: Polirom, 2017.

DiCaprio, Alisa. „Introduction: The Role of Elites in Economic Development”. În *The Role of Elites in Economic Development*, ed. James A. Amsden, Alice H., DiCaprio, Alisa, Robinson, 1–15. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Dirzauskaite, Goda și Nicolae Cristinel Ilinca. „Understanding «Hegemony»”, *International Relations Theories*. Aalborg: Aalborg University, 2017. https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/understanding-hegemony-in-international-relations-theories(ebf761db-da74-4500-9a4b-39b434c556c9).html.

Drăghia, Dan. „Gheorghe Gheorghiu-Dej vs «grupul moscovit»". În *Spectrele lui Dej: incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, coord. Ștefan Bosomitu și Mihai Burcea, studiu introd. Dennis Deletant, 145-175. Iași: Polirom, 2012.

East, Maurice A. „Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models". *World Politics*, 25, no. 4 (1973): 556–576. https://www.jstor.org/stable/2009952.

Economy, Elizabeth. „China's Alternative Order. And What America Should Learn From It". *Foreign Affairs* 103, nr. 3 (2024), 8-24.

Elman, Colin și Michael Jensen. „Realisms". În *Security Studies: An Introduction,* ed. Paul. D. Williams, ed. a doua, 15-31. Abingdon, New York: Routledge, 2013.

Gill, Graeme. „The Yeltsin Era". În *Routledge Handbook of Russian Politics and Society*, (ed.) Graeme Gill și James Yung, 3-12. Routledge: New York, 2012.

Gilpin, Robert. „The Theory of Hegemonic War". *The Journal of Interdisciplinary History* 18, nr. 4, *The Origin and Prevention of Major Wars* (Primăvara 1988): 591–613. http://www.jstor.org/stable/204816.

Gorun, Hadrian. „Romania and the Great Powers during World War I. A Historical and Theoretical Synthesis". *Research and Science Today Journal*, 2(14) (Toamna 2017): 6-11. https://www.rstjournal.com/mdocs-posts/01-hadrian-gorun-romania-and-the-great-powers-during-world-war-i-a-historical-and-theoretical-synthesis/.

Grabbe, Heather. „European Union Conditionality and the 'Acquis Communautaire'". În *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*: 23, nr. 3, (iulie 2002), *Enlarging the European Union: Challenges to and from Central and Eastern Europe. L'élargissement de l'Union européenne* (iulie 2002): 249-268. https://www.jstor.org/stable/1601310.

Guzun, Vadim. „1 an, 10 luni și 17 zile". În *Intrarea României în Primul Război Mondial: negocierile diplomatice în documente din arhivele ruse*, 1914-1916, Vadim Guzun (ed.), pref. Ioan Bolovan. Cluj Napoca: Argonaut 2016.

Hamilton, Walton H. „The Institutional Approach to Economic Theory". *The American Economic Review* 9, no. 1 (1919): 309–318. DOI: 10.2307/1814009.

Haynes, Rebecca. „Germany and the Establishment of the Romanian National Legionary State, September 1940". În *The Slavonic and East European Review*, 77, 4, (Octombrie 1999): 700-725. Accesat la 10 ianuarie 2020. http://www.jstor.org/stable/4212960.

Healey, Denis. „The Cominform and World Communism". În *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) 24, Nr. 3. (iulie 1948): 339-349. http://www.jstor.org/stable/3018651.

Hitchins, Keith. „Românii". În *Monarhia Habsburgică: (1848-1918), Vol. 2.: Popoarele Imperiului*, (coord. și îngrijirea ediției românești) Rudolf Gräf, trad. Loránd Mádly, Raluca Nelepcu, Nicolae Teșculă și Ioana Florea, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 209-243. Iași: Polirom, 2021.

Hoisington Jr., William A. „The Struggle for Economic Influence in Southeastern Europe: The French Failure in Romania, 1940". *The Journal of Modern History* 43, nr. 3 (Septembrie 1971): 468-482. https://www.jstor.org/stable/1878564.

Kassimeris, Christos. „The Foreign Policy of Small Powers". *International Politics* 41, nr. 1 (2009): 84–101. DOI: 10.1057/ip.2008.34.

Keohane, Robert O. „Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics". *International Organization* 23, no. 2 (1969): 291–310. https://www.jstor.org/stable/2706027.

Kindleberger, Charles P. „Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides". În *International Studies Quarterly* 25, no. 2, Symposium in Honor of Hans J. Morgenthau (1981): 242–254. https://www.jstor.org/stable/2600355.

Korkut, Umut, „Nationalism versus internationalism: The roles of political and cultural elites in interwar and communist Romania". În *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 34:2, 131-155. DOI: 10.1080/00905990600617698.

Krasner, Stephen D. „Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables". *International Organization* 36, nr. 2 International Regimes (1982): 185–205. https://www.jstor.org/stable/2706520.

Krauthammer, Charles. „The Unipolar Moment". *Foreign Affairs* 70, nr. 1 (1990/1991): 23-33. https://www.jstor.org/stable/20044692.

Kupchan, Charles A. și Clifford A. Kupchan. „Concerts, Collective Security, and the Future of Europe". *International Security* 16, nr. 1 (Vara 1991): 114-161. http://www.jstor.org/stable/2539053.

Kupchan, Charles A. și Clifford A. Kupchan. „The Promise of Collective Security". I*nternational Security* 20, nr. 1 (Vara 1995): 52-61. http://www.jstor.org/stable/2539215.

Lake, David A. „Beyond Anarchy. The Importance of Security Institutions". În *International Security* 26, nr. 1 (Vara, 2001): 129–160. https://www.jstor.org/stable/3092080.

Lenin, V. I. „Working Class and Bourgeois Democracy". În Jerome, V. J., From Marx to Mao Digital Reprints, ed., Collected Works. Volumul 8, trad. din limba rusă Bernard Isaacs și Isidor Lasker. Moscova: Progress Publishers, 2009.

Leuștean, Lucian. „România și Marile Puteri la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)”. În *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018*, Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu, 49-68. Iași: Polirom, 2018.

Leuștean, Lucian. „«De ce n-au venit americanii în Europa Răsăriteană?” - Reflecții asupra finalului celui de-al Doilea Război Mondial și începutul Războiului Rece (1943-1947)”. În *Regele, comuniștii și Coroana: adevărata istorie a abdicării lui Mihai I*, coord. Alexandru Muraru, Andrei Muraru, 56-87. Iași: Polirom, 2017.

MacGregor, Douglas A. „Uncertain Allies? East European Forces in the Warsaw Pact”. *Soviet Studies* 38, Nr. 2 (aprilie 1986): 227-247. http://www.jstor.org/stable/151204.

Macovescu, George. „Opera diplomatică a lui Nicolae Titulescu”. În *Documente Diplomatice*, (redactor responsabil) George Macovescu, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, Nicolae Titulescu, 7-67. București: Editura Politică, 1967.

Marius Bejenaru, Liviu, Clara Cosmineanu-Mareș, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, *Membrii C.C. al P.C.R. 1945-1989. Dicționar,* coord. Florica Dobre, studiu introd. Nicoleta Ionescu-Gură. București: Editura Enciclopedică, 2004.

Markevich, Andrei și Mark Harrison. „Great War, Civil War, and Recovery: Russia's National Income, 1913 to 1928”, *The Journal of Economic History* 71, nr. 03 (2011): 672-703. https://doi.org/10.1017/S0022050711001884.

Mearsheimer, John J. „The Gathering Storm: China’s Challenge to US Power in Asia”. *The Chinese Journal of International Politics* 3, (Iarna 2010): 381-396. doi:10.1093/cjip/poq016.

Mearsheimer, John J. „Bound to Fail. The Rise and Fall of the Liberal International Order”. În*International Security* 43, nr. 4 (2019): 7–50. https://direct.mit.edu/isec/article/43/4/7/12221/Bound-to-Fail-The-Rise-and-Fall-of-the-Liberal.

Miroiu, Andrei și Simona Soare. „Balanța de putere”. În *Manual de relații internaționale*, ed. Andrei Miroiu și Radu-Sebastian Ungureanu, 199-208. Iași: Polirom, 2006.

Miroiu, Andrei (referent), „Intrarea României în Primul Rãzboi Mondial. Balansare versus aliniere / Romania’s Entrance in World War I. Balance versus Alignment”, intervenții: Mihai E. Ionescu, Maria Georgescu, Sergiu Iosipescu, Sorin Cristescu, Ion Bulei, Alexandru Mamina, Florin Șperlea, *90 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial,* OCCASIONAL PAPER, 6th Year, No.9. 10-40. București: Editura Militară, 2007.

Miroiu, Andrei, Valentin Nicolescu-Quintus, Radu-Sebastian Ungureanu. „The Insignificant Ally: Romania in the Warsaw Pact”. *Romanian Journal of Society and Politics* 4, nr.1, (mai 2004): 124-145.

Mitchell, Wesley C. „Human Behavior and Economics: A Survey of Recent Literature”. *The Quarterly Journal of Economics* 29, nr. 1 (1914): 1–47. https://www.jstor.org/stable/pdf/1885296.pdf?refreqid=excelsior%3A5aa858072ebcb7ffbbc60bbc5f8890ae.

Modelski, George. „The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State”. *Comparative Studies in Society and History* 20, nr. 2: 214–235. http://www.jstor.org/stable/178047.

Modelski, George. „The study of Alliances”. *Journal of Conflict Resolution* 7, nr. 4 (1963): 769–776. https://www.jstor.org/stable/173124.

Murgescu, Bogdan și Andrei Florin Sora. „Consecințele alegerilor (noiembrie 1919 – martie 1920)”. În *România Mare votează: alegerile parlamentare din 1919 „la firul ierbii”*, coord. Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora, 371-385. Iași: Polirom, 2019.

Nicolaescu, Alexandru și Sorin Radu. „The Parliamentary Elite of the Romanian National Party (1919-1926)”. În *Studia Universitatis Cibisensis. Series Historica,* 9 (2012): 211-239.

North, Douglass C. „Institutions and the Performance of Economies Over Time”. În *Handbook of New Institutional Economics*, ed. M. M. M´enard, C., Shirley. Olanda: Springer, 2005.

Nowak, Krzysztof și Henryk Walczak. „Introducere”. În *„Un singur popor cu două drapele”. Alianța polono-română (1918) 1921-1926. Documente și materiale.* Redactarea științifică Krzysztof Nowak și Henryk Walczak, trad. Mihaela Dzióbek și Radosława Janowska-Lascar, 17-22. Societatea Poloneză de Istorie: Varșovia, 2020.

Otu, Petre. „Considerații privind capacitatea operativă și acțiunile armatei române în 1913”. În *Al Doilea Război Balcanic (1913),* coord. Mihail E. Ionescu și Nicolae-Șerban Tanașoca, 126-160. Editura Militară: București, 2014.

Oțetea, A. și G. Zane, „Introducere”. În K. Marx, *Însemnări despre români (manuscrise inedite),* publicate de acad. A. Oțetea și S. Schwann, 9-22. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964.

Păun, Nicolae. 2018. „În vârtejul istoriei. România între Teheran și Conferința de Pace de la Paris”. În *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018*, Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu, 165-177. Iași: Polirom, 2018.

Pakulski, Jan. „The Palgrave Handbook of Political Elites”. În *The Development of Elite Theory*, edited by John Best, Heinrich, Higley, 9–16. Londra: Palgrave Macmillan, 2018.

Pal, Judit și Nandor Bardi. „Maghiarii și românii din Transilvania în Primul Război Mondial, între stereotipii etnice, conflict mocnit și nevoia de conviețuire: Studiu introductiv”. În *Dincolo de tranșee: cum au trăit maghiarii din Transilvania Marele Război și Trianonul,* texte din jurnale și memorii alese și adnotate Nandor Bardi și Judit Pal, trad. S. Skultety. București: Humanitas, 2022.

Peptan, Cătălin și Adrian Eugen Preda. „Considerations on the Revisionist Tendencies of the Russian Federation Expressed Through the «Special Military Operation» in Ukraine”. *Research and Science Today* 1, nr. 25 (martie 2023): 9-19. DOI: 10.38173/RST.2023.25.1.1:9-19.

Pleșa, Liviu. „Gheorghe Gheorghiu-Dej și Lucrețiu Pătrășcanu”. În *Spectrele lui Dej: incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, coord. Ștefan Bosomitu și Mihai Burcea, studiu introd. Dennis Deletant, 126-145. Iași: Polirom, 2012.

Preda, Adrian Eugen. „Hegemonic Models and Romania between 1913-2000”. În *Proceedings of 7th ACADEMOS Conference 2020 International Conference, „Politics and Knowledge: New Trends in Social Research*, ed. Andrei Țăranu, 367-373. Bucharest: Filodiritto Editore (7-1 October) 2020.

Preda, Adrian Eugen. „Austro-Ungaria, veriga slabă a Triplei Alianțe”. *Litua. Studii și cercetări*, Muzeul Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu”, XXVI, 2024, 129-140. https://www.litua.ro/wp-content/uploads/2024/05/07-Adrian-Eugen-Preda-Austro-Ungaria-veriga-slaba-a-Triplei-Aliante.pdf.

Preda, Gavriil. „German Foreign Policy towards the Romanian Oil during 1938-1940”. În *International Journal of Social Science and Humanity*, 3, 3, (Mai 2013): 326-329. DOI: 10.7763/IJSSH.2013.V3.255.

Sandu, Traian. „România în cadrul Micii Antante: alianța de rezervă a Franței în Europa Centrală interbelică, 1919-1938”. În *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018,* Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu, 69-90. Iași: Polirom, 2018.

Schimmelfennig, Frank și Ulrich Sedelmeier. „Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe”. În *Journal of European Public Policy* 11:4 (august 2004): 669–687.

Schipor, Bogdan. „România și proiectele de securitate pentru estul Europei la sfârșitul anilor 1930”. În *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-*

2018, Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu, 108-123. Iași: Polirom, 2018.

Schweller, Randall L. „Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In". *International Security* 19, nr. 1 (vara 1994): 72–107. https://www.jstor.org/stable/2539149.

Schweller, Randall L. „Noile cercetări realiste asupra alianțelor: rafinarea, și nu respingerea propoziției lui waltz referitoare la balansare". În *Realismul și balanța de putere: o nouă dezbatere*, editat de John A Vasquez, Colin Elman, 95–101. Iași: Polirom, 2012.

Schweller, Randall L. „Tripolarity and the Second World War". *International Studies Quarterly* 37, no. 1 (1993): 73.

Scott, W. Richard. „Institutional Theory". În *Encyclopedia of Social Theory*, ed. George Ritzer, 404–414. Thousand Oaks, Londra, New Delhi: Sage Publications, 2005.

Shafir, Michael. „The Ciorbea Government and Democratization: a Preliminary Assessment". În *Post-Communist Romania: Coming to Terms with Transition*, ed. Duncan Light și David Phinnemore, 79-103. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2001.

Snyder, Glenn H. „Alliances, Balance, and Stability". *International Organization* 45, nr. 1 (iarna 1991): 121-142. http://www.jstor.org/stable/2706698.

Soreanu, Mircea. „România si conflictul balcanic (1913). Percepții externe". În *Revista de istorie militară*, nr. 3-4 (137-138) (2013): 47-55.

Tůma, Oldřich, „Reforms in the Communist Party: The Prague Spring and Apprehension about a Soviet Invasion". În *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968,* ed. Günter Bischof, Stefan Karner, and Peter Ruggenthaler, 61-73, Lanham: Lenxington Books, 2010.

Thomas, Martin, „To arm an ally: French arms sales to Romania: 1926-1940". În *Journal of Strategic Studies*, 19:2, 231-259, 1996, DOI: 10.1080/0140239960 8437636.

Trașcă, Ottmar. „De la alianță la beligeranță. Relațiile româno-germane, septembrie 1939 – august 1944". În *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018,* Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I), pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu, 124-143. Iași: Polirom, 2018.

Trașcă, Ottmar. „Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele sale asupra României. *Reorientarea politicii externe românești (august 1939 - iulie 1940)".* În *România interbelică: modernizare politico-instituțională și discurs național*, coord. Sorin Radu, Oliver Jens Schmitt, 544-563. Iași: Polirom, 2023.

Ulam, Adam. „The Cominform and the People's Democracies”. *World Politics* 3, Nr. 2, (ianuarie 1951): 200-217. http://www.jstor.org/stable/2008952.

Vițalaru, Adrian. „România, Marile Puteri și criza cehoslovacă din 1938”. În *România, Marile Puteri și ordinea europeană: 1918-2018,* Valentin Naumescu (coord.), Lucian Leuștean (coord. partea I); pref. Keith Hitchins, postf. Bogdan Aurescu, 91-107. Iași: Polirom, 2018.

Vital, David. „The Inequality of States. A Study of the Small Power in International Relations”. În *Small States in International Relations*, edited by Jessica Ingebritsen, Christine, Neumann, Iver, Gstöhl, Sieglinde, Beyer, 77–88. Seattle si Reykjavik: University of Washington Press si University of Iceland Press, 2006.

Vranešević, Branislav. „Relațiile politice dintre Serbia și Monarhia Habsburgică”. În *Monarhia Habsburgică: (1848-1918), Vol. 6.: Relații politice și comerciale*, trad. Sandra Hirsch, Loránd Mádly și Nicolae Teșculă, postf. Rudolf Gräf, 237-290. Cluj Napoca și Iași: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane și Polirom, 2024.

Weber, Max. „Bureaucracy”. În *From Max Weber: Essays in Sociology*, ed. C. H.H. Gerth și C. Wright Mills. New York: Oxford University Press, 1958.

Williamson, Oliver E. „The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead”. *Journal of Economic Literature* 38, nr. 3 (2000): 595–613. https://www.jstor.org/stable/pdf/2565421.pdf.

Wolfers, Arnold. „The Balance of Power in Theory and Practice”. *Naval War College Review* 12, nr. 1, Articolul 2 (1959): 1–20. https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol12/iss1/2.

Periodice

Universul. *Declarațiile d-lui prim-ministru Octavian Goga*. Anul al 54-lea, Nr. 358, Vineri 31 Decembrie 1937.

Universul. *Declarațiile d-lui Tătărăscu asupra politicii externe*. Anul al 54-lea, Nr. 321, Duminică 21 Noembrie 1937.

Universul. *Întrunirea marelui consiliu al partidului național-creștin*. Anul al 54-lea, Nr. 304, Joi 4 Noembrie 1937.

Universul. *Marea manifestație a partidului național-creștin la Târgoviște*. Anul al 54-lea, Nr. 306, Sâmbătă 6 Noembrie 1937.

Universul. *Patru ani de guvernare național-liberală. Expunerea d-lui prim ministru Gh. Tătărăscu, în ședința comitetului central al partidului. – Cuvintele rostite de d. Dinu Brătianu*. Anul al 54-lea Nr. 303 Miercuri 3 Noembrie 1937.

Viitorul, *D-l Const. I. C. Brătianu despre: atitudinea partidului „Totul pentru Țară". Împotriva Marilor Aliați și alături de revizioniști?.* Anul XXIX, No. 8980, Sâmbătă 11 Decembrie 1937.

Viitorul. *D-l profesor Iorga despre situația politică de astăzi. Alături de Rege și tradiția monarhică. Împotriva politicei de conspirație și de negațiune. Pentru continuarea guvernării d-lui Gh. Tatarescu*, pp. III-a – IV-a. (Anul XXIX No. 8976, Marți, 7 Decembrie 1937.

Viitorul. *Festivitățile de eri în onoarea d-lui Yvon Delbos. Dineul și recepția de la Ministerul de Externe. Discursurile d-lor Yvon Delbos și Victor Antonescu.* Anul XXIX, No. 8980, Sâmbătă 11 Decembrie 1937.

Surse de arhivă și documente oficiale

„20 iulie/[2 august] 1914, București, Articolul lui Constantin Mille, *Nici cu Rusia! Nici cu Austria!, apărut în ziarul «Adevărul»".* în *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I*, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu, 156-157. București: Editura Militară, 2014.

„[11]/24 iulie 1914, Viena, Ultimatumul adresat Serbiei de către Austro-Ungaria la 10/23 iulie 1914", în *Românii la începutul „Marelui Război". De la Atentatul de la Sarajevo la moartea Regelui Carol I.: documente, impresii, mărturii,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. General-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, 123-125. București: Editura Militară, 2014.

„25 iulie/[7 august] 1914, București, Editorialul *Ce va face România în criza războinică actuală?*, publicat în ziarul «Universul»". În *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu, 197-200. București: Editura Militară, 2014.

„27 iulie/[9 august] 1914, Articolul lui N. Iorga, *Franța și Germania în cumpăna recunoștinței naționale".* În *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu. 201. București: Editura Militară, 2014.

„[15]/28 iulie 1914, Bad Ischl, Telegrama împăratului Franz Josef adresată regelui Carol I prin care îi aduce la cunoștință declanșarea ostilităților împotriva Serbiei", în *Românii la începutul „Marelui Război". De la Atentatul de la Sarajevo la moartea Regelui Carol I.: documente, impresii, mărturii,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. General-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, 140-141. București: Editura Militară, 2014.

„4/[17] august 1914, Articolul lui A.D. Xenopol, *Cu nici un preț cu Austria!*, publicat în ziarul «Adevărul»". În *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu, 219-220. București: Editura Militară, 2014.

„24 august/[6 septembrie] 1914, București, Scrisoarea fruntașului conservator Nicolae Filipescu adresată ziarului «Independence Roumaine» reprodusă de «Viitorul»". În *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu. 264. București: Editura Militară, 2014.

„1/[14] septembrie 1914, București, Articolul profesorului Universitar Ion Ursu, Trenul nostru a sosit, publicat în ziarul «Adevărul», în care solicita intrarea imediată în război de partea Antantei", în *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu, 283-284. București: Editura Militară, 2014.

„2/[15 septembrie] 1914, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, consemnate de Polizu-Micșunești, asupra politicii de espectatică a guvernului liberal". În *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu. 287. București: Editura Militară, 2014.

„5/[18] septembrie 1914, Iași, Articolul lui V. I. Radu, Să intrăm în Transilvania?, apărut în ziarul «Opinia», în care se relevă necesitatea solidarității naționale". În *Românii și începutul „Marelui Război'': de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I,* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu, 290-291. București: Editura Militară, 2014.

„20 septembrie 1914/[3 octombrie], Petrograd, Telegrama lui S. D. Sazonov către Poklevski-Koziell referitoare la condițiile înțelegerii dintre Rusia și România". În *Românii la începutul „Marelui Război". De la Atentatul de la Sarajevo la moartea Regelui Carol I.: documente, impresii, mărturii*, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. General-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, 335-336. București: Editura Militară, 2014.

„4/17 august 1916, București, Convenția politică cu Antanta privind intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale". În *Românii în „Marele Război": anul 1916: documente, impresii, mărturii*. Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu, 116-117. București: Editura Militară, 2017.

„18/31 august 1916, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, relatate lui N. Polizu-Micșunești, despre desfășurarea Consiliului de Coroană și întrarea României în război alături de Antanta”. În *Românii în „Marele Război”: anul 1916: documente, impresii și mărturii*, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu, 139-141. București: Editura Militară, 2017.

„24 aprilie/7 mai 1918, București, Tratatul de pace dintre România și Puterile Centrale”. În *Românii în „Marele Război”: anul 1918: documente, impresii, mărturii*. Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, coord. Mihail E. Ionescu, 194-203, București: Editura Militară, 2019.

ANIC, fond Casa Regală, dosar 41/1914, f.1 (în limba franceză). 32-33, în Ion Mamina, *Consilii de coroană*. București: Editura Enciclopedică, 1997.

ANIC, Fond Casa Regală, dosar nr. 25/1936, ff.1-3, *Înreg. No. 33569 din 18 iun. 1936*, Min. Afacerilor Străine.

ANIC, Fond Casa Regală, dosar nr. 44, ff. 1-27, *Politica Externă, Declarațiile d-lui Ion Mihalache în fața comisiunilor parlamentare*, la 15 Decembrie 1936.

ANIC, Fond Vaida-Voevod, dosar nr. 76, ff. 1-7, *Délégation Roumaine à la Conférence de la Paix, Paris, le 21 Juillet 1919, À Son Excellence Monsieur G. Clemenceau, Président de la Conférence de la Paix.*

Brătianu, Ion I. C. „Politica României în Marele Război”. În *România în timpul Primului Război Mondial: mărturii contemporane*, vol. 1, ed. Dumitru Preda, 37-47. București: Editura Militară, 2020.

„Codul Penal, 1948”. În *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007.

„Comunicatul în zece puncte Consiliului F.S.N. (22 decembrie 1989)”. În *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu, 397-398. București: Corint, 2001.

„Convenția ruso–românâ din 4 aprilie 1877”. În *Istoria României în texte*, Bogdan Murgescu (coord.). București: Corint, 2001.

„Cu privire la crearea Comandamentului unit al forțelor armate ale statelor semnatare ale Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală de la Varșovia, Varșovia, 14 mai 1955”. În *Organizația Tratatului de la Varșovia, 1955-1975, Documente*, 21-22. București: Editura Politică, 1976.

„Cuvântarea rostită de Nicolae Ceaușescu la mitingul din Piața Palatului Republicii din 21 August 1968”. În *21 august 1968 – Apoteoza lui Ceaușescu*, Lavinia Betea (coord.), Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, 135-138. Iași: Polirom, 2009.

„Decision no. 39 of the Parliament of Romania concerning the approval of NATO aircrafts' access within the national air space, Bucharest, October 14th 1998". În *Romania – NATO, Chronology, 1989-2004*, coord. Major General (ret) Mihail E. Ionescu, Ph.D., 511, Military Publishing House, Bucharest, 2004.

„Decision no. 555 / 1991 of the Romanian Government concerning the establishment and functioning of the Euro-Atlantic Center, Bucharest, August 29th 1991". În *Romania – NATO, Chronology, 1989-2004*, coord. Major General (ret) Mihail E. Ionescu, Ph.D., 472-473, Military Publishing House, Bucharest, 2004.

„Decizia nr. 356. 14 iulie 1948". În *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007.

„Decret de modificare a Legii nr. 187 din 1945, referitoare la împiedicarea sabotării planului de însămânțări și producției agricole. 2 martie 1949.", În *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007.

„Decret nr. 121 pentru colectarea cerealelor. 5 iulie 1948". În *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007.

„Decret-lege pentru înfăptuirea reformei agrare. 23 martie 1945". În *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007

„Decretul nr. 119 pentru înființarea Comisiei de Stat a Planificării. 1 iulie 1948". În *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007.

„Decretul nr. 773. 30 iulie 1949". În *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007.

„Decretul-lege privind funcționarea partidelor politice (31 decembrie 1989)". În *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu. București: Corint, 2001.

Diamandy, Constantin I. „Cum s-a negociat harta României Mari". În *România în timpul Primului Război Mondial: mărturii contemporane*, vol. 1, ed. Dumitru Preda, 147-169. București: Editura Militară, 2020.

„Legea nr. 119 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi. 11 iunie 1948". Emitent Ministerul Justiției. Accesat la 14 septembrie 2019. http://legislatie.just.ro/Public/Detalii DocumentAfis/46.

„Legea nr. 16 pentru sancționarea unor crime care primejduiesc Securitatea Statului și propășirea economiei naționale. 1949". În *Colectivizarea agriculturii în România: cadrul legislativ: 1949-1962*, Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007.

Lege Online.ro. „Tratat de prietenie, colaborare și asistență între Republica Populară Română și Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (1948)". https://www.lege-online.ro/lr-TRATAT-din%20-1948-(37670)-(1).html.

Moța, Ion I. „Scrisoarea lui Ion I. Moța către Farmer, membru al conducerii organizației Welt-Dienst, Erfurt", iunie 15, doc. nr. 45, 1935, în Ioan Scurtu (coord.), Corneliu Beldiman, Natalia Tampa, Tiberiu Tănase, Cristian Troncotă, Puiu Dumitru Bordeiu, *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, vol. IV, 7 iulie 1934 – 30 martie 1938, 111-113. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2003.

„Pacea de la București (1913)". În *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu, 270-271. București: Corint, 2001.

„Pactul de Organizare al Micii Înțelegeri. Geneva, 16 februarie 1933". În *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice*, George Macovescu (redactor responsabil), Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, 474-476. București: Editura Politică, 1967.

„Scrisoare adresată de prim-ministrul României, Petre Roman, secretarului general al NATO, Manfred Wörner, la 24 iulie 1990". În Petre Roman, *Despre pasiune în vremuri de libertate*, 256-257 (București: Cartea Românească, 2017).

Tătărescu, Gh. „Referat asupra demisiunii domnului N. Titulescu". Ministerul Afacerilor Străine, în Gh. Tătărescu, *Mărturii pentru istorie*, ed. îngr. Sanda Tătărescu-Negropontes, cuv. înainte Nicolae-Șerban Tanașoca, 165-168. București: Editura Enciclopedică, 1996.

Tisza, István. „IX Contelui Czernin, Memoriu asupra problemei românești", 26 septembrie 1914. În *România în timpul Primului Război Mondial: mărturii contemporane*, vol. 2, ed. Dumitru Preda. 284-289. București: Editura Militară, 2020.

Titulescu, Nicolae. „Discurs ținut de N. Titulescu în Parlamentul României privind Pactul de Organizare al Micii Înțelegeri și relațiile politice și economice ale României cu alte state", București, 16 martie 1933, în *Nicolae Titulescu.*

Documente diplomatice, George Macovescu (redactor responsabil), Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, 477-483. București: Editura Politică, 1967.

Titulescu, Nicolae. „Progresul ideii de pace”, 19 noiembrie 1930, Universitatea din Cambridge, în Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, ed. îngrijită George G. Potra și Constantin I. Turcu, studiu introd. George G. Potra, 247-274. București: Editura Enciclopedică, 1996.

Titulescu, Nicolae. „România și revizuirea tratatelor”, 4 aprilie 1934, Discurs rostit în limba română în Adunarea Deputaților, București, în Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, ed. îngrijită George G. Potra și Constantin I. Turcu, studiu introd. George G. Potra, 340-364. București: Editura Enciclopedică, 1996.

„Tratat cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare între România și Ucraina (Constanța, 2 iunie 1997)”. În *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu, 407-409. București: Corint, 2001.

„Tratat de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară (Timișoara, 16 septembrie, 1996)”. În *Istoria României în texte*, coord. Bogdan Murgescu, 405-407. București: Corint, 2001.

„Tratatul de alianță dintre România și Austro-Ungaria”. Apud Alin Ciupală, Rudolf Dinu, Antal Lucaks, *Documente Diplomatice Române*, seria I, vol. 11, 1883, cuv. înainte de Mihai-Răzvan Ungureanu, Ministrul Afacerilor Externe, introd. Rudolf Dinu, 476-478. București: Editura Academiei, 2006.

Vaida Voevod, Alex. „Manifestul «Frontului Românesc»”. În *Universul*, Anul al 54-lea, Nr. 333, Vineri 3 Decembrie 1937.

Surse web

„1936 Constitution of the USSR”. Ultima modificare 05 mai 2021. http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1936toc.html.

Autoritatea Electorală Permanentă. „Alegeri Președintele României 1996”. Accesat 06 iunie 2021. http://alegeri.roaep.ro/?alegeri=prezidentiale-1996.

Brands, Hal. „The Chinese Century?”. *The National Interest*, 19 februarie 2018. https://nationalinterest.org/feature/the-chinese-century-24557.

Buchanan, Elizabeth. „What Russia wants in a multipolar world”. *The Interpreter*, 31 octombrie 2019. https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/what-russia-wants-multipolar-world.

Calea Europeană. „Exclusiv Adrian Năstase: Cum a intrat România în NATO și UE fără să supere Rusia. Ce avantaje am ratat la zece ani de la Tratatul de Aderare la UE?". Ultima modificare 28 aprilie 2015, https://www.caleaeuropeana.ro/exclusiv-adrian-nastase-cum-a-intrat-romania-in-nato-si-ue-fara-sa-supere-rusia-ce-avantaje-am-ratat-la-zece-ani-de-la-tratatul-de-aderare-la-ue/.

Camera Deputaților. „Constituția României". Accesat la 07 iunie 2021. http://www.cdep.ro/pls/dic/site2015.page?den=act2_1&par1=1#t1c0s0sba1.

Convention for a Defensive Alliance between the Polish Republic and the Kingdom of Roumania. 1921. Signed at Bucharest, March 3, 79-93, în League of Nations – Treaty Series. Accesat la 16 ianuarie 2020. http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1921/.

Dickinson, Peter. „The 2008 Russo-Georgian War: Putin's green light". *Atlantic Council*, 7 august 2021. https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-2008-russo-georgian-war-putins-green-light/.

„Direcția noastră politică". *Site oficial PSD*, accesat la 5 iunie 2024. https://www.psd.ro/directia-noastra-politica/.

Euractiv. „Kuzmin evidențiază partidul AUR ca o excepție a consensului proatlantic din politica românească". Ultima actualizare 22 iunie 2023. https://www.euractiv.ro/politic-intern/kuzmin-evidentiaza-partidul-aur-ca-o-exceptie-a-consensului-proatlantic-din-politica-romaneasca-62423.

Euronews. „EU criticises Poland's abortion ban as it reminds member states to 'respect fundamental rights'", Ultima modificare 25 februarie 2021. https://www.euronews.com/2021/02/24/eu-criticises-poland-s-abortion-ban-as-it-reminds-member-states-to-respect-fundamental-rig.

European Commission. „Accession criteria". Ultima modificare 11 mai 2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en.

European Parliament. „Helsinki European Council, 10 And 11 December 1999, Presidency Conclusions". Accesat la 03 iunie 2021, https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm.

European Parliament. „Luxembourg European Council, 12 and 13 December 1997, Presidency Conclusions". Accesat la 03 iunie 2021, https://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm#enlarge.

Fati, Sabina. „Ambasada Rusiei și «idioții ei utili» din România". *Deutsche Welle*, 1 aprilie 2022, https://www.dw.com/ro/ambasada-rusiei-și-idioții-ei-utili-din-românia/a-61325427.

Fordham University. *Modern History Sourcebook: The Brezhnev Doctrine, 1968,* from *Pravda,* September 25, 1968; translated by Novosti, Soviet press agency. Reprinted in L. S. Stavrianos, *The Epic of Man* (Englewood Cliffs, N.J.: PrenticeHall, 1971), 465-466. Accesat la 20 iulie 2021. https://sourcebooks.fordham.edu/mod/1968brezhnev.asp.

Gascón Barberá, Marcel. „When Romania Flirted with a Fate like Yugoslavia's", *Reporting Democracy*, București. Ultima modificare 20 martie 2021, 13:14, https://balkaninsight.com/2020/03/20/when-romania-flirted-with-a-fate-like-yugoslavias/.

German History in Documents and Images. *The September Memorandum (September 9, 1914)*, trad. din eng. Jeffrey Verhey și Roger Chickering. Accesat la 16 mai 2024, https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=980.

Gurganus, Julia, Eugene Rumer. „Russia's Global Ambitions". *Carnegie Endowment for International Peace*, 20 februarie 2019. https://carnegieendowment.org/2019/02/20/russia-s-global-ambitions-in-perspective-pub-78067.

Guvernul României. „RĂSPUNSUL ROMÂNIEI LA CRIZA UMANITARĂ A REFUGIAȚILOR". Ultima modificare 21 aprilie 2022. https://www.gov.ro/ro/ucraina-impreuna-ajutam-mai-mult#null.

Jipa, Florin. „Euronews: România construiește cea mai mare bază militară din Europa de Sud-Est. Ce știm până acum despre Baza de la Mihail Kogălniceanu". Monitorul Apărării și Securității, 18 martie 2024. https://monitorulapararii.ro/euronews-romania-construieste-cea-mai-mare-baza-militara-din-europa-de-sud-est-ce-stim-pana-acum-despre-baza-de-la-mihail-kogalniceanu-1-54400.

Library of Congress. „Traités de Locarno: Traité entre l'Allemagne, la Belgique, la France, la Grande-Bretagne, et l'Italie, fait à Locarno, le 16 octobre 1925". Accesat la 14 iunie 2024. https://tile.loc.gov/storage-services/service/gdc/gdcwdl/wd/l_/11/58/6/wdl_11586/wdl_11586.pdf.

Légaré-Tremblay, Jean-Frédéric. „China Will Not Rise Peacefully". *Open Canada*, 12 februarie 2014, https://opencanada.org/why-china-will-not-rise-peacefully/.

Lupițu, Robert. „SUA investesc 152 de milioane de euro în modernizarea Bazei de la Câmpia Turzii. Este cea mai mare investiție militară americană în Europa în 2021". *Calea Europeană*, 18 mai 2021. https://www.caleaeuropeana.ro/sua-investesc-152-de-milioane-de-euro-in-modernizarea-bazei-de-la-campia-turzii-este-cea-mai-mare-investitie-militara-americana-in-europa-in-2021/.

Lupițu, Robert. „Grupul de luptă NATO din România condus de Franța va fi ridicat, în 2025, la nivel de brigadă, de la 1.500 la 4.000 de militari aliați". Calea Europeană, 29 februarie 2024. https://www.caleaeuropeana.ro/grupul-

de-lupta-nato-din-romania-condus-de-franta-va-fi-ridicat-in-2025-la-nivel-de-brigada-de-la-1-500-la-4-000-de-militari-aliati/.

Maizland, Lindsay, „China’s Modernizing Military”. *Council on Foreign Relations*, 5 februarie 2020. https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-modernizing-military.

Ministerul Finanțelor. „Evoluția fluxurilor financiare dintre România și Uniunea Europeană (BALANȚA FINANCIARĂ NETĂ)”. Accesat la 7 iunie 2024. https://mfinante.gov.ro/documents/35673/920747/BFN_2024_03_31.pdf.

Mureșan, Darius. „Primul înalt oficial român care admite sprijinul militar către Ucraina. Iar Patriot se alătură unei liste lungi care conține lansatoare APRA-40 sau blindate TAB-71”. *Defense Romania*, ultima modificare 08 mai 2024, https://www.defenseromania.ro/primul-inalt-oficial-roman-care-admite-sprijinul-militar-catre-ucraina-iar-patriot-se-alatura-unei-liste-lungi-care-contine-lansatoare-apra-40-sau-blindate-tab-71_628198.html.

National Archives. „President Woodrow Wilson's 14 Points (1918)”. Ultima modificare 8 februarie 2022. https://www.archives.gov/milestone-documents/president-woodrow-wilsons-14-points.

NATO. „Bucharest Summit Declaration”, Ultima modificare 5 iulie 2022, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm .

North Atlantic Treaty Organization. „Membership Action Plan (MAP)”. Ultima modificare 23 martie 2020, 14:41. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37356.htm.

North Atlantic Treaty Organization. „Partnership for Peace: Framework Document”, Issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, 11 ianuarie 1994. Ultima modificare 30 octombrie 2009, 15:17. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24469.htm.

North Atlantic Treaty Organization. „Partnership for Peace: Invitation Document”, issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, 11 ianuarie 1994. Ultima modificare 30 octombrie 2009, 15:52. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24468.htm?mode=pressrelease.

North Atlantic Treaty Organization. „Prague Summit Declaration”. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague, Czech Republic. 21 noiembrie 2002. Ultima modificare 06 mai 2014, 15:31, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19552.htm.

North Atlantic Treaty Organization. „Washington Summit Communique”. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. on 24th April 1999. Ultima modificare 24 aprilie 1999. https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm.

Nye, Jr., Joseph S. „What Could Cause a US-China War?”. *Project Syndicate*, 2 martie 2021, https://www.project-syndicate.org/commentary/what-could-cause-us-china-war-by-joseph-s-nye-2021-03.

Parlamentul European. „Președintele Iohannis: «Trebuie să fim în continuare alături de Ucraina și de poporul ucrainean»”. Ultima modificare 07 februarie 2024, https://www.europarl.europa.eu/topics/ro/article/20240201STO17291/presedintele-iohannis-trebuie-sa-fim-in-continuare-alaturi-de-ucraina.

Petrescu, Ana. „Ciolacu: Vom fi alături de Ucraina atât timp cât va fi nevoie, până la victoria Ucrainei și restaurarea integrității teritoriale a acesteia, dar și mai departe, în procesul de reconstrucție”. *News.ro*, ultima modificare 18 august 2023, https://www.news.ro/politic-intern/ciolacu-vom-fi-alaturi-de-ucraina-atat-timp-cat-va-fi-nevoie-pana-la-victoria-ucrainei-si-restaurarea-integritatii-teritoriale-a-acesteia-dar-si-mai-departe-in-procesul-de-reconstructie-video-1922403318002023081421288231.

Președintele României (site oficial). „Declarația de la Snagov”. Accesat la 03 iunie 2021, http://old.presidency.ro/index.php?_RID=det&tb=date_arhiva&id=370&_PRID=arh.

President of Russia. „Valdai International Discussion Club meeting”. 5 octombrie 2023. http://en.kremlin.ru/events/president/news/72444.

Reconstruim România. „Românii - demni în Europa și în lume”. Accesat la 5 iunie 2024. https://programaur.ro/1-romanii-demni-in-europa-si-in-lume/.

Revista 22. „Fenomenul Piata Universitatii 1990” Ruxandra Cesereanu. Ultima modificare 12 mai 2003, https://revista22.ro/dosar/fenomenul-piata-universitatii-1990.

Riegert, Bernd. „Summit UE: Majoritatea împotriva lui Viktor Orban”. *Deutsche Welle*, 26 iunie 2021. https://www.dw.com/ro/summit-ue-majoritatea-%C3%AEmpotriva-lui-viktor-orban/a-58044721.

Riegert, Bernd. „UE: Disputa cu Polonia și Ungaria se amplifică”. *Deutsche Welle*, 19 iulie 2021. https://www.dw.com/ro/ue-disputa-cu-polonia-%C5%9Fi-ungaria-se-amplific%C4%83/a-58306521.

Rolland, Nadège. „A Concise Guide to the Belt and Road Initiative”. The National Bureau of Asian Research, 11 aprilie 2019. https://www.nbr.org/publication/a-guide-to-the-belt-and-road-initiative/.

Site oficial Camera Deputaților, „Constituția Republicii Socialiste România din 1965”. Accesat la 03 iunie 2021: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=37735.

Site oficial Camera Deputaților. „Constituția Republicii Populare Române din 1948”. Accesat la 10 iunie 2024. https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=1574.

Site oficial Camera Deputaților. „Constituția Republicii Populare Române din 1952”. Accesat la 10 iunie 2024, https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=1454.

Site oficial Camera Deputaților. „Constituția din 1866”. Textul actului publicat în M.Of. nr. 142/1 iun. 1866. Accesat la 1 iunie 2024. https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=37755.

Site oficial Camera Deputaților. „Constituția României din 1923”. Accesat la 03 iunie 2024. https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=1517.

Site oficial PNL. „Valori Liberale”. Accesat la 5 iunie 2024. https://pnl.ro/principii-si-valori/.

Site oficial S.O.S. România. „Program politic S.O.S. România”. Accesat la 5 iunie 2024, https://sosro.ro/program/.

Site oficial USR. „NATO și apărarea națională”. Accesat la 5 iunie 2024, https://usr.ro/program/nato-si-apararea-nationala/#more-3620.

Stiglitz, Joseph E. „The Chinese Century”. *Vanity Fair*, 4 decembrie 2014. https://www.vanityfair.com/news/2015/01/china-worlds-largest-economy.

Tratat asupra promovării raporturilor economice între Regatul României și Reichul German. 1939. [1940]. Semnat la București, la 23 martie 1939, LNTSer 9; 199 LNTS 77, în *League of Nations – Treaty Series*, 77-85. Accesat la 15 ianuarie 2020. http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1940/9.html.

Tratatul între România și Franța: 1926/2020. Convenție din 22 noiembrie 1926 privind ratificarea Tratatului, Convenției și Protocolului încheiate la Paris la 10 iunie 1926 între Romania și Franța. Publicat în Monitorul Oficial nr. 14 din 20 ianuarie 1927. Accesat la 10 ianuarie 2020. http://www.monitoruljuridic.ro/act/conventie-din-22-noiembrie-1926-privind-ratificarea-tratatului-conventiei-si-protocolului-incheiate-la-paris-la-10-iunie-1926-intre-romania-si-franta-emitent-24111.html.

TVR Info. „Nicolae Ciucă anunță sprijin în continuare pentru Ucraina, remarcând eforturile deosebite făcute de România în 2022: «Războiul nu s-a încheiat, iar noi vom continua să oferim sprijinul nostru Ucrainei și refugiaților»”. Accesat

la 5 iunie 2024, https://tvrinfo.ro/nicolae-ciuca-anun-a-sprijin-in-continuare-pentru-ucraina-remarcand-eforturile-deosebite-facute-de_922644/.

U.S. Embassy in Romania. „The 20th Anniversary of the United States – Romania Strategic Partnership”. Ultima modificare 12 iulie 2017. https://ro.usembassy.gov/20-years-strategic-partnership/.

Valdai Discussion Club. „The 20th Annual Meeting of the Valdai Discussion Club. Fair Multipolarity: How to Ensure Security and Development for Everyone”. Accesat la 5 octombrie 2023, https://valdaiclub.com/events/own/the-20th-annual-meeting-of-the-valdai-discussion-club/.

World Bank Group. „România”. Accesat la 27 iunie 2024. https://data.worldbank.org/country/romania?locale=ro.

ISBN: 978-606-37-2221-9